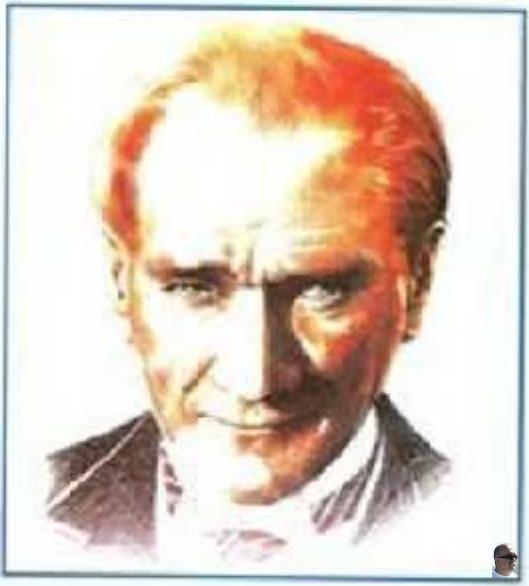
ATATÜRK ARAŞTIRMA MERKEZİ DERGİSİ

CİLT: XXVII TEMMUZ 2011 SAYI: 80

ISSN 1011-727X



Levent Şahverdi Arşivi

ATATÜRK ARAŞTIRMA MERKEZİ DERGİSİ

CİLT: XXVIII KASIM 2011 SAYI: 81

ISSN 1011-727X

JOURNAL OF ATATÜRK RESEARCH CENTER

VOLUME: XXVII JULY 2011 NUMBER: 80

Mart, Temmuz ve Kasım Aylarında Yayımlanan Hakemli Dergi

Peer Reviewed Journal Published in March, July and November

ATATÜRK KÜLTÜR, DİL VE TARİH YÜKSEK KURUMU
ATATÜRK ARAŞTIRMA MERKEZİ

ATATÜRK SUPREME COUNCIL FOR CULTURE, LANGUAGE AND HISTORY
ATATÜRK RESEARCH CENTER

Levent Şahverdi Arşivi

BU SAYININ HAKEMLERİ / *ABRITRALS FOR THIS ISSUE*

Prof. Dr. Cezmi ERASLAN
Atatürk Araştırma Merkezi Başkanı

Prof. Dr. İhsan GÜNEŞ
Anadolu Üniversitesi Edebiyat Fakültesi

Prof. Dr. Nuri KÖSTÜKLÜ
Selçuk Üniversitesi Ahmet Keleşoğlu Eğitim Fakültesi

Prof. Dr. Süleyman BEYOĞLU
Marmara Üniversitesi Fen – Edebiyat Fakültesi

Prof. Dr. Mustafa YILMAZ
Hacettepe Üniversitesi Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi Enstitüsü Müdürü

Prof. Dr. Mustafa TURAN
Gazi Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi

Prof. Dr. Ali ARSLAN
İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi

Prof. Dr. Temuçin Faik EKTAN
Ankara Üniversitesi Türk İnkılap Tarihi Enstitüsü Müdürü

Prof. Dr. Haluk SELVİ
Sakarya Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi

Prof. Dr. Selma YEL
Gazi Üniversitesi Eğitim Fakültesi

Doç. Dr. Kenan OLGUN
Sakarya Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi

Prof. Dr. Gülnihal BOZKURT
Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi

Prof. Dr. Erdinç TOKGÖZ
Ufuk Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi

Prof. Dr. Mehmet ŞAHİNGÖZ
Gazi Üniversitesi Gazi Eğitim Fakültesi

Doç. Dr. Hamit PEHLİVANLI
Kırıkkale Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi

Levent Şahverdi Arşivi

ATATÜRK ARAŞTIRMA MERKEZİ DERGİSİ
Journal of Atatürk Research Center

CİLT: XXVII **TEMMUZ 2011** **SAYI: 80**

SAHİBİ / *OWNER*
Atatürk Araştırma Merkezi Adına / *Owner on behalf of Atatürk Research Center*
Prof. Dr. Cezmi ERASLAN

YAYIN KURULU / *EDITORIAL BOARD*
Prof. Dr. Cezmi ERASLAN — Prof. Dr. İhsan GÜNEŞ
Prof. Dr. Süleyman BEYOĞLU — Prof. Dr. Nuri KÖSTÜKLÜ
Prof. Dr. Mustafa YILMAZ — Prof. Dr. Mustafa TURAN
Prof. Dr. Ali ARSLAN

YAZI İŞLERİ MÜDÜRÜ / *LEGAL REPRESENTATIVE*
Mustafa CÖHCE

REDAKSİYON / *REDAKTION*
Murat Alper PARLAK

HABERLEŞME / *INFORMATION*
Atatürk Araştırma Merkezi Başkanlığı
Ziyabey Caddesi No: 19 06520 Balgat/ANKARA
Tel: (0 312) 285 65 11 - 285 55 12 • Faks: (0 312) 285 55 27
e-posta: dergi@atam.gov.tr. • web: http://www.atam.gov.tr.
• Atatürk Araştırma Merkezi Süreli Yayını olan
Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi'nin bu sayısı 1500 (binbeşyüz) adet basılmıştır.
• Makalelerdeki görüşlerin sorumluluğu yazarlarına aittir.
• Yazıların yayın hakkı merkezimize devredilmiş sayılır. Bu devir sanal ortamda yayımlanmayı da kapsar.
Basıldığı Yer: Erdal Basın Yayın Dağıtım - Ankara, Tel: (0312) 398 05 11
Basım Tarihi: Ankara 30 Aralık 2011

ABONE BEDELLERİ / *SUBSCRIPTION*
Yurtiçi Yıllık (3 Sayı): 24.00 TL.
Yurtdışı Yıllık (3 Sayı): 15.00$

Levent Şahverdi Arşivi

Levent Şahverdi Arşivi

İÇİNDEKİLER / *CONTENTS*

Şarika GEDİKLİ BERBER Osmanlı'nın Son Döneminden Cumhuriyet'in İlk Yıllarına Liberalizm-Devletçilik Çatışması
From The Last Term Of The Ottoman Empire To The First Decade Of The Republic Of Turkey Struggle Between Liberalism And Statism 209

Erol EVCİN Millî Mücadele Döneminde Bolu Livasında Düzenlenen Mitingler, İhtifâller ve Tezâhürât
The Demonstrations, Commemoration Ceremonies and Ovations Which Were Organized in the Bolu District in the Period of the Turkish National Struggle 241

Nuri KÖSTÜKLÜ 1920'li Yılların Başlarında Kırım ve Kazan Türkleri'nin Yaşadığı Açlık Felâketi ve Türkiye'nin Yardımları
The Disaster Of Hunger The Crimean And Kazanian Turks Suffered In The Early 1920's and The Aid Extended By Turkiye 293

Cezmi ERASLAN
Alper KAŞKAYA Atatürk İlkeleri ve İnkılâp Tarihi Dersi'nin Uygulanmasına Yönelik Öğretim Üyesi Görüşleri: Sorunlar ve Çözüm Önerileri
The Opinions of Academicians on Atatürk's Principles and Revolutionary History Course (Problems & Solutions) 325

Yusuf SARINAY Cumhuriyet Döneminde Balkan Ülkelerinden Ankara'ya Yapılan Göçler (1923-1990)
Migrations From The Balkan Countrias to Ankara During The Republican Periad (1923-1990) 351

Levent Şahverdi Arşivi

Ali DİKİCİ Millî Şef Dönemi İç Güvenlik Anlayışı Ve Türk Polisi
The Concept Of Homeland Security In Turkey During The Reign Of 'National Chief' (Millî Şef İsmet İnönü) and The Turkish Police 389

YAYIN TANITIM/ PUBLICATION DESCRIPTION

Mukaddes ARSLAN Türkiye-Ortadoğu Uluslararası Dostluk ve İşbirliği Sempozyumu 461

Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi Yayın İlkeleri 473

Journal of Atatürk Research Center – Editorial Principles 481

Levent Şahverdi Arşivi

OSMANLI'NIN SON DÖNEMİNDEN CUMHURİYET'İN İLK YILLARINA LİBERALİZM-DEVLETÇİLİK ÇATIŞMASI

Şarika GEDİKLİ BERBER*

ÖZET

Liberalizm, Yakın Çağda ortaya çıkmış ve dünyayı geniş çapta etkilemiş bir fikir akımıdır. Aynı zamanda Liberalizm kamu otoritesinin ekonomik, sosyal, dinsel vb. gibi alanlara müdahale etmesine karşı çıkan bir görüştür. Liberalizm, Avrupa'da eğitim gören Yeni Osmanlılar ve ardından Jön Türkler tarafından Osmanlı Devlet'inde savunulmaya çalışılmıştır. Liberalizm 20. yüzyılın başında yaygın olarak benimsenen siyasi ve iktisadi modernleşme modeli olsa da, Osmanlı'nın siyasi ve ekonomik ihtiyaçlarını karşılayamamıştır. Çünkü Osmanlı liberalleri Osmanlı coğrafyasında girişimci sınıfın olmaması gerçeğini göz ardı etmişlerdir. İttihat ve Terakki yönetimi ise bu konuda daha gerçekçi bir tutum izlemiş, girişimci milli burjuvazi sınıfı devlet eliyle oluşturulmaya çalışılmıştır. İttihat ve Terakki'nin merkeziyetçi devlet yapısı ve Türk burjuva sınıfı oluşturma çabaları Türkiye Cumhuriyeti Devletine bir birikim ve miras olarak aktarılmıştır. Cumhuriyetin ilk yıllarında "liberal" olarak nitelenebilecek siyasi sima, akım ve partiler olsa bile, liberalizm ulus inşa sürecinin gerekliliği karşısında faydasız olarak görülerek, Türkiye'deki etkinliğini uzun bir süre kaybedecektir.

Anahtar Kelimeler: Liberalizm, Devletçilik, İttihat ve Terakki, Milli İktisat Teoremi, Türk Burjuva Sınıfı.

* Öğr. Gör. Dr., Gazi Üniversitesi, Fen-Edebiyat Fakültesi, Tarih Bölümü, Beşevler, ANKARA. e-posta: sarika@gazi.edu.tr.

Levent Şahverdi Arşivi

FROM THE LAST TERM OF THE OTTOMAN EMPIRE TO THE FIRST DECADE OF THE REPUBLIC OF TURKEY STRUGGLE BETWEEN LIBERALISM AND STATISM

ABSTRACT

Liberalism is a though that appeared in the modern age and affected to the world widely. Addition to this, liberalism is an opinion that challenges to intervene public opinion to the economic, social, religious life. In the modern age liberalism was tried to be defended by the New Ottomans and Young Turks who were educated in Europe. Although liberalism was a model of political and economical modernization in the first decade of 20th century, it could not solve Ottoman's economical and political needs. Because of the fact that Ottoman liberal thinkers were not to take into consideration that there was any entrepreneurial class in the Ottoman land. However Committee of Union and Progress pursued a realistic course and tried to make national bourgeoisie itself. Centralization state system of Committee of Union and Progress was transferred to the Republic of Turkey with effort to make Turkish bourgeoisie as a heritage. Although in the first decade of Republic of Turkey there were many liberal polities, faces, parties, movements, liberalism was accepted uselessly in the periof of building a new Turkish nation then it had lost effect in Turkey for a long time.

Key Words: Liberalism, Statism, Committee of Union and Progress, National Economic Theory, Turkish Bourgeoisie Class.

Giriş

Bireysel girişimcilik tarihi süreç içerisinde medeniyetler arasında farklılık göstermiştir. Bireysel hürriyet, hak ve hukuk gibi kavramların değer kazanması ise Avrupa'da yapılan bir dizi inkılap hareketlerinin bir ürünüdür. Özellikle 17. yy'dan sonra kişi hak ve hürriyetlerinin siyasal sistemler tarafından kabul edilip toplum içerisinde benimsenmesinin ardından farklı ideolojilerin ortaya çıktığı görülür. İn-

Levent Şahverdi Arşivi

san ve eylemlerinin hiçbir kısıtlama olmaksızın sürdürülme hakkını benimseyen liberal düşünce 19. yy itibariyle dünya genelinde yaygınlık kazanmıştır. Bu yüzyılda David Hume, Adam Smith, İmmanuel Kant gibi ünlü düşünürler tarafından savunulan liberalizm düşüncesinde zamanla evrenselci adalet anlayışının akılcı temeller üzerinde terakki ettiği görülür. Tüm liberalist düşünürler ise; insanın hür iradesinin kullanılması gereği ve devletin kişilerin özgürlüklerini sınırlayıcı bir unsur olduğunu hususunda birleşirler.

Osmanlı Devleti'nde liberal düşüncenin yaygınlaşması 19. yüzyılı bulur. Özellikle mülkiyet haklarının güvence altına alınması ve ekonominin liberalleşmesi II. Meşutiyet dönemine rastlar. Bu yüzyılda devletin bazı bürokratları daha sonra ise Yeni Osmanlılar ve Jön Türkler tarafından benimsenen liberal düşüncenin en önemli ismi şüphesiz Prens Sabahattin'dir. Prens Sebahattin liberal düşünceleri İttihat ve Terakki'nin merkeziyetçi düşünceleriyle tamamen zıttır ve bu yüzden İttihatçılar tarafından pek benimsenmez.

1908–1912 dönemi Osmanlı liberalizminin en canlı dönemi olarak tarihe geçmiştir. Bu dönemde liberal düşünce ve anlayışlar giderek yaygınlaşmaya, İttihat ve Terakki ise merkeziyetçi siyasal faaliyetlerini ise giderek arttırmaya başlamıştır. Sonuçta Osmanlı Devleti'nde 1908 devrimi sonrasında yönetici kadrolar liberalizmin ülkenin mevcut problemlerini çözmekte yetersiz bir ideoloji olduğu hususunda birleşirler. Bu esnada yaşanan savaşlar ve siyasal gelişmeler İttihatçıların iktidarını hazırlamış, Babıâli baskınıyla da iktidara gelmiştir.

Yönetime geldikten sonra İttihat ve Terakki, Alman romantizminin de etkisiyle girişimci burjuva sınıfının ortaya çıkması sağlamak için milli iktisat ilkesini benimsemiştir. Böylece ekonomideki gayrimüslimlerin üstünlüğünü sona erdirecek Türk burjuvazi sınıfını ortaya çıkarmayı hedeflemiştir.

İttihat ve Terakki hükümetinin milli iktisat ve milli burjuvazi ilkesi, devletçi geleneğe sıkı sıkıya bağlıydı. Ancak Osmanlı Devleti,

Levent Şahverdi Arşivi

ekonomide kapitalist yapıya geçemeden I. Dünya Savaşı patlak vermiş ve milli iktisat ilkesi tam olarak hayata geçirilememiştir.

Buna rağmen İttihatçı hükümetin milli iktisat uygulamaları ve milli burjuva sınıfının devlet eliyle oluşturulma süreci, Cumhuriyet dönemine devletçilik uygulamalarıyla aktarılmıştır.

Yeni kurulan Türk devletinin ekonomi ilkelerini belirlemek amacıyla İzmir'de bir İktisat Kongresi düzenlenmiş, kongreye ülkedeki tüm müteşebbis kurum ve kuruluşların katılımı sağlanmıştır. Bu kongre yeni kurulan Cumhuriyetin izleyeceği iktisat politikasını belirlemiştir.

1923-1931 yılları arasında devlet, özel teşebbüs üzerinde minimum denetime sahiptir. Bu eğilim dünya genelini etkileyen 1929 krizinden sonra değişmiş, 1931 tarihinde Cumhuriyet Halk Partisi Büyük Kongresi neticesinde devletçiliğin benimsendiği açıklanmıştır.

Liberal fikirler Cumhuriyetin ilk yıllarından itibaren meclis içinde ve dışında temsil edilmişlerdir. Cumhuriyet döneminin liberal sayılabilecek ilk siyasi muhalefet hareketi ise 1924 yılında kurulup, 1925 yılında kapatılan Terakkiperver Cumhuriyet Fırkasıdır. Terakkiperver Cumhuriyet Fırkasının kapanmasından sonra 1930 yılında Serbest Cumhuriyet Fırkası kurulmuştur. Fethi Bey önderliğinde başta İsmet Paşa'ya muhalefet amacıyla kurulan bu parti daha sonra çok büyük bir kesim tarafından desteklenmiştir. Ancak parti kuruluşundan kısa bir süre sonra bizzat Fethi Bey tarafından fesh edilmiş, böylece uzun bir süre siyaset ve iktisatta liberalleşme kesintiye uğramıştır.

Liberalizm Nedir?

Liberalizm, kamu otoritesinin ekonomik, sosyal, dinsel vb. gibi süreçlere müdahale etmesine, ya da bu süreçlere kendi isteği doğrultusunda yön verme girişimlerine karşı çıkılması gerektiğini ileri süren görüştür. Bu çerçevede, devletin ekonomiye müdahale etmemesi yahut iktisadi hayatın yönlendirilmesine yönelik devlet müdahalesinin asgari düzeyde tutulması gerektiğini; arz-talep mekanizması ya

Levent Şahverdi Arşivi

da fiyat mekanizmasıyla piyasanın iktisadi ve sosyal açıdan en yararlı sonuçları üreteceğini; özel sektörün önünü açmak gerektiğinin bir veciz ifadesi olarak da: "*bırakınız yapsınlar, bırakınız geçsinler!"* ilkesini savunan öğretiye iktisadi liberalizm denilir. Kamu otoritesinin toplumu oluşturan bireylerin yaşamlarını yönlendirmelerine karışmaması, sosyal hayatın biçimlenmesinde belirleyici rol oynamaması gerektiğinin; en iyi hükümetin en az hükmeden hükümet olduğunun savunulmasına da siyasal liberalizm denir.[1] Birey, şahsiyetini ahlak, inanç, kişisel idealler ve çevresiyle ilgili sorulara liberal ruhla getirdiği sosyal ve siyasal cevaplar ile ördüğü için liberalizm çoğu çevrelerce bir ideoloji olarak kabul edilir.[2]

Andrew Belsey'e göre liberalizm şu ilkelerden oluşur; birey, bireysel özgürlük, insan hakları, anayasalcılık, hukukun üstünlüğü, piyasa ekonomisi, seçme özgürlüğü, pazar toplumu, laissez faire[3], sınırlı ve tarafsız devlet.[4]

Liberalizm modern felsefenin Anglosakson geleneği içinde dal budak salmış 17.yüzyılda teorileşmiş ve 19. yüzyıldan itibaren dünyada yaygınlık kazanmıştır. Liberalizm tarihi olarak başlıca üç temel kaynaktan beslenmektedir: John Locke, İskoç Aydınlanması (David Hume, Adam Smith, Adam Ferguson), İmmanuel Kant. Esas itibariyle Anglo-Amerikan düşünce geleneği olan Liberalizmin ilk büyük düşünürü 17.yüzyılda yaşamış olan İngiliz John Locke'dur. Locke'un liberal siyasi düşüncedeki önemi, toplumsal ve siyasi va-

---

[1] Ömer Demir, Mustafa Acar, **Sosyal Bilimler Sözlüğü,** Vadi Yayınları, Ankara 2002, s.266.

[2] Atilla Yayla ideolojileri kapalı ideolojiler ve açık ideolojiler olmak üzere ikiye ayırmaktadır. Kapalı ideolojiler, evrensel hakikati beşeri hayatın ve toplumsal düzenin değişmez kuralları ve kanuniyetlerini bir hamlede ve ebediyyen geçerli olmak üzere bulduklarını ileri sürerler. Kapalı ideolojilerin tersine açık ideolojiler, evrensel gerçekliğin tekelinin kendilerinde olduğunu iddia etmezler. Hakikat tekeline sahip olmaktan çok hakikatı arama yollarının açık tutulmasını, hakikat olduğu sanılan hiçbir şeyin insanlara zorla hakikat olarak kabul ettirilmemesini talep ederler. Yayla liberalizmi açık ideoloji olarak nitelendirmektedir. Bkz.: Atilla Yayla, "Liberalizm Ne Değildir", **Dialog Dergisi**, Sayı 1, Yıl 1996, s.48-49

[3] Bırakınız yapsınlar şeklinde çevrilen, kapitalist ekonomide müdahalenin olmaması gerekliliğini savunan deyiş.

[4] Meltem Caniklioğlu,, **Liberalizm**, BDS Yayınları, İstanbul 1996, s.19.

Levent Şahverdi Arşivi

roluşu, "doğal haklara" sahip olan insanların kendi aralarında anlaşarak devleti kurdukları varsayımının temellendirilmesinden ileri gelmektedir. Ona göre, insanlar uygar siyasi toplum hayatına geçerken doğal haklarını mahfuz tutmuşlar ve devleti bu hakları korumakla görevlendirmişlerdir. Locke bu hakları; hayat, hürriyet ve mülkiyet üçlemesiyle özetlemiştir. Locke'nin düşüncesinde doğal haklar öylesine temel ve vazgeçilmez değerlerdir ki, sözleşmeyle kurulan siyasi yönetimin bunları sistematik olarak ihlal etmesi, bireylere o yönetime karşı direnme hakkı verir.[5]

18.yüzyılda esas olarak David Hume, Adam Smith ve Adam Ferguson'un düşünceleri etrafında şekillenen İskoç Aydınlanması liberalizmin beslendiği temellerden bir diğeridir. Bu geleneğin temel kabulleri kendiliğinden düzen ve doğal özgürlük sistemi kavramlarıyla açıklanabilir. David Hume, toplumda barışçı düzeni ve adaleti sağlayan şeyin soyut akılla tasarlanan bilgide değil, aksine faydası tecrübeyle görülen pratik kurallar olduğu düşüncesini ortaya atmış ve bu görüş zamanla; 'kendiliğinden doğan düzen' ve 'toplumsal kurumların evrim yoluyla gelişmesi' gibi düşüncelere de temel olmuştur. Adam Smith ise medeni toplum hayatında doğal özgürlük sisteminin işlediğine inanmaktaydı. Bu sistemin özünü, harici kısıtlamalardan hoşnutsuzluk duyan bireylerin fiillerinden ortaya çıkan ve adına kendiliğinden düzen denilen faktör oluşturmaktaydı. Smith'e göre adeta görünmez bir el insanların eylemlerinin sonuçlarını toplumun yararına olacak şekilde düzenlemektedir.[6]

Liberal düşünce sisteminin temelinin oluşmasında katkısı olan bir diğer düşünür de İmmanuel Kant'tır. Kant'ın kimi düşünceleri liberal felsefe açısından çok önemlidir. Özellikle onun kişisel özerklik ve kişilerin ahlaki bakımdan eşitliği kavramları ile evrenselci adalet

---

[5] Mustafa Erdoğan, "Liberalizm ve Türkiye Serüveni; Modern Türkiye de Siyasi Düşünce", **Liberalizm**, (Yay. Haz.: Tanıl Bora, Murat Gültekin), Cilt 7, İletişim Yayınları, İstanbul 2001, s.23.

[6] Erdoğan, **a.g.e**., s.24.

Levent Şahverdi Arşivi

anlayışı liberal düşünceyi derinden etkilemiştir.[7] Kant aynı zamanda liberalizmin akılcı temellerinin de mimarlarındandır.

Tüm bu düşünürler genel olarak insanın hür iradesinin kullanılması gereğinden bahseder, devletin kişilerin özgürlüklerini sınırlayıcı bir unsur olduğunu hususunda birleşirler. Ancak anarşizmde olduğu gibi liberalizm, devletin yok edilmesi düşüncesinde değildir. Sadece özgür iradenin sınırlandırılmasına karşıdır.[8]

19.Yüzyılın Sonlarında Osmanlı Coğrafyasında Liberal Düşüncenin Doğuşu ve Tepkiler

19. yüzyıl Osmanlı Devleti'nde modernleşme asrıdır. Bu yüzyıl Osmanlı devlet adamlarının eğitim, adalet ve idare sisteminde reformlar uygulayarak İmparatorluğun çöküşünü durdurmaya çalıştıkları devredir. Osmanlı modernleşmesinde temel amaç, Batıda olduğu gibi devlet teşvikiyle teb'ayı üretici bir duruma getirmekti.[9]

Osmanlı'da Tanzimat'la birlikte mülkiyet hakkının belirginleştirilmesi ve hukuki güvence altına alınmasıyla anlam kazanan ekonominin değişim süreci, II. Abdülhamit ve II. Meşrutiyet dönemlerinde gelişerek ekonomide liberalleşmeyi doğuracaktır.[10]

Osmanlı'da liberalizmin kökeni ve oluşumu Batı toplumlarından oldukça farklıdır. Batı'da liberal düşünce milletleşme süreci ile beraber olarak gelişmiş; yüzyılların ortaya koyduğu toplumsal dönüşümlerin bir ürünü olarak belirmiştir. Oysa Osmanlı'da liberalizm, aydın kesimin Batı'dan esinlenerek benimsediği soyut bir kavram halinde ortaya çıkmıştır. Batı'ya olan özlem, düşünüş biçimlerine de yansı-

---

[7] Erdoğan, **a.g.e**., s.24.

[8] Mehmet Vural, **Siyaset Felsefesi Açısından Muhafazakârlık**, Elis Yayınları, Ankara 2007, s.83.

[9] Şerif Mardin, **Türk Toplumunu İnceleme Aracı Olarak "Sivil Toplum"**, Metis Yayınları, İstanbul 1987, s.13.

[10] "Osmanlı ekonomisinin dünyaya açılması yanında, başta demir ve karayolları olmak üzere hızlı altyapı yatırımları dönemi yaşanmaya başlanmıştır. Bu dönemde Osmanlı Devleti, bankacılık, endüstri, sermaye piyasası, sermaye şirketleri gibi pek çok çağdaş ekonomi enstrumanı ile de tanışacaktır." Ayrıntılı bilgi için bkz.: Kazım Berzeg, **Liberalizm ve Türkiye**, (ed.:Bekir Özipek), Liberal Düşünce Topluluğu Yayınları, Yayın No:8, Ankara 1996, s.192.

Levent Şahverdi Arşivi

mış, Batılılaşmak için liberalleşmek gerekli görülmüştür.[11] Bu gelişme aslında, Batının tarım toplumundan sanayi toplumuna geçiş bağlamında Osmanlı-Türk toplumundan farkları ile de yakından ilgilidir. Osmanlı Devleti'nde 17. yüzyıla kadar var olan üretim ilişkileri, giderek dış etkenler, toplumun- Batıda olduğu gibi kapitalist üretime dönüşmesine olanak vermemiştir.[12]

19.yüzyılda liberalizm, devletin iktidarını sınırlamak amacıyla toplumsal muhalefet odakları oluşturmaya çalışan Yeni Osmanlılar[13] tarafından benimsenmeye başlanmıştır.[14]

19.yüzyıl, Osmanlı bürokratlarından liberal devlet modelinin, devletin ağır ve hantal yapısını değiştireceğine inanların sayısı hiç de az değildir. Nitekim Osmanlı Devleti'nde son dönemde pek çok defa sadrazamlık görevinde bulunan Fuat Paşa[15]'nın vasiyetnamesinin

---

[11] Zafer Toprak, **Türkiye' de Ekonomi ve Toplum: 1908-1950, Milli İktisat Milli Burjuvazi**, (Yay. Haz.: Ekrem Çakıroğlu), Türkiye Ekonomik ve Toplumsal Tarih Vakfı. Türkiye araştırmaları:14, İstanbul 1995, s.3.

[12] Server Tanilli, **Uygarlık Tarihi**, , Çağdaş Yayınları, İstanbul 1996, s.331.

[13]"Yeni Osmanlılar 1865 yılında ortaya çıkan, Osmanlı milliyetçiliğini savunan, Montesquieu ve Rousseau gibi Fransız devriminin kavramcılarını benimsemiş, Osmanlının ilk anayasasını ve parlementer sistemini geliştirmiş devlet adamları. Çoğunlukla Jön Türkler ile karıştırılmalarına rağmen, bu grup Tanzimat reformlarını yeterli bulmayan bürokratik, mükemmeliyetçi ve demokratik çözümü öngören kesimdir. Osmanlı modernleşme hareketi, yönetici elit içindeki dar bir grubun, gelgitler yaşamasıyla devam eden bir süreçti. Modernleşme yanlısı yönetici elit, Tanzimat sonrasında kendi içerisinde önemli bölünmelere uğramıştı. Tanzimat modernleşmesi, bir anlamda kendisini tamamlarken, diğer bir taraftan da kendi zıddını oluşturmuştu. Tanzimat modernleşmesinin eleştirisi olan ve Yeni Osmanlılar hareketi olarak tanımlanan, genç yönetici elit adayları, Osmanlı modernleşme hareketi içinde, modernleşme yanlısı grup içinde muhalefeti oluşturuyordu. Genel olarak bilinenin aksine, Yeni Osmanlılar hareketi homojen bir siyasi grup değildi. Yeni Osmanlılar hareketi içerisinde bulunan yönetici elit adaylar bazen birbirleriyle uyuşan fikirlerle, bazen de birbirlerine tamamen zıd olan fikirlerle varlıklarını devam ettirmişlerdi. Yeni Osmanlılar örgütsel, tutarlı ve hedefleri belirlenmiş olan bir grup değildi." Bkz.: http://tr.wikipedia.org/wiki/Gen%C3%A7_Osmanl%C4%B1, Tarih: 03.01.2011.

[14] Yahya Şahin, **Liberalizm, Demokrasi ve Türkiye'de Liberalizm ANAP Örneği**, (Yüksek Lisans Tezi), Gazi Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara 1994, s.35.

[15] "Keçecizade Mehmet Emin Fuat Paşa (1814 İstanbul - 1868 Nice), Osmanlı devlet adamı. Tanzimat döneminin önde gelen üç siyasi liderinden biridir. Abdülaziz saltanatında iki kez sadrazam ve toplam on yıla yakın Hariciye Nazırlığı (dışişleri bakanlığı) yapmıştır. Siyasi başarılarının yanısıra keskin zekâsı ve nükteleriyle ün kazanmıştır." Bkz.: http://www.turkcebilgi.com/keçecizade_fuat_paşa/ansiklopedi#ansiklopedi, Tarih: 03.01.2011.

Levent Şahverdi Arşivi

serbestiyet ekonomi modeli ile idari yapının yönetimi tavsiye edilirken, dinle devlet işlerinin birbirinden kesin biçimde ayrılmasının gerekliliği fikri işlenir. Fuat Paşa'ya göre Osmanlılık siyasetinin itibar görmesi ve başarıya ulaşması ancak böyle başarılabilirdi.[16] Yine 19. yüzyılda sadrazamlık görevinde bulunmuş olan Âli Paşa da vasiyetnamesinde, padişaha ılımlı bir liberalizm programı önerir. Bu metinde ithalatın kısılması yönündeki devlet müdahalesi gereğine karşılık, devletin maaşlı memurlarınca yönetilen fabrikalardan vazgeçilmesi, çünkü devlet fabrikalarının hem çok masraflı olduğu; hem de gelişmekte olan özel yerli sanayii boğduğu belirtilir.[17]

Osmanlı coğrafyasında liberal felsefe Yeni Osmanlılardan sonra Jön Türkler[18] tarafından benimsenip yaygınlaştırılmıştır. Osmanlı Devleti'nde adeta liberal düşünce ile özdeşleşen isim ise şüphesiz Prens Sabahattin olmuştur.

1900'lerde ferdiyetçi kapitalist modelin en önemli savunucularından biri olan Prens Sabahattin Le Play'in "Science Sociale" doktri-

---

[16] Ahmet İnsel, "Türkiye'de Liberalizm Kavramının Soyçizgisi", **Modern Türkiye'de Siyasi Düşünce, Liberalizm**, (Yay. Haz. Tanıl Bora, Murat Gültekin), Cilt 7, s.44.

[17] İnsel, **a.g.m.**, s.48.

[18] "Jön Türkler ilk defa 1828 yılında Charles Mc Farlane tarafında dönemin Genç Osmanlı nesline atıfta bulunarak kullanılmıştır. Daha sonra 1855'te Ubiceni II. Mahmut dönemindeki reform hareketine katılan devlet adamlarını hem de Abdulmecit döneminin batılılaşma yanlısı Tanzimatçılarını tanımlamak için "jevene turqvie de Mahmut" ve "jevene Turqvie d'Abdul Medjid" ifadelerini kullanmıştır. Bu terimleri kavram olarak ilk kullanan kişi Hippolyte Castille olmuştur. Genç Türkler kavramı yeni bir kavram değildir bu kavramların kullanımı daha çok Avrupa da oluşan yönetime muhalif kesimlerin oluşturdukları partilerin bir benzeri görünmek olduğu için kullanılmıştır. Almanya'daki genç Almanya akımı(bu akım siyasi bir muhalif akımı olduğu kadar bir edebi akımdır ayrıca), İtalya'da ortaya çıkan genç İtalya akımı, Polonya'daki genç Polonya akımıdır. Bu akımlar siyasi muhalif bir akım olduğu kadar edebiyat akımlarıdır da ayrıca. Daha sonra jön Türkler akımında ismi geçenlerden bahsederken ayrıntılı olarak edebiyatçılarına değinilecektir. Edebi düşünceleri siyasetle iç içe geçmiş kişilerdir. Avrupalı yazarlar yeni Osmanlılara bu sıfat ve terimleri kullanmıştır. Yeni Osmanlılar ise "jevne Turqvie"yi eski Türk grubunun muhalifi olarak göstermişlerdir. Bu söylemi Yeni Osmanlılar cemiyetinin kuruluş belgesinde göstermiştir. Osmanlı döneminde bahsettiğimiz bu Jön Türk grubu gibi olan muhalif kesime her dönemde buna benzer isimler kullanılmıştır. Her yenilikçi kesime "Genç Türkler, Genç Osmanlılar, Jön Türkler" gibi isimler verilmiştir. Özellikle 1800' lü yıllardan sonra bu akınlar güçlendiği için bu terimlere sıkça rastlanmıştır." Bkz.: http://tr.wikipedia.org/wiki/J%C3%B6n_T%C3%BCrkler, Tarih: 03.01.2011.

Levent Şahverdi Arşivi

nine bağlıdır.[19] Prens Sabahattin, I.ve II. Meşrutiyeti hazırlayan ve tarihte Osmanlı Devleti'nde ıslahat yapılmasını isteyen inkılâpçılar ve ihtilalciler olarak kabul edilen Jön Türkler içinde liberal görüşlerin savunuculuğunu yapmıştır.[20] Bu fikri savunanlar İttihat Terakki'nin karşısında muhalif bir kitle oluşturmuşlardır. Prens Sabahattin'in yanında N. Zeki Aral, A.Bedevi Kuran hareketin ileri gelenleridir.[21] Prens Sabahattin'in bizzat kuruculuğunu üstlendiği Teşebbüs-i Şahsi ve Adem-i Merkeziyet Cemiyeti'nin 1906 yılında yayınlanan programı şöyleydi; *"Siyasî ıslahat yapılarak yerinden yönetim sağlanacaktır. Vilayet meclisi üyeleri halk tarafından seçilecektir. Merkezde halk tarafından seçilecek bir meclis teşkil edilecektir. Osmanlı halkının hak eşitliği sağlanacaktır. Yerel yöneticiler halkın nüfus dağılımına uygun olarak, farklı etnik ve dinî oranlara göre seçilecektir.*".[22] Buna göre, Prens Sabahattin'in düşünceleri, devletten bağımsız olarak kişilerin kişisel yeteneklerini kullanabilmeleri anlamında teşebbüs-i şahsilik düşüncesini ve devlet yönetiminde adem-i merkeziyet talep eden liberal fikirleri savunmaktaydı.[23]

Prens Sabahattin Bey'e göre Osmanlı Devleti'nin ilerlemesine engel olan sebep dini değil, sosyal yapısıdır.[24] İlk defa var olan sorunu değişik bir yaklaşımla ele alan Prens Sabahattin, çözüm yolu olarak, Osmanlı toplum yapısının göz önünde bulundurulmasını ve bu yapı içinde bir çözümleme yapılmasını önermektedir. Yine ona göre:

---

[19] Metin Eriş, "Osmanlı Devletinde Batılılaşma Hareketleri", **Türkler,** Cilt XIV, Yeni Türkiye Yayınları, Ankara 2002, s.603.

[20] Emre Kongar, **Türk Toplumbilimcileri**, Remzi Kitapevi, İstanbul, 1996, s.86.

[21] "Bunlar dünyadaki milletleri pasif ve aktif milletler olarak nitelemişlerdir. Pasif milletler; her şeyi devletten bekleyen, tüketici sorumsuz fertlerden teşekkül ederler. Aktif milletler ise ferdiyetçiler, şahsi teşebbüsçüler, kuvvetler ayrılığı prensibine bağlı olan devletlerdir. Bu doğrultuda Prens Sebahattin ve takipçileri Osmanlı Devleti'ni pasif milletler grubuna sokmuşlardır." Bkz.: Eriş, **a.g.m**., s.603.

[22] Ümit Aktaş, **Osmanlı Çağı ve Sonrası**, Bakış Yayınları, İstanbul 1998, s.238.

[23] Yuriy Aşatoviç Petrosyan, **Sovyet Gözüyle Jön Türkler**, (Tercüme: Mazlum Beyhan-Ayşe Hacıhasanoğlu), Bilgi Yayınevi, İstanbul 1974, s.274–275.

[24] Prens Sabahattin, **Türkiye Nasıl Kurtarılabilir**, (Çev.: Muzaffer Sencer), Ekin Basımevi, İstanbul 1965, s.41 vd.; Orhan Türkdoğan, **Milli Kültür Modernleşme ve İslam**, Birleşik Yayıncılık, İstanbul 1996, s.558.

Levent Şahverdi Arşivi

"Bütüncü toplumlarda toplumsal yapı gereği merkeziyetçi yönetimler egemendir. Merkeziyetçi yönetimlerde bürokrasinin, gelişmeyi köstekleyici bir rolü vardır". Yerinden yönetimin gerekli olduğunu ileri süren Prens Sabahattin, neden olarak da şunları söyler: *"Onsuz, memleketimizin mimarı mümkün değildir; bir vilayetteki idare usulünün diğerinde aynen tatbiki imkânsızdır. Merkeziyet yönetimi özgürlükleri kısıtlamakta, çoğunluğun azınlıkça baskı altında tutulduğu ve girişimciliğe yönelik hareketlerin engellendiği bir ortam oluşturmaktadır. Merkeziyet demek, hürriyeti inhisara almak, ekseriyeti ekalliyete çiğnetmek, teşebbüs fikrini kahretmektir."*[25]Prens Sabahattin'in Adem-i Merkeziyeti savunmasının temel iki nedeni vardır; birincisi Doğu Sorununun ancak etnik gruplarla anlaşılarak çözülebileceğine inanmasıdır. İkincisi ise onun demokrasi anlayışının Jön Türklerinkinden farklı olmasıdır.[26]

Yönetimle ilgili bu düşüncelerinin yanında Sabahattin, ekonomik, sosyal, siyasal ve idari olmak üzere her alanda bireyci, girişimci kişilik özelliklerini taşıyan bireylerin yetiştirilmesini savunmaktaydı ve Osmanlı toplumunun kurtuluşunu da buna bağlamaktaydı. Prens Sabahattin'e göre Doğu toplumları bütüncü, batı toplumları ise bireyci yapının etkisi altındadır. Aralarındaki farkın temelinde doğuda topluluğun, batıda ise bireyin üstün olmasıdır. Dolayısıyla bu zihniyet farkı, Osmanlı'da girişimci-kapitalist bir sınıfın oluşmasına engel olmuştur. Prens Sabahattin, Türkiye'nin sosyal geleceğinde memur adayı olan insanların çoğalmasına karşıdır ve üretim işlerini girişkenlikleriyle ilerleterek, sosyal çevremizi değiştirecek etkenlerin oluşmasına bağlı olduğunu söyler.[27]

Prens Sabahattin'in bu ve benzeri düşünceleri onun İttihatçı kanatla ayrılığa düşmesine sebep olmuştur. Prens Sabahattin'in adem-i merkeziyet prensibi, idari adem-i merkeziyet olarak değil; siyasi

---

[25] Prens Sabahattin, **a.g.e**., s.28, vd. ; Kongar, **a.g.e.**, s.120, 121.

[26] Şerif Mardin**, Jön Türklerin Siyasi Fikirleri**, İletişim Yayınları, İstanbul 2004, s.294.

[27] Prens Sabahattin, **a.g.e**., 52.

Levent Şahverdi Arşivi

adem-i merkeziyet olarak algılanmış ve tepkilerin odağı haline gelmiştir. Prens Sabahattin'in iktisadi konulardaki ön görüşleri de tutarlı bulunmamıştır. Sabahattin reformları yapabilmek için pratik bir tutumla borçlanmayla bir miktar para bulunuvereceğine inanıyordu. Halbuki Osmanlı Devleti'nin yaşadığı birçok sıkıntı Islahat Fermanıyla beraber başlayan dış borçlanma ile ilgiliydi. Ayrıca onun ekonomik fikirleri sadece komprador burjuvazisinin temsilcilerince beğenilmekteydi.[28] Komprador burjuvazinin çekirdeğini ise Rumlar ve Ermeniler oluşturuyorlardı. Ne Rumlar ne de Ermeniler Osmanlı Devletini kendilerinin temsilcisi olarak görmüşlerdir.[29]

Tüm bu eleştirilere rağmen Prens Sabahattin, genel Türk aydınlarına göre toplumsal düzeyde daha derinden gelecek değişimi savunmuş; bu anlamda demagog siyasetçiden çok, bilim adamı, reformcu gözüken radikal bir yenilikçi olmuştur.[30] Türk aydınının genel nitelikleri olarak sayılabilecek devletçilik, bürokratlık, seçkincilik ve aktarmacılık özelliklerinin Prens Sabahattin için geçerli olduğunu söylemek oldukça zordur.[31] Bu farklı nitelikleri onun Tanzimat'tan Cumhuriyet'e uzanan zaman diliminde liberal bir geleneğin başlatıcısı olarak anılmasını sağlamıştır. Ama her şeye rağmen fikirleri teoride kalmıştır.

20. Yüzyıl Başında Liberalizm ve Karşı Görüşler

1908–1912 dönemi Osmanlı liberalizminin en canlı dönemi olarak nitelendirilebilir. Bu dönemde çoğulcu liberal bir ortam vardır. Güçlü muhalefet ise sürekli İttihat ve Terakki'ye meydan okumaktadır. Nitekim hürriyetin ilanı olarak kabul edilen 1908 Jön Türk devrimiyle, basın özgürlüğünden sendikalaşmaya geniş bir açılım ortaya çıkacaktır. Osmanlı'nın son döneminde liberal düşünce ve fikirler

---

[28] Petrosyan, **a.g.e.,** s.278–279.
[29] Eriş, **a.g.m.**, s.599.
[30] Cengiz Çağla,"Bir Türk Aydını Olarak Prens Sabahattin Bey", **Türkiye Günlüğü**, Sayı 26, Ocak-Şubat, Ankara 1994, s.34.
[31] Çağla, **a.g.m** , s.31.

Levent Şahverdi Arşivi

aynı zamanda zıt oluşumları da besleyici bir nitelikte gelişmiştir. Prens Sabahattin'in temsil ettiği liberal düşünce ve anlayışlar yaygınlaşırken İttihat ve Terakkinin merkeziyetçi siyasal faaliyetleri ve ağırlığı da giderek artmıştır.

İttihat ve Terakki'nin merkeziyetçi siyasi ve iktisadi fiillerine karşılık liberal düşünce takipçileri hiç de az değildi. Nitekim bu dönemde liberalizmi savunan Sakızlı Ohannes Paşa'nın Türkiye'de iktisadi liberalizmin temellerini attığı kabul edilir.[32]

Ohannes Paşa'yı izleyen ve Ohannes Paşa'nın iyi bir takipçisi olan son dönem devlet adamlarından Mehmet Cavit Bey de sıkı bir liberal iktisatçıydı.[33] Cavit Bey iktisadi görüşlerini "İlm-i İktisat" adlı kitabında toplamış ayrıca 1908-1910 yılları arasında "Ulum-ı İktisadiye ve İctimaiye Mecmuası"nı çıkaranlar arasında yer almıştır. Cavit Bey yazılarında Osmanlı Devleti'nin kalkınmasını ancak dünya ekonomisi ile bütünleşmesi ve bu amaçla yabancı sermayeyi teşvik etmesi yoluyla mümkün olabileceğini savunmuştur. O da serbest ticareti savunarak, iktisadi korumacılığa karşı çıkmış ve özel teşebbüsün önemi vurgulamıştır.[34] Cahit Bey, bu anlayışın sonucu olarak şu yargıyı altını çizerek belirlemektedir: *"Dünyanın neresinde olursa olsun sermayesi bol olan ve iyi kullanılan, iş bölümüne riayet edilen, makineler kullanan, emeğin payını verimliliğine göre belirleyen ülkeler gelişir, aksi durumda bulunanlar ise geriler."*[35]

Osmanlı Devleti'nde liberaller 1908 devriminin hemen ardından liberal politikaları hayata geçirmek için bir şans elde ettiyse de, yönetici kadrolar liberalizmi ülkenin mevcut problemlerini çözmekte yetersiz bir ideoloji olarak algılamaya başlamıştır.[36]

---

[32] Erdoğan, **a.g.e**., s.32

[33] Ahmet Güner Sayar, "Yenileşmeden Cumhuriyete Osmanlı İktisat Düşüncesi", **Türkler**, Cilt XIV, Yeni Türkiye Yayınları, Ankara 2002, s.570.

[34] Erdoğan, **a.g.e**., s.32

[35] Tevfik Çavdar, **Türkiye'de Liberalizm**, İmge Yayınevi Ankara 1992, s.88

[36] Güven Bakırezer, "Türkiye'de Sosyal Liberalizm", **Modern Türkiye'de Siyasi Düşünce, Liberalizm**, (Yay. Haz.: Tanıl Bora, Murat Gültekin), Cilt 7, İletişim Yayınları, İstanbul 2001, s.140.

Levent Şahverdi Arşivi

Balkan Savaşı sırasında İttihat ve Terakki'nin Babıâli Baskını'yla iktidara el koyması ile zaaflı bir ideoloji olarak görülen liberalizm itibarını yitirmiştir.[37] Böyle bir gelişim sürecinin ardından tam anlamıyla egemen güç haline gelen merkeziyetçi İttihatçı grubun bazı özelliklerine baktığımızda şunları görmek mümkündür: Öncelikle, İttihatçı merkeziyetçi cephe, Batılılaşma düşüncesi ve simgesi çevresinde oluşmuştur. İmparatorluğun aydın kesimini de temsil eden merkezi bürokrasi, bu cephenin önderi niteliğini taşır. Bürokrasi, toplumda kendiliğinden oluşan başka sınıfların desteğinden yoksun olduğu için, bütün yenilikleri devletin gücüne dayanarak gerçekleştirme yolunu seçmiştir. Bürokratlar, Batılılaşma yolundaki devrimleri gerçekleştirmek için, toplumsal, ekonomik, kültürel ve siyasal yaşamın her düzeyinde devletin işe karışması gereğine inanıyorlar, halktan gelebilecek desteği yok sayıyorlar, hatta istemiyorlardı. Hatta ekonomik etkinlikler kadar toplumsal ve kültürel yaşamın da devlet tarafından denetlenmesinden yanaydılar.[38]

Devletçi-merkezci İttihat ve Terakki grubu iktidarı elde ettikten sonra, özellikle İngiliz ve Fransız emperyalizmine karşı, milli iktisat denemesine girişti. İttihat ve Terakkinin başlattığı bu milli iktisat çabalarında Alman romantizminin büyük etkisi olmuştur. Diğer bir deyişle II. Meşrutiyetin gündeme getirdiği Türk milliyetçiliğinin iktisadi boyutu olan milli iktisat, büyük ölçüde Alman iktisat geleneğinden esinlenmiştir. Osmanlı İmparatorluğu'nun son döneminde milli iktisat ilkesinin benimsenmesiyle girişimci burjuva sınıfının ortaya çıkması sağlanması hedeflenmiştir. Balkan Savaşları'ndan hemen sonra İttihat ve Terakki yönetimi esnaf cemiyetlerine yakın durmuş, bunun doğal sonucunda bu cemiyetlerin Birinci Dünya Savaşı sırasında ekonomiye ağırlıklarını koyarak milli iktisadın lokomotifi olması hedeflenmiştir.[39]

---

[37] Toprak, **a.g.e**, s.3.

[38] Kongar**, a.g.e,** s.143.

[39] Zafer Toprak, **İttihad-Terakki ve Cihan Harbi: Savaş Ekonomisi ve Türkiye'de Devletçilik**, Homer Kitabevi, İstanbul 2003, s.201.

Levent Şahverdi Arşivi

Yönetiminin ana hedefi, milli iktisat ilkesi ile yeni bir milli kapitalist burjuva sınıfın oluşumunu sağlamaktı. Bunun en büyük gerekçesi ise finans, ticaret, bankacılık, sektöründe gayrimüslimlerin üstünlüğü idi. Türkler bu sektörlerde gayrimüslimlerle kıyaslandıklarında küçük bir azınlık konumundaydı.[40] Hiç olmazsa gayrimüslimler ile rekabet edecek düzeyde bir Türk burjuvazinin vücuda getirilmesi zorunlu idi. İttihat ve Terakki hükümeti, milli iktisat ilkesini hayata geçirebilmek için I.Dünya Savaşı'nı fırsat bilerek azınlıkları ticari ve sanayi alanlarında tasfiyeye girişti ve zengin bir Türk sınıfı oluşturmaya çalıştı. Bu süreçteki milli iktisat modelinin mimarı ise milli şirketler müfettişi olan Kemal Bey (Kara)'dir. O'nun teşviki ve 1916–1918 yılları arasında İttihat Terakki'nin etkin desteğiyle 80'in üzerinde anonim ortaklık kurulmuştur.[41] Kara Kemal Bey bu amacı: *"Şimdiye kadar bir Türk zengin sınıfı yetişmedi. Sermaye hep azınlıkların elinde toplandı. Ben bir Türk zengin sınıfı yetiştireceğim, bu sayede iktisadi hayatta Türklere üstün bir rol sağlayacağım."* biçiminde ifade ettiğini görüyoruz.[42]

İttihat Terakki hükümetinin dış borçların ödemesini durdurmasının ardından devletin para basma yetkisi Osmanlı Bankası'nın elinden alınmış, tarım ve sanayiyi özendirecek yeni bir gümrük sistemi kurulmuştur. Böylece, devlet eliyle Müslüman-Türk orta sınıf[43] özlemine son verecek milli kapitalist burjuva sınıfı kurulmaya çalışılmış; Haziran 1914'te ise Teşvik-i Sanayi Kanunu çıkarılmıştır.[44]

Sonuç olarak milli burjuva sınıfının oluşturulması için I. Dünya Savaşı'nda finans sektöründe ülkenin çeşitli yerlerinde 16 banka ku-

---

[40] Charles Issawi, **The Economic History of Turkey 1800-1914**, The University of Chicago Pres, 1980, s. 14.

[41] Erık Jan Zürcher, **Modernleşen Türkiye'nin Tarihi**, (Çev.: Yasemin Saner Gönen), İletişim Yayınları, İstanbul 2005, s.184.

[42] Ahmet Emin Yalman, **Yakın Tarihte Gördüklerim ve Geçirdiklerim**, Yenilik Basımevi, İstanbul 1970, s.269.

[43] Savaşın yitirilişi sonrasında Anadolu'da Milli Mücadeleyi yürütecek kadroların oluşumu böylelikle sağlanmıştır. Ayrıntılı bilgi için bkz.: Toprak**, Milli İktisat…,** s.7.

[44] Zürcher, **a.g.e.,** s.181–183.; Tanilli, **a.g.e**, s.335.

Levent Şahverdi Arşivi

rulmuştur. Özellikle İttihat ve Terakki'nin iktisadi politikalarıyla Anadolu'da iktisadi gücü artmaya başlayan eşraf, tüccar ve büyük çiftlik sahipleri kredi sorununu çözmek amacıyla milli taşra bankalarını kurmaya başlamışlardır. Bu bankaların en önemli özelliği, milli sermaye ile kurulmuş olmaları ve çalışanlarının önemli kısmının Türk olmasıdır. İttihat ve Terakki'nin Anadolu esnafını ve tüccarını banka kurma yönündeki desteği sonucunda bankacılık sektörüne hakim olan gayrimüslim unsurların etkisi önemli oranda azalmıştır. Kurulan bu bankalar milli iktisat politikasının belkemiğini oluşturacak sermaye birikimini sağlamıştır. Bu çalışmalar ile o zamana kadar tasavvuf felsefesinin benimsettiği; *"bir lokma bir hırka"* anlayışının yıkılmasına neden olmuştur. Böylece para hırsı ile çalışan, sermaye sahibi Müslüman-Türk girişimci sınıf ortaya çıkmıştır. Savaş, bu sınıfın ortaya çıkmasını sağlamış; ancak spekülatif hareketlerle zenginleşen bu sınıf nedeniyle sabit gelirlilerin özellikle memurların alım güçleri %60-80 arasında azaldığı gözlenmiştir.[45] Buna rağmen uzun dönemde kısmen de olsa gayrimüslimler ticari hayattan tasfiye edilecektir.

İttihat ve Terakki hükümetinin devletçi geleneğin özünü oluşturan milli iktisat ve milli burjuvazi geleneği aynı zamanda devletin idari yapılanmasıyla da iç içedir. Ekonomik alandaki görüş ve uygulamaları milli iktisat ve milli burjuvazi olarak ifadelendirilen merkezci bürokratik yapı, Cumhuriyet dönemi idari yapı ve kurumlaşmalarının da niteliğini belirlemiştir. Cumhuriyet dönemindeki merkeziyetçi anlayışın şekillenmesi ve yerel yönetim yapılarının oluşmasında bu bürokratik yapının direkt etkisi vardır.[46]

Ancak Osmanlı Devleti yarı kapitalist bir konumdayken savaşa girmiş ve yıkılmış;[47] iyi niyetlerle girişilen ve milliyetçilerin özlem-

---

[45] Vedat Eldem, **Harp ve Mütareke Yıllarında Osmanlı İmparatorluğu'nun Ekonomisi**, Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara 1994, s.54

[46] Murat Yılmaz, **Ahmet Ağaoğlu'nda Liberalizm ve Milliyetçilik**, (Yüksek Lisans Tezi), Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara 1991, s.I.

[47] İbrahim Okçuoğlu, **Türkiye'de Kapitalizmin Gelişmesi, İç Pazarın Oluşma Süreci**, Ceren Basım Yayın, İstanbul 1996, s.714.

Levent Şahverdi Arşivi

lerini dile getiren milli iktisat kurma yolundaki ilk denemesi tam bir hayal kırıklığı ile sonuçlanmıştır. Devlet desteği ile Türk kapitalistler yetiştirerek milli iktisat kurma yolunda ikinci deneme, Cumhuriyet'ten sonra farklı şartlar altında yapılacaktır.[48]

Cumhuriyetin İlk Yıllarında Devletçilik ve Liberalizm Kuramları (1923-1931)

Devletçilik, devletin ekonomik hayata çeşitli şekillerde müdahalesi olarak tanımlanmaktadır. Bu geniş kapsamlı tanımlama ile devletçilik ilkesinin bütün gelişmiş ve aynı zamanda gelişmekte olan ülkelerde var olduğunun kabul edilmesi gerekmektedir. Çünkü az ya da çok tüm ülkelerde devlet şöyle ya da böyle ekonominin içinde vardır. İşte bu nedenle devletçiliği bir iktisat politikası olarak, yani devletin belirli amaçlara erişmek için uyguladığı bir yöntem olarak düşünmek de mümkündür.[49]

Osmanlı'nın son döneminde merkeziyetçi İttihatçı yapının milli iktisat uygulamaları ve milli burjuva sınıfının devlet eliyle oluşturulma süreci Cumhuriyet dönemine, özellikle Türkiye İktisat Kongresi'yle aktarılmış ve sonrasında ortaya konan devletçilik uygulamalarıyla sürdürülmüştür.

Atatürk devletçiliği: *"Türkiye'nin ihtiyaçlarından doğmuş ve Türkiye'ye has bir sistemdir... Kişinin çalışmasını esas almakla beraber, mümkün olduğu kadar az zaman içinde, milleti refaha kavuşturmak ve memleketi geliştirmek için, milletin genel ve yüksek menfaatlerinin icap ettirdiği işlerde özellikle ekonomik alanda devleti fiilen alâkadar etmek mühim esaslarımızdandır."* şeklinde tarif etmektedir.[50]

---

[48] Doğan Avcıoğlu, **Türkiye'nin Düzeni**, Cem Yayınevi, İstanbul 1974, s.274.

[49] Dündar Sağlam, **Devletçilik İlkesi İçinde Özel Sektör Kamu Sektörü Dengesi**, **Atatürk'ün Ekonomik Kalkınma Politikası ve Devlet İşletmeciliği**, Formül Matbaası, İstanbul 1981, s.83

[50] A.Afet İnan, **Medeni Bilgiler ve Atatürk'ün El Yazmaları**, Türk Tarih Kurumu Yayınları, TTK Basımevi, Ankara 1988, s.444.

Levent Şahverdi Arşivi

Mustafa Kemal Paşa'nın yönetiminde ülkenin hammadde ihraç ve mamul mal ithal eden konumdan çıkması gerekliliği 1921 yılında, dönemin Maliye Bakanı Ferit Bey'in şu sözleriyle yansıtılmıştır: "*Bize en lazım şey…fabrika, yine fabrikadır…Türkiye çalışıyor, üretiyor fakat ürünlerinden başkaları faydalanıyor…Alın teri dökerek ürettiğimiz iptidai maddeleri… yok pahasına harice satıyoruz. Sonra yabancılar bu maddelerin şeklini değiştirerek bize iade ediyorlar… Kırk kuruşa bir okka yün veriyoruz, aynı yünü 1200 kuruşa bir metre kumaş halinde yalvararak geri alıyoruz.*"[51]Bu bağlamda hükümetin, modern teknolojilerin kullanıldığı sanayileşmeye dayalı kalkınma modeli çerçevesinde iktisat politikaları belirleyerek ortaya koyması esas alınmıştır, devlet milleşme gereğini algılamış yerli kumaş giyme mecburiyeti ve tüccarların yabancı kumaşları yerli kumaş diye piyasaya sürmelerini 1921 yılında yasaklamıştır.[52]

Bu dönemde İktisat Vekili M. Esat (Bozkurt), mevcut ekonomik durumu ortaya koymak ve iktisat politikasını belirlemek amacıyla 17 Şubat-4 Mart 1923 tarihleri arasında Mustafa Kemal Paşa'nın onayını almış; böylece İzmir'de Türkiye İktisat Kongre'si tertip edilmiştir. İktisat Bakanlığı'nın tertibiyle düzenlenen Kongre, ülkedeki ekonomiyle ilgili tüm kişi ve grupların, katılımı ile gerçekleşmiştir. Kongrenin toplanış amacı dönemin İktisat Bakanı olan M. Esat (Bozkurt) tarafından mecliste şöyle ifade edilmiştir: *"…yeni bir sahaya girmekte olduğumuz bir sırada memleketimizin en belli başlı meselesi iktisadiyat meselesi olduğuna da şüphe yoktur. Bu en çetin ve fakat çok feyizli ve ümitli saha üzerinde yürürken iktisat Vekâleti, harekete gelinmesi saatinin çaldığı biranda memleketimizin iktisat âmillerini her şeyden evvel dinlemek lüzum ve ihtiyacını takdir etti ve kongreyi onun için davet etti. Sonra efendiler! Halk Devleti, Halk Türkiye'si diyoruz. Halk ve iktisat âmillerimizi yakından dinlenerek*

---

[51] S. Yahya Tezel, **Cumhuriyet Döneminin İktisadi Tarihi 1923-1950**, 3. baskı, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul 1994, s. 146.

[52] **B.C.A.**, Fon Kodu: 30..18.1.1, Yer No: 2.38..17., Sayı: 730, Tarih: 10/3/1921.

Levent Şahverdi Arşivi

teshil, edilecek projenin, memleketimiz ihtiyacının tercümanı olabileceğine kaniyiz. Hulâsa efendiler; İktisat Kongresi içtimain tarihimiz ilk defa yazıyor ve mucibi fahırdır. Memleketimizin her tarafından büyük bir şevk ve tehalükle kongreye koşan ve bugüne kadar intihab edilen âzanın miktarı bini tecavüz etmiştir. Bundan, yani İktisat Kongresinin davetinden düşman memleketleri mütelâşi ve mütehaşi bir vaziyettedir. Atina Ajansının son tebligatını ve İngiliz gazetelerinin son neşriyatını bilhassa nazarı âlinize vaz'ediyorum. Fakat efendiler ne derlerse desinler, her vadide olduğu gibi iktisat vadisinde de Türkiye'miz mutlaka ve mutlaka istiklâlini temin 'edecektir. Çünkü Türkiye'liler dişleriyle, tırnaklarıyla kazandıkları bu hürriyet hayatını, iktisatlarıyla, tarsin etmekle müdafaa edeceklerdir. Çünkü onlar pek kıymetlidir. Pek pahalıya mal olmuştur. Bütün milletin dişiyle, tırnağıyla kazandığı bir dâvadır. Onun için önüne iktisat çemberiyle geçerek hayatını müdafaa edecektir ve pekâlâ edecektir. Efendiler, düşmanlarımız neşriyatında iktisat Kongresinden maksat ecnebi sermayesine karşı birtakım husumetlerin ilânı ve ecnebilere karşı buğz ve adavet izharı için İktisat Kongresinin toplandığını söylüyorlar. Yalan söylüyorlar. Efendiler! Türkiye her medeni devlet gibi ve her vadide olduğu gibi iktisadiyatta da istiklâl ve hürriyeti istemekten başka bir şey yapmıyor ve iktisat kongresi de bunu temin için toplanıyor. Ecnebi sermayesine karşı Türkiye milletinin hiçbir buğz ve adaveti yoktur ve onun memlekete girmesi için her türlü teshilâtı da bütün medenî milletlerde olduğu gibi göstermeye amadedir. Ancak kendimizi Yirminci Asrın ortasında hiçbir devletten geri görmediğimiz gibi hiçbir milletten de aşağı şerait kabul ederek Türkiye'yi esirler ülkesi haline getirenleyiz efendiler…"[53]

1931 yılına kadar Türkiye'nin izlediği iktisat politikasının temelini Türkiye İktisat Kongresi kararları belirler. Bu kongrenin en önemli özelliği, diğer iktisadi reformlardan farklı olarak, halka yö-

[53] **TBMM Zabıt Ceridesi**, Devre 1, Cilt 27, s. 171-172.

Levent Şahverdi Arşivi

nelik iktisadi kaygılara değinilmiş olmasıdır.[54] Kongrede yer alan delegeler; çiftçi, tüccar, sanayici ve işçi sınıflarının kendi aralarında seçtikleri temsilcilerden oluşmaktaydı.[55] Hatta İzmir'de toplanan Türkiye İktisat Kongresi'nin akabinde insan ve hayvan hastalıklarıyla ilgili halkın anlayabileceği dilde yazılan ve halkı bilgilendirecek kitapların çoğaltılması için önerilen kanun teklifi mecliste kabul edilecektir.[56]

Türkiye İktisat Kongresi'nde esinlenen genç Cumhuriyet'in izleyeceği iktisat politikasının adı "Millî İktisat"tır. Kendisi devletçilik görünümündeki liberal politikadır. Amacı kişilerin zenginleşmesi ile

---

[54] "*…iktisat Vekâletinin kanaatine göre memlekette en evvel halli lâzımgelen mesailiden biri kredi meselesidir, itibarı malî ve şahsi meselesinde ne yapılabilir? Memleketimizin serveti tabiîye ve sabitesi mebzul ve çoktur. Memleketimizin sâyi mebzuldür. Türk köylüsü kadar çalışkan ve namuslu bir köylüyü dünyada bulmak pek güçtür. Memleketimizde eksik olan şey nakdî sermayedir. Bu nakdî sermaye kredi meselesi ne surette halledilebilir? Kongrenin bizi bu hususta tenvir etmesini, yazdığımız o kitapçıkta rica ettik. Banka meselesi, Ziraat Bankası ne şekle gelmelidir? Köy bankası nasıl açılmalıdır. Bir an evvel açılması lâzım mıdır, değil midir? Bir Ticaret Bankasının açılması lâzım mıdır? Sanayimizi himaye için bir sanayi bankası tesis etmek doğru mudur, değil midir? işte bu gibi mesai tezekkür olunacaktır, iktisat Vekâletinin noktai nazarına göre mebzul sâyi müfit kılmak, sonuna getirebilmek için her şeyden evvel memleketimizde kredi: meselesinin halledilmesi lâzımdır. ikinci mesele: istihsal ve istihlâkin tanzimi meselesidir iki, kredi meselesiyle sıkıfıkı alâkadardır. Ormanlar, madenler, sanayimiz, zürraımız... Uzun uzadıya yazdığımız mesaili ihtiva ediyor. Üçüncüsü: Gümrük mesailine temas ediyor. Memleketin iktisat âmillerinin fikirleri nedir ve ne arzu ederler? Dördüncüsü:-Şirket ve sendikalar meselesidir. Efendiler! Şimdiye kadar memleketimizde teşebbüslerle dünyanın önüne çıkmak usulü düşünülüyordu. Halbuki muvaffak olabilmek için iktisat dünyasının önüne toplu ve kuvvetli olarak çıkmaya mecburuz. Bu itibarla muhtelif şirketlerin ve sendikaların pek büyük ehemmiyeti olduğuna kaaniiz.Sonraki mesaili, yollar ve vesaiti nakliye, makina meselesi teşkil ediyor. Sanayiye ait alât ve edevat diyoruz, ormancılığa ait alât ve edevat diyoruz. Ve buna makina meselesi diyoruz. Malûmuâliniz kılleti nüfus meselesi vardır. Bu nüfusu tezyid etmek, muhaceretle kabil ve mümkün değildir ve uzun zamanlara mütevakkıftır. Diğer memleketlerin nüfus tezayütlerini nazarı itibara alacak olursak 'asırlara mütevakkıf olduğunu görüyoruz ve bunun ancak ve ancak makine ile telâfi edeceğimize kailim. Bunun için Ziraat, Sanayi, Ticaret odalarının tanzimi hakkında ne düşünüyorlar? Bumu ayrıca kongreye soruyoruz. İktisat hususunda ne düşünüyorlar? Ne gibi müşkülâta mâruz kalmaktadırlar? Ve ne şekli hal arzu ediyorlar? . Beşinci mesele : Köylünün vaziyetidir, köylüye ne suretle yardıma etmeliyiz? Ne gibi tedbirler ittihaz etmeliyiz? Buna mümasil pek çok mesaili ihtiva etmektedir. Hududu esasiyesi bundan ibarettir. Sırf iktisadidir. Vâka iktisat Vekâleti buna dair kararlarını tesbit etmiştir.*" Bkz.: **TBMM Zabıt Ceridesi**, Devre 1, s.172.

[55] A. Gündüz Ökçün, **Türkiye İktisat Kongresi 1923-İzmir Haberler-Belgeler-Yorumlar**, 4. baskı, Ankara Üniversitesi Yayınları, Yayın no: 440, Ankara 1987, s. 255.

[56] **B.C.A.**, Dosya: 1741 Fon Kodu: 30..10.0.0, Yer No: 165.151..1.,Tarih: 18/4/1923.

Levent Şahverdi Arşivi

memleketi kalkındırmak, yabancı girişimcinin yerine yerli girişimciyi koymaktır.[57] Türkiye İktisat Kongresi'nin koyduğu kural, devletin ancak özel sermayenin yetmediği büyük işletmeleri kurmak için yatırım yapmasıdır. Özellikle İtilaf devletleri tüccarlarının Türkiye'de tekel meydana getirmek istediklerine dair haberler milli iktisadın daha da fazla tercihine sebep olacaktır.[58]

Sonuç olarak Cumhuriyet hükümetinin genel iktisadi hedefi; maddi koşulların iyileştirilerek, nüfusun daha geniş kesimlerinin söz konusu iyileşmeden faydalanmasını sağlamak olarak ifade edilebilir.[59] Cumhuriyetin ilk yıllarında iktisat politikaları belirlenirken dış ekonomik ilişkilerle birlikte, Osmanlı'dan devranılan yapı ve ülkenin içinde bulunduğu durum esas alınarak hareket edilmiştir. Osmanlı Devleti'nin ekonomisi, tarım ürünleri ve hammadde ihraç ve mamul mal ithal eden, tarım ekonomisi niteliğinde, yabancı sermaye ve dış pazarlara açık bir yapı teşkil ediyordu.[60]

1923-1931 dönemi, özel teşebbüs üzerinde devlet müdahalelerinin ve devlet işletmeciliğinin asgari düzeyde tutulması itibariyle, liberal dönem olarak adlandırılır. Bu süreçte özel sektör ekonomisi uygulanmasına rağmen devlet, zaman zaman müdahalelerde bulunmuş ve yönlendirici düzenlemeler getirmiştir. Bu düzenlemelerin bir bölümü yasal, bir bölümü ise kurumsaldır.[61] Ancak devlet, Teşvik-i Sa-

---

[57] Özellikle milli iktisat teoremi uygulanınca yabancı uyrukların Türkiye içinde deniz taşımacılığı gibi alanlarda tröstleşmesine izin verilmeyecektir. Bkz.: **B.C.A**., Dosya: 6937, Yer No: 64.427..35., Fon Kodu: 30..10.0.0, Tarih: 28/6/1923.

[58] **B.C.A**, Dosya: 400-33, Fon Kodu: 30..10.0.0, Yer No: 219.479..3., Tarih: 1/9/1923.

[59] Afet İnan, **Devletçilik İlkesi ve Türkiye Cumhuriyeti'nin Birinci Sanayi Planı**, Türk Tarih Kurumu Yayınları, TTK Basımevi, Ankara 1972, s.8.

[60] Diğer az gelişmiş ülkelerde de benzer özellikler görülmekle beraber, merkezi otoritenin güçlü oluşu sayesinde Osmanlı Devleti hiçbir zaman Avrupa ülkelerinin resmi ya da gayri resmi sömürgesi durumuna gelmemiştir. Bkz.: Şevket Pamuk, **100 Soruda Osmanlı-İktisat Tarihi 1500-1914**, 5. baskı, Gerçek Yayınevi, İstanbul 1999, s. 197.

[61] Ticaret ve Sanayi Odaları'nın yasal nitelik kazanması, İstatistik Genel Müdürlüğü'nün kurulması (1926); ekonomik gelişmeyi hızlandırmak ve karşılaşılan güçlükleri gidermek üzere İktisat Meclisi'nin oluşturulması (1927); Tarım ve Ticaret Bakanlıklarının birleştirilerek İktisat Bakanlığı'nın kurulması (1928); on beş yıl süre ile yürürlükte kalmak üzere Teşvik-i Sanayi Kanunu'nun çıkarılması (1927) Gümrük Tarife Kanunu'nun yürürlüğe girmesi (1929) altı çizilecek önemli gelişmelerdir. Bkz.: Erdoğan Alkin, **İktisat**, Filiz Kitabevi, Ankara 1992, s.120.

Levent Şahverdi Arşivi

nayi Kanunu, yönlendirici ve teşvik edici politikalarla müdahalelerde bulunmuş, millileştirme faaliyetleri yine bu dönemde başlamıştır.[62] Bu yüzden dönemin iktisat politikalarının salt bir liberalizm olarak nitelendirilmesi doğru bir yaklaşım değildir.[63]

1923-1931 döneminde izlenen iktisat politikasının oluşmasına etki eden başlıca gelişmeler; Türkiye İktisat Kongresi, Teşvik-i Sanayi Kanunu, Milli Türk Ticaret Birliği ile yeni kurulan İş Bankası, Sanayi ve Maadin Bankası gibi milli bankalardır. 1929 krizine kadar olan süreçte; gerek liberal politikalar gerekse teşvik tedbirleri ile özel teşebbüs desteklense de, sermaye, tasarruf ve teknik bilginin yeterli olmayışı nedeniyle başarılı olunamamıştır. İstenen sonuç alınamadığı gibi, devlet de sanayi alanında atılım yapamamıştır.[64]

1929 krizinden sonra en liberal ülkelerde bile ekonomiye yön verecek nitelikte bazı devletçi müdahaleler olduğu görülmektedir.[65] Nisan 1931 tarihinde Cumhuriyet Halk Partisi Büyük Kongresi'nde yeni bir iktisadî doktrin tercihi yapılmıştır. Uygulanacak olan sistemin adı "devletçilik"tir. Artık CHP'sinin programında devletçilik resmî iktisat ideolojisi olarak yer almaktaydı. Atatürk, liberalizm ile başlayan Cumhuriyet ekonomisinin kalkınma doğrultusunu batıya yönelmiş hedefinden hiç bir sapma göstermeksizin bu defa devletçiliğin eline teslim etmiştir.

Sonuç olarak Cumhuriyetin ilk yıllarında Türkiye İktisat Kongresi'nde ifade edildiği gibi, mevcut olan milli iktisattan murat edilen gaye yabancıların ve azınlıkların elinde bulunan ekonomik imtiyazın yerli tüccar ve eşrafa transfer edilmesinden başka bir şey değildir. Temelde aynı kalacak olan ekonomik yapının görev devir teslimini

---

[62] Yalçın Acar, **Tarihsel Açıdan Türkiye Ekonomisi ve İzlenen Politikalara (1923-1963)**, Bursa Uludağ Üniversitesi Basımevi, Bursa 1991, s.29.

[63] Korkut Boratav, **Türkiye'de Devletçilik**, 2. baskı, Savaş Yayınevi, Ankara 1982, s. 7-8.

[64] Bahar Şanlı, **Sanayileşme Stratejileri ve Türk Dış Ticareti: Sanayileşme Stratejilerinin Türk Dış Ticaretinin Yapısı Üzerinde Etkileri**, Işıklı Yayın-Tanıtım, İstanbul 1997, s.64.

[65] Alkin, **a.g.e.**, s.121.

Levent Şahverdi Arşivi

Türk burjuva sınıfı alacak ve Türkiye'nin bu sayede kalkınması beklenecektir. Zaten yerli özel sektör, milli kurtuluşun kendisine açtığı yeni ufuklar karşısında heyecan ve sabırsızlık içinde, devletin desteğini sağlamak çabasındadır. Sonuçta beklenen destek kısa zamanda verilecektir. Zaten Türk devleti, onları açıktan desteklemekte, yurt kalkınmasını onların kalkınmasına bağlı görmektedir.[66]

Liberal fikirler, Cumhuriyet ilân edilmeden önce Birinci ve İkinci Meclis dönemlerinde ortaya çıkmış ve temsil edilmiştir. Özellikle Birinci Meclisteki tartışmalar ve Mustafa Kemal tarafından temsil edilen Birinci Gruba karşı daha liberal fikirleri savunan İkinci Grubun savunduğu değerler dikkat çekmiş ve taraftar bulmuştur.[67]

Nitekim 1908 yılında Osmanlı Devleti'ne iltica eden Cemaleddin Efgani'nin fikirlerinden etkilenen Ahmet Ağaoğlu'nu Cumhuriyet döneminde liberal söylemin güçlü bir temsilcisi olarak görmekteyiz[68]. Cumhuriyet sonrasının da önemli simalarından biri olan Ağaoğlu, Cumhuriyet döneminin en önemli liberalidir ve aynı zamanda şiddetli bir Türkçü ve Milliyetçidir. Ağaoğlu, Ziya Gökalp çizgisine karşı çıkmış ferdi teşebbüsü savunmuştur. Kurulan Serbest Cumhuriyet Fırkasının ideologlarından biridir.[69]

Cumhuriyet döneminin gerek saikleri gerekse temel görüşleri bakımından "liberal" olarak nitelenebilecek ilk siyasi muhalefet hareketi ise 1924 Kasım'ında kurulup 1925 Haziran'ında hükümet tarafından kapatılan Terakkiperver Cumhuriyet Fırkası'dır. Parti programında "Hürriyetperver" (liberal) ve "halkın hakimiyeti"ne dayalı bir Cumhuriyetten yana olduğunu "umumi hürriyetlere" taraftar oldu-

---

[66] **TBMM Zabıt Ceridesi**, Devre 1, Cilt 27, s. 170-182.; İsmail Cem, **Türkiye'de Geri Kalmışlığın Tarihi**, Cem/Kültür Yayını, İstanbul 1995, s.286.

[67] Ahmet Demirel, "Milli Mücadele Döneminde Birinci Meclis'teki Liberal Fikirler ve Tartışmalar", **Modern Türkiye'de Siyasi Düşünce, Liberalizm**, (Yay. Haz.: Tanıl Bora-Murat Gültekin), Cilt 7, İletişim Yayınları, İstanbul 2001, s.168

[68] Yılmaz, **a.g.e.**, s.I.

[69] "Ağaoğlu, daha sonraki dönemde Kadro dergisi ile Devletçilik ve Liberalizm mücadelelerine katılacaktır. Bu dönemde Ağaoğlu kendisini Liberal Kemalist olarak niteleyecektir." Ayrıntılı bilgi için bkz.: Murat Yılmaz, "Ahmet Ağaoğlu", **Modernleşme ve Batıcılık**, Cilt 3, İletişim Yayınları, İstanbul 2004, s.308–309.

Levent Şahverdi Arşivi

ğunu ve bunların ancak anayasa ile sınırlanabileceklerini, fikirlere ve dini inançlara saygılı olduğunu devletin görevlerinin asgari genişlikte tutulması gerektiğini ve idari adem-i merkeziyetçiliğe bağlı olduğunu belirtmekteydi.[70]

Terakkiperver Cumhuriyet Fırkası'nın kapanmasından sonra 1930'da Atatürk'ün teşviki ile Serbest Cumhuriyet Fırkası kurulmuştur. İlk bakışta şaşırtıcı olan, yeni partinin programının dünya liberal sistemi ölüm döşeğinde olmasına rağmen ağırlıkla serbest ticaretçi olmasıdır. Partinin resmi kuruluşu olan 12 Ağustos'ta açıklanan programın öne çıkardığı iki noktadan ilki; farklı toplumsal grupların şikâyetlerine ilişkindir. Köylüler Ziraat Bankası yardımı, tefeci sermayesi ile mücadele ve ihracat ürünlerini destekleme çağrısı ile yeni partinin manifestosunda kendilerine yer bulmuşlardır. Tüccarlar, programdan kendilerine düşen payı devlet tekellerinin faaliyet alanının daraltılacağı mesajı ile almışlardır. Vergilerin ödeme gücüne göre alınacağı söylemi ise küçük esnaf, tüccar ve ticarileşmiş köylüyü yeni partide buluşturmaya yetmiştir.[71] Kısacası parti programı paradoksal biçimde ülkeyi krize sokan 19. yüzyıl liberal dünya sistemini krizden çıkabilmek için önermişti. Fethi Bey önderliğinde başta İsmet Paşa'ya muhalefet amacıyla kurulan bu parti daha sonra çok büyük bir kesim tarafından desteklenmiştir. Ancak parti cumhuriyetin temel ilkelerine karşı bazı tehlikeler arz ettiğinden dolayı bizzat Fethi Bey tarafından fesh edilip, uzun bir süre siyaset ve iktisatta liberalleşme askıya alınacaktır.

Sonuç

Liberalizm, Yakınçağ'da ortaya çıkmış bir fikir akımıdır. Devlet müdahalesinin diğer kamu alanlarına kısıtlanması gereğini savunan bu düşünce akımı, ortaya çıkışının ardından tüm dünyaya kısa sürede yayılma başarısı göstermiştir. Osmanlı Devleti'nde liberalizmin tanınması ve yayılması ise 19. yüzyılı bulur. Bu dönem sadece libera-

[70] Erdoğan, **a.g.e.**, s.33.
[71] Emrence, **a.g.e.,** 214.

Levent Şahverdi Arşivi

lizmin değil, birçok fikir akımının ve modernleşme çabalarının Osmanlı topraklarında yayılmaya başladığı yüzyıldır. Liberalizm, Osmanlı coğrafyasında özellikle Yeni Osmanlılar ve Jön Türkler tarafından savunulmuştur. Bu fikir akımının Prens Sabahattin, Mehmet Cavit Bey, Ohannes Paşa gibi geniş kitlelere ulaşmış ve etkileri günümüze kadar gelmiş birçok mümtaz temsilcileri vardır.

Osmanlı'nın son yüzyılında liberal düşünce savunucularıyla devletçilik ilkesini benimseyenlerin arasında fikir ayrılıklarının olduğu görülür. Özellikle devleti kurtarma çabaları çerçevesinde devletçiliği savunanlar liberallerle karşı karşıya gelmişlerdir. Liberal düşünceyi savunanlar Osmanlıda liberal ekonomi modeline geçme ihtiyacını ve gerekliliklerini sık sık dile getirmişlerdir. Liberaller, özellikle dünyanın önde gelen devletlerinin hızla kapitalist ekonomi modelini benimsemesinin bir gereği olarak Osmanlı Devleti'nin de kapitalizme geçişinin zorunlu olduğunu ifade etmişlerdir. Buna rağmen Osmanlı liberalleri, batılı devletlerin yüzyıllar süren kapitalist ekonomi sistemine geçişinin kısa sürede nasıl devlet içinde gerçekleştirileceği problemini çözmede yetersiz kalmışlardır. İttihatçıların ise ekonomide devletçi; yönetimde ise merkeziyetçi ilkeleri yıkılma arifesinde olan Osmanlı Devleti'nin gerçekleriyle daha uyumludur. Osmanlı coğrafyasında kapitalist ekonomi sistemine geçişi sağlayacak girişimci sınıfın olmadığı gerçeğinin İttihatçılar farkındadır. İttihatçılar bu yüzden durağan ekonomik sisteminden kapitalist ekonomiye geçişte mutlak bir gereklilik olan milli burjuvazi sınıfı devlet eliyle oluşturulmaya çalışılmıştır. Tüm çabalara rağmen ülke içinde kapitalist ekonomiye geçiş I. Dünya Savaşı patlak verdiğinden tamamlanamamıştır.

Bilindiği gibi tarihte süreklilik prensibi vardır ve Cumhuriyeti kuran kadro İttihatçı kadrodur. Bu yüzden Osmanlının son yüzyılında edinilen tüm ekonomik ve siyasi tecrübeler yeni kurulacak olan Türkiye Cumhuriyeti Devletine bir birikim ve miras olarak aktarılmıştır.

I. Dünya Savaşı sonrasında Anadolu coğrafyasında ilkel sanayi şartları ve tarım toplumu vardır. Yeni kurulacak olan devletin sosyal,

Levent Şahverdi Arşivi

kültürel ve ekonomik alanlardaki modernleşme hamlesinin ancak devlet eliyle mümkün olduğu aşikârdır. Bu yüzden yeni Türk devletinde toplumun yeni dünya şartlarına entegre olup kısa zamanda terakki edebilmesi için devletçilik prensibi benimsenmiştir. Bu yıllarda kabul gören ekonomi modeli ise yarı devletçi-kısmi liberaldir. Bununla beraber ülkede liberal söylem ve eylemlere karşı ılımlı bir yaklaşım vardır.

1923-1931 yılları arasında Türkiye'nin ekonomi modeli ülkenin tam bağımsızlığını kazanması yönünde değişkenlik arzetmiştir. Mustafa Kemal Paşa'nın bu yıllar arasında kendine has bir ekonomik sistemi benimsemiş olduğu görülür. Bu dönemdeki uygulamalar "Milli Kalkınma Modeli" veya "Kemalist Kalkınma Modeli[72]" olarak literatüre geçmiştir. Bu yıllarda Mustafa Kemal Paşa'nın öncelikli hedefi Türk müteşebbis sınıfının oluşturulmasıdır. Bunu gerçekleştirmek için toplumdaki tüm sınıflar üretim yapmaya teşvik edilmiştir. Böylece Osmanlı dönemindeki her şeyi devletten bekleyen halk yerine üreten ve tüketen bir toplum oluşturulmaya çalışılmıştır. Erken kapitalist model olarak tanımlanabilecek bu dönemde; devletin bütçe ve vergi denetimi, borçlanma gibi bazı sahalarda tam denetimi söz konusudur.

1929 yılı Türk ekonomisi bakımından dönüm noktasıdır. 1929 Ekonomi Buhranı, Türkiye'yi de etkilemiş; ülkedeki yarı liberal ekonomi politikası değişmiştir. Ülkede ekonomik krizi aşmak için 1930-1938 yılları arasında devletçilik kurum ve kuralları resmi ideoloji olarak benimsenmiştir.

Cumhuriyet döneminin liberal olarak nitelenebilecek ilk siyasi muhalefet hareketi 1924 Kasım'ında kurulup 1925 Haziran'ında hükümet tarafından kapatılan Terakkiperver Cumhuriyet Fırkasıdır. Terakkiperver Cumhuriyet Fırkasının kapanmasından sonra 1930'da Atatürk'ün teşviki ile Fethi Bey önderliğinde kurulan Serbest Cum-

[72] Ayrıntılı bilgi için bkz.; A. Afet İnan, **Vatandaş İçin Medeni Bilgiler ve Kemal Atatürk'ün El Yazıları**, TTK Yayınları, TTK Basımevi, Ankara 1969, s. 40-43.

Levent Şahverdi Arşivi

huriyet Fırkası çok büyük bir kesim tarafından desteklenmiştir. Ancak parti bizzat Fethi Bey tarafından fesh edilmiş, liberalizm ise yeni bir toplum inşa etme sürecinin gerekliliği karşısında yetersiz görülerek, Türkiye'deki etkinliğini de uzun bir süre kaybetmiştir.

Sonuç olarak 20. yy. kapital ve liberal bir siyasi sistemi doğurmuştur. Osmanlı liberallerin kendi çağlarında devlete uyarlamayı başaramadıkları bu yeni sistem, Yeni Türk Devleti'nin hedefleri arasına girecektir. Bu çerçevede Atatürk'ün liberalizm ve devletçilik konusundaki fikirleri ve izlediği yol, dönemin zorunlu kıldığı şartlar altında, Türkiye İktisat Kongresi'nden itibaren başlayıp yaşamının sonuna kadar, siyasette olduğu gibi ekonomide de tam bağımsızlığı gerçekleştirme çabalarının özetidir.

Levent Şahverdi Arşivi

Kaynakça

Başbakanlık Cumhuriyet Arşivi

B.C.A., Dosya: 6937, Yer No: 64.427..35., Fon Kodu: 30..10.0.0, Tarih: 28/6/1923.

B.C.A., Dosya: 400-33, Fon Kodu: 30..10.0.0, Yer No: 219.479..3., Tarih: 1/9/1923.

B.C.A., Fon Kodu: 30..18.1.1, Yer No: 2.38..17., Sayı: 730, Tarih: 10/3/1921.

B.C.A., Dosya: 1741 Fon Kodu: 30..10.0.0, Yer No: 165.151..1.,Tarih: 18/4/1923.

Resmi Yayınlar

TBMM Zabıt Ceridesi, Devre 1, Cilt 27.

Te'lif ve Tetkik Eserler

Kitaplar

ACAR, Yalçın, **Tarihsel Açıdan Türkiye Ekonomisi ve İzlenen Politikalara (1923-1963),** Bursa Uludağ Üniversitesi Basımevi, Bursa 1991.

AKTAŞ, Ümit, **Osmanlı Çağı ve Sonrası**, Bakış Yayınları, İstanbul 1998.

ALKİN, Erdoğan, **İktisat**, Filiz Kitabevi, Ankara 1992.

AVCIOĞLU, Doğan, **Türkiye'nin Düzeni**, Cem Yayınevi, İstanbul 1974.

Berzeg, Kazım, **Liberalizm ve Türkiye**, (Ed.:Bekir Özipek), Liberal Düşünce Topluluğu Yayınları, Yayın No:8, Ankara 1996.

BORATAV, Korkut, **Türkiye'de Devletçilik**, 2. baskı, Savaş Yayınevi, Ankara 1982.

CANİKLİOĞLU, Meltem, **Liberalizm**, BDS Yayınları, İstanbul 1996.

CEM, İsmail, **Türkiye'de Geri Kalmışlığın Tarihi**, Cem/Kültür Yayını, İstanbul 1995.

ÇAVDAR, Tevfik, **Türkiye'de Liberalizm**, İmge Yayınevi, Ankara 1992.

DEMİR, Ömer; Acar, Mustafa, **Sosyal Bilimler Sözlüğü**, Vadi Yayınları, Ankara 2002.

Levent Şahverdi Arşivi

ELDEM, Vedat, **Harp ve Mütareke Yıllarında Osmanlı İmparatorluğu'nun Ekonomisi**, Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara 1994.

HEPER, Metin, **Bürokratik Yönetim Geleneği**, Odtü Yayını, Ankara 1974.

ISSAWI, Charles, **The Economic History of Turkey 1800-1914**, The University Of Chicago Pres, 1980.

İNAN, A. Afet, **Devletçilik İlkesi ve Türkiye Cumhuriyeti'nin Birinci Sanayi Planı**, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara 1972.

İNAN, A.Afet, **Medeni Bilgiler ve Atatürk'ün El Yazmaları**, Türk Tarih Kurumu Yayınları, TTK Basımevi, Ankara 1988.

İNAN, A.Afet, **Vatandaş İçin Medeni Bilgiler ve Kemal Atatürk'ün El Yazıları**, TTK Yayınları, TTK Basımevi, Ankara 1969.

KONGAR, Emre, **Türk Toplumbilimcileri**, Remzi Kitapevi, İstanbul, 1996.

MARDİN, Şerif, **Jön Türklerin Siyasi Fikirleri**, İletişim Yayınları, İstanbul 2004.

MARDİN, Şerif, **Türk Toplumunu İnceleme Aracı Olarak "Sivil Toplum"**, Defter, Metis Yayınları, Aralık 1987.

OKÇUOĞLU, İbrahim, **Türkiye'de Kapitalizmin Gelişmesi**, İç Pazarın Oluşma Süreci, Ceren Basım Yayın, İstanbul 1996.

ÖKÇÜN, A. Gündüz, **Türkiye İktisat Kongresi 1923-İzmir Haberler-Belgeler-Yorumlar**, 4. baskı, Ankara Üniversitesi Yayınları, Yayın no: 440, Ankara 1987.

PAMUK, Şevket, **100 Soruda Osmanlı-İktisat Tarihi 1500-1914**, 5. baskı, Gerçek Yayınevi, İstanbul 1999.

PETROSYAN, Yuriy Aşatoviç, **Sovyet Gözüyle Jön Türkler**, (Tercüme: Mazlum Beyhan-Ayşe Hacıhasanoğlu), Bilgi Yayınevi, İstanbul 1974.

Prens Sabahattin, **Türkiye Nasıl Kurtarılabilir**, (Çev.: Muzaffer Sencer), Ekin Basımevi, İstanbul 1965.

SAĞLAM, Dündar, **Devletçilik İlkesi İçinde Özel Sektör Kamu Sektörü Dengesi**, Atatürk'ün Ekonomik Kalkınma Politikası ve Devlet İşletmeciliği, Formül Matbaası, İstanbul 1981.

Levent Şahverdi Arşivi

ŞANLI, Bahar, **Sanayileşme Stratejileri ve Türk Dış Ticareti: Sanayileşme Stratejilerinin Türk Dış Ticaretinin Yapısı Üzerinde Etkileri**, Işıklı Yayın-Tanıtım, İstanbul 1997.

TANİLLİ, Server, **Uygarlık Tarihi**, Çağdaş Yayınları, İstanbul 1996.

TEZEL, S. Yahya, **Cumhuriyet Döneminin İktisadi Tarihi 1923-1950**, 3. baskı, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul 1994.

TOPRAK, Zafer, **İttihad-Terakki ve Cihan Harbi: Savaş Ekonomisi Ve Türkiye'de Devletçilik**, Homer Kitabevi, İstanbul 2003.

TOPRAK, Zafer, **Türkiye'de Ekonomi ve Toplum: 1908-1950, Milli İktisat Milli Burjuvazi**, (Yay. Haz.: Ekrem Çakıroğlu), Türkiye Ekonomik ve Toplumsal Tarih Vakfı. Türkiye Araştırmaları:14, İstanbul 1995.

TÜRKDOĞAN, Orhan, **Milli Kültür Modernleşme ve İslam**, Birleşik Yayıncılık, İstanbul 1996.

VURAL, Mehmet, **Siyaset Felsefesi Açısından Muhafazakârlık**, Elis Yayınları, Ankara 2007.

YALMAN, Ahmet Emin, **Yakın Tarihte Gördüklerim ve Geçirdiklerim**, Yenilik Basımevi, İstanbul 1970.

ZÜRCHER, Erik Jan, **Modernleşen Türkiye'nin Tarihi**, (Çeviren: Yasemin Saner Gönen), İletişim Yayınları İstanbul, 2005.

Makaleler

ÇAĞLA, Cengiz, "Bir Türk Aydını Olarak Prens Sabahattin Bey", **Türkiye Günlüğü**, Sayı 26, Ankara, Ocak-Şubat 1994.

ERİŞ, Metin, "Osmanlı Devleti'nde Batılılaşma Hareketleri", **Türkler**, Cilt XIV, Yeni Türkiye Yayınları, Ankara 2002.

SAYAR, Ahmet Güner, "Yenileşmeden Cumhuriyete Osmanlı İktisat Düşüncesi", **Türkler**, Cilt XIV, Yeni Türkiye Yayınları, Ankara, 2002.

YAYLA, Atilla "Liberalizm Ne Değildir", ***Dialog Dergisi***, Sayı 1, Yıl 1996.

Kitap bölümleri

BAKIREZER, Güven, "Türkiye'de Sosyal Liberalizm", **Modern Türkiye'de Siyasi Düşünce, Liberalizm**, (Yay. Haz.: Tanıl Bora, Murat Gültekin), Cilt 7, İletişim Yayınları, İstanbul 2001.

DEMİREL, Ahmet, "Milli Mücadele Döneminde Birinci Meclis'teki Liberal Fikirler ve Tartışmalar", **Modern Türkiye'de Siyasi Düşünce, Li-**

Levent Şahverdi Arşivi

beralizm, (Ed: Tanıl Bora- Murat Gültekin), Cilt 7, İletişim Yayınları, İstanbul 2001.

EMRENCE, Cem, "Dünya Krizi Ve Türkiye'de Toplumsal Muhalefet Serbest Cumhuriyet Fırkası", **Modern Türkiye'de Siyasi Düşünce, Liberalizm**, (Ed: Tanıl Bora- Murat Gültekin), Cilt 7, İletişim Yayınları, İstanbul 2001.

ERDOĞAN, Mustafa, "Liberalizm ve Türkiye Serüveni; Modern Türkiye'de Siyasi Düşünce", **Liberalizm**, *(Yay. Haz.:* Tanıl Bora, Murat Gültekin), Cilt 7, İletişim Yayınları, İstanbul 2001.

İNSEL, Ahmet,"Türkiye'de Liberalizm Kavramının Soyçizgisi", **Modern Türkiye'de Siyasi Düşünce**, **Liberalizm**, (Yay. Haz. Tanıl Bora, Murat Gültekin), Cilt 7, İletişim Yayınları, İstanbul 2001.

YILMAZ, Murat, "Ahmet Ağaoğlu", **Modern Türkiye'de Siyasi Düşünce, Modernleşme ve Batıcılık**, (Yay. Haz.: Uygur Kocabaşoğlu), Cilt 3, 3. Basım, İletişim Yayınları, İstanbul, 2004.

Tezler

ŞAHİN, Yahya, **Liberalizm, Demokrasi ve Türkiye'de Liberalizm Anap Örneği**, (Yüksek Lisans Tezi), Gazi Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara 1994.

YILMAZ, Murat, **Ahmet Ağaoğlu'nda Liberalizm ve Milliyetçilik**, (Yüksek Lisans Tezi), Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara, 1991.

İnternet

http://tr.wikipedia.org/wiki/Gen%C3%A7_Osmanl%C4%B1, Tarih: 03.01.2011.

http://www.turkcebilgi.com/keçecizade_fuat_paşa/ansiklopedi#ansiklopedi, 03.01.2011.

http://tr.wikipedia.org/wiki/J%C3%B6n_T%C3%BCrkler, 03.01.2011.

Levent Şahverdi Arşivi

Levent Şahverdi Arşivi

MİLLÎ MÜCADELE DÖNEMİNDE BOLU LİVASINDA DÜZENLENEN MİTİNGLER, İHTİFÂLLER VE TEZÂHÜRÂT

Erol EVCİN*

ÖZET

Millî Mücadele döneminde İtilâf Devletleri'nin Anadolu'daki işgallerine başkaldıran ve Türk milletinin haklı sesini dünya kamuoyuna duyurmaya çalışan mitinglerin önemi oldukça büyüktür. Bu bağlamda çalışmamızda, Mondros Mütarekesi'nin akabinde Anadolu'da başlayan işgalleri kınamak, Türk milletinin Mustafa Kemal Paşa'ya, TBMM'ye güvenini ve desteğini dile getirmek, işgal bölgelerindeki halka ve cephedeki askerlere moral vermek, Türk Ordusu'nun elde ettiği başarıları kutlamak üzere Bolu livasında düzenlenen mitingler, ihtifâller ve tezâhürât ele alınmıştır.

İstanbul ve Ankara gibi iki önemli merkez arasında stratejik bir bölgede yer alan Bolu livasında geniş halk kitlelerinin katılımıyla yapılan bu gösteriler, Bolu halkının Millî Mücadele yolundaki birlik ve beraberliğini ortaya koymuş ve yurdunu İtilâf Devletleri'nin işgalinden kurtarma konusundaki azmini dile getirmiştir.

Anahtar Kelimeler: Bolu, Millî Mücadele, Miting, İhtifâl, Tezâhürât

THE DOMENSTRATIONS, COMMEMORATION CEREMONIES AND OVATIONS WHICH WERE ORGANIZED IN THE BOLU DISTRICT IN THE PERİOD OF THE TURKISH NATIONAL STRUGGLE

ABSTRACT

Importance of the demonstrations by which invasions of the allied powers in Anatolia were rebelled and the fair voice of the Turkish people was announced to the whole world public opinion, during the national period, is quite important. In this context, the study discus-

* Dr., T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı, Araştırma ve Eğitim Genel Müdürlüğü, Kültür ve Turizm Uzmanı, Ankara. E-posta: erol.evcin@kulturturizm.gov.tr

Levent Şahverdi Arşivi

ses the demonstrations, commemoration ceremonies and ovations which were organized in the Bolu district in order to censure the invasions initiated in Anatolia following the Mondros Ceasefire Agreement, express the trust of the Turkish people in Atatürk and their support to him, express their trust in and support to Turkish Grand National Assembly, give morale to people in the regions of the invasions and the soldiers in the battlefields in Anatolia and celebrate the successes of the Turkish army.

These demonstrations which were performed in the Bolu district which is located in strategic region between two important centers of Ankara and Istanbul, with the participation of many people, set forth the union and solidarity of the Bolu people in the national struggle and expressed their perseverance in the subject of saving the country from the invasion of allied powers.

Key Words: Bolu, National Struggle, Demonstration, commemoration ceremony, Ovations

Giriş

İtilâf Devletleri'nin Mondros Mütarekesi'nin ardından Anadolu'nun dört bir yanında giriştikleri işgal hareketleri Türk milleti üzerinde büyük bir infial yaratmıştır. 15 Mayıs 1919'da İzmir'in Yunan kuvvetleri tarafından işgali bardağı taşıran son damla olmuş ve Türk milleti bu münasebetle üzerinde oynanan emperyalist oyunların iç yüzünü net bir şekilde görmüştür. Bu gelişmelerin neticesinde Anadolu'nun her bir köşesinde söz konusu işgali protesto eden mitingler düzenlenmiştir.[1]

Bu sırada 9. Ordu Kıtaâtı Müfettişliği göreviyle Samsun'a çıkan Mustafa Kemal Paşa'nın da ilk çalışması bütün Anadolu'da millî teşkilat vücuda getirilmesi ve *"Tamamiyet-i mülkiyyenin muhafazası için tezâhürât-ı milliyyenin daha canlı olarak izhâr ve idâmesi"* doğ-

[1] Konuyla ilgili ayrıntılı bilgi için bkz.; Mehmet Şahingöz, *"Millî Mücadele'de Protesto ve Mitingler"*, **Türkler Ansiklopedisi**, C.17, Ankara, 2002, s.726 vd.

Levent Şahverdi Arşivi

rultusunda valilere, müstakil mutasarrıflıklara ve kolordu kumandanlıklarına bir tebligat göndermek olmuştur. Mustafa Kemal Paşa, 28 Mayıs 1919 tarihli bu tebligatında İzmir'in, Manisa'nın ve Aydın'ın işgallerine değinmiş, istiklalini ve hayat hakkını elinden almak isteyen İtilâf Devletleri'ne karşı Türk milletinin sesini daha da yükseltmesinin gerekliliğine ve önemine işaret etmiştir. Bu münasebetle büyük devletlerin mümessillerine ve Bâb-ı Âlî'ye etki edecek telgraflar çekilmesi telkininde bulunmuştur.[2]

Bu çağrıya Bolu halkı da ilgisiz kalmamış, düzenlediği mitingler, ihtifâller ve tezâhürât[3] vasıtasıyla Anadolu'daki işgalleri protesto etmiş, bağımsız yaşama isteğini dile getirmiş, işgal bölgelerindeki halka, cephelerdeki askerlere destek ve moral vermiştir. Ayrıca emperyalist güçlere boyun eğmeyeceğini, kanının son damlasına kadar yurdunu savunmaya devam edeceğini dünya kamuoyuna ilan etmiştir. Türk milletinin birlik ve beraberliğini vurgulayan bu haykırışlar, Batı Cephesi'nde elde edilen nihai zafere kadar devam etmiştir. Söz konusu tel'in mitingleri, Türk kuvvetlerinin İtilâf kuvvetleri karşısında başarılarını artırması ve Türkiye Büyük Millet Meclisi'nin varlığını söz konusu devletlere kabul ettirmeye başlamasıyla sevinç ve kutlama gösterilerine dönüşmüştür.

Osmanlı Devleti'nin payitahtı olan İstanbul ile TBMM'nin açıldığı Ankara arasında merkezi bir bölgede yer alan Bolu livası, Millî Mücadele yıllarında Bolu Merkez, Düzce, Gerede, Mudurnu ve Göy-

---

[2] Mustafa Kemal Atatürk, **Nutuk (1919-1927)**, Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu Atatürk Araştırma Merkezi Yayınları, Ankara, 1997, s.15-16.

[3] Makalemizde sıklıkla geçen "miting", "ihtifâl" ve "tezâhürât" kavramları birbirine yakın anlamlar içermekle birlikte aralarında ince ayrımlar söz konusudur. Buna göre "miting" kavramı makalemizde İtilâf Devletleri'nin Anadolu'daki işgallerini ve mezâlimini protesto etmek, bu hadiselere sessiz kalan İstanbul Hükûmeti ile Padişah'ı sükûnetlerini bozmaya davet etmek üzere düzenlenen gösterileri; "ihtifâl" kavramı Anadolu'da işgale uğrayan şehirlerin acısını taze tutmak üzere işgal yıl dönümlerinde yapılan anma törenleri ile TBMM'nin açılış yıl dönümlerinde düzenlenen kutlama törenlerini; "birbirine yardım etme", "arka verme" anlamındaki "tezâhür"ün çoğulu olan "tezâhürât" kavramı ise TBMM'nin İtilâf Devletleri'ne karşı elde ettiği başarıları kutlamak ve işgalden kurtarılan bölgelerin sevincini paylaşmak üzere yapılan yürüyüş ve gösterileri ifade etmek için kullanılmıştır.

Levent Şahverdi Arşivi

nük kazalarından müteşekkil bir idare yapı arz etmiştir.[4] Bolu livasında İtilâf Devletleri'nin, Padişah'ın ve İstanbul Hükûmeti'nin etkisiyle 1920 Nisanı'ndan Eylülü'ne kadar iki önemli ayaklanma meydana gelmiş, bu ayaklanmalara kandırılan ve kışkırtılan bir kısım Müslüman halkın[5] yanı sıra bölgedeki Rum ve Ermeniler de katılmışlardır.[6] Batı Cephesi'nin kuzey kanadını teşkil eden Kuzeybatı Anadolu bölgesinde ileri hareketlerini devam ettiren İtilâf Devletleri Zonguldak, Ereğli, Adapazarı, Bilecik ve Eskişehir'i işgal etmişler, bu şekilde kıskaca aldıkları Bolu üzerinden Ankara'ya yürümek istemişlerdir.

Gelişen bu olaylar Bolu livasını stratejik bir konuma yükseltmiş, böylelikle *"istiklâl-i tâm"* ve *"hâkimiyet-i milliyye"* ilkeleri doğrultusunda kendini Türk milletinin bağımsızlığına adayan Mustafa Kemal Paşa'ya ve O'nun riyasetindeki Hey'et-i Temsiliyye ile TBMM'ye Bolu halkının güvenini ve desteğini dile getirmek üzere yapılan gösterilerin anlam ve önemini daha da artırmıştır.

Çalışmamızın ilk bölümünde Bolu'da düzenlenen mitinglere, ikinci bölümünde ise tezâhürât ve ihtifâllere kronolojik sırayla yer verilmiştir. Bu gösterilere iştirak eden Bolu halkından ön plana çıkan isimler hakkında da anlatımın akışını bozmayacak şekilde dipnotlarda bilgi aktarılmıştır. Bolu, Dertli ve Türkoğlu Gazeteleri'nden oluşan dönemin yerel basını çalışmamıza ışık tutan en önemli kaynak grubunu teşkil etmiştir.

Mitingler

İzmir'in İşgalini Tel'in Mitingleri

İzmir, İngilizlerin himayesindeki Yunan kuvvetleri tarafından Mondros Mütarekesi hükümlerine aykırı olarak 15 Mayıs 1919'da

---

[4] **Bolu Livası Salnamesi (R.1341-M.1925)**, Bolu, Bolu Hükûmet Matbaası, (ty), s.180.

[5] Rahmi Apak, **İstiklâl Savaşı'nda Garp Cephesi Nasıl Kuruldu**, Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara, 1990, s.140 vd.; Kâmil Erdeha, *"Millî Mücadele'de Livalar ve Mutasarrıflar, Bolu Mutasarrıflığı II"*, **Mülkiyeliler Birliği Dergisi,** C.7, S.46, Ankara, Ocak-Mart 1977, s.34.

[6] Erol Evcin, **Birinci Dünya Savaşı'ndan Türkiye Cumhuriyeti'nin Kuruluşuna Bolu ve Çevresi ve İz Bırakanları**, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yayımlanmamış Doktora Tezi, Ankara, 2011, s.144 vd.

Levent Şahverdi Arşivi

işgal edilmiş ve bu işgal sırasında Türk milletinin onurunu incitici birçok olay yaşanmıştır.

Yerli Rumlar tarafından çiçeklerle ve *"Zito Venezilos"* haykırışlarıyla karşılanan Yunan askerleri, karaya çıkışları sırasında kilise çanları eşliğinde İzmir Metropoliti Chrysostomos Kalafatis tarafından takdis edilmişlerdir. İşgal hareketine karşı çıkan vatanseverler ise katliâma tâbi tutulmuşlardır.[7] Bu gelişmeler Türk milleti üzerinde büyük bir infial yaratmış ve Anadolu'nun dört bir köşesinde söz konusu işgal ve mezâlimi kınayan mitingler düzenlenmiştir.[8]

İzmir'in Yunanlılar tarafından işgalini protesto etmek ve İzmir vilayeti hakkındaki Türk millî azmini bütün dünyaya duyurabilmek amacıyla Anadolu'nun birçok bölgesinde olduğu gibi Bolu livasında da mitingler yapılmıştır.

Bu mitinglerden biri, İzmir'in işgalini tel'in etmek amacıyla Belediye Reisi Mehmet Bey'in öncülüğünde tertip edilen bir heyet vasıtasıyla 18 Mayıs 1919'da Bolu merkez kazasında düzenlenmiştir. Mitingin hemen ardından Bolu halkının duygu ve düşüncelerine tercüman olmak üzere Sadâret makamına, İngiltere, Fransa, İtalya ve Amerika Birleşik Devletleri'nin İstanbul'daki mümessillerine bir telgraf gönderilmiştir. Mitingin amacı ve içeriği hakkında da bilgi veren söz konusu telgrafta şunlar belirtilmiştir:[9]

Makam-ı Sadârete ve İtilâf Devletleri Mümessillerine,

Bu masum milletin arzusu hilâfında girdiği şu muharebe-i azîme esnâsında uğradığı her türlü felaketlerin birer suretle tesellisini bulmuş idik. Fakat İzmir'in ziyâ'-ı felaketine karşı ancak o vilayet topraklarına kanlarımızı akıtmaktan bir çare-i teselli bulamıyoruz.

---

[7]Selahattin Tansel, **Mondros'tan Mudanya'ya Kadar**, C.I, Millî Eğitim Bakanlığı Yayınları, Ankara, 1991, s.189 vd.

[8]Mehmet Şahingöz, **İzmir, Maraş ve İstanbul'un İşgali Üzerine Yapılan Protesto ve Mitingler**, Ankara Üniversitesi Türk İnkılâp Tarihi Enstitüsü Yayımlanmamış Doktora Tezi, Ankara, 1986, s.58 vd.

[9] **Bolu Gazetesi**, 22 Mayıs 1335/1919, s.251.

Levent Şahverdi Arşivi

Muktedâ-yı insaniyet ve mümessil-i adâlet olduklarını bütün cihâna ilân eden düvel-i muazzama-ı erbaanın hissiyât-ı hakkaniyyetperverânesinden atîyen harbin adem-i tekerrürü esbâbını te'mîn edecek düstûrların tatbîkine intizar ederken Aydın vilayeti ve bilhassa İzmir merkezi gibi Anadolu'nun re's-i hayatı olan bir kıta'-ı mübârekenin haksızca işgali suretiyle bir milletin haysiyet ve hissiyâtına taarruzda bulunmağa müsaade etmeleri masum bir kavmin hûn-ı nâ-hakkını akıtmaktan ve zarûri'l-vuku' olan ikinci bir harbin zuhuruna sebep olmaktan başka netice tevlîd etmez.

Düvel-i Fehime-i İtilâfiyye'nin milletlerin hukukuna hürmetkâr olduğunu iddia eylediği ve bu hususta ekseriyetin tasdîk-i hâkimiyetini kabul ettiği hâlde bütün vaziyet ve mevcudiyet-i umûmiyyesi itibarıyla İslâmiyet'i ve Türklüğü her türlü şekk ve tereddüdün fevkinde bulunan İzmir'in sâhib-i meşru'undan gasbedilmesi tarih-i beşeriyetin emsâlini pek az kayd eylediği insafsız ve suret-i kuvvete müstenid haksız bir harekâttan ibarettir.

İzmir'i elimizden almak Türk milletinin hakk-ı hayatını selb ve inkâr etmekle müsavidir. Hakk-ı hayatı alınan bir milletin zilletle yaşamasından ise mertlikle ölmesi insaniyetin tebcîl ve takdîs ettiği vezâiftendir. Düvel-i İtilâfiyye'nin milletlerin sefahât-ı insaniyyesine nazaran bir kanûn-ı tabii olan kuvvet ve zafere değil, hakk ve adalet-i beşeriyye fikrine riayetkâr olduklarına ve hedef-i gadri olduğumuz şu haksızlıkların izâle edileceğine ümîdvâr bulunuyoruz.

Söz konusu telgrafta Wilson prensiplerine atıfta bulunularak, kendilerini insaniyet ve adalet temsilcisi addeden İtilâf Devletleri'nin, Türklüğü ve Müslümanlığı şüphe götürmeyen İzmir'in haksız bir şekilde işgaline sessiz kalmalarının anlaşılamaz olduğu, İzmir'in ve işgal edilen diğer Anadolu topraklarının kurtarılması ve selameti için Bolu halkının mücadeleye girişmekten ve kanını akıtmaktan çekinmeyeceği açık bir şekilde ifade edilmiştir.

Bu mitingden bir gün sonra Belediye ve Miting Reisi Mehmet Bey'in öncülüğünde Sadâret makamına gönderilen ikinci bir telgraf-

Levent Şahverdi Arşivi

ta ise, Anadolu'nun en önemli parçalarından biri olan İzmir'in Osmanlı Devleti üzerinde asırlardır devam eden bir oyunun parçası olarak işgal edilmesinin siyasi bir suç olduğu ve Osmanlı'ya dost görünen İngilizlerin bu kirli tezgâh içinde yer almasının Türk milletinin vicdanında hoş karşılanmayacağı açık bir şekilde beyân ve tebliğ edilmiştir. İzmir'in istiklalinin Türk milleti için bir hayat ve mevcudiyet meselesi olduğu da bu telgrafta vurgulanan söylemler arasındadır.[10]

Söz konusu miting vasıtasıyla, İzmir'in işgal edilmesi ile Türk milleti üzerinde meydana gelen infial hakkında İtilâf Devletleri'nin olduğu kadar Osmanlı iktidarının da dikkatinin çekilmek istendiği anlaşılmaktadır.

İzmir'in işgaline Mudurnu halkı da ilgisiz ve tepkisiz kalmamıştır. Mudurnu'da kurulmuş olan Redd-i İlhâk Cemiyeti'nin girişimleriyle bir protesto mitingi düzenlenmiş ve işgal kınanmıştır.[11] Gelişen bu olaylar neticesinde 18 Mayıs 1919'da Bolu halkının ortak iradesini yansıtmak üzere Mudurnu Belediye Reisi Hakkı, Müftü Ahmet, İdare Meclisi'nden Hasan, Kadri ve Sâlih Beyler'in imzalarıyla Padişah Mehmet Vahdettin'e hitaben şu telgraf gönderilmiştir:[12]

"Teba'-ı sâdıka-ı şâhânelerinin kemâl-i sükûn ile tak'kîb etmekde olduğu bu elîm günlerde Paris Sulh Konferansınca hukûk-ı milliyyemizin sıyâneti sûretiyle muzâhir olacağını bekler iken vatanımızın en kıymetli bir uzvu olan İzmir ve havâlisinin Yunan Hükûmeti tarafından adâletle gayr-ı kabil-i te'lif ilhâk mahiyetinde işgâl gibi semere-i ma'kûsesini idrâkden derin bir helecan içindeyiz.

Taht-ı saltanat-ı seniyyelerinin lâyezâl bir imân ile merbût olan biz evlâd-ı vatan hayatını bu uğurda her bir fedâkarlığı ifaya müheyyâ olduğumuzu atabe-i felekmertebe-i şâhânelerine arz ederiz fermân."

---

[10] Haluk Selvi, **İşgal ve Protesto, İzmir'in İşgali İle İlgili Protesto Telgrafları (15 Mayıs 1919-30 Temmuz 1919)**, Değişim Yayınları, İstanbul, 2007, s.298.

[11] Selim Sarıbay, **İstiklâl Savaşı'nda Mudurnu-Bolu-Düzce**, Yay.Haz.: A.Utkan Boyacıgiller, Aydın, 1943, s.23.

[12] Selvi, **a.g.e**., s.310.

Levent Şahverdi Arşivi

Mudurnulular tarafından payitahta gönderilen bu telgraf bir *"arzuhâl"*den ziyade, Padişah'ın ve İstanbul Hükûmeti'nin millî çıkarları korumak konusundaki acziyetine temas eden ve halkın sitemlerini dile getiren bir *"tenkitnâme"* özelliği göstermektedir. Ayrıca söz konusu telgrafta, İtilâf Devletleri'nin öncülüğünde Birinci Dünya Savaşı'nın sonuçlarının değerlendirildiği 18 Ocak 1919 tarihli Paris Barış Konferansı'nda[13] Türk milleti aleyhine alınan kararlar eleştirilmiş ve Bolulların vatanın selameti yolunda her türlü fedakârlıkta bulunmaya hazır oldukları vurgulanmıştır.

Söz konusu süreç içinde işgali kınamak üzere Düzce ve Göynük Redd-i İlhâk Cemiyetleri ile ahali adına Akçaşehir (Akçakoca), Aziziye (Düzce) Pavli//Pavlu (Seben) Belediye reisleri tarafından da Sadaret makamına protesto telgraflarının çekildiği anlaşılmaktadır.[14]

Bolu'da daha büyük çaplı bir miting İzmir'in işgalinin ahalide bıraktığı acı izleri taze tutmak üzere, işgalin 3. yıl dönümü münasebetiyle 15 Mayıs 1922'de gerçekleştirilmiştir. Sürekli yağan yağmura rağmen kazalardan ve köylerden binlerce vatansever, miting alanı olan Bolu Belediye Meydanı'na akın etmiştir. Mitinge öğrenciler, bir müfreze asker, millî hey'etler ve esnâf cemiyetleri de katılmıştır.[15] Bolu Mekteb-i Sanâyi' Muzıkası'nın millî neşideleri ile coşkunluğu artan ahaliye vatanın kurtuluşu için ümit aşılayan bir nutuk irat edilmiştir. Ardından, işgal faciasını bizzat gören ve yaşayan Bolu Maarif Müdürü Ahmet Talât (Onay) Bey,[16] *"Ya İzmir ya ölüm!"* nidaları eş-

---

[13] Paris Barış Konferansı'nda alınan kararlarla ilgili olarak bkz.; Tuncer Baykara, **Türk İnkılâp Tarihi ve Atatürk İlkeleri**, İzmir, 1993, s.78; Suat Akgül, *"Paris Konferansı'ndan Sevr'e Türkiye'nin Paylaşılması Meselesi"*, **Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi**, C.VIII, S.23, Ankara, Mart 1992, s.382.

[14] Selvi, **a.g.e**., s.299 vd.

[15] **Türkoğlu Gazetesi,** 14 Mayıs 1338/1922, S.40; **Türkoğlu Gazetesi**, 21 Mayıs 1338/1922, S.41.

[16] İzmir'in Yunanlılar tarafından işgali sırasında bölgede öğretmenlik yapan Ahmet Talât (Onay) Bey, halkı direnişe kışkırttığı gerekçesiyle Yunan Divân-ı Harbî'ne verilmiştir. Bir yolunu bularak Anadolu'ya geçmeyi başarmış ve tayin edildiği Bolu'da Maarif Müdürü olarak önemli hizmetlerde bulunmuştur. Bu görevi sırasında Çankırı Meb'ûsu olarak TBMM'ye girmiştir. Ayrıntılı bilgi için bkz.; Evcin, **a.g.t.**, s.814 vd.

Levent Şahverdi Arşivi

liğinde kürsüye çıkarak, İzmir'in işgalini ve ahaliye yapılan Yunan mezâlimini anlatmıştır. Sözlerine: *"Üç sene evvel bugünkü günde Türk vatanı, İslâmiyet ümitgâhı olan Anadolu'nun sînesine Avrupa hançeri saplandı. Bu yevm-i meş'ûmda hiçbir ahde hiçbir sıfata müstenîd olmayarak Avrupa'nın tecyîz ve taslît ettiği barbar orduları bir saatte binlerce Müslümanı şehîd ve bir memleketin servet ve sâmânını bir günde yağma etti…"* cümleleriyle başlayan Ahmet Talât (Onay) Bey, halkı gözyaşlarına boğmuş ve konuşmasını İzmir'i kurtarmak ve işgalci devletlerden intikam almak üzere yemin ettirdiği Bolu ahalisinin alkışları arasında bitirmiştir.[17]

Bu konuşmayı takiben Bolu Numûne Mektebi'nin bir öğrencisi tarafından Yunan hunharlığına ve Türk Millî Mücadelesi'ne dair bir şiir okunmuştur. Miting, Müftü Ahmet Recâi Efendi'nin[18] *"Nusret Duası"* ile sona ermiştir.[19]

TBMM'ye, İzmir'e, Bolu Mutasarrıflığı'na ve Bolu'da neşredilen Dertli Gazetesi'ne gönderilmek üzere Maarif Müdürü Ahmet Talât (Onay) Bey ile miting hey'eti tarafından kaleme alınan aşağıdaki telgraf sureti söz konusu mitingin anlam ve önemi hakkında oldukça bilgi vericidir:[20]

> *"Bugün sefîl düşmanların sevgili İzmir'imize mülevves ayaklarını bastıkları matem-i engîz bir yevm-i felâkettir. İzmir'in sevda-yı istihlâsıyla üç seneden beri huzûr ve rahatını gâib eden Bolu ahâlisi fâcia-ı işgâlin ihtiva ettiği hatırât-ı elimenin heyecan bahş tehassülâtı içinde bugün Belediye meydanlığında muazzam bir miting i'kâd ederek garb barbarlarının güzel İzmir'imizi iş-*

---

[17] **Dertli Gazetesi**, 16 Mayıs 1338/1922, s.117.

[18] Tahsilini ikmal etmek üzere 1897'de Bolu'ya gelen Ahmet Recâî Efendi 1916'da Mudurnu'da, 1920'de ise Millî Mücadele karşıtı faaliyetleri nedeniyle idam edilen Çerkez Ahmet Efendi'nin yerine Bolu'da müftülük görevine getirilmiştir. Bolu Müdafaa-i Hukûk Cemiyeti'nin ilk yönetim kurulunda kurucu a'zâ sıfatıyla yer almıştır. Bolu halkının Millî Mücadele'ye iştirakinde önemli rol oynayan din görevlilerinden biri olmuştur (Evcin, **a.g.t.**, s.747 vd.).

[19] **Türkoğlu Gazetesi**, 21 Mayıs 1338/1922, S.41.

[20] **Dertli Gazetesi**, 16 Mayıs 1338/1922, S.117.

Levent Şahverdi Arşivi

gallerini şiddetle protesto etmişler ve şehrin bütün minarelerinden ahenktâr dalgaları semâlara yükselen tekbîr ve tehlîl âvâzları arasında bir fert ve tek mermi kalıncaya kadar güzel İzmir'in tahliyesi uğrunda ahd ettikleri Misâk-ı Millî'yi bir kere daha Büyük Millet Meclisimizle cihân efkâr-ı umûmiyyesine ilâna karar vermişlerdir (15 Mayıs 1922).

Gençler Birliği Reisi Mithat Âkif, Müdafaa-i Hukûk Reis Vekili Mehmet Abdi, Miting Hey'eti ve Bolu Belediye Reisi Hakkı, Matbuât Nâmına Dertli Müdür-i Mes'ûlü Ali Sâib, Himâye-i Etfâl Cemiyeti A'zâsından Faik, Nakîbü'l-Eşrâf Kaymakamı Süreyya, Ulemâdan Müderris Muhiddin, Şeyh Nureddin, Müftü Ahmet"

Bolu halkı bu miting vasıtasıyla, İzmir'i ve işgal altındaki diğer Anadolu topraklarını Misâk-ı Millî çerçevesinde kurtarmaya ahdettiğini ve bu uğurda her türlü fedakârlığa hazır olduğunu bir kez daha bütün dünyaya duyurmak istemiştir. Söz konusu gelişmeler Bolu ahalisindeki bağımsızlık azim ve kararını göstermesi bakımından önem arz etmektedir.

Urfa, Antep ve Maraş'taki İşgalleri Tel'in Mitingleri

İtilâf Devletleri'nin sömürge yolları üzerinde bulunan ve zengin yer altı kaynaklarına sahip olan Ortadoğu'ya yakın stratejik konumu ile dikkat çeken Urfa, Antep ve Maraş şehirleri Mondros Mütarekesi'nin işgallere zemin hazırlayan 7. maddesi[21] sebep gösterilerek İngilizler tarafından işgal edilmiştir. Ancak ilerleyen süreç içinde dikkatini ağırlıklı olarak Ortadoğu petrollerine çeviren ve bu bölgedeki Fransız ihtiraslarını dizginlemek isteyen İngilizler 15 Eylül 1919'da imzaladıkları Suriye İtilâfnamesi gereğince söz konusu şehirleri

[21] Söz konusu madde şu şekildedir: Madde 7- Müttefikler, güvenliklerini tehdit edecek vaziyet zuhurunda herhangi sevkülceyş noktasını işgal hakkını hâiz olacaklardır (Yusuf Hikmet Bayur, **Türk İnkılâbı Tarihi, 1914-1918 Genel Savaşı**, C.III, Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu Türk Tarik Kurumu Yayınları, Ankara, 1981, s.744; Seha L. Meray, Osman Olcay, **Osmanlı İmparatorluğu'nun Çöküş Belgeleri**, **Mondros Bırakışması, Sevr Andlaşması, İlgili Belgeler,** Ankara, 1977, s.1-5).

Levent Şahverdi Arşivi

Fransızlara terk etmişlerdir. Böylelikle Fransızlar Osmanlı Devleti'ne karşı birçok kez isyan eden ve Türklere karşı büyük bir husumet besleyen Ermeniler ile takviye ettikleri kuvvetleriyle Urfa, Antep ve Maraş halkına karşı planlı bir saldırı, tecavüz ve katliâm hareketine girişmişler ve Anadolu'nun güneydoğusunda hâkimiyet tesis etmek istemişlerdir. Bu gelişmeler karşısında bölge halkı canını, malını ve her şeyden önce namusunu korumak amacıyla Fransız ve Ermeni kuvvetleriyle mücadeleye girişmiştir.[22]

Söz konusu işgal hadiseleri nedeniyle Hey'et-i Temsiliyye Reisi Mustafa Kemal Paşa'nın telkin ve tavsiyeleri sonucu tüm Anadolu'da olduğu gibi Bolu livasında da protesto gösterilerinin yapıldığı anlaşılmaktadır. Bunların neticesinde 9 Kasım 1919'da Gerede, 10 Kasım 1919'da da Bolu Merkez kazasından İtilâf Devletleri Yüksek Komiserlerine Antep, Urfa ve Maraş şehirlerindeki Fransız işgalini protesto eden telgraflar gönderilmiştir.[23] Ayrıca Bolu Hey'et-i Merkeziyyesi Reisi Fuat (Umay) Bey[24] tarafından Sivas'taki Hey'et-i Temsiliyye Riyaseti'ne gönderilen, Urfa ve Antep için Bolu livasında yapılan protestolara İstanbul matbuatı tarafından ilgi gösterilmediğinin belirtildiği 22 Kasım 1919 tarihli telgraf Sivas Kongresi'ni takip eden süreç içinde Bolu'da söz konusu bölgeler için yapılan faaliyetler hakkında oldukça bilgi vericidir.[25]

---

[22] Yücel Özkaya, **Türk İstiklâl Savaşı ve Cumhuriyet Tarihi**, Ankara Üniversitesi Tıp Fakültesi Yayını, Ankara, 1981, s.108-109; Durmuş Yalçın ve diğerleri, **Türkiye Cumhuriyeti Tarihi**, C.I, Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu Atatürk Araştırma Merkezi Yayınları, Ankara, 2000, s.230 vd.

[23] Bilâl N. Şimşir, **İngiliz Belgelerinde Atatürk (1919-1938)**, C.I, Atatürk Dil ve Tarih Yüksek Kurumu Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara, 1992, s.222-224.

[24] Dr. Fuat (Umay) Bey, İttihatçı olması nedeniyle Damat Ferit Paşa Hükûmeti tarafından 25 Ocak 1919'da terfi süsü verilerek memleketi Kırklareli'den Bolu Merkez Hükûmet Tabipliği'ne sürülmüştür. Millî Mücadele'nin muhkem bir destekçisi olarak Sivas Kongresi'nin ardından Mustafa Kemal Paşa'nın talimatı uyarınca Bolu livası ile İstanbul Hükûmeti arasındaki ilişkilerin kesilmesinde önemli bir rol oynamıştır. Bolu Merkez Müdafaa-ı Hukûk Cemiyeti'nin reisliğine seçilmiş ve bağlı kazalarda cemiyetin şubelerinin kurulmasında başarılı çalışmaları görülmüştür. TBMM'nin 1. dönemi için Bolu'dan meb'ûs seçilmiş, bölgede ayaklanma hareketlerinin baş göstermesi üzerine TBMM tarafından ayaklanmanın bastırılması ve asilerin yatıştırılarak Millî Mücadele'ye kazandırılması amacıyla kurulan Hey'et-i Nâsiha'da görev almıştır (Evcin, **a.g.t.**, s.725 vd.).

[25] **Gen.Kur.ATASE Arş, ATAZB**, K.20, G.168, B.168/1.

Levent Şahverdi Arşivi

Maraş bölgesinde cereyan eden menfi hadiselerin bütün şiddetiyle devam etmesi üzerine bu durum 23 Ocak 1920'de Elbistan Hey'et-i Merkeziyyesince "Umûm Hey'et-i İdareler"e bildirilmiş[26] ve hemen ardından Mustafa Kemal Paşa ilgili makamlara gönderdiği bir tamimle işgal hareketinin İtilâf Devletleri mümessilleri nezdinde protesto edilmesini istemiştir.[27] Bu gelişmeler üzerine Bolu livasında 31 Ocak 1920'de Bolu Müdafaa-i Hukûk Cemiyeti'nin öncülüğünde, Fransızların ve Ermenilerin Maraş'ta başlattıkları işgal hareketlerini ve yaptıkları mezâlimi kınayan büyük bir miting düzenlenmiştir. Miting saat 8'de başlamış, ahali *"tehlîl ve tekbîrlerle müheyyic"* bir şekilde mitinge iştirak etmiştir. Miting esnasında medeni âlem için utanç teşkil eden ve dozu her geçen gün artan Maraş'taki mezâlime son verilmesi hususunda İstanbul Hükûmeti'ne, İtilâf Devletleri'ne ve bunların Anadolu topraklarındaki mümessillerine protesto telgrafları çekilmiştir. Bolu livasında gerçekleştirilen bu faaliyetler hakkında bir yandan da Ankara'daki Hey'et-i Temsiliyye bilgilendirilmiştir.[28]

Ardından Bolulular Maraş'taki fedakâr kardeşlerine gönderilmek üzere yardım ve iânât toplamaya başlamışlardır. Söz konusu dönem itibariyle Bolu Mutasarrıflığı'na vekâlet eden Gerede Kaymakamı Lütfi Bey, Hey'et-i Temsiliyye'ye çektiği 14 Şubat 1920 tarihli telgrafta: *"Maraş'taki fedâkâr kardeşlerimizin te'mîn-i ihtiyaçlarına medâr olmak üzere şimdilik derhâl 10.000 kuruşluk bir iâne-i insaniyye toplandığını, ayrıca İzmir müdâfi' ve muhtâcînine de yardım toplanacağı"*nı bildirmiştir.[29] Takip eden süreç içinde Maraş halkı için Bolu Mutasarrıfı Ali Haydar (Yuluğ) Bey'in[30] öncülüğünde iâne

[26] Şahingöz, **a.g.t.**, s.319.

[27] **Atatürk'ün Tamim, Telgraf ve Beyannameleri**, Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu Atatürk Araştırma Merkezi Yayınları, Ankara, 1964, s.186.

[28] **Gen.Kur.ATASE Arş**, ATAZB, K.26, G.31, B.31/46, 89, 90.

[29] **Gen.Kur.ATASE Arş**, ATAZB, K.26, G.54, B.54/20; Ayrıca bkz.; Hüseyin Sarı, **Millî Mücadele'de Bolu**, Kemal Matbaası, Bolu, 1995, s.48-49.

[30] Ali Haydar (Yuluğ) Bey, 1 Aralık 1918'de başladığı Bolu Mutasarrıflığı görevini bölgede ayaklanan asiler tarafından Millî Mücadele yanlısı faaliyetleri nedeniyle tutuklandığı 28 Nisan 1920'ye kadar sürdürmüştür. Mondros Mütarekesi sonrasındaki kararsız tutumuna rağmen Sivas Kongresi'nin ardından Millî Mücadele'ye tam anlamıyla intisap etmiş ve Bolu Müdafaa-i Hukûk Cemiyeti'nin kuruluşunda, kazalarda teşkilatlanmasında ve halkın Millî Mücadele'ye katılmasında önemli rol oynamıştır (Evcin, **a.g.t.**, s.504 vd.).

Levent Şahverdi Arşivi

toplanmasına devam edilmiş, bu yardımlar Ziraat Bankası Elbistan Şubesi aracılığıyla ihtiyaç sahiplerine ulaştırılmıştır.[31] Söz konusu yardımların bir kısmının da Yunan kuvvetlerinin tehdidi altında bulunan İzmirlilere gönderildiği anlaşılmaktadır.[32]

Fransız kuvvetleri ile Ermenilerin Maraş civarında yaptıkları mezâlimi protesto eden diğer bir miting de 12 Şubat 1920'de Düzce'de yapılmıştır. Mitingde, Maraşlıları sindirmeye ve yok etmeye yönelik olarak planlı bir şekilde yapılan zulmün ve işkencenin milletin sabrını taşırdığı, kendilerini medeni addeden devletlerin vahşi kavimlerin bile yapamayacağı bu tür bir mezâlime cevaz vermelerinin insanlık tarihine kara bir leke olarak geçtiği belirtilmiştir.[33]

Bolu ve Düzce halkı bu mitingler münasebetiyle, Maraş'ı işgal eden Fransızları, Ermenileri ve Türk milletinin uğradığı mezâlimi göz ardı eden İstanbul Hükûmeti'ni kınamış, söz konusu işgal ve mezâlime karşı Bolu halkının bir bütün olarak Maraşlıların yanında olduğunu göstermiştir.

Maraş'taki direniş hareketlerini bahane eden İtilâf Devletleri Millî Mücadele hareketine ılımlı bir yaklaşım sergileyen Ali Rıza Paşa Hükûmeti'ni zora sokacak birtakım girişimlerde bulunmuşlar, netice itibariyle bu süreç artık iş yapamaz hâle gelen Hükûmet'in istifası ile sonuçlanmıştır. Bunun üzerine Mustafa Kemal Paşa 4 Mart 1920 tarihinde kumandanlara, valilerle, mutasarrıflara ve müdafaa-i hukûk cemiyetlerine söz konusu gelişmelerin protesto edilmesini öngören bir tamim göndermiştir.[34] Bu tamimin Bolu livasına ulaşmasıyla yapılan toplantılar sonucu 5 Mart itibariyle Düzce, Gerede, Mudurnu, Göynük ve Akçaşehir'den, 7 Mart itibariyle de Bolu merkezden Mabeyn-i Hümayun'a, Meclis-i Meb'ûsan Riyaseti'ne ve matbuata Ali Rıza Paşa Hükûmeti'nin İtilâf Devletleri'nin baskısı so-

---

[31] **Gen.Kur.ATASE Arş**, ATAZB, K.26, G.54, B.54/65.

[32] **Gen.Kur.ATASE Arş**, ATAZB, K.26, G.54, B.54/47.

[33] **Gen.Kur.ATASE Arş**, K.26, G.31, B.31/89,90; Ayrıca bkz.; Mehmet Şahingöz, *"Maraş'taki Ermeni Mezâlimi Üzerine"*, **I. Uluslar arası Atatürk Sempozyumu (Açılış Konuşmaları-Bildiriler, 21-23 Eylül 1987)**, Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu Atatürk Araştırma Merkezi Yayınları, Ankara, 1994, s.1117.

[34] Atatürk**, a.g.e.**, s.265.

Levent Şahverdi Arşivi

nucu istifa etmeye mecbur kalmasından duyulan üzüntünün yanı sıra yeni teşkil edilecek Hükûmet'in millî çıkarlara hizmet edecek bir yapı arz etmesi konusundaki hassasiyetin dile getirildiği ve İtilâf Devletleri'nin protesto edildiği telgraflar çekilmiştir.[35]

Manisa ve Aydın Havâlisinin İşgalini Tel'in Mitingi

İzmir'in işgalinin ardından ileri hareketini devam ettiren Yunan kuvvetleri 25 Mayıs 1919'da Manisa, 27 Mayıs'ta da Aydın havâlisini işgal etmişlerdir. Bu işgaller bir katliâm hareketine dönüşmüş ve binlerce masum Türk hayatını kaybetmiştir.[36]

İşgallerle birlikte gelen mezâlim ve katliâm bütün Anadolu'da olduğu gibi Bolu halkı üzerinde de büyük bir infial ve endişe yaratmıştır. Mustafa Kemal Paşa'nın Manisa ve Aydın'ın işgallerini kınadığı ve halkı direnişe çağırdığı 28 Mayıs 1919 tarihli tebligatının hemen ardından Mudurnu'da Redd-i İlhâk Cemiyeti'nin öncülüğünde miting ve protesto gösterilerinin düzenlendiği anlaşılmaktadır.[37] Ayrıca İzmir'in işgali nedeniyle Bolu livasından İtilâf Devletleri mümessilleri ile Sadâret makamına gönderilen protesto telgraflarında, Yunan saldırısına ve zulmüne uğrayan Aydın halkının da mağduriyetinin dile getirildiği görülmektedir.[38]

Söz konusu işgalleri kınamak ve protesto etmek üzere 29 Haziran 1921'de de Bolu Hükûmet Konağı önünde bir tel'in mitingi düzenlenmiştir. Bolu halkının işgaller konusundaki hassasiyetini ve tepkisini dile getiren bu miting sırasında Mutasarrıf Ahmet Fahreddin Bey[39] Bo-

---

[35] Konuyla ilgili ayrıntılı bilgi için bkz.; Mehmet Şahingöz, **Ali Rıza Paşa Hükûmeti'nin İstifası ve Tepkileri**, Bizim Büro Basımevi, Ankara, 2001, s.57 vd.

[36] Gotthard Jaeschke, **Türk Kurtuluş Savaşı Kronolojisi, Mondros'tan Mudanya'ya Kadar (30 Ekim 1918-11 Ekim 1922)**, Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara, 1989, s.37; Tansel, **a.g.e.**, s.206-207.

[37] Sarıbay, **a.g.e.**, s.23.

[38] **Bolu Gazetesi**, 22 Mayıs 1335/1919, S.251.

[39] 13 Haziran 1921'de Bolu Mutasarrıflığı'na tayin edilen Ahmet Fahreddin Bey, Cumhuriyet'in ilanı ile Bolu'nun ilk valisi olmuştur. 30 Aralık 1923'e kadar Bolu'da görev yapmış, bu süreç içinde Millî Mücadele'ye katkılarının yanı sıra asayişten eğitime, sağlık işlerinden altyapı çalışmalarına kadar birçok alanda Bolu'ya önemli hizmetleri görülmüştür (Evcin, **a.g.t.**, s.515 vd.).

Levent Şahverdi Arşivi

lu ahalisi önünde bir nutuk irat etmiştir. Ardından Müftü Efendi'nin okuduğu dua ile miting sona ermiştir.[40]

Türk Ordusu'na Selam, Şükran ve Hediye Mitingi

Anadolu'yu istila ve işgal eden İtilâf Devletleri'ni protesto etmek ve Batı Cephesi'nde ölüm kalım mücadelesi veren Türk Ordusu'na Bolu halkının selam ve şükranlarını iletmek üzere Sakarya Meydan Muharebesi'nin hemen öncesinde 22 Ağustos 1921'de Bolu Belediye Meydanı'nda büyük bir miting düzenlenmiştir.

Sabah saat 3'te Bolu'daki Yıldırım Beyazıt Camii (Câmi-i Kebîr)'nde hâfız, ulemâ (âlimler) ve meşâyîh-i kirâm (şeyhler) tarafından Kur'ân-ı Kerim tilâveti ve hatm-i şerîf duasının ardından önlerinde sancak olduğu hâlde kendilerini takip eden binlerce kişiden müteşekkil halk Belediye Dairesi önündeki meydanlığa ulaşmıştır.[41] Takiben, 1921 yılı Ağustosu'ndan itibaren mülkî ve askerî incelemelerde bulunmak üzere TBMM tarafından Bolu livasında görevlendirilmiş olan Erzurum Meb'ûsu Hüseyin Avni (Ulaş) Bey[42] kürsüye gelerek bir hitapta bulunmuştur. Hitabına TBMM'nin Bolu halkına selamlarını ileterek başlayan Hüseyin Avni (Ulaş) Bey, konuşmasının devamında İngilizlerin cebren giremediği İstanbul'a hile ile girdiğini belirtmiş: *"..Biz Harb-i Umûmî'den sonra diğer milletler gibi müreffeh yaşamak istiyorduk. İngilizler bizi esâretine almak istedi. Binlerce yıl hür yaşamış, emir etmiş bir millet esîr olamaz. İşte biz Türkler, bu cihâdımızda mutlaka muvaffak olacağız…Efendiler, karşımızdaki düşman yüzlerce sene hâkimiyetimizde bulunmuş alçak Yunandır. Bu düşmanı inşallah çok yakında tepeleyecek ve bu mübârek sancağımızı Bursa, İzmir ve İstanbul'umuza dikeceğiz ve oradaki kardeşlerimizi esâretten kurtaracağız."*[43] diyerek Bolu halkının hislerine tercüman olmuştur.

---

[40] Mehmet Zekâî Konrapa, **İsyan Günlerinde Bolu,** Bolu, 2009, s.220.
[41] **Dertli Gazetesi**, 23 Ağustos 1337/1921, S.79.
[42] **Dertli Gazetesi**, 14 Ağustos 1337/1921, S.78.
[43] **Bolu Gazetesi**, 25 Ağustos 1337/1921, S.357.

Levent Şahverdi Arşivi

Bolu Gençler Birliği Cemiyeti Reisi (Koca) Mithat Âkif Bey[44] de yaptığı konuşmada Yunan işgalinden bahsederek: *"Hazret-i Allah ve Peygamber-i Zîşân bugün bize gayet mühim ve büyük vazîfe tahmîl ediyor, o da düşmanı tamamen mahvetmek ve vatanımızı kurtarmaktır. Maksadımızı istihsâl edinceye kadar vazifemiz daima ileri. Hazret-i Peygamber'in eser-i celîlesine iktifaen çoluğumuzla çocuğumuzla cepheye koşacağız ve alçak düşmanı mutlaka tepeleyeceğiz.."* demiş ve Bolulların Anadolu'ya giren İtilâf kuvvetlerine karşı vatanlarını kurtarmak gibi hayatî bir görevi yerine getirmekle mükellef olduklarını vurgulamıştır. (Koca) Mithat Âkif Bey konuşmasını Türk Ordusu'na hediye olarak sunulmak üzere Bolu ahalisi tarafından 1.000 kıyye* tütün, 1.200 paket sigara, 10.000 adet sigara kâğıdı, 10.000 kutu kibrit, 5.000 iğne, 5.000 makara, 5.000 mektupluk zarf alındığını duyurarak bitirmiştir.[45]

Bu sırada, Bolu İnâs Mektebi öğrencileri tarafından dikilen sancağı Yunan işgali altındaki Bursa'ya asacak ilk kahraman askere hediye edilmek üzere yine öğrenciler tarafından 1.000 lira toplanmıştır.[46]

Ardından Şeyh Nureddin (Bilgihan) Efendi'nin[47] okuduğu bir dua ile tezâhürât eşliğinde mitinge son verilmiştir.[48] Nihayetinde miting meydanında beliren millî iradenin telgraf metnine dönüştürülerek TBMM Riyaseti'ne ve ilgili mercilere gönderilmesi kararı alınmıştır.

---

[44] Birinci Dünya Savaşı yıllarında Bolu'da İttihat ve Terakki Fırkası'nın Kâtib-i Mes'ûllüğünü yapan (Koca) Mithat Âkif Bey, İttihatçı olduğu ve Ermenilerin 1915'teki tehciri olayının sorumluları arasında yer aldığı gerekçesiyle Mondros Mütarekesi'nin ardından İngilizlerce Malta Adası'na sürülmüştür. Anadolu'da hâkimiyet tesis eden Ankara Hükûmeti'nin İngilizler ile yaptığı esir mübadelesi anlaşması gereği Malta'dan kurtularak Bolu'ya dönmüş, bölgede Kuvâ-yı Millîye lehinde kamuoyu oluşturmak ve Millî Mücadele'yi desteklemek üzere Gençler Birliği Cemiyeti ile Türkoğlu Gazetesi'ni kurmuştur (Evcin, **a.g.t.**, s.842 vd.).

* Yaklaşık 1,283 kg'ye eşit ağırlık birimi.

[45] **Dertli Gazetesi**, 23 Ağustos 1337/1921, S.79.

[46] **Bolu Gazetesi**, 25 Ağustos 1337/1921, S.357.

[47] Aslen Bolulu olan Şeyh Nureddin (Bilgihan) Efendi, Bolu Müdafaa-i Hukûk Cemiyeti'ne ilk katılanlar arasında yer almıştır. Yıldırım Beyazıt Camii'nde verdiği vaazlarla, mitinglerde ettiği dualarla Bolu halkının Millî Mücadele'ye iştirakinde ve bölgedeki ayaklanmaların bastırılmasında önemli rol oynamıştır (Evcin**, a.g.t.**, s.740 vd.).

[48] **Dertli Gazetesi**, 23 Ağustos 1337/1921, S.79.

Levent Şahverdi Arşivi

Bolu Belediye Riyaseti'nce TBMM Riyaseti'ne çekilen telgrafa 27 Ağustos 1921'de Meclis 2. Reisi Adnan (Adıvar) Bey'in verdiği cevap şu şekildedir:[49]

"Bolu Belediye Riyaseti'ne,

Tezâhürât-ı milliyyeyi ve vataniyyeyi musavver telgrafnâmeleri Hey'et-i Umûmiyye'de okunarak derin bir hiss-i memnuniyetle telakkî edildi. Teşekkürler olunur efendim.

27 Ağustos 1337
TBMM Reis-i Sânisi Adnan"

Bu cevabî telgraftan da anlaşıldığı üzere Bolu'da yapılan mitingin TBMM'nin memnuniyetine sebep olduğu görülmektedir.

Söz konusu miting münasebetiyle, türlü yokluklar içinde vatanını müdafaa eden Türk Ordusu'na Bolu halkı tarafından toplanan yardımları hediye olarak sunmak üzere bir heyet teşkil edilmiştir. Belediye Reisi İlyaszâde Hâfız İsmâil Hakkı (Gülez), Nakîbü'l-Eşrâf Kaymakamı Hoca Süreyya (Karamanoğlu), Şeyh Nureddin (Bilgihan), Hâfız Tayyâr (Çulha), Encümen-i Liva A'zâsından Hoca Muhiddin, Tüccârdan Hâfız Vehbi, Gençler Birliği Cemiyeti Reisi (Koca) Mithat Âkif Efendiler ile Düzce, Gerede ve Mudurnululardan seçilen heyet Beypazarı yoluyla ilk olarak Batı Cephesi'ne, daha sonra da Ankara'ya ulaşmış, Türk askerlerine ve TBMM'ye Bolu livasının selam, şükran ve hediyelerini sunmuştur.[50]

Edirne'nin İşgali'ni Tel'in Mitingi

Osmanlı Devleti'ne uzun yıllar başkentlik yapmış olan tarihî Türk şehri Edirne, Mondros Mütarekesi'nin ardından Yunanlıların ilk hedefleri arasında yer almış ve nihayetinde 25 Temmuz 1920'de işgal

---

[49] **Dertli Gazetesi**, 30 Ağustos 1337/1921, S.80.

[50] **Dertli Gazetesi**, 23 Ağustos 1337/1921, S.79; 6 Eylül 1337/1921, S.81 ve 13 Eylül 1337/1921, S.82; Konuyla ilgili ayrıca bkz.; Yücel Özkaya, *"Ulusal Bağımsızlık Savaşı'nda Anadolu'nun ve Kamuoyunun Durumu"* **Atatürk Yolu**, C.3, S.5, Ankara, Mayıs 1990, 164-165.

Levent Şahverdi Arşivi

edilmiştir. Şehri ele geçiren Yunan kuvvetleri bir yandan Türkleri sürgüne, mezâlime ve katliâma tâbi tutmak suretiyle bölgedeki demografik yapıyı değiştirmek istemişler, diğer yandan da halkın malını mülkünü gasbetmişlerdir.[51]

Edirne'nin Yunanlılar tarafından işgal edilişinin ikinci yıl dönümü olan 25 Temmuz 1922'de Bolu Belediye Meydanı'nda söz konusu işgali kınayan ve protesto eden büyük bir miting düzenlenmiştir. Mitingde Bolu Maarif Müdürü Ahmet Talât (Onay) Bey'in etkili hitabı ahalide büyük bir coşkunluk yaratmış ve alkışlanmıştır. Anadolu'yu işgal eden düşmanın millî sınırların dışına atılıncaya kadar mücadeleye devam edileceği yemini *"te'kîd ve te'yîd"* edilerek, aşağıdaki telgrafın TBMM Riyaseti'ne ve Mutasarrıflık makamına arzına karar verilmiştir:[52]

> *"Padişahlar makarrı ve altı asırdan beri Türklerin öz vatanı sevgili Edirne'mizin Yunanlılar tarafından hiçbir hakk-ı tabiiyye istinâd etmeyerek işgâl edildiği bugünkü yevm-i matemengizin ikinci sene-i devriyesini meraretle karşılayan bütün Türk ve İslâm milleti gibi dilhûn olan Bolu halkı bugün akd ettiği muazzam ictimâ'da husûsât-ı âtiyeyi arza karar vermiştir. Canavarca vuku' bulan işgâlden bugüne kadar zavallı Türk ve Müslüman kardeşlerimize revâ görülen mezâlime nihayet verilmek zamanı hülûl etmiş ve yalnız Türklere âid olması lâzım gelen sevgili Edirne'mizin düşman istilâsından bir an evvel hâlâsı hususunda milletimizle beraber son gayret ve son kuvvetimizi sarf etmek hakkındaki ahd-ı peymânımızı tecdîd ve te'kîde ve bugünün acı matemini tutarken bu yalnız bize âid olan Edirne'mizin ve Yunan zulüm ve işkenceleri altında inleyen dindaşlarımızın bir an evvel tahliyesini*

---

[51] Tevfik Bıyıklıoğlu, **Trakya'da Millî Mücadele**, C.I, Ankara, 1959, s.209 ve 375; Özkaya, **a.g.e.**, s.105-106; Jaeschke, **a.g.e.**, s.114.

[52] Dertli Gazetesi'ndeki haberde Edirne'nin işgal tarihi yanlışlıkla 25 Temmuz 1919 olarak verilmiştir. Bu yanlışlığın basım hatasından kaynaklanması kuvvetle muhtemeldir. O yüzden metindeki tarih hatası yazar tarafından düzeltilmiştir (Bkz.; **Dertli Gazetesi**, 25 Temmuz 1338/1922, S.126).

Levent Şahverdi Arşivi

Allah'ın inâyetinden, ordumuzun kudretinden niyâz ve tecâvüz vâki'ini şiddetle protesto ederiz.

Matbuât nâmına Dertli Gazetesi Müdürü Ali Sâib, Encümen-i Liva A'zâsından Mehmet Tâhir, Ulemâ ve Meşâyîh nâmına Nakîbu'l-Eşrâf Kaymakamı Ahmet Süreyya, Ahâli nâmına Müdafaa-i Hukûk ve Belediye Reis Vekili Mehmet Abdi, Miting Hey'eti Reisi Müftü Ahmed Recâi"

Bolulların, Edirne'de Türklere yapılan mezâlimi kınadıkları ve şehrin kurtarılması yolunda canları pahasına mücadeleye devam edecekleri konusundaki azimlerini dile getirdikleri bu telgrafın TBMM'ye gönderildiği gün Dertli Gazetesi'nin birinci sayfasında yer alan bir haberde de hem miting hakkında bilgi verilmiş, hem de *"Güzel Edirnemizin Fâcia-ı İşgâli Kara Gün: 25 Temmuz Sene 336"* başlığıyla Edirne'nin işgal edildiği bu acı günün unutulmaması için şunlar belirtilmiştir:

"Ey Türk, Ey Müslüman: Güzel yurdumuzun bir cüz'î olan Edirne'miz alçak düşman Yunanlılar tarafından bugün işgâl edilmiştir. Bu mübârek Türk Edirne'mize Yunan paçavrası bugün uğradı. Kardeşlerimiz bugün şehir ve hemşehrilerimizin namusu bugün şehîd ve hemşîrelerimizin nâmusu bugün hetk edildi. Bu kara günü unutma. Bu mukaddes yurt yalnız bizim olacak, susturulan ezân sesleri senin azmin ile bu yurdu kurtardığımız gün yine minarelerde çınlayacaktır.

Ey Türk, Ey Müslüman: Sâhib-i hakîkisi olduğun bu mübârek toprakta bir tek düşman bırakmayıncaya kadar döğüşmek husûsundaki azminle, intikâmınla bin yaşa…"

Bütün bu gelişmeler Bolu livasında millî bilincin doruk noktasına ulaştığını göstermektedir. Bolu ahalisi bu mitingler vesilesiyle Türk milletinin haklı mücadelesini dünya kamuoyuna duyurmak istemiştir.

Levent Şahverdi Arşivi

Tezâhürât ve İhtifâller

Gümrü Antlaşması Nedeniyle Bolu'da Tezâhürât

TBMM'nin talimatı doğrultusunda 1920 yılı sonlarında Ermenilere karşı harekete geçen Doğu Cephesi Komutanı Kâzım Karabekir Paşa, Kuzeydoğu Anadolu'da parlak bir zafer kazanmıştır. Türk ordusunun Doğu Cephesi'nde Ermenileri mağlup etmesinin ardından TBMM'nin ilk siyasi zaferi olan 2/3 Aralık 1920 tarihli Gümrü Antlaşması imzalanmış, böylelikle Sévres Muahedesi'nin geçersizliği bizzat Ermeniler tarafından kabul edilmiştir. Ayrıca Sarıkamış, Kağızman, Iğdır TBMM'nin hâkimiyetine girmiş, Doğu Cephesi'ndeki savaş kısmen bitmiş ve bölgeden Batı Cephesi'ne önemli miktarda asker, teçhizat ve mühimmat sevkiyatı yapılmaya başlanmıştır.[53]

Türk kuvvetlerinin Doğu Cephesi'nde elde ettiği başarıları haber alan Bolu halkı büyük bir sevinç yaşamıştır. Bolu livası baştanbaşa Türk bayraklarıyla donatılmış ve ahalinin TBMM'ye şükran duygularının bildirilmesi için büyük bir yürüyüş ve tezâhürât düzenlenmiştir. Eşrâf, esnâf, âyân, Müdafaa-i Hukûk Cemiyeti ve Belediye a'zâ ve hey'eti, muhtelif cemiyetler ile ahalinin katılımıyla oluşan büyük kalabalık, Belediye Dairesi'den hareketle önce Hükûmet Dairesi'ne gelmiştir. Burada Müdafaa-i Hukûk Reisi ve Bolu Meb'ûsu Hâfız Ahmet Tayyâr (Çulha) Efendi[54] tarafından veciz bir nutuk irat edilmiştir. Ardından Bolu Mutasarrıflığı adına söz alan Mütekâid Binbaşı Tahsin Bey, Bolu halkının minnettarlığının TBMM Riyaseti ile Millî Müdafaa Vekâleti'ne arz edileceğini bildirmiş ve Şeyh Nureddin (Bilgihan) Efendi bir dua okumuştur.[55]

---

[53] Kâzım Karabekir, **İstiklâl Harbimiz**, C.I, Emre Yayınları, İstanbul, 1993, s.187-188.

[54] Uzun yıllar Bolu Müftülüğü ve Darü'l-Hilâfe Medresesi Müdürlüğü görevlerinde bulunan Ahmet Tayyâr (Çulha) Efendi, Son Osmanlı Meb'ûsân Meclisi için Bolu'dan meb'ûs seçilmiş, Meclis'in İtilâf kuvvetlerince basılmasıyla memleketine dönerek Bolu Müdafaa-i Hukûk Cemiyeti Reisliği'ne getirilmiştir. Bölgede patlak veren ayaklanmalar sırasında asayiş ve sükûnetin sağlanması konusunda üstün gayretleri görülmüştür (Evcin, **a.g.t.**, s.774 vd.).

[55] **Dertli Gazetesi**, 6 Kânûn-ı evvel 1336/Aralık 1920, S.36.

Levent Şahverdi Arşivi

Takiben halk, Bolu Ahz-ı Asker Kalem Riyaseti ile Mıntıka Kumandanlığı Dairesi'ne hareket etmiştir. Burada Sıhhiye Müdürü İrfan Bey yaptığı konuşmada, İslâm âlemini esaret altına almak için başta İngilizler olmak üzere İtilâf Devletleri'nin Anadolu'nun geleceği ile ilgili birçok melanet dolabı çevirdiklerini, ancak bunların Millî Mücadele'de elde edilen başarılı sonuçlar karşısında etkisiz hâle getirildiğini belirtmiştir. Konuşmasının devamında TBMM'ye ve başta Kars Fâtihi Kâzım Karabekir Paşa olmak üzere Doğu Ordusu erkân, ümerâ ve zabitânına Bolulların şükran ve minnettarlıklarını sevinç gözyaşlarıyla dile getirmiştir. Nihayetinde merasim Müftü Ahmet Recâî Efendi'nin Millî Mücadele'nin başarıya ulaşması doğrultusunda yaptığı anlamlı bir dua ile son bulmuştur.[56]

Bolu'da İhtifâl-i Millî Merasimi

1920 yılı sonlarına gelindiğinde, Mustafa Kemal Paşa'nın liderliğindeki Millî Mücadele hareketinin önemli başarılara imza atmış olduğu görülmektedir. Mondros Mütarekesi'ni takip eden süreç içinde Türk milleti işgallere karşı örgütlenmiş, millî iradeyi temsil eden TBMM açılmış, Bolu bölgesindekiler de dahil olmak üzere Anadolu'da ortaya çıkan birçok ayaklanma bastırılmış, Kuvâ-yı Milliye'nin düzenli orduya intikali sağlanmış ve TBMM'nin ilk siyasi zaferi olan Gümrü Antlaşması imzalanmış durumdadır.

Bu gelişmeler neticesinde, hem elde edilen başarılardan dolayı Mustafa Kemal Paşa'ya ve TBMM'ye güven telkin etmek, hem de işgalci İtilâf Devletleri'ni protesto etmek üzere Bolu'da 30 Aralık 1920'de büyük bir ihtifâl merasimi düzenlenmiştir. Bolu ulemâsı, meşâyihi, âyânı, esnâfı, eşrâfı, ileri gelenleri ile bütün mektep öğrencileri saat 6'da millî alametli bayraklar ellerinde olmak üzere, ilk olarak Belediye Dairesi önünde toplanmışlar, ardından rüesâ-yı devâir (daire başkanları), Müftü, belediye erkânı, Müdafaa-i Hukûk Cemiyeti rüesâ ve a'zâları ve bir kıta askerin hazır bulunduğu Hükû-

[56] **Bolu Gazetesi**, 9 Kânûn-ı evvel 1336/Aralık 1920, S.323.

Levent Şahverdi Arşivi

met Dairesi önüne hareket etmişlerdir. Öncelikle Bolu Sultanisi'nden bir öğrenci Selçuklu Devleti'nin yıkılışının hemen ardından Osman Bey'in Türk bayrağını yeniden ayağa kaldırdığına, o günden bugüne kadar Türklüğün yaşadığına ve bundan sonra da milletin bağımsızlık azim ve kararı sayesinde ilelebet yaşayacağına temas eden etkili bir konuşma yapmış, takiben Sıhhiye Müdürü İrfan Bey istiklalin anlam ve önemi konusunda ahaliyi bilgilendirmiştir.[57]

Mutasarrıf İbrahim Halil (Türkmen) Bey[58] ise konuşmasına Hıristiyan âleminin İslâm ehline karşı istibdadından ve zulmünden bahsederek başlamıştır. Mütareke'nin ardından tehlikeye düşen Türk istiklalini kurtarmak amacıyla Mustafa Kemal Paşa'nın her türlü tehlikeyi göze almak suretiyle milletin önüne düştüğünü belirtmiş, Bolu ahalisinin de daima O'nun izini takip edeceğini ve yanında olacağını vurgulamıştır. Nihayetinde alkışlar eşliğinde sözünü bitiren İbrahim Halil (Türkmen) Bey'in ardından Müftü Ahmet Recâî Efendi'nin duasıyla merasim son bulmuştur.[59]

Miting heyeti, söz konusu merasimin ardından Askerî Kışla önüne gitmiştir. Burada Bolu Müdafaa-i Hukûk Cemiyeti Reisi tarafından Türk askerinin "*şecâat ve besâleti"* vurgulanmış ve emrindeki Orhan Gazi Müfrezesi ile her türlü güçlüğe rağmen vatan ve millet yolunda Bolu'da görev yapan Trabzon Meb'ûsu Necati Bey[60] örnek bir insan olarak ahaliye takdim edilmiştir. Bu arada Mekteb-i Sultanî'den iki öğrencinin millî manzumeleri halkı gözyaşlarına boğmuş-

---

[57] **Bolu Gazetesi**, 30 Kânûn-ı evvel 1336/Aralık 1920, S.326.

[58] İbrahim Halil (Türkmen) Bey, 25 Haziran 1920'den 13 Haziran 1921'e kadar Bolu Mutasarrıflığı görevinde bulunmuştur. İkinci Düzce Ayaklanması'nın bastırılması konusunda üstün gayretleri görülmüş, TBMM Hükûmeti'nin Bolu'da otorite tesis etmesinde önemli bir rol oynamıştır. Ayrıca bölge üzerinden Batı Cephesi'nin lojistik anlamda desteklenmesi konusunda da katkıları olmuştur (Evcin, **a.g.t.**, s.510 vd.).

[59] **Dertli Gazetesi**, 3 Kânûn-ı sâni 1337/Ocak 1921, S.40.

[60] Trabzon Meb'ûsu Necati Bey, emrindeki Orhan Gazi Müfrezesi ile sükûneti sağlamak ve İtilâf kuvvetlerine karşı mücadele etmek üzere Batı Cephesi'nin kuzey kanadını oluşturan Bolu ve çevresinde uzun süre görev yapmıştır (**Harp Tarihi Vesikaları Dergisi**, Genelkurmay Başkanlığı Harp Dairesi Başkanlığı Yayını, S.52, Vesika No:1202, Ankara, Haziran 1965; Necati Bey'in Bolu bölgesindeki faaliyetleri ile ilgili olarak ayrıca bkz.Evcin, **a.g.t.**, s.326, 331 ve 439).

Levent Şahverdi Arşivi

tur. Müftü Efendi'nin duasıyla buradaki merasim de sonuçlanmıştır. Ardından Necati Bey'in telkini üzerine hastanede yaralı yatmakta olan Mülâzım (Teğmen) Sâmî Bey ziyaret edilmiştir.[61] Bu ziyaret Bolu halkının vefa duygusunun, birlik ve beraberliğinin bir göstergesi olarak dikkat çekmiştir.

Birinci İnönü Zaferi ve Londra Konferansı Nedeniyle Düzce'de Tezâhürât

Mustafa Kemal Paşa'nın liderliğindeki Millî Mücadele hareketinin Anadolu'ya hâkim olmasıyla birlikte Damat Ferit Paşa Hükûmeti büyük bir darbe yemiş ve 21 Ekim 1920 itibariyle yerini Millî Mücadele'ye daha ılımlı bir yaklaşım sergileyen Tevfik Paşa Hükûmeti'ne bırakmak zorunda kalmıştır. TBMM Başkanı Mustafa Kemal Paşa ile Sadrazam Tevfik Paşa arasında telgraflar aracılığıyla yürütülen görüşmeler neticesinde, Kuva-yı Milliyye'ye yardım edenlerin cezalarının kaldırılması, Mustafa Kemal Paşa ve arkadaşları hakkında verilmiş olan giyâbî idam ve yargılama kararlarının yeniden gözden geçirilmesi gibi kararlar İstanbul Hükûmeti tarafından kabul edilmiştir. Diğer bir sevindirici gelişme ise 6-11 Ocak 1921'de meydana gelen Birinci İnönü Muharebesi'nde Yunanlıların Türk Ordusu tarafından hezimete uğratılması ve hemen ardından İtilâf Devletleri'nin tertip ettikleri Londra Konferansı'na (21 Şubat-12 Mart 1921) Ankara Hükûmeti'nin de davet edilmesi olmuştur.[62] Böylelikle Mustafa Kemal Paşa riyasetindeki TBMM'nin yürüttüğü meşruiyet mücadelesi bir anlamıyla hem İstanbul Hükûmeti, hem de İtilâf Devletleri nezdinde kabul görmüş oluyordu.

Söz konusu gelişmeler tüm Anadolu'da olduğu gibi Düzce'de de büyük bir sevinç yaratmıştır. Bu vesileyle düzenlenen kutlamalara iştirak etmek üzere bütün kasaba ve köy ahalisi ile öğrencilerin katılımıyla kaza merkezinde büyük bir kalabalık toplanmıştır. Burada

---

[61] **Bolu Gazetesi**, 30 Kânûn-ı evvel 1336/Aralık 1920, S.326; Ayrıca bkz.; **Dertli Gazetesi**, 3 Kânûn-ı sâni 1337/Ocak 1921, S.40.

[62] Söz konusu gelişmelerle ilgili olarak bkz.; Atatürk, **a.g.e.**, s.370 vd.

Levent Şahverdi Arşivi

Düzce Kaymakamı Mehmet Hurşit Bey'in[63] samimi duygularla ifade ettiği coşkulu konuşmasını 10.000 civarında Düzceli dinlemiş ve Bolu Gazetesi'nde belirtildiği üzere söz konusu kazada o güne kadar eşi görülmemiş bir millî tezâhürât meydana gelmiştir.[64] Mehmet Hurşit Bey konuşmasına şu cümlelerle başlamıştır:[65]

> *"Muhterem ahâli,*
>
> *TBMM'nin iki seneden beri müdafaa-ı din ve vatan uğrunda devam eden mücahedâtının cümle-i muvaffakiyetinden olarak bu kere Avrupa'nın Türkiye Büyük Millet Meclisi'ne Tevfik Paşa vasıtasıyla vuku bulan müracaât ve Mustafa Kemal Paşa hazretleri tarafından âmâl ve arzu-yı umûmiyye ve irâde-i milliyyeye müsteniden verilen cevabî telgrafların ve milletin cesaretine tercüman olan Hey'et-i Vekile'nin mazhar oldukları itimad ve muvaffakıyâtın muhterem Düzceliler tarafından tebrîk ve takdîs edildiğini işittiğimden ve bugünkü tezâhürât-ı milliyyeye şâhid olduğumdan dolayı cümlenize beyân-ı teşekkürât eder, Düzce'de böyle azîm bir tezâhürât-ı milliyye görmeğe beni muvaffak eden Cenâb-ı Zat-ı Zü'l-Celâl Hazretlerine arz-ı şükrân eylerim…"*

Mehmet Hurşit Bey'in özellikle *"Yaşasın Büyük Millet Meclisi"* nidasının halkın heyecanını ve alkış tufanını artırdığı anlaşılmaktadır. Bu konuşmanın ardından Kaymakam Mehmet Hurşit, Belediye Reisi İsmail Hakkı ve Müdafaa-i Hukûk Cemiyeti Reisi Rıza Efendiler tarafından mutasarrıflık makamına Millî Mücadele yolunda atılan başarılı adımlardan dolayı Düzce halkının memnuniyetini dile getiren telgraflar çekilmiştir.[66]

---

[63] 1921 başından 1922 Eylülü'ne kadar Düzce Kaymakamlığı görevinde bulunan Mehmet Hurşit Bey'in bölgede asayiş ve sükûnetin sağlanmasında olduğu kadar bölgenin sosyal ve iktisadi gelişimi konusunda da önemli çalışmaları olmuştur. Görevi sırasında bölge üzerinden Batı Cephesi'ne önemli miktarda yardım temin edilmiştir. Anadolu'daki işgalleri çeşitli vesilelerle kınayan ve Bolulları birlik ve beraberliğe davet eden Mehmet Hurşit Bey, bölge halkının Millî Mücadele yolundaki azminin pekiştirilmesinde önemli rol oynamıştır (Evcin, **a.g.t.**, s.558 vd.).

[64] **Bolu Gazetesi**, 10 Şubat 1337/1921, S.332.

[65] **Dertli Gazetesi**, 14 Şubat 1337/1921, S.46.

[66] **Bolu Gazetesi**, 10 Şubat 1337/1921, S.332.

Levent Şahverdi Arşivi

Düzcelilerin Anadolu'nun mukadderâtı konusunda son derece hassas ve dikkatli olduklarını ve gelişmeleri çok yakından takip ettiklerini gösteren bu tezâhürât, aynı zamanda Türk milletinin Millî Mücadele yolunda tek bir vücut olarak hareket ettiğinin önemli bir kanıtını teşkil etmiştir.

Batum'un Ele Geçirilişi Nedeniyle Mudurnu'da Tezâhürât

Brest-Litovsk Antlaşması ile Türklere bırakılan Elviye-i Selâse'ye dâhil olan Batum, 1920 Temmuzu'nda İngilizlerin bölgeden çekilmeleri üzerine Gürcüler tarafından işgal edilmiştir. Söz konusu dönem itibariyle Azerbaycan ile Ermenistan'da birer Bolşevik Hükûmeti kurmaya muvaffak olan Sovyet kuvvetleri Batum'a da göz dikmişlerdir. Bunun üzerine Misâk-ı Millî sınırları içinde yer alan Batum, TBMM'nin talimâtı doğrultusunda Kâzım Karabekir Paşa kumandasındaki Türk kuvvetleri tarafından 11 Mart 1921 tarihi itibariyle ele geçirilmiştir.[67]

Batum'un Türk askerî kuvvetlerince ele geçirildiği haberinin resmî kaynaklar tarafından ilanı ile Mudurnu ahalisi dükkânlarını ve evlerini bayraklarla donatarak sokaklara dökülmüş ve önlerinde muzıka olmak üzere Mudurnu Hükûmet Konağı önünde toplanmıştır. Burada vatanın istiklali konusunda nutuklar söylenmiş ve belediyede görev yapan Müftü Efendi tarafından muvaffakiyet duası okunmuştur. Ardından, halkı büyük bir sevince boğan bu haber 40 pare top atışıyla kutlanmıştır.[68]

Batum, 16 Mart 1921'de TBMM ile Sovyet Hükûmeti arasında imzalanan Moskova Antlaşması gereğince, Bolşevik ordularının ele geçirdiği Gürcistan'a terk edilmiştir.[69] Bununla birlikte Bolulların Misâk-ı Millî sınırları konusundaki hassasiyetlerini dile getiren, Batum'da yaşayan Türk ve Müslümanların daima yanlarında oldukları-

[67] Karabekir, **a.g.e.,** s.210.
[68] **Dertli Gazetesi**, 21 Mart 1337/1921, S.51.
[69] Mehmet Gönlübol ve diğerleri, **Olaylarla Türk Dış Politikası (1919-1995)**, Ankara, 1996, s.24-25.

Levent Şahverdi Arşivi

nı gösteren ve vatanlarını bir bütün olarak savunmak konusundaki azimlerini ortaya koyan bu tezâhürât Millî Mücadele tarihi için önem arz etmektedir.

İkinci İnönü Zaferi Nedeniyle Bolu'da ve Düzce'de Tezâhürât

Türk Ordusu, Batı Cephesi'nde saldırıya geçen Yunan kuvvetlerine 23 Mart-1 Nisan 1921'de meydana gelen İkinci İnönü Muharebesi'nde önemli bir darbe daha vurmaya muvaffak olmuştur. Bu başarılar İtilâf kuvvetlerine ve İstanbul Hükûmeti'ne karşı TBMM'nin elini kuvvetlendirmiştir.[70]

Netice itibariyle söz konusu başarı bütün Anadolu'da olduğu gibi Bolu bölgesinde de büyük sevinçlere sebebiyet vermiştir. Türk Ordusu'nun Batı Cephesi'nde Yunanlılara karşı elde ettiği kesin zaferin öğrenilmesiyle Bolulular gece olmasına rağmen akın akın sokaklara çıkmışlar ve birbirlerini tebrik ederek Belediye Dairesi'ne gelmişlerdir. Burada ahalinin tebriklerini kabul eden Mutasarrıf İbrahim Halil (Türkmen) Bey, zaferi kazanan kumandanlara şükran ve minnet duygularını ifade etmiştir. Minarelerden yükselen dua sesleri eşliğinde halk sabaha kadar söz konusu zaferi kutlamıştır. Hava aydınlanır aydınlanmaz, Bolu'nun bütün cadde ve sokakları bayrak ve sancaklarla donatılmıştır. Öğle namazının ardından Bolu sokakları dolup taşmış ve başta meşâyih ve ulemâ olmak üzere, Mekteb-i Sultanî ve diğer mekteplerin öğrencilerinin de iştirakiyle ahali coşkun bir hâlde tezâhürâta başlamıştır. Polis ve jandarma gözetiminde Yıldırım Beyazıt Camii'nden hareket eden halk, yol boyunca *"tehlîl"* ve *"tekbîrler"* eşliğinde ilk olarak Karamanlı caddesine, oradan da Hükûmet Dairesi önüne gelmiştir. Heyete burada memurlar da iştirak etmiştir.[71]

---

[70] Yalçın ve diğerleri, **a.g.e.**, s.268 vd.

[71] **Dertli Gazetesi**, 6 Nisan 1337/1921, S.53; Bu tezâhürâtın haberi Dertli Gazetesi'nden alıntı yapılarak Bolu Gazetesi'nde de yayımlanmıştır. İlgili haber için bkz.; **Bolu Gazetesi**, 7 Nisan 1337/1921, S.339.

Levent Şahverdi Arşivi

Şeyh Nureddin (Bilgihan) Efendi'nin duasını takiben Mutasarrıf İbrahim Halil (Türkmen) Bey, İtilâf Devletleri'nin hiçbir zaman Anadolu'yu ele geçiremeyecekleri ve Türk milletinin boynunu bükemeyecekleri doğrultusunda etkili bir nutuk irat etmiş ve konuşmasını: *"..Allah'ım bu topraklar din-i mübînin beşiğidir. Bize bağışla. Şeriatını Kur'ân'ını korumaya çalışan bu milletin boynunu bükme. Düşmanlarımıza karşı hor düşürme Allah'ım."* dualarıyla sonlandırmıştır. Müftü Efendi de vatanperver duygularıyla İslâmiyet'in selameti için dua etmiş ve ahali hep birlikte Askerî Daire yönünde hareket etmiştir. Burada askerlerin de iştirakiyle kalabalığın sayısı daha da artmıştır.

Dertli Gazetesi'nde belirtildiği üzere halkın geniş katılımıyla Bolu'da mahşeri bir kalabalık oluşmuştur. Ahali Belediye Dairesi önünden Hisarlık'a giderek, Bolu ve çevresindeki ayaklanmalar sırasında memleketini hain ve namert ellere çiğnetmemek için şehit olan vatan fedailerinin mezarlarını ziyaret etmiştir. Bu bir avuç şehidin henüz bir buçuk yıl öncesine dayanan acı hatıraları bütün vatansever yürekleri titretmiştir. Bolu ahalisi, ikindi üzeri çarşıya hareket etmiş ve askerler de marşlarını terennüm ederek kışlalarına çekilmişlerdir. Ardından, Belediye Dairesi önünde davullu, zurnalı ve çalgılı kutlamalar düzenlenmiştir. Hava kararınca muallimler ve öğrenciler meşaleler yakmışlar, takiben fener alayları düzenlenmiştir. Bunlar hastane, hapishane önü ile Karamanlı ve Semerkant mahallelerinden geçerek sabaha kadar vatan ve istiklal söylemleriyle yürüyüşlerini devam ettirmişlerdir.

Ertesi gün de civar köylerden davul, zurna eşliğinde şehre akın devam etmiş ve Yıldırım Beyazıt Camii'nde şehitlerin ruhuna mevlit okutulmuştur. Söz konusu günün Bolu pazarına denk gelmesi nedeniyle Bolu Merkez kazasının en uzak köylerinden bile şehre köylüler akın akın gelmişler ve oluşturulan millî alaya Darü'l-Hilâfe ve Mekteb-i Sultanî öğrencilerinin, ulemâ ve dedegânın* iştirakiyle

* Bu isim özellikle Mevlevî şeyh ve dervişlerini ifade etmek üzere kullanılmaktadır (Bkz.; Şemsettin Sami, **Kâmûs-ı Türkî**, Çağrı Yayınları, İstanbul, 1996, s.603).

Levent Şahverdi Arşivi

Belediye Dairesi önünde davullu, zurnalı kutlamalar yapılmıştır. Karamanlı mahallesinden Hükûmet Dairesi'ne doğru hareket eden millî alayın önünde Yavuz Sultan Selim Han'ı temsil eden Yıldırım Bedri Bey'e, yeniçeri kisvesine bürünmüş Bolulular eşlik etmiş, bunları zurna ve darbukadan oluşan küçük bir musiki takımı izlemiştir. Hükûmet Dairesi önünde bir Mekteb-i Sultanî öğrencisinin millî duygularla yoğrulmuş konuşması ahaliyi gözyaşlarına boğmuştur. Ardından Mutasarrıf İbrahim Halil (Türkmen) Bey'in Müslümanlardaki can, vicdan ve vatan birliği esaslarına vurgu yaptığı konuşması ahalinin tezâhürâtını bir kat daha artırmıştır. Millî alay tezâhürâtını aynı düzen içinde Askerî Daire önünde de devam ettirmiştir. [72]

Türk Ordusu'nun İkinci İnönü Muharebesi'nde Yunanlılara karşı elde ettiği zafer nedeniyle Bolu merkezindeki merasime benzer bir tezâhürât da Düzce'de düzenlenmiştir. Bütün dükkân ve mağazaların kapatıldığı Düzce'de sokaklar ve caddeler baştanbaşa sancaklarla donatılmıştır. Binlerce kişiden oluşan halk, esnâf cemiyetleri ve öğrenciler büyük bir tezâhürât ile Hükûmet Dairesi önünde toplanmış, kahraman Türk Ordusu'nun muzafferiyetini kutlamışlardır. Düzceliler hep bir ağızdan *"Yaşasın Türkiye Büyük Millet Meclisi"* ve *"Yaşasın şanlı ordumuz"* nidaları ve alkış tufanıyla[73] TBMM'ye ve Türk Ordusu'na olan güven ve desteklerini dile getirmişlerdir. Türk milletinin duygu ve düşüncelerine tercüman olan bu tezâhürât, Bolu halkının bütün Anadolu'nun hayat ve istiklali ile yakından ilgili olduğunu ve işgalci devletleri yurttan çıkarmak konusundaki kararlığını göstermesi bakımından oldukça önemlidir.

Dumlupınar Muharebesi Nedeniyle Bolu'da Tezâhürât

İtilâf Devletleri'nin milyonlarca Türk'ün hayatına kastetmek, huzurunu bozmak ve istiklalini yok etmek için Anadolu topraklarına saldırtmış olduğu zalim ve hunhar Yunan kuvvetlerine Türk Ordusu

[72] **Dertli Gazetesi**, 6 Nisan 1337/1921, S.53.
[73] **Bolu Gazetesi**, 7 Nisan 1337/1921, S.339.

Levent Şahverdi Arşivi

tarafından İnönü Meydan Muharebeleri'nde ağır bir mağlubiyet tattırılmıştır. Yunan kuvvetlerinin büyük bir hırsla saldırılarına devam etmeleri üzerine 13 Nisan 1921 tarihi itibariyle de Afyonkarahisar-Dumlupınar mevzisinde Yunanlıların ileri harekâtına izin verilmemiştir.[74]

Türk ordusunun düşman kuvvetlerinin ileri harekâtına izin vermediği ve mücadeleye devam ettiği doğrultusundaki haberler Bolu'ya ulaşır ulaşmaz, ahali gece olmasına rağmen sokaklara çıkmış ve birbirlerini tebrik etmek suretiyle sevinç gösterilerinde bulunmuştur. Sabahleyin bütün dükkânların, evlerin üzerine sancaklar asılmış, başta meşâyih-i dedegân olmak üzere ulemâ, Darü'l-Hilâfe ve diğer mekteplerin öğrencileri ile halk akın akın Yıldırım Beyazıt Camii önünden dualarla Hükûmet Dairesi önüne gelmiştir. Burada kalabalığa memurların da iştirakinin ardından Darü'l-Hilâfe Müdürü Hâfız Ârif Efendi tarafından okunan dua ile Türk Ordusu'nun zaferlerinin devamı, TBMM'nin muvaffakıyeti ve Kahraman Mustafa Kemal Paşa'nın sağlık ve afiyeti dilenmiştir. Mutasarrıf İbrahim Halil (Türkmen) Bey, ayet ve hadislere atıflarda bulunduğu konuşmasıyla halkın mücadele azmini ve heyecanını kamçılamış, takiben de Askerî Daire önünde Şeyh Nureddin (Bilgihan) Efendi'nin okuduğu dualarla halkın coşkunluğu artmıştır.

Ardından Müftü Hâfız Ahmet Recâî Efendi de Türk Ordusu'nun zaferlerinin devam etmesi, düşmanların hüsranı ve mağlubiyeti temennisinde bulunmuş ve okunan Fâtiha sonrasında buradaki tezâhürât bitmiştir. Takiben şehrin muhtelif yerlerindeki mezarlıklar ziyaret edilmiş, Merkez Memuru Kerim Bey'in şehitlere okuduğu dua ve Fâtiha ile ihtifâl hey'eti Yıldırım Beyazıt Camii'ne dönmüştür.[75]

---

[74] Yalçın ve diğerleri, **a.g.e.**, s.286 vd.; Mustafa Kemal Paşa, Güney Cephesi Kumandanı Refet (Bele) Bey'in komutasındaki kuvvetlerin Dumlupınar mevkiinde bir galibiyetinden söz edilemeyeceğini belirtmektedir. Bu nedenle Güney Cephesi, Batı Cephesi'ne bağlanarak bölge kontrol altına alınmaya çalışılmıştır. TBMM'ye ve Anadolu'ya Dumlupınar ve Aslıhanlar Muharebeleri'nin kesin bir zafer olarak gösterilmesi Mustafa Kemal Paşa tarafından hata olarak değerlendirilmektedir (Atatürk, **a.g.e.**, s.388 vd.).

[75] **Bolu Gazetesi**, 14 Nisan 1337/1921, S.340.

Levent Şahverdi Arşivi

Türk milletini nihai zafere taşıyan Batı Cephesi'ndeki çarpışmaların Bolu ahalisi tarafından çok yakından takip edildiğini gösteren bu tezâhürât vesilesiyle Bolulular Mustafa Kemal Paşa'ya ve TBMM'ye duydukları güveni bir kez daha dile getirmişlerdir.

Adapazarı'nın ve İzmit'in Kurtuluşu Nedeniyle Mudurnu ve Bolu'da Tezâhürât

Mondros Mütarekesi'nin ardından Yunanlıların ileri harekâtı neticesinde işgale uğrayan Adapazarı ve Sapanca 21-22 Haziran 1921'de Türk Ordusu tarafından geri alınmıştır.[76]

Bu haberin alınması üzerine Mudurnu halkı millî tezâhürâtta bulunmuş, kazayı baştanbaşa Türk bayraklarıyla donatmıştır. Zafer dualarının ardından mahallelerde ve pazarda muzıka ile sevinç gösterileri yapılmıştır.[77]

Türk kuvvetleri Adapazarı'ndan batıya doğru ileri harekâtını sürdürmek suretiyle 28 Haziran 1921'de İzmit'i ele geçirmiştir.[78] İzmit livasının Anadolu'ya tekrar kavuşması üzerine de Bolu halkı 29 Haziran 1921'de Yıldırım Beyazıt Camii'nde toplanmış; ardından ulemâ, meşâyih, dedegân başta olmak üzere öğrenciler ve muallimler, esnâf cemiyetleri ve ahali Bolu Hastanesi şosesinden yürüyerek yükses ses ve yürekten kopan *"tekbîr"* ve *"tehlîllerle"* Hükûmet Dairesi önüne gelmiştir. Burada Mutasarrıf Ahmet Fahreddin Bey ile memurlar hazır bulunmuşlar ve Müftü Ahmet Recâî Efendi bir dua kıraat etmiştir. Ardından Ahz-ı Asker Şubesi önüne gelen kalabalık burada bir kıta asker tarafından karşılanmış ve eski Müftü tarafından Türk askerinin muzafferiyeti ve düşmanların hezimeti için dualar okunmuştur. Heyet, Hükûmet caddesini takiben Bolu Havâli Kumandanlığı Dairesi'nin önüne gelmiş ve burada da Şeyh Nureddin (Bilgihan) Efendi'nin okuduğu duanın ardından Müdafaa-i Hukûk

---

[76] Adnan Sofuoğlu, **Millî Mücadele'de Kocaeli**, Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu Atatürk Araştırma Merkezi Yayınları, Ankara, 2006, s.175-176.

[77] **Bolu Gazetesi**, 30 Haziran 1337/1921, S.350.

[78] Sofuoğlu, **a.g.e.**, s.178.

Levent Şahverdi Arşivi

Cemiyeti ile Belediye Dairesi'nin önünde benzer program ve ihtifâller yapılmıştır. TBMM'nin açıldığı dönemde Bolu bölgesinde ortaya çıkan ayaklanmalar sırasında hayatlarını kaybeden şehitlerin Hisar'daki kabirleri ziyaret edilmiştir. Ardından Yıldırım Beyazıt Camii'ne geri dönülmüş ve merasim son bulmuştur.[79]

Aynı günün gecesinde ahali ve öğrencilerin düzenlediği fener alayı, önlerinde millî çalgıları olmak üzere Belediye Dairesi önünden hareketle Hükûmet caddesi, Hastane şosesi, Karamanlı ve İhsaniyye mahalleleri ile Çarşı Karakolu önünden geçmiş, coşku ve sevinç gösterileri gece saat üç buçuğa kadar sürmüştür.[80]

Sakarya Zaferi Nedeniyle Bolu'da ve Akçaşehir'de Tezâhürât-ı Milliyye

İnönü Meydan Muharebeleri'nde büyük bir darbe yiyen Yunan kuvvetleri, bu hezimetlerinin intikamını almak hırsıyla 23 Ağustos 1921'de Sakarya boylarındaki Türk mevzilerine saldırıya geçmiştir. Cereyan eden Sakarya Meydan Muharebesi'nde Başkumandanlığını Mustafa Kemal Paşa'nın yaptığı Türk Ordusu, Yunan kuvvetlerine karşı ezici bir üstünlük sağlamış ve 22 gün süren çarpışmalar 12 Eylül 1921 tarihi itibariyle Türk kuvvetlerinin kesin zaferiyle sonuçlanmıştır. Böylelikle, türlü yokluklar içinde mücadele eden Türk askerleri büyük bir destan yazmaya muvaffak olmuşlardır.[81]

Sakarya zaferinin Bolu'da haber alındığı 13 Eylül 1921 akşamı bütün memleket bayraklarla donatılmış ve öğrencilerin öncülüğünde bir fener alayı düzenlenerek, Belediye önünden hareketle Hükûmet caddesi, hastane ve mezarlık güzergâhı üzerinde bir yürüyüş yapılmıştır. Ertesi gün, başta meşâyih-i kirâm olduğu hâlde öğrenciler, es-

---

[79] **Bolu Gazetesi**, 30 Haziran 1337/1921, S.350; Enver Konukçu, *"Bolu Bölgesine Ait Millî Mücadele Kronolojisi"*, **Atatürk Devrimleri Enstitüsü Dergisi**, C.1, Erzurum Atatürk Üniversitesi Yayınları, Erzurum, Temmuz 1978, s.33; İzmit'in Türk kuvvetlerince geri alınması sebebiyle Bolu'da yapılan kutlama törenleriyle ilgili olarak ayrıca bkz.; **Dertli Gazetesi**, 5 Temmuz 1337/1921, S.66.

[80] **Bolu Gazetesi**, 30 Haziran 1337/1921, S.350.

[81] Bkz.; Atatürk, **a.g.e.**, s.404 vd.

Levent Şahverdi Arşivi

nâf ve ahali ellerinde sancaklarla Hükûmet Dairesi önüne gelmişler, burada bir kıta asker tarafından karşılanmışlardır. Kürsüye çıkan Şeyh Şerafeddin Efendi, Müslümanların geçirmekte olduğu sancılı sürece atıfla cihâdın her Müslüman'a farz olduğunu vurgulamış ve Bolu ahalisini bu cihâdın içinde yer almaya davet ve teşvik etmiştir.[82]

Ardından Encümen-i Liva A'zâsından Düzceli Mehmet Nuri Bey, Fatih Sultan Mehmet Han'ın İstanbul'u fethetmesiyle buradaki Rum ve diğer azınlıkların tam bir özgürlük içinde her türlü dinî ve ticarî etkinliklerini rahatlıkla yerine getirdikleri ve refah içinde yaşayarak memleketin iktisadına hâkim olacak seviyeye ulaştıkları konusuna temas eden bir konuşma yapmıştır. Bu unsurların zamanla siyasî heveslerinin arttığına, büyük devletlerin desteğiyle başta Yunanlılar olmak üzere bağımsızlıklarını ilan ettiklerine ve hâkimiyet tesis ettikleri bölgelerdeki Müslümanları zulme, işkenceye ve katliâma maruz bıraktıklarına işaret etmiştir. Benzer bir şekilde, İtilâf Devletleri'nin de Birinci Dünya Savaşı'nın ardından Türk milletinin imhasına kalkıştıklarını vurgulayan Mehmet Nuri Bey, İzmir'in işgaline karşı çıkan Türklerin, Yunanlılar tarafından tarih boyunca görülmemiş hunharlıklarla katledildiklerine değinmiştir. Batı tarihine kara bir leke olarak geçen bu olaylar neticesinde, Yunan kuvvetlerinin Türk Ordusu tarafından iki kez İnönü mevkilerinde ve 22 gün süren fedakârlık ve cesaret timsali bir muharebeyle Sakarya boylarında yenilgiye uğratıldığını belirterek, Bolu halkına nihai zaferin çok yakın olduğu müjdesini vermiştir. Mehmet Nuri Bey, Batı Cephesi'ndeki kuvvetleri takviye etmek üzere Bolu'da kurulması planlanan *"Gönüllü Alay"*ın[83] kumandanlı-

---

[82] **Bolu Gazetesi,** 15 Eylül 1337/1921, S.360; Bolu tarihi ile ilgili önemli çalışmaları olan Tarihçi Mehmet Zekâî Konrapa da Sakarya zaferi nedeniyle Bolu'da 14 Eylül 1921'de düzenlenen parlak kutlama merasiminden bahsetmektedir (Mehmet Zekâî Konrapa, **Bolu Tarihi**, Bolu Vilayet Matbaası, Bolu, 1964, s.730).

[83] Söz konusu dönem itibariyle Batı Cephesi'ndeki kuvvetleri takviye etmek üzere Erzurum Meb'ûsu Hüseyin Avni (Ulaş) Bey'in kumandasında Bolu'da bir *"Gönüllü Alay"*ın teşkil edilmesi düşünülmüştür. Ancak nizamî kuvvetlerin dışında teşkili planlanan bu alay Mustafa Kemal Paşa tarafından uygun görülmemiş ve efrâdının nizamî birliklere sevki istenmiştir (Evcin, **a.g.t.**, s.335-336).

Levent Şahverdi Arşivi

ğına Erzurum Meb'ûsu Hüseyin Avni (Ulaş) Bey'i önermiş, ardından alkışlar ve "hay hay" sesleri içinde kürsüyü ona bırakmıştır.

Hüseyin Avni (Ulaş) Bey, bütün milletin hakikati idrak ederek gayenin kutsiyetine iman ettiğini ve her türlü fedakârlığa hazır olmak suretiyle bu azmin milleti Sakarya zaferine taşıdığını belirtmiştir. Gönüllü Alay meselesine de değinen Hüseyin Avni (Ulaş) Bey, bu alayda kumandan olarak değil, bir nefer olarak bile düşmanla çarpışmanın bir şeref olduğunu vurgulamış ve konuşmasını şu şekilde sonlandırmıştır:[84]

"Bu alçak ve vahşi mahlûkâtın memleketimizde yapmadıkları şenâat kalmadı. Bugün bunların zulmünden emîn olmak için esir kardeşlerimizin bir kısmı malını, mülkünü, evini, köyünü terk ederek dağlarda aç olarak dolaşmakta ve bizi beklemekte, diğer bir kısmı mel'ûn düşmanın zulm ve işkencesi altında inlemektedir. Bugün bize düşen vazife bu kardeşlerimizin imdâdına koşmak ve halâs etmektir."

Bu açıklamalar, işgale uğrayan Anadolu topraklarındaki Türk ve Müslüman nüfusun acılarının paylaşıldığını ve onları içinde bulundukları zulüm ve işkenceden kurtarmak üzere Bolu halkının iradesini göstermesi bakımından önemlidir.

Ardından Şeyh Şerafeddin Efendi, ahaliyi Millî Mücadele yolunda çalışmak konusunda derinden etkileyen, duygulandıran ve heyecanlandıran bir dua etmiştir. Tezâhürâta iştirak edenler, ön saflarda Mutasarrıf Ahmet Fahreddin Bey olmak üzere Askerî Daire önüne gelmiş ve burada Kalem Reisi (Kasap) Osman Bey[85] ahaliye ordu adına teşekkürlerini bildirmiştir. (Kasap) Osman Bey, ahalinin askerlere desteğinin ve yardımının sürdüğü müddetçe zaferlerin devam

---

[84] **Bolu Gazetesi,** 15 Eylül 1337/1921, S.360.

[85] Sivas Kongresi'nin ardından Kastamonu ve Bolu Havâlisi Kumandanı olarak görevlendirilen (Kasap) Yarbay Osman Bey, takiben Bolu'da Mevki Kumandanlığı, Ahz-ı Asker Kalem Riyaseti ve Menzil Mıntıka Müfettişliği gibi önemli görevlerde bulunmuştur. Askerî görevlerini sosyal çalışmalarıyla destekleyen Yarbay Osman Bey bölgede iz bırakan isimlerden biri olmuştur. (Evcin, **a.g.t.**, s.650 vd.).

Levent Şahverdi Arşivi

edeceği telkininde bulunan bir konuşma yapmıştır. Bunu Liva Encümen A'zâsı Mehmet Nuri Bey'in (Kasap) Osman Bey nezdinde bütün Türk askerlerine teşekkürlerini bildirdiği kısa konuşması takip etmiştir. Aynı gün öğleden sonra Yıldırım Beyazıt Camii'nde şehitlerin ruhuna mevlit okutulmuştur.

Sakarya Meydan Muharebesi'nde elde edilen zafer Akçaşehir (Akçakoca)'de de büyük bir coşkuyla kutlanmıştır. Haberin ulaşmasıyla nahiyenin her tarafı bayraklarla donatılmış ve halk davullar eşliğinde haberin müjdelendiği *"İstihbarât Salonu"*nda toplanmıştır. Burada zafer haberini müjdeleyen kurdeleli zarf Hilâl-i Âhmer Cemiyeti yararına müzayedeye konulmuş ve netice itibariyle zarf 14.170 kuruşa tüccârdan Saim Efendi'de kalmıştır. Ardından, cemiyete 11 lira bağışta bulunmak suretiyle telgrafı alkışlar arasında okumaya Rüsûmât Me'muru Mahmut Efendi talip olmuştur. Büyük bir coşkunluk içinde okunan zafer haberinin ardından Hoca İsmail Efendi tarafından Türk Ordusu'nun muzafferiyeti için dua edilmiştir. Mevki Kumandanı Yüzbaşı Nazmi, Nahiye Müdürü Hayri, Tüccâr Saim, Eşrâftan Kâtib Hacı Şakir Efendiler'in bu kutlama programına destek olmak suretiyle büyük bir hamiyet ve fedakârlık örneği gösterdikleri anlaşılmaktadır.[86]

Fransızlarla Yapılan Ankara Antlaşması Nedeniyle Bolu'da İhtifâl

Mondros Mütarekesi'nin ardından başlayan işgallere karşı Mustafa Kemal Paşa tarafından örgütlenen Millî Mücadele hareketi kısa zamanda Anadolu'da hâkimiyeti ele almaya başlamıştır. İşgalci güçlere karşı elde edilen başarılar Sakarya Meydan Muharebesi'nde Yunan kuvvetlerine büyük bir darbe vurulmasıyla perçinlenmiştir. Bu başarıların ardından İtilâf Devletleri içinde çatlaklar meydana gelmeye başlamış ve söz konusu devletler birer birer TBMM ile görüşme ve anlaşma imkânlarını yoklamaya başlamışlardır. Anadolu'da

[86] **Dertli Gazetesi**, 20 Eylül 1337/1921, S.83.

Levent Şahverdi Arşivi

tutunamayacağını kestiren devletlerden biri de Fransa olmuştur. Söz konusu devlet bu nedenle Türk Millî Mücadelesi'ne ılımlı bir yaklaşım sergilemeye başlamıştır. Netice itibariyle, Fransız Murahhası Henry Franklin Bouillon ile Türk Murahhası Hariciye Vekili Yusuf Kemal (Tengirşek) Bey vasıtasıyla yürütülen müzakereler sonucunda TBMM Hükûmeti ile Fransa arasında 20 Ekim 1921'de Ankara Antlaşması imzalanmıştır.[87] Bu antlaşmayla İtilâf Devletleri bloğuna büyük bir darbe vurulmuştur. Fransa gibi önemli bir devlet Türk Devleti'ni resmen tanımış ve Anadolu'da işgal ettiği bölgelerden çıkmak zorunda kalmıştır.[88]

Bu sevinçli haber Bolu halkında büyük bir memnuniyet uyandırmıştır. Bunun üzerine Bolu'da 22 Ekim 1921 Cumartesi günü büyük bir ihtifâl merasimi yapılmıştır. Günün akşamında ise fener alayı düzenlenmiş, sevinç gösterileri geç saatlere kadar devam etmiştir.[89]

TBMM'nin Açılışını Anma Töreni ve İhtifâl

TBMM'nin açılışının ikinci yıl dönümü münasebetiyle 23 Nisan 1922'de Bolu livasında büyük bir anma ve kutlama töreni düzenlenmiştir. Bu tören halkın geniş katılımıyla millî birlik ve beraberliği yansıtan, bağımsızlık haykırışında bulunan bir miting kimliğine bürünmüştür.[90]

23 Nisan 1922 sabahı Merkez Muhafız Bölüğü'nün ardından Gölyüzü ve Numûne Mekteb-i İbtidâîleri, Sultanî, Dârü'l-Hilâfe Medresesi hoca ve öğrencileri ellerinde bayraklar, dillerinde millî marşlarla halkın alkışları içinde Bolu Belediye Meydanı'nda toplanmışlardır. Burada millî kıyafetleriyle davul ve zurna eşliğinde zeybekler görünmüşler ve merasim alayına bu mevkide Bolu Jandarma Kıtası, Belediye erkânı, Müdafaa-i Hukûk, Hilâl-i Âhmer ve Gençler Birli-

---

[87] Yalçın ve diğerleri, **a.g.e.**, s.294-295.
[88] Atatürk, **a.g.e.**, s.416.
[89] **Dertli Gazetesi**, 25 Teşrîn-i evvel 1337/Ekim 1921, S.88.
[90] **Türkoğlu Gazetesi**, 23 Nisan 1338/1922, S.37; **Bolu Gazetesi**, 27 Nisan 1338/1922, S.390.

Levent Şahverdi Arşivi

ği Cemiyetleri, Dârü'l-Elhân Hey'etleri, ulemâ, meşâyîh, memleketin eşrâf hey'etleri ve temsilcileri ile köylerden gelenler katılmışlardır. Böylelikle Bolu'da eşine az rastlanır bir coşku yaşanmıştır. İhtifâle katılan Bolu halkı en önde Sanâyi' Mektebi'nin muzıkası ve zeybekler olduğu hâlde Hükûmet Konağı önüne gelmiş, burada Mutasarrıf Ahmet Fahreddin Bey, Ahz-ı Asker Reisi Yarbay (Kasap) Osman Bey ile bütün mülkî memurlar ve askerler hazır bulunmuşlardır. Ardından Bolu'da Millî Mücadele'nin sesi durumunda olan Türkoğlu Gazetesi'nin Başmuharriri (Koca) Mithat Âkif Bey kürsüye çıkarak 23 Nisan gününün Türk tarih ve inkılâbında sahip olduğu önemi vurgulamış ve Bolu livası ahalisinin bugünün kutsiyetinin farkında olarak yaşadığı coşkunun ve tebriklerinin TBMM Riyaseti'ne ulaştırılması konusunda Mutasarrıf Ahmet Fahreddin Bey'den ricada bulunarak hitabesini bitirmiştir. Ardından kürsüye gelen Gölyüzü Mektebi'nden Kahraman Efendi *"İstiklâl Marşı"*nı okumuş ve bunu Allâme Hâkim Mehmet Sıtkı Efendi'nin[91] duası takip etmiştir.[92]

İhtifâl, Ahz-ı Asker Dairesi önünde devam etmiştir. Burada kürsüye çıkan Doktor Ahmet Mithat (Altıok) Bey,[93] Mondros Mütarekesi'nin akabinde İstanbul'da ve İzmir'de yaşanan işgal hareketlerini, Mustafa Kemal Paşa'nın Anadolu'ya geçerek *"cidâl-i millî ile inkılâbın esaslarını hazırladığını"* ve Millî Mücadele'de gelinen başarılı noktayı izah etmiş, nihayetinde hitabesini söz konusu başarıların

---

[91] Allâme Hâkim Mehmet Sıtkı Efendi, 3 Temmuz 1915 itibariyle Bolu Kadılığı'na tayin edilmiştir. Câmi-i Kebîr'de verdiği vaazlarla Bolu halkının Millî Mücadele etrafında kenetlenmesinde önemli rol oynamıştır. 8 Ağustos 1920'de başlayan İkinci Düzce Ayaklanması sırasında bütün mülki ve askeri erkânın Bolu'yu terk etmek zorunda kalmasıyla Bolu'da geçici bir Hükûmet tesis ederek 4 gün kadar asilerle mücadele etmiş ve şehrin asilerin eline geçmesine engel olmuştur. Böylelikle toparlanmak için zaman kazanan bölgedeki Kuvâ-yı Milliyye asilerin üzerine yürüyerek kısa zamanda şehirde tekrar hâkimiyet tesis etmiştir (Evcin, **a.g.t.**, s.732 vd.).

[92] **Dertli Gazetesi**, 25 Nisan 1338/1922, S.114.

[93] Birinci Dünya Savaşı yılları itibariyle Bolu'da İttihat ve Terakki Kâtib-i Mes'ûllüğü ve Müdafaa-i Milliyye Cemiyeti Reisliği görevlerinde bulunan Dr. Ahmet Mithat (Altıok) Bey, 1920 yılı sonlarından itibaren Bolu'nun çeşitli kazalarında Hükûmet Tabibi olarak görev yapmış ve bu görevi sırasında Bolululara ittifak içinde Millî Mücadele'ye önemli katkıları olmuştur (Evcin, **a.g.t.**, s.833 vd.).

Levent Şahverdi Arşivi

elde edilmesinde büyük rol oynayan *"milletin yegâne medâr-ı istinâdı"* durumunda olan Türk Ordusu'na teşekkürlerini bildirerek bitirmiştir. Ardından Numûne Mektebi'nden bir öğrenci kürsüye çıkarak orduya hitabesini okumuş ve bu mevkideki miting Müftü Hâfız Ahmet Efendi'nin okuduğu duayla son bulmuştur.[94]

Duayı müteakip merasim ve miting için bir araya gelen kalabalık, Buğday Pazarı yoluyla tekrar Belediye meydanına hareket etmiştir. Burada Maarif Müdürü Ahmet Talât (Onay) Bey: *"23 Nisan İnkılâbı'nın ehemmiyet-i cihânşümûlünden bahisle"* ilmî mahiyette bir açıklama yapmış ve konuşma: *"Yaşasın Büyük Millet Meclisi, kahrolsun İslâmiyet'i yutmak isteyen alçaklar!"*[95] nidalarıyla sonlanmıştır. Sultanî öğrencilerinden Kahraman ile Dârü'l-Hilâfe Medresesi'nden İsmâil Efendiler birer nutuk irat etmişler, ardından halkı coşturan ve heyecanlandıran şiirler okunmuştur. Bu merasim ve büyük mitingin gerçekleşmesini sağlayan Belediye ve Müdafaa-i Hukûk Hey'etleri'ne teşekkür edilerek toplantıya nihayet verilmiştir.[96] Söz konusu kutlama programı kapsamında gece de şenlikler düzenlenmiş, resmî ve hususî daireler de bu şenliklere iştirak etmişlerdir.[97]

Benzer bir tezâhürâtın TBMM'nin açılışının üçüncü yıl dönümünde de icra edildiği anlaşılmaktadır. Mekteb-i İdâdî öğrencileri izci kıyafetleriyle marşlar eşliğinde Belediye önüne gelmişler, burada öğrencilere Belediye erkânı ile halk da katılmış, ardından Hükûmet Konağı'na doğru hareket edilmiştir. Ahali, Kaymakam Mithat Kemal (Algüloğlu) Bey[98] tarafından karşılanmıştır. İbtidâî öğrencilerinden İzci Zeki Efendi İstiklâl Marşı'nı okumuş, Cûdî Efendi ise 23 Nisan

---

[94] **Türkoğlu Gazetesi**, 23 Nisan 1338/1922, S.37.
[95] **Dertli Gazetesi**, 25 Nisan 1338/1922, S.114.
[96] **Türkoğlu Gazetesi**, 23 Nisan 1338/1922, S.37.
[97] **Dertli Gazetesi**, 16 Mayıs 1338/1922, S.117.
[98] Birinci Dünya Savaşı yıllarında Bolu'da İttihat ve Terakki Katib-i Mes'ûllüğü görevinde bulunan Mithat Kemal (Algüloğlu) Bey, Sivas Kongresi sonrasında Mustafa Kemal Paşa'nın talimatı doğrultusunda Bolu livasının İstanbul ile irtibatının kesilmesinde en önemli rolü oynayan isim olmuştur. Millî Mücadele yıllarında Gerede ve Düzce Kaymakamlıkları'nın yanı sıra Bolu Müdafaa-i Hukûk Cemiyeti Reisliği gibi önemli görevlerde bulunmuştur (Evcin, **a.g.t.**, s.564 vd.).

Levent Şahverdi Arşivi

tarihinin anlam ve önemini ifade eden etkili bir nutuk irat etmiştir. Sürekli alkışların ardından Mithat Kemal (Algüloğlu) Bey de Anadolu'da Mondros Mütarekesi akabinde başlayan işgallere, bunlara karşı başlatılan Millî Mücadele'ye, Türk milletinin istiklal aşkına, millî birlik ve beraberlik neticesinde elde edilen muvaffakıyetlere dikkat çekmiştir. Alkışlar içinde biten bu konuşmanın ardından Belediye Kadısı Ârif Efendi'nin kıraat ettiği zafer dualarıyla buradaki merasim sona ermiştir. İzciler muallimleri eşliğinde Şerefiye mahallesi üzerinden Ahz-ı Asker Şubesi'ne hareket etmişler, burada kendilerine Kalem Reisi (Kasap) Osman Bey tarafından bir teşekkür konuşması yapılmıştır. Takiben izciler çarşı içinden mekteplerine dönmüşlerdir.[99]

Millî istiklale azmetmiş Bolu halkı üzerinde önemli bir etki bırakan söz konusu merasimlerin, Bolulların TBMM'ye inancını ve desteğini göstermesi açısından önemi büyüktür.

Afyonkarahisar'ın Kurtuluşu Nedeniyle Bolu'da Tezâhürât

Mustafa Kemal Paşa'nın kumandasındaki Türk Ordusu 26 Ağustos 1922'de bir baskın hareketiyle Yunan mevzilerine taarruz etmiş ve netice olarak ilk hamlede Afyonkarahisar 27 Ağustos 1922'de Türk kuvvetleri tarafından ele geçirilmiştir.[100]

Türk Ordusu'nun taarruza geçerek bir gün içinde Afyonkarahisar'ı Yunan işgalinden kurtardığı haberini alan Bolu livası bunu büyük bir sevinçle karşılamıştır. Köylerden gelen ahali şehre akın etmiş ve bütün resmî ve özel imkânlar kullanılarak dükkânlar baştanbaşa bayraklarla donatılmıştır. Bolu'da talim ve terbiye ile meşgul olan askerî kıta sevinç gösterilerine katılarak: *"Biz de gideriz."* nidalarıyla cephede vatan uğruna savaşmak konusundaki azmini dile getirmiş ve Afyonkarahisarlıların yanında olduğunu göstermek istemiştir. Bu sevinç gösterilerini takiben Müdafaa-i Hukûk Cemiyeti Reis Ve-

[99] **Türkoğlu Gazetesi**, 23 Nisan 1339/1923, S.87.
[100] Yalçın ve diğerleri**, a.g.e.**, s.308-311.

Levent Şahverdi Arşivi

kili Abdi Bey ile Belediye Başkanı (İlyaszâde) İsmâil Hakkı (Gülez) Bey[101] TBMM'ye şu tebrik telgrafını göndermişlerdir:[102]

"Hakk ve istiklâl mücâhedesinde feyzullah-ı iş'âr-ı hûn-ı hamiyet eyleyen gazanfer ordumuz Afyonkarahisarını istirdâd etmekle tarih-i şehâmetine bir sahife-i zerrîn daha ilâve etmiştir. Mel'ûn düşmandan intikam-ı millinin alınacağını ve halâs günlerinin tekarrübünü tebşîr eden muvaffakıyet-i azîmeyi tebrîk ve Bolu halkının ebedî minnet ve şükrânlarını arz-ı iblağ eyleriz."

Bu tezâhürât ve telgraf aracılığıyla Bolulların işgal edilen ve mezâlime uğrayan Anadolu topraklarının davasını sonuna kadar güttüğü ortaya konulmuş, Afyonkarahisar'ın kurtarıldığı gibi kısa zaman içinde tüm Anadolu'nun düşman işgalinden kurtulacağı konusunda TBMM'ye duyulan güven dile getirilmiştir.

İzmir'in ve Bursa'nın Kurtuluşu Nedeniyle Bolu, Akçaşehir, Düzce, Mudurnu, Göynük ve Gerede'de Tezâhürât

26 Ağustos 1922'de başlayan ve Mustafa Kemal Paşa'nın Kocatepe'den bizzat kumanda ettiği Başkumandanlık Meydan Muharebesi neticesinde Türk kuvvetleri 9 Eylül'de İzmir'i, 11 Eylül'de de Bursa'yı Yunan işgalinden kurtarmıştır.[103]

İzmir'in Türk kuvvetlerince geri alındığı haberinin telgrafla Bolu'ya müjdelenmesi üzerine şehir baştanbaşa sancaklarla donatılmış, ahali davullar ve muzıkalar eşliğinde birbirini tebrik ederek sokaklara dökülmüştür. Öğle vakti sıcağa rağmen onbinlerce kişi *"tekbîr"* sesleriyle Karaçayır mevkiine gelmiş, bu kafile Mutasarrıf Ahmet Fahreddin Bey, Ahz-i Asker Kalem Reisi Miralay İsmail Hakkı Bey, ulemâ, askerî ve mülkî erkân tarafından karşılanmıştır. Burada kala-

---

[101] Bolu Müdafaa-i Hukûk Cemiyeti kurucu a'zâlarından olan (İlyaszâde) İsmâil Hakkı (Gülez) Bey, Millî Mücadele yılları boyunca Bolu Belediye Reisliği görevinde bulunmuştur. TBMM'ye daima bağlı kalmış ve livanın imkânları çerçevesinde Türk Ordusu'na mütemadiyen destek olmuştur (Evcin, **a.g.t.**, s.753 vd.).

[102] **Dertli Gazetesi**, 29 Ağustos 1338/1922, S.130.

[103] Yalçın ve diğerleri, **a.g.e.**, s.312-313.

Levent Şahverdi Arşivi

balık bir cemaatle kılınan namazın ardından Müftü Ahmet Recâî Efendi tarafından nusret duaları okunmuştur. Sıhhiye Müdürü Doktor Ahmet Mithat (Altıok) Bey'in coşturucu konuşması ahaliyi gözyaşlarına boğmuştur. Ardından söz alan Ahz-ı Asker Kalem Müdürü İsmail Hakkı Bey, Türk istiklal mücadelesinde milletin gösterdiği fedakârlıkları sayarak orduya karşı gösterilen teveccüh ve tezâhürâta teşekkür etmiş, konuşmasını *"Yaşasın millet"* sözleriyle bitirmiştir. Uzun alkışların ardından halk Belediye Dairesi'ne doğru yürümüş ve merasim burada geç saatlere kadar devam etmiştir. [104]

Bu sırada Bursa'ya girecek ilk askere verilmek üzere Bolu halkı tarafından toplanan 1.000 liranın sahibine ulaştığı haberi alınmış ve bu durum ahaliyi ayrıca mutlu etmiştir.[105]

Benzer bir tezâhürât da Bolu'nun Gökçesu nahiyesinde yapılmıştır. Halk, şehitler için dualar okuyarak pazar mahallinde toplanmış, ardından davul ve zurnalar eşliğinde kutlamalar yapılmıştır.

Düşmanı hezimete uğratan Türk Ordusu'nun İzmir ve Bursa'daki zaferinin haberleri Düzce, Akçaşehir, Mudurnu ve Göynük'e de ulaşmış ve takiben bu kazalarda da fener alayları ve ihtifâller düzenlenmiştir. Ardından camilerde mevlitler okutulmuş ve zaferi müjdeleyen telgraflar Hilâl-i Âhmer Cemiyeti menfaatine müzayedeye konulmuştur.[106]

Gerede'de ise yapılan benzer mahiyetteki kutlamaların ardından Kaymakam Emin Bey[107] Geredeliler adına TBMM'ye ve Başkumandan Mustafa Kemal Paşa'ya tebriklerini iletmiş, Türk Ordusu'nun daha nice zaferlere imza atacağından halkın hiç kuşkusu ol-

---

[104] **Türkoğlu Gazetesi**, 17 Eylül 1338/1922, S.55; Ayrıca, İzmir'in Türk kuvvetlerince ele geçirilmesi ile Bolu'da mekteplerin iki gün tatil edilerek parlak kutlama merasimlerinin yapıldığına dair bkz.; Konrapa, **Bolu Tarihi, a.g.e.**, s.730; Konukçu, **a.g.m.**, s.33.

[105] **Dertli Gazetesi**, 26 Eylül 1338/1922, S.134.

[106] **Dertli Gazetesi**, 12 Eylül 1338/1922, S.132.

[107] 1922 Mayısı itibariyle Gerede'ye kaymakam olarak tayin edilen Emin Bey, bölge halkı tarafından sevilen ve sayılan bir mülki idareci olmuş, asayiş ve maarif işlerinde gösterdiği üstün başarılardan ötürü "fahrî hemşehrilik" ile taltif edilmiştir (Evcin**, a.g.t.**, s.586-587).

Levent Şahverdi Arşivi

maması konusunda telkinlerde bulunmuştur. Geredeliler yüreklerinden yükselen *"Yaşasın Büyük Millet Meclisi, Yaşasın Başkumandanımız, Yaşasın Türk Orduları"* nidalarıyla devletine, ordusuna ve hâmîsi Mustafa Kemal Paşa'ya olan güvenlerini ve bağlılıklarını haykırmışlardır. Söz konusu kutlamaların Gerede'de de geç vakitlere kadar sürdüğü anlaşılmaktadır.[108]

Mudanya Mütarekesi Nedeniyle Mudurnu ve Bolu'da İhtifâl ve Tezâhürât

Başkumandanlık Meydan Muharebesi'nde Türk Ordusu'nun elde ettiği zaferin hemen ardından İtilâf Devletleri'nin davetiyle 3 Ekim 1922'de Mudanya Konferansı düzenlenmiştir. 11 Ekim'de sonuçlanan konferans neticesinde Trakya bölgesi savaşsız bir şekilde Türk kuvvetlerine teslim edilmiş, İstanbul ve Boğazlar Türk mülkî idaresine girmiştir. Mudanya Mütarekesi ile Millî Mücadele'nin Türk milletinin zaferiyle sonuçlandığı İtilâf Devletleri tarafından kabul edilmiştir.[109]

Mudanya Mütarekesi'nin imzalanması nedeniyle 12 Ekim 1922'de Mudurnu'da Bolu halkının sevincini dile getiren büyük bir ihtifâl ile tezâhürâtın yapıldığı anlaşılmaktadır. Elde edilen başarıların devamı dileğiyle Mudurnu Müdafaa-i Hukûk Cemiyeti ve Belediye Reisi Hakkı Bey ile Mudurnu Müftüsü Abdullah Efendiler tarafından Mustafa Kemal Paşa'ya gönderilen tebrik telgrafı şöyledir:[110]

Büyük Millet Meclisi Reisi Gazi Başkumandan-ı Muazzezimiz Mustafa Kemal Paşa Hazretlerine,

Fezâ'-yı nâmütenâhî zafer-i pervâzınla dolsun. Ateşin kanatlarınla perişan olan insaniyet düşmanları demir pençelerinin daima zebûnu olsun. Ey mukaddes kumandanımız bütün samimiyetiyle tebrîk-i tehannüta pek âvâz olan cihân-ı İslâm'ın şu tazarru'na pek acizâne Mudurnu'nun da iştirâkini arz eyleriz.

---

[108] **Dertli Gazetesi**, 12 Eylül 1338/1922, S.132.
[109] Atatürk, **a.g.e.**, s.451-452; Yalçın ve diğerleri, **a.g.e.**, s.323-324.
[110] **Dertli Gazetesi**, 17 Teşrîn-i evvel 1338/Ekim 1922, S.137.

Levent Şahverdi Arşivi

Bolu halkının duygularına tercüman olan bu ihtifâl ve telgraf vasıtasıyla, Türk milletini zafere taşıyan Mustafa Kemal Paşa'ya minnet duyguları dile getirilmiştir.

Mudanya Konferansı'nın millî menfaatleri tatmin edecek surette sonuçlandığı haberi Bolu Merkez kazasına 15 Ekim 1922 tarihi itibariyle ulaşmıştır. Bolu livasında her yıl geleneksel olarak düzenlenen Sonbahar At Koşusu'nun da söz konusu güne denk gelmesi nedeniyle hâlihazırda Bolu'ya gelmiş olan bütün kaza ve köy halkı sevinç gösterilerinde bulunmuştur. Halka eşlik eden öğrenciler millî neşideler söyleyerek Belediye meydanında toplanmış, Sıhhiye Müdürü Doktor Ahmet Mithat (Altıok) Bey alkışlar arasında kürsüye gelerek kazanılan zaferin ve Mudanya Mütarekesi'nin siyasi önemi üzerine bir konuşma yapmıştır. Ardından Mekteb-i Sultanî ve Gölyüzü Numune Mektebi öğrencileri millî şiirler okumuşlar, Darü'l-Hilâfe Medresesi'nden İsmail Efendi'nin hitabesi halkı heyecana sürüklemiştir. Müftü Ahmet Recâî Efendi'nin duasının ardından Doktor Ahmet Mithat (Altıok) Bey kürsüye tekrar gelerek Mustafa Kemal Paşa'nın Müdafaa-i Hukûk ve Belediye Riyasetleri'ne göndermiş olduğu teşekkür telgrafını okumuştur.[111] Takiben halkın da desteğiyle Bolu Müdafaa-i Hukûk Reisi Ali Sâib (Engin)[112] ve Belediye Reisi İlyaszâde Hakkı Beyler tarafından Mustafa Kemal Paşa'ya Bolu halkının selam ve şükranlarını bildiren bir telgraf gönderilmiştir. Bu telgraf şöyledir:[113]

"Mustafa Kemal Paşa Hazretlerine,

İstiklâl hakk ve hayatının gasbedildiği en vahîm ve müşkîl devrelerde kabiliyet-i hayatiyyesini ibrâz eden asîl ve necîb milleti-

---

[111] **Dertli Gazetesi**, 17 Teşrîn-i evvel 1338/Ekim 1922, S.137; Ayrıca bkz.; **Türkoğlu Gazetesi**, 22 Teşrîn-i evvel 1338/Ekim 1922, S.60.

[112] Birinci Dünya Savaşı yıllarında Bolu livasında müdde-i umûmilik (savcılık) yapan ve Mondros Mütarekesi'nden sonra "İttihatçı" olduğu gerekçesiyle İstanbul Hükûmeti'nin etkisiyle görevden alınan Ali Sâib (Engin) Bey, Millî Mücadele yıllarında Bolu Müdafaa-i Hukûk Cemiyeti'nde a'zâ olarak görev almış ve Mustafa Kemal Paşa'yı destekleyen Dertli Gazetesi'nin mes'ûl müdürlüğünü yapmıştır (Evcin, **a.g.t.**, s.837 vd.).

[113] **Dertli Gazetesi**, 17 Teşrîn-i evvel 1338/Ekim 1922, S.137.

Levent Şahverdi Arşivi

mizin mâlik olduğu azîm ve irâdeyi yaşamak hususundaki celâdeti şahs-ı âlîlerinde temsil buyuran zât-ı sâmîlerinin izhâr buyurdukları eser-i kiyâset ve dûrbîni neticesi olarak memleket ve milletimizin muhakkak olan esâretten kurtulmasını te'mîn ile hakk-ı hayat ve istiklâl bahşeden ve tarih-i âleme gıpta-res olan dahiyâne tedâbir-i saibâneniz sayesinde tethîr ve Mudanya Konferansı'yla Edirne de dâhil olduğu hâlde Rumeli'ndeki hudutlarımızı Misâk-ı Millî dairesinde tahdîd ile in'ikâd edecek Sulh Konferansı'na muzafferen dâhil ve meşru' haklarımızın tamamen istihsâline hâdim olacağınıza kani'yiz. Telgrafnâme-i sâmîleri sonbahar at koşusu münasebetiyle merkez livada ictimâ' eden binlerce halkın iştirâkiyle yapılan muazzam ihtifâlde alkışlarla kırâat ve tebliğ olundu. Temâdî-i muzafferiyât-ı devletleri için dualar arasında millet yaşamak için zât-ı sâmîlerini pişvâ gördükçe bütün kudret-i hayatiyyesini ibzâlde tereddüd göstermeyeceğini ahd u imân eylediklerini arz ile kesb-i fahr eyleriz."

Söz konusu ihtifâl ve tezâhürât münasebetiyle gönderilen bu telgrafta, hayat hakkı ve istikbali gasbedilmiş olan Türk milletini türlü meşakkatler içinde kesin bir zafere taşıyan Mustafa Kemal Paşa'ya Bolu halkının teveccühü, güveni ve desteği dile getirilmiştir. Elde edilen başarılar nedeniyle Bolulların heyecanı, memnuniyeti ve mutluluğu gözler önüne serilmiştir.

Saltanatın Kaldırılması Nedeniyle Tezâhürât-ı Milliyye

TBMM, Mudanya Mütarekesi'nin ardından İsviçre'nin Lozan şehrinde 20 Kasım 1922'de başlayacak barış görüşmelerine davet edilmiştir. Konferansta Sevrés Muahedesi'ni biraz daha tadil etmek suretiyle TBMM'ye kabul ettirmek amacında olan İtilaf Devletleri[114] söz konusu görüşmelere Tevfik Paşa'nın riyasetindeki İstanbul Hükûmeti'ni de davet ederek toplantıda Türk heyeti arasında görüş ay-

[114] Ahmet Mumcu, **Türk Devriminin Tarihi Temelleri ve Gelişimi**, İnkılâp Kitabevi, İstanbul, 1996, s.93.

Levent Şahverdi Arşivi

rılığı yaratmak ve kendi çıkarları doğrultusunda bir anlaşmayı Türk milletine kabul ettirmek istemişlerdir. Bu durum Bolu halkında da büyük bir endişe yaratmış ve TBMM'ye muhtelif imzalarla gönderilen bir telgrafla Tevfik Paşa Hükûmeti'nin konferansa katılmak konusundaki tavrı tel'in ve protesto edilmiş, iki başlılığı kabul etmeyen TBMM'nin kararları da takdirle karşılanmıştır.[115] Nitekim İstanbul Hükûmeti'nin söz konusu tavrı Millî Mücadele'de gelinen başarılı noktaya ve askeri zaferlere gölge düşüreceğinden Mustafa Kemal Paşa cereyan edebilecek menfi olayların önünü kesmek için çözümü Saltanatın kaldırılmasında bulmuş, nihayetinde Saltanat 1 Kasım 1922'de TBMM tarafından kaldırılmıştır.[116] Bu kararla Osmanlı Devleti'nin hukukî varlığı sona ermiş, şahsî hâkimiyet yerini halkın hâkimiyetini temsil eden TBMM'ye bırakmış ve böylece TBMM Hükûmeti konferansa Türk milletinin tek ve gerçek temsilcisi olarak iştirak etmiştir.

Söz konusu gelişmelerin haber alındığı 2 Kasım'da Bolu livasında büyük bir sevinç ve heyecan yaşanmış, haber şehre intikal eder etmez halk birbirini tebrik eder vaziyette Belediye Dairesi önüne koşarak bu mutlu neticeyi ilana başlamıştır. 21 pare top atışının ardından davul, zurna ve Sanayi' Mektebi'nin muzıkalarıyla sevinç gösterileri yapılmıştır. Geceleyin Belediye Dairesi'nde toplanan mutasarrıf, askeri erkân, memurlar, eşrâf ve ahâli adına TBMM'ye tebrik telgrafları çekilmiş, her tarafta meşaleler yakılarak fener alayları oluşturulmuş, bütün çarşı ve dükkânlar bayraklarla donatılmış ve bir millet bayramı edasıyla kutlamalar düzenlenerek tezâhürât yapılmıştır.

Türkoğlu Gazetesi'nde söz konusu tezâhürât ile ilgili şunlar belirtilmektedir:[117]

"Milletimizin a'mik –i ruhundan cesm-i kalbinden kopup gelen şu tezâhürât ve hissiyât-ı samîmânede gösteriyor ki millet sa-

[115] **Türkoğlu Gazetesi**, 5 Teşrîn-i sânî 1338/Kasım 1922, S.62.
[116] Atatürk, **a.g.e.**, s.456 vd.
[117] **Türkoğlu Gazetesi**, 5 Teşrîn-i sânî 1338/Kasım 1922, S.62.

Levent Şahverdi Arşivi

rayın ve sultanların tahakkümünden, tegallübünden; onların zevk ve sefahâtları uğrundaki israflardan bıkmış usanmış ve asırlardan beri böyle bir yevm-i mes'udu sabırsızlıkla beklemekde bulunmuşdur."

Bolulların *"hâkimiyet-i milliye"* düsturuna sadakatle bağlı olduğunu ifade eden bu sözleri takiben söz konusu gazetede Bolu Meb'ûsu Tunalı Hilmi Bey'in TBMM'den seçim bölgesine gönderdiği aşağıdaki telgrafına yer verilmiştir:

"Milletimiz! Müjde olsun, saray yıkıldı. Devlet başına kondu. Hâlifeyi Osmân torunlarından seçeceksin. Bu en büyük zaferlerini kutlayan Meb'ûsunuz Tunalı Hilmi."

Kutlamalar sonraki günlerde de düzenlenen çeşitli şenlik, eğlence ve millî oyunlarla devam etmiştir. Bu sırada İstanbul Hükûmeti'nin istifasına ve TBMM'ye iltihak ettiğine dair Refet Paşa tarafından gönderilen telgrafın yer aldığı ajans haberi Sıhhiye Müdürü Ahmet Mithat (Altıok) Bey tarafından Belediye Dairesi balkonundan okunmuş ve bu haber halkın sevinç gözyaşlarıyla karşılanmıştır. Ardından bir bayram sevinci edasıyla tezahürâta devam edilmiştir.[118]

Nihayetinde Millî Mücadele'nin ardından Saltanatın, Halifeliğin kaldırılması ve Cumhuriyet'in ilanı ile tamamlanan milletin hâkimiyet hakkını eline alma süreci Bolu halkı tarafından memnuniyetle karşılanmış ve söz konusu süreç içinde Bolulular daima TBMM'nin yanında yer almıştır.

SONUÇ

Bolu livası, İtilâf Devletleri'nin Mondros Mütarekesi'nin akabinde Anadolu'da başlattıkları işgal, mezâlim ve katliâm hareketlerine tepkisiz kalmamıştır. Bolu halkının düzenlediği mitingler, ihtifâller ve tezâhürât vasıtasıyla bu menfur olaylar protesto edilmiş, Türk milletinin birlik ve beraberliği, bağımsızlık azim ve kararı, Misâk-ı

[118] **Dertli Gazetesi**, 7 Teşrîn-i sânî 1338/Kasım 1922.

Levent Şahverdi Arşivi

Millî konusundaki hassasiyeti dile getirilmiş, işgal bölgelerindeki halka ve cephelerdeki askerlere destek ve moral verilmiştir. Milletin istiklalinin tehlikede olduğu bir sırada sükûnetini koruyan Osmanlı iktidarı da bu gösteriler sırasında tenkit edilmiştir. Bu anlamıyla Bolu'da yapılan gösteriler Anadolu'nun diğer bölgelerinde icra edilenlerle şekil, muhteva ve amaç bakımından benzerlik göstermiştir.

Bolu'daki mülkî ve askerî erkânın yanı sıra redd-i ilhâk ve müdafaa-i hukûk cemiyetlerinin, diğer sosyal cemiyetlerin, meb'ûsların, muallim ve öğrencilerin, din görevlilerinin, köylülerin, eşrâfın, esnâfın ve kadın, erkek, genç, yaşlı, çocuk, yetişkin bütün halkın büyük bir azimle iştirak ettikleri bu gösterilerde, Bolulular yurtlarını kanlarının son damlasına kadar savunacaklarını ve bu uğurda hayatlarını feda etmeye hazır olduklarını dile getirmişlerdir. Bolu halkı bu gösteriler sırasında, vatanın selameti yolunda çaba gösteren Türk Ordusu'na ve millî cemiyetlere maddi (aynî ve nakdî) ve manevi yardımlarda bulunmuştur.

Söz konusu gösteriler vasıtasıyla, şiddetini her geçen gün artıran ve yayılma belirtileri gösteren işgallerin yarattığı tehlike hakkında Bolu halkının ve Türk milletinin dikkati daima taze tutulmuştur. Bu gösteriler konusunda vurgulanması gereken bir husus da yaptıkları birçok zararlı faaliyetlere rağmen bölgede yaşayan azınlıklara karşı herhangi bir taşkınlıkta bulunulmamış olmasıdır. Bolulular, İtilâf Devletleri'nin ve azınlıkların Türklere karşı yaptıkları hataya düşmemiş, kendi hayat haklarını bölgedeki unsurlara zarar vererek aramamışlardır.

Bolu livasında düzenlenen bu gösteriler, coğrafî konumu itibariyle İstanbul'dan gelen etkilere açık bir bölgede yer almasına rağmen Bolu halkının seçimini millî iradeden yani Mustafa Kemal Paşa ve TBMM'den yana yaptığının önemli bir kanıtını teşkil etmiştir. Bolu halkından cesaretle yükselen bu avazlar Millî Mücadele hareketinin başarıya ulaşmasında önemli bir destek, moral kaynağı ve itici güç olmuştur.

Levent Şahverdi Arşivi

KAYNAKLAR

Arşiv Belgeleri:

Genelkurmay Askeri Tarih ve Stratejik Etüt Başkanlığı Arşivi,

ATAZB, K.20, G.168, B.168/1.

ATAZB, K.26, G.31, B.31/46, 89, 90.

ATAZB, K.26, G.54, B.54/20, 47, 65.

Harp Tarihi Vesikaları Dergisi, Genelkurmay Başkanlığı Harp Dairesi Başkanlığı Yayını, S.52, Vesika No:1202, Ankara, Haziran 1965.

Gazeteler:

Bolu Gazetesi

Dertli Gazetesi

Türkoğlu Gazetesi

Hatıra, Salname, Telif, Tetkik Eser, Makale ve Yayımlanmamış Tezler

Akgül, Suat, *"Paris Konferansı'ndan Sevr'e Türkiye'nin Paylaşılması Meselesi"*, **Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi**, C.VIII, S.23, Ankara, Mart 1992.

Atatürk, Mustafa Kemal, **Nutuk (1919-1927)**, Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu Atatürk Araştırma Merkezi Yayınları, Ankara, 1997.

Atatürk'ün Tamim, Telgraf ve Beyannameleri, Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu Atatürk Araştırma Merkezi Yayınları, Ankara, 1964.

Apak, Rahmi, **İstiklâl Savaşı'nda Garp Cephesi Nasıl Kuruldu**, Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara, 1990.

Baykara, Tuncer, **Türk İnkılâp Tarihi ve Atatürk İlkeleri**, İzmir, 1993.

Bayur, Yusuf Hikmet, **Türk İnkılâbı Tarihi, 1914-1918 Genel Savaşı**, C.III, Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu Türk Tarik Kurumu Yayınları, Ankara, 1981.

Bıyıklıoğlu, Tevfik, **Trakya'da Millî Mücadele**, C.I, Ankara, 1959.

Bolu Livası Salnamesi (R.1341-M.1925), Bolu, Bolu Hükûmet Matbaası, (ty).

Levent Şahverdi Arşivi

Erdeha, Kâmil, *"Millî Mücadele'de Livalar ve Mutasarrıflar, Bolu Mutasarrıflığı I"*, **Mülkiyeliler Birliği Dergisi,** C.7, S.46, Ankara, Ocak-Mart 1977.

Evcin, Erol, **Birinci Dünya Savaşı'ndan Türkiye Cumhuriyeti'nin Kuruluşuna Bolu ve Çevresi ve İz Bırakanları**, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yayımlanmamış Doktora Tezi, Ankara, 2011.

Gönlübol, Mehmet ve diğerleri, **Olaylarla Türk Dış Politikası (1919-1995)**, Ankara, 1996.

Jaeschke, Gotthard, **Türk Kurtuluş Savaşı Kronolojisi, Mondros'tan Mudanya'ya Kadar (30 Ekim 1918-11 Ekim 1922)**, Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara, 1989.

Karabekir, Kâzım, **İstiklâl Harbimiz**, C.I, Emre Yayınları, İstanbul, 1993.

Konrapa, Mehmet Zekâî, **Bolu Tarihi**, Bolu Vilayet Matbaası, Bolu, 1964.

_____, **İsyan Günlerinde Bolu,** Bolu Belediyesi Yayınları, Bolu, 2009.

Konukçu, Enver, *"Bolu Bölgesine Ait Millî Mücadele Kronolojisi"*, **Atatürk Devrimleri Enstitüsü Dergisi**, C.1, Erzurum Atatürk Üniversitesi Yayınları, Erzurum, Temmuz 1978.

Meray, Seha L., Osman Olcay, **Osmanlı İmparatorluğu'nun Çöküş Belgeleri**, **Mondros Bırakışması, Sevr Andlaşması, İlgili Belgeler,** Ankara, 1977.

Mumcu, Ahmet, **Türk Devriminin Tarihi Temelleri ve Gelişimi**, İnkılâp Kitabevi, İstanbul, 1996, s.93.

Özkaya, Yücel, **Türk İstiklâl Savaşı ve Cumhuriyet Tarihi**, Ankara Üniversitesi Tıp Fakültesi Yayını, Ankara, 1981.

_____, *"Ulusal Bağımsızlık Savaşı'nda Anadolu'nun ve Kamuoyunun Durumu"* **Atatürk Yolu**, C.3, S.5, Ankara, Mayıs 1990.

Sarı, Hüseyin, **Millî Mücadele'de Bolu**, Kemal Matbaası, Bolu, 1995.

Sarıbay, Selim, **İstiklâl Savaşı'nda Mudurnu-Bolu-Düzce**, Yay.Haz.: A.Utkan Boyacıgiller, Aydın, 1943.

Selvi, Haluk, **İşgal ve Protesto, İzmir'in İşgali İle İlgili Protesto Telgrafları (15 Mayıs 1919-30 Temmuz 1919)**, Değişim Yayınları, İstanbul, 2007.

Levent Şahverdi Arşivi

Sofuoğlu, Adnan, **Millî Mücadele'de Kocaeli**, Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu Atatürk Araştırma Merkezi Yayınları, Ankara, 2006.

Şahingöz, Mehmet, **Ali Rıza Paşa Hükûmeti'nin İstifası ve Tepkileri**, Bizim Büro Basımevi, Ankara, 2001.

_____, **İzmir, Maraş ve İstanbul'un İşgali Üzerine Yapılan Protesto ve Mitingler**, Ankara Üniversitesi Türk İnkılâp Tarihi Enstitüsü Yayımlanmamış Doktora Tezi, Ankara, 1986.

_____, *"Maraş'taki Ermeni Mezâlimi Üzerine"*, **I. Uluslar arası Atatürk Sempozyumu (Açılış Konuşmaları-Bildiriler, 21-23 Eylül 1987)**, Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu Atatürk Araştırma Merkezi Yayınları, Ankara, 1994.

_____*"Millî Mücadele'de Protesto ve Mitingler"*, **Türkler Ansiklopedisi**, C.17, Ankara, 2002.

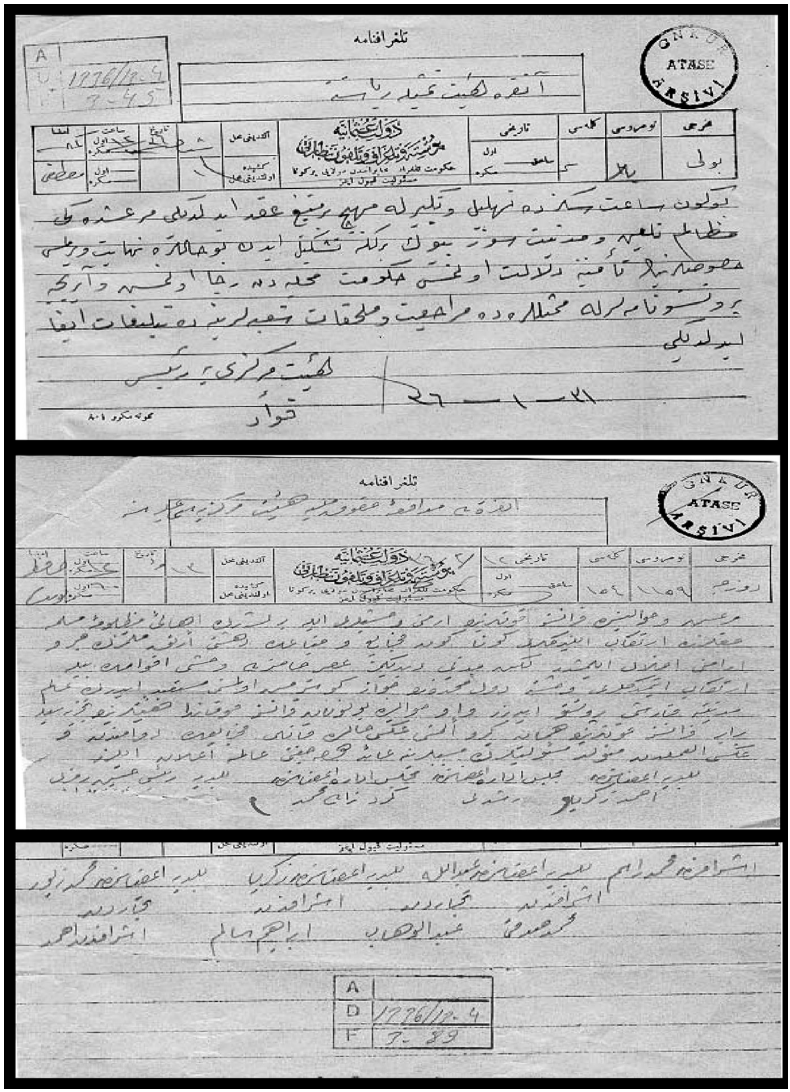
Şimşir, Bilâl N., **İngiliz Belgelerinde Atatürk (1919-1938)**, C.I, Atatürk Dil ve Tarih Yüksek Kurumu Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara, 1992.

Tansel, Selahattin, **Mondros'tan Mudanya'ya Kadar**, C.I, Millî Eğitim Bakanlığı Yayınları, Ankara, 1991.

Yalçın, Durmuş ve diğerleri, **Türkiye Cumhuriyeti Tarihi**, C.I, Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu Atatürk Araştırma Merkezi Yayınları, Ankara, 2000.

Levent Şahverdi Arşivi

EK-1



-Fransızlar ile Ermenilerin Maraş ve havâlisinde yaptıkları katliâmın Bolu ahâlisince protesto edildiğine dair Bolu Müdafaa-i Hukûk Cemiyeti ile Düzce Belediye Riyaseti tarafından Ankara'daki Hey'et-i Temsiliyye Riyâseti'ne ve Müdafaa-i Hukûk-ı Milliyye Hey'et-i Merkeziyyesi'ne gönderilen telgraflar (**Gen.Kur.ATASE Arşivi**, K.26, G.31, B. 31/46, 89, 90).

Levent Şahverdi Arşivi

EK-2



دردلی

رسمی تبلیغ

کوزل ازمیرک سنهٔ دوریهٔ اشغالی مناسبتیله پیمان ملینک تأکیدی

-İzmir'in işgalinin 3. yıl dönümünde Bolulular'ın düzenlediği protesto mitingine dair Dertli Gazetesi'nde, *"Güzel İzmir'in Sene-i Devriye-i İşgâli Münasebetiyle Peymân-ı Millî'nin Te'kîdi"* başlığıyla çıkan haber (**Dertli Gazetesi**, 16 Mayıs 1338/1922).

Levent Şahverdi Arşivi

Fotoğraflar:



-Millî Mücadele döneminde Bolu'da düzenlenen mitinglerin, ihtifâllerin ve tezâhürâtın önemli merkezlerini teşkil eden Bolu Hükûmet Konağı (üstte), Bolu Belediyesi (ortada) ve Yıldırım Beyazıt Camii/Câmi-i Kebîr (altta).

Kaynak: http://www.bolu.gov.tr.

Levent Şahverdi Arşivi

1920'Lİ YILLARIN BAŞLARINDA KIRIM VE KAZAN TÜRKLERİ'NİN YAŞADIĞI AÇLIK FELÂKETİ VE TÜRKİYE'NİN YARDIMLARI*

Nuri KÖSTÜKLÜ*

ÖZET

1920'li yılların başlarında Rusya'da çok ciddî bir kuraklık ve açlık felâketi yaşanmıştır. Bu felâketten ise Kırım ve İdil havzasındaki Türkler, Kazan Türkleri oldukça fazla etkilenmişler idi. Karadeniz'in kuzeyindeki kardeşlerinin feryatlarını duyan ve acılarını kendi canında hisseden Anadolu Türkleri ise bu faciaya asla duyarsız kalmadı. Üstelik bu günlerde, İstiklal Savaşı'nın en kritik dönemecine girilmiş, aşağı-yukarı 10 yıldır kesintisiz savaş halinde olan bir millet, vatan savunmasında artık en son imkânlarını seferber ediyordu. Bu imkânsızlıklar içinde, TBMM ve Anadolu Türklüğü yardımsever bir millet ve devlet geleneğinin bir devamı olarak, elinden geldiğince aç kardeşlerinin yardımına koştu. Geçmişte yaşanan bu dostluk ve yardımlaşma örnekleri, şüphesiz günümüz için de Türkiye ile, Rusya- Ukrayna ve bu coğrafyada yaşayan insanların dostluk ve kardeşlik duygularının ve iyi ilişkilerin gelişmesinde fevkalâde önemli bir referans olarak karşımızda duruyor.

Anahtar Kelimeler: Türk-Rus ilişkileri, Kırım Türkleri, Kazan Türkleri, Rusya'da açlık, TBMM.

---

* Kazan Devlet Üniversitesi, Avrasya Uluslararası Araştırmalar Merkezi'nce, 19- 21 Mayıs 2011 tarihlerinde Kazan (TATARİSTAN-RUSYA)'da düzenlenen "Mustafa Kemal Atatürk ve Türkiye'nin Dış Politikasında Kemalizm" konulu Uluslararası Konferans'ta bildiri olarak sunulmuştur.

** Prof. Dr., Selçuk Üniversitesi, A.Keleşoğlu Eğitim Fakültesi, Tarih Eğitimi Anabilim Dalı Bşk., Konya- TÜRKİYE. E-posta:nkostuklu@selcuk.edu.tr

Levent Şahverdi Arşivi

THE DISASTER OF HUNGER THE CRIMEAN AND KAZANIAN TURKS SUFFERED IN THE EARLY 1920'S AND THE AID EXTENDED BY TURKIYE

ABSTRACT

There was a great drought and hunger in Russia in the early 1920s. The disaster affected profoundly the Turks in Crimea and Idil basin and the Kazanian Turks. The Anatolian Turks, who heard the the wails of their brothers and sisters living in the north of Black Sea and who felt the same agony in their own souls, could never ignore that tragedy. Furthermore, the nation that had been in war for ten years and was experiencing the most critical phase of the independent war was using the last efforts to defend the country. In spite of these impossibilities, as the continuation of a philanthrophist state tradition, the Turkish Grand National Assembly and the Anatolian Turks tried to do their best to help their brothers and sisters who were suffering from hunger. The samples of friendship and helping one another seen in the past stands in front of us as a quite important reference in the development of friendship and good relations between the people living Turkiye, Russia; Ukraine, and the people living in this geoprahy.

Key Words: Turkish-Russian Relations, the Crimean Turks, Kazanian Turks, hunger in Russia, TGNA.

Giriş

Bilindiği üzere, 1920'li yıllar hem Türkiye tarihi hem de diğer Türkler ve Dünya tarihi açısından çok önemli askerî, sîyasi ve sosyal olayların yaşandığı yıllar olarak dikkat çeker. Bir taraftan 1914'te patlak veren I. Dünya savaşı ve bu savaş sonucunda ortaya çıkan yeni siyasi oluşumlar, öbür taraftan savaş ve buna bağlı diğer gelişmelerin doğurduğu siyasi, sosyal ve ekonomik istikrarsızlıklar, dünyanın pek çok yerinde problemleri de beraberinde getirdi. Bu problemlerin belki de en önemlisi açlık ve yokluk olmuştur.

Levent Şahverdi Arşivi

Trablusgarp Savaşından İstiklal Savaşı'na kadar aşağı-yukarı 10 yıldır kesintisiz savaş halinde bulunan Türkiye, insan kaynakları ve ekonomik kaynaklar olarak neredeyse tükenme noktasına gelmiş bulunuyordu. Tekalif-i milliye emirleri bir milletin var olmak için artık en son imkânlarını seferber ettiğinin açık delili idi. Bir çift çarık, bir çift çorabın, -hem de kullanılmış- hesabı yapılır hale gelinmişti. Türkiye böyle zorluklar içinde vatan müdafaasında bulunurken, Sovyet Rusya'da da büyük bir kıtlık ve buna bağlı açlık felâketi başgöstedi. Bu felâketten en fazla; Kırım ve Kuzey Türkleri olarak adlandırılan Kazan, İdil havzası ve Ural dağları eteklerinde yaşayan Müslüman Türkler etkilenmişlerdi.

Felâketin şiddetli boyutları 1921 baharında ortaya çıktı. Sovyet Rusya Hükümeti, çeşitli yardım toplama komiteleri kurarak, dünyanın dikkatini Rusya'daki açlığa çekmeye ve ülkesindeki bu felâketi gidermeye çalışıyordu. Rusya'daki Müslümanlar da Nezaret-i Diniyye nezdinde Açlara Yardım Heyeti oluşturdular. Bu Heyetin Başkanlığına da Kadı Keşşafüddin Tercümanî getirildi. Rusya Müslümanları Nezaret-i Diniyyesi Reisi Kadı Rızaüddin bin Fahreddin ve Nezaret-i Diniyye nezdindeki Açlara Yardım Komisyonu Reisi Keşşafüddin Tercümani imzasıyla 17 Nisan 1922 tarihinde Hilal-i Ahmer Cemiyeti (Kızılay) Heyet-i Merkeziyesi'ne gönderilen yardım talep yazısında Rusya'daki açlık felâketi bütün çıplaklığıyla şöyle gözler önüne serilmektedir:

"1914 senesinden itibaren devam eden dehşetli Cihan Harbini müteakib zuhur eden iç savaş neticesinde Rusya'nın ne gibi harâba uğradığı malum-ı âlîleridir.

Yedi sene devam eden müdhiş hadiseler neticesinde Rusya ahalisi son bir fakr u sefalet derekesine düştü. 1921 senesi baharında bu sefalet içinde bin türlü zorluklarla mücâdele eden halkın başına benzeri dünya tarihinde görülmemiş bir afet, destanlarında işitilmemiş bir açlık kabusu çöktü.

Buradaki duruma hakkıyla aşina olmayanlar, "açlık" belasının feci tablosunu hakkıyla tasavvur edemezler. Yağmursuzluk yüzünden

Levent Şahverdi Arşivi

hâsıl olan müdhiş kuraklık ekinleri tamamen kurutmuştur. Kuraklık neticesinde yerlerde bitecek ne varsa tamamıyla helak olmuş, ehli hayvanlar çoktan kesilerek yenmiştir. Nebatat ile hayvanatın her nevini yiyip bitirmiş olan halk yalnız ağaçların kabuğunu, çöllerin bayati otlarını yemekle yetinmeyip, toprağı bile yiyip bitirmektedirler.

Açlık en müdhiş ve en ağır darbesini İdil havzası ve Ural Dağları eteklerine indirmiştir. Bu yerler pek eski zamanlardan beri Türk kabileleri Müslüman kavimlerinin oturağıdır. Hal-i hâzırda Tatar, Başkırd ve Kırgız Türk Müslüman kavimlerinden on iki milyon nüfusun açlık yüzünden ölümü beklemekte olduğu tahmin edilmektedir. Böyle ki İdil havzası ve Ural boylarında yaşayan Müslümanlar, Rusya açlarının en sefillerini teşkil ediyorlar. Hakikaten bu yerlerdeki İslâmlar'ın geçirmekte oldukları fâcialar Rusya açlığının en korkunç tablosunu teşkil ediyorlar.

Bu müdhiş felâkete maruz kalmış milyonlarla halk insanlık vicdanına hitapla kendilerine yardım bekliyorlar. Fakat sayıları 10 milyonu geçmiş olan Müslüman açları, insanlık vicdanı ile beraber İslâmiyet kardeşliğine dahi göz dikmişlerdir.

Büyük Okyanus'un öte tarafında bulunan Amerikalılar, Amerika Muâvenet Cemiyeti vasıtasıyla Rusya açlarına yardım ediyorlar. Onları müteakip Cenevre Konferansı Reisi Doktor Nanch işe girişmiş, nihayet Alman Kızılhaç'ı dahi yardım elini uzatmıştır. Rusya Hükümet Şurası dahi açlığın hafifletilmesine çalışıyor. Fakat felâket o derece muazzam ve ihtiyaç o kadar büyüktür ki bu gibi yardımlarla yetinmek mümkün değildir. Daha çok yardım ve daha çok şefkat lâzımdır.

Bu hususda özellikle İslâm aleminin hamiyet ve kardeşlik duygularına güvenerek Rusya Müslüman Nezaret-i Diniyyesi açlara yardım etmek için bir özel teşkilat kurulmasına teşebbüs etdi.

Rusya Şura Hükümeti'nin müsâadesi ile teşekkül eden bu yardım heyeti bir zamandan beri işe başlamıştır. "El mü'minûne ıhvetün" (Müslümanlar kardeştir) mefhum-ı mukaddesince bütün alemin lâ-

Levent Şahverdi Arşivi

kayd kalamadığı bu büyük belada, en fazla sefil bulunan Müslümanlar'a karşı İslâm aleminin dahi nazar-ı dikkat ve samimiyetini celb etmek kasdıyla yardım teşkilatına girişen 'Rusya Müslüman Nezaret-i Diniyyesi' kendi temsilcilerini Müslüman memleketlerine göndererek dindaşlarına müracaatla muâvenetlerini istiyor.

Türkiye Meşihat-ı Celile-i Osmaniyesi İslâm aleminin dinî mercii olduğunu dikkate alarak 'Rusya Müslüman Nezaret-i Diniyyesi' teşkil eyledi ki yardım hey'etine edeceğiniz müsaadâta çok ümidler bağlamakdadır. Maksadımızın tervici yolunda ibraz buyuracağınız kardeşlik yardımınıza ihtiyacımızı arz ile hürmetimizin kabulünü rica eyleriz"[1].

Bu talepten aşağı-yukarı 1 ay önce Sibirya Müslümanları İdare-i Şeriye Reisi'nin 15 Mart 1922 tarihli İzvestiya gazetesinde yayınladığı yazısında; "Açlığa mahkum olan Müslümanlar'ın hali pek fecidir. Her gün her tarafta yüzlerce adam ölüyor. Yani yerlerde insan lâşesinden yemekler yapıldığı ve iâşelerin yenildiği tahakkuk etmiştir"[2] ifadeleri durumun vehâmetini açıkça gözler önüne sermektedir.

Görüleceği üzere açlık, "felâket" boyutlarına ulaşmıştır. Şimdi, bundan sonraki gelişmelere ve açlığın Türkiye'deki yankılarına ve bu yöndeki faaliyetlere geçmeden önce, kıtlık ve açlığın sebepleri üzerinde kısaca durmak istiyoruz.

Şüphesiz, kıtlık, yokluk ve bazı sıkıntılar, savaş halinin tabiî sonuçlarındandır. Öteyandan yağmursuzluk da açlık felâketinin ortaya çıkmasında çok etkili olmuştur. Ancak, Rusya'daki ve özellikle Kırım ve Kuzey Türkleri'nin yoğun yaşadığı açlığın sebepleri arasında, dönemin iç siyasi mücâdeleleri ve yönetim anlayışının da yaşanan kıtlıkta etkili olduğu ileri sürülmüştür. Dönemin basınında da bu durum zaman zaman dile getirilmiştir. Mesela, *Yenigün* gazetesinin 25

[1] **Kızılay Arşivi;** Kutu:70, Belge:43, 43-1; Bkz., EK:1 (Belge özetlenerek verilmiştir). Aynı yazı 28 Haziran 1922 tarihiyle "Devlet-i Aliye-i Osmaniye Meşihat Penâhilerine" de gönderilmiştir. **Başbakanlık Osmanlı Arşivi;** Babıali Evrak Odası (BEO), Siyasi, Belge: 49.

[2] **Yenigün,** "Kırım Açlıktan Kırılıyor Mahvoluyor", 25 Nisan 1922

Levent Şahverdi Arşivi

Nisan 1922 tarihli nüshasında özellikle Kırım'daki durum özetle şöyle dile getirilmektedir:

Bilhassa Kırım Karadeniz'in hemen Anadolu'nun karşı yakasında hülyalı mesud bir diyar olarak, toprağının bereketi ile bütün şark memleketleri arasında yüksek bir varlığa sahipti. Fakat silahını, topunu tüfeğini İngilizler'den alan karşı inkılapçıların hareketi zavallı Kırım'ın her adım toprağını cephe, her evininin eşiğini bir ölüm yeri haline koydu. Selaşof ? orada barınmak içün halkın tarlaları üstünde askeri tatbikatlar yaptı. Denikin memleketde ne var, (ne yok) canlı mahluk namına taşıyamadıklarını denizde boğdu. Kırım'ın alaca inekleri, gürbüz boz atları köylülerin arabaları, ya yollarda karşı inkılapçı süngüsüyle parçalandı, yahut denize gömüldü. Vırangel de aynı suretle memleketi harabeye çevirdi. Bu darbenin çerçevelediği sahanın içinde kalan ırkdaşlar, faaliyetden, hareketden uzak bir halde kalmışlardır. Mütemadi takibatın vücuda getirdiği bu feci', insan oğluna çocuğunun etini, mezardan çıkarılan cesedleri yedirten vaziyet, alelade bir kuraklık olmaktan uzakdır. Bunu uzmanlar üç sene evvel hesab etmiş. "Nansen" namında hayırsever bir adam Rusya'yı açlıktan kurtarmak içün İtilaf devletlerinden bir zırhlının yarı bedeli olan beş milyon İngiliz lirası talep etti. Fakat İtilaf zümresi bu teklif önünde gözlerini yumdu, susdu ve açlıktan ölenlerin iniltilerini bir kahkaha ile karşılamaktan başka bir şey yapmadı. Amerika'da buğdaylar yandı, çürüdü, Rusya'da insanlar açlıktan öldü. Ölüm sağanağı o kadar şiddetli, o kadar yakıcı ki, ölenleri kaldıracak, mezar kazacak, başucunda ağlayacak insanlar bile bulunmuyor. Kırım ölümün darbeleri önünde her gün çocuklarından bir çoğunu daha terk ediyor[3].

Yardım toplamak için Türkiye'ye gelen Kuzey Türkleri'nin çok önemli isimlerinden Abidullah Bey de açlığı bizzat içinde yaşayan biri olarak verdiği bir beyanatda Kırım dışındaki diğer yerler hakkında da mevcut durum ve sebeplere dair şu tespitlerde bulunmaktadır;

[3] **Yenigün,** "Kırım Açlıktan Kırılıyor Mahvoluyor", 25 Nisan 1922.

Levent Şahverdi Arşivi

Şimal Türkleri tarihin emsalini görmediği müthiş bir felâket karşısında bulunuyor. Senelerce iç savaşa sahne olduğundan her türlü ihtiyat zahiresinden mahrum kalan Tataristan ve Başkurdistan Cumhuriyetleri ile Kırgız Cumhuriyeti'nin batı kısımlarında geçen sene (1921) zarfında son derece müthiş kuraklık hüküm sürmüştür. Kuraklık o derece şiddetli olmuştur ki, ot namına bir şey yetişmediği gibi tarlalara ekilen tohumlar yeşermemiştir. O derece ki daha sonra tarlaların toprakları kalburdan geçirilmiş ve tohumlar toplanarak yenmiştir. Açlığın getirdiği fâcia tarif edilemeyecek derecede müdhiştir. Bilhassa İslâmların durumu pek elem vericidir. Çarlık zamanında İslâmların elindeki verimli topraklar hükümet tarafından zabt ve Ukrayna'dan getirilen Rus muhacirlerine bahş edildiğinden, çorak yerlerde kalmış olan İslâmlar sebze dahi yetiştirememekte ve tam manasıyla açlıktan kırılmaktadırlar. Çaresiz halk birkaç okka una evini ve elbisesini satarak bir müddet yaşamaya muvaffak olmuşlar ise de sonradan açlığın pençesine teslim olmuşlardır. Toplamı milyon(lar)a ulaşan açlardan oniki milyonu Hanefi mezhebinden halis Türk Müslümandır. Amerikan Muâvenet Cemiyeti yalnız iki milyon kadar çocuğu iâşe ediyor. Sovyet hükümeti mümkün mertebe açlara yardım etmek istiyor ise de kaynaklarının yetersizliği münasebetiyle istenilen derecede yardım edemiyor[4].

Sebepleri ne olursa olsun görüleceği üzere, 1921 yılı baharından itibaren Rusya'nın büyük bölümü ve özellikle Kırım ve Kuzey Türkleri'nin yaşadığı yerler; Kazan, İdil havzası büyük bir açlığın pençesindedir. Bu felâket karşısında Kırım Müslümanları ve daha sonra diğer Kuzey Türkleri, Kazan, İdil, Ural bölgelerindeki Türkler seslerini duyurmaya, kamuoyu oluşturarak yardım toplamaya başladılar.

Kırım'da kıtlığın etkili olduğu Yalta kazası ve çevresinde yaşayan Müslümanlarca olağanüstü bir kongre toplandı. Kongre Başkanı İbrahim Zeki imzasıyla hazırlanıp Türkiye Büyük Millet Meclisi Hükümeti Batum Başşehbenderliği'ne verilen mektupta Kırım'da yaşa-

[4] **Yenigün,** "Aç Kardeşlerimizin Murahhasları Şehrimizde", 28 Temmuz 1922.

Levent Şahverdi Arşivi

nan açlık felâketi bütün çıblaklığı ile dile getirilip yardım talep edildi[5]. Kısa bir süre sonra da Muhtar Kırım Hükümeti, Kırım'daki açlığı TBMM'ye ve Anadolu'daki Türk kardeşlerine anlatmak ve yardım toplamak amacıyla Sabri Ayvazof ve Nedim Bey'i Türkiye'ye gönderdi[6]. Heyet Nisan ayının son haftasında Ankara'ya geldi.

24 Nisan günü Ankara halkı müteşebbis komitenin davetiyle Millet bahçesindeki tiyatro binasında toplandı ve Kırım'ın ızdırablarını

---

[5] **Başbakanlık Cumhuriyet Arşivi;** 030.10/116.806.11; Bu mektupta açlık felâketi şöyle tasvir edilmekteydi:

"Kırım ahalisi tamamıyla mahvolmak 'arifesini yaşamaktadır. Yenmesi kabil olan et, sığır, koyun hayvanatı yenildikten sonra kedi, köpek vesair hayvanları yemek çaresizliğine maruz kalınmıştır. Pek çok köylerde bugün de ot, kabuk ağaç kemirmekte ve ayağa giyilen "çarığı" ateş üzerine kızdırarak et yerine yemektedirler. Bir iki yüz hanelik köylerde kullanmak için hayvan bile kalmamıştır. Bahçesaray gibi tarihi bir payitahta yaşayan yirmi beş bin Müslüman ahaliden beher gün açlık yüzünden elli can telef olmaktadır. Bütün Kırım mikyâs itibariyle ahalinin yüzde yirmi beşi açlıktan telef ve yüzde ellisi dahi bugün yarın açlıktan sokaklarda sürünmekte ve hanelerinde kapanıp kalmış ümitsiz bir haldedirler. Bütün bu dehşet ve felâkete maruz kalanlar ekseriyetle köylü Müslüman ahalidir. Köylerdeki ahali canlı cenaze halinde açlıktan yüzleri gözleri şişmiş güz mevsimi ağaç yaprakları gibi dökülmektedir. Cenazeleri tekfîn etmek kuvvetini haiz tok adam bulmak mahrumiyeti yaşamaktadır. İşte bu minval üzere binlerce nüfus alem-i insaniyetin gözleri önünde mahrumiyetler içinde çırpınmakta ve helak olmaktadır. Mahalli hükümet daireleri ve teşkilatların murahhas ve heyetlerle yapılan müracaatlar semeresiz kalarak hiçbir taraftan yardım alınamamaktadır. Hükümet tarafından şimdiye kadar idare olunan çocuk bahçeleri ve edebiyat yurtları iaşe ve erzak yokluğundan kapatılmak mecburiyetine maruz kalmaktadır. Ve bütün bu mahrumiyetlere soğukkanla bakılmakta ve birtakım tedbirsizlik yüzünden Kırım'ın iktisadi ve harsi hayatı çığırından çıkmış ve mahvolmuştur. Kırım'ın yegane hasılatı tütün, şarap ve meyveden ibaret olduğundan iaşeye mahsus erzak vesaire yoktur. Erzak vesaire hasılatı memleketi Ukrayna olduğu halde halihazırda Kırım hasılatı ile Ukrayna'da olan erzak hasılatı mübadele etmek tariki dahi kapalı olmak yüzünden imkan dahilinde değildir. Geçen senelerden Kırım'da kalan mahsulatın büyük kısmı ordu tarafından ve ağır vergiler yüzünden mahv edilmiştir. İaşe teşkilatının siyaseti yüzünden ahali kendi ellerinde olan hasılatından tütün gibi harsi mahsulatın kırk fontuna on kantar font (?) ekmekle mübadele ederek neticede yegane yaşamak teminatından dahi mahrum kalmıştır. Kırım için erzak bulmak imkanı olan olan Odesa ve Batum tariki dahi seddolunarak Kırım'dan ihracat menedilmiştir. Bu minval üzere Kırım'da açlıktan helâk olan ahaliyi kurtarmaya bir çare-i necat kalmamıştır."

Bu mektup daha önce yapılan bazı çalışmalarda yayınlanmıştır; H.Yılmaz Livatyalı, "1921-1923 Yılları Arasında Rusya'da Başgösteren Kıtlıktan Etkilenen Türk Çocukları ve Türkiye'nin Bunlara Sahip Çıkması", **Savaş Çocukları Öksüzler ve Yetimler,** Editörler:Emine Gürsoy Naskali-Aylin Koç, İstanbul 2003, s.291-292; Mesut Çapa, "Milli Mücadele Döneminde Türkiye'den Kırım'a Yapılan Yardımlar ve Kırımlı Göçmenler", **Uluslar arası II. Türkoloji Kongresi Bildiriler (22-24 Mayıs 2008 Kırım-Ukrayna),** Simferopol, Kırım-UKRAYNA 2009, s.15-20.

[6] **Yenigün,** 1 Mayıs 1922.

Levent Şahverdi Arşivi

yakından görerek Türkiyeli kardeşlerin yardımını talep etmeye gelen Sabri Ayvazofu dinledi. Sabri Ayvazof, Kırım'ın felâketini istatistiklere dayanarak şöyle dile getirdi:

"Rusya 917 senesinden beri açlıkla tehdid ediliyor. Harp, koca Rusya'yı şark memleketleri derecesine ittirdi. Vesait-i nakliye azaldı. Çalışan azaldı.

Bizim Kırım'a gelince, gözümüzle gördüğümüzden midir nedendir bilmem, burada açlık daha şiddetli daha öldürücü bir surette hüküm sürmektedir. Buranın nüfusu bir milyondan fazladır. Yerli 700, 750 bindir. Geri kalan şimal Rusya'dan muhâceret suretiyle gelmiştir. Şubat ayı zarfında 500 bin kişi açlığa mahkum idi. Bunun 300 bini çocuklardır. Kırım'da en çok açlığa maruz kalan köylülerdir. Umum şehirler ahalisi 225 bin candır. 525 bini köylüdür. Haricden gelenler şehirlere yerleşmişler pek azı köylere dağılmıştır. Açlığın meydana getirdiği cinnetle çocuklarını yiyenler çoktur".

Bundan sonra Sabri Ayvazof, açlığın sebepleri, derecesi ölenlerin mikdarı, alınan tedbirlerin derecesi, açlığın doğurduğu sonuçlar ve maârifin vaziyeti hakkında uzun uzadıya bilgi verdi[7].

Sabri Ayvazof'un edebiyattan azâde sırf hakikati gösteren ve yalnız rakamlara dayanan bu konuşmasından sonra Menteşe Mebusu Doktor Tevfik Rüşdi Bey sahneye çıkarak yine bu hususta şiddetli, heyecanlı bir konuşma yaptı ve açlara yardım için bir genel bir de Ankara'ya mahsus iki yardım heyetinin oluşturulmasını teklif etti ve teklif çoğunlukla kabul edildi.

Umumi Komite Heyet-i Merkeziyesi şu şahıslardan oluşmuştur;

Müdafaa-i Milliye eski Vekili ve İzmir mebusu Re'fet Paşa, Menteşe mebusu Tevfik Rüşdi Bey, İzmir mebusu Mahmud Esad Bey, Istanbul mebusu Numan Usta, Eskişehir Mebusu Hacı Veli Efendi, Belediye Reisi Ali Bey, Ankara Mebusları Kınacızâde Şakir ve Şemseddin Efendiler.

[7] **Yenigün,** "Kırım Açlıktan Kırılıyor Mahvoluyor", 25 Nisan 1922.

Levent Şahverdi Arşivi

Bunlardan başka yapılan teklif üzerine Kırşehir mebusları Yahya Galib ve Rıza Beyler'in Lazistan Mebusu Osman Bey'in Afyonkarahisar mebusu Şükrü Bey'in ve Harput eski valisi Nazım Bey'in vukuf ve faaliyetlerinden istifade edilmesi kararlaştırıldı. Bu toplantıda Hilal-i Ahmer ve Himaye-i Etfal cemiyetlerinin murahhasları Dr. Adnan ve Ömer Lütfi Bey ile Azerbaycan sefiri İbilof, mebuslardan, halkdan bir çok kişi hazır bulunmuşlardı. Merkez Heyete, Hacı Bayram Caddesinde Himaye-i Etfal Cemiyeti binasında bir oda tahsis edildi[8]. Ankara Heyetinde ise; Müftü Rifat, Vali Abdülkadir, Bulgurluzade Mehmet Efendi, Attarzade Rasim Efendi, Hatifzade Mehmet Efendi, Bursa Mebusu Necati Bey yer aldılar[9].

Merkez Heyetin hemen ertesi gün 25 Nisan'da yaptığı toplantıda; Kırım'da açlıkla pençeleşen çocukların mümkün olabilecek miktarının Anadolu'ya nakli ile münasip köylere ve evlere dağıtılması kararlaştırıldı. Sabri Ayvazof vasıtasıyla Kırım'daki teşkilata müracaat edip ilk aşamada yaşları 8 ve yukarı olan kimsesiz ve aç çocukların getirilip bu tecrübeden sonra diğer yaşların getirilmesinin düşünülmesi planlandı[10].

Aslında Kırım'ın ve diğer Türk bölgelerinin yaşadığı bu felâket TBMM'ne daha önce de yansımıştı. Burdur mebusu İsmail Suphi (Soysallıoğlu), Rusya'da ölüme mahkum binlerce Müslüman çocuğuna yardım edilmesine dair bir takrir vermişti. TBMM tarafından Rusya'daki İslâm kitlelerinin durumunu incelemek üzere bir heyetle Rusya'ya gönderilen ve durumu yerinde gören İsmail Suphi, Türkiye'ye döndükten sonra TBMM'nin 3 Nisan 1922 tarihli oturumunda tespitleriyle ilgili uzun uzadıya bilgiler verdi. Özellikle Rusya'daki Türk-Müslüman kimsesiz ve ölüme mahkûm çocukların durumla-

---

[8] **Yenigün,** 25, 26 Nisan 1922.

[9] Çapa, a.g.m; Burada Ankara Mebusları Kınacızade Şakir ve Şemseddin'in Ankara Heyetinde yer aldığı ifade ediliyor. Ancak, Yenigün gazetesinin 25 Nisan 1922 tarihli nüshasındaki haberine göre, bu mebusların Umumi Komite Heyet-i Merkeziyesinde bulunduklarını bildirilmektedir.

[10] **Yenigün,** "Mühim Bir Karar: Aç Çocukların Celbi", 26 Nisan 1922.

Levent Şahverdi Arşivi

rı Meclis'te uzun uzadıya görüşüldü. Görüşmeler sonunda, takrir büyük bir çoğunlukla kabul olunarak bu işte uzman mebuslardan oluşan bir komisyon teşekkül etmiş ve faaliyete başlamış idi. Hatta bu günlerde Kazım Karabekir Paşa'nın da 2000 kadar çocuğu alıp bakabileceği yazısı da Meclis'e ulaşmıştı[11].

Takip eden günlerde hemen yardım toplama faaliyetlerine geçildi. Kırım Açlarına Yardım Heyeti Başkanı Refet Bey, öncelikle durumu Türk halkına duyuran bir beyanname yayınladı. Beyannamede; Sabri Ayvazof'un anlattıklarına ve Kırım'da yaşanan mevcut felâkete temas edilerek, "Büyük Millet Meclisi'nin milyonlarla hemcinsimizi tarumar eden bu kahtu gâle (kıtlık ve pahalılık) âfetine karşı umumî mücâdeleye iştirak etmek üzere fevkalâde bir encümen teşkil ettiği" haber verildi. Ve bütün Türk halkından Kırım açlarına yapacakları yardımları Hilal-i Ahmer (Kızılay) şubeleri vasıtasıyla göndermeleri istendi[12].

Yıllardır savaş halinde bulunan ve maddî imkânları da oldukça kısıtlı hale gelen Türk milleti, Türkiye dışındaki kardeşlerinin yaşadığı felâkete duyarsız kalmadı. Anadolu'nun her tarafından karınca kararınca yardımlar gelmeye başladı. Bazı örnekler vermek istiyoruz:

İmalat-ı Harbiye Fabrikası Müdürü Bnb. Nuri işçilerle bir toplantı yaptı ve toplantı sonunda bütün işçilerin bir günlük yevmiyelerinin Kırım açlarına verilmesi oybirliği ile kabul edildi[13]. 1 gün sonra 25

---

[11] **Akşam,** "Bir Ayda Yüzbin", 31 Mayıs 1922, no:1325, s.2; Meclisteki görüşmelerin ayrıntıları hakkında bkz., **TBMM Zabıt Ceridesi,** Ankara 1959, s.479- 482. 3 Nisan 1338 tarihli 19. ictima; Ayrıca, Rusya'daki kıtlıktan etkilenen Türk Çocuklarının Türkiye'ye getirilmesi ile ilgili ayrıntılı bir çalışma için bkz., .Yılmaz Livatyalı, "1921-1923 Yılları Arasında Rusya'da Başgösteren Kıtlıktan Etkilenen Türk Çocukları ve Türkiye'nin Bunlara Sahip Çıkması", **Savaş Çocukları Öksüzler ve Yetimler,** Editörler:Emine Gürsoy Naskali-Aylin Koç, İstanbul 2003, s.281- 294; Kazım Karabekir Paşa'nın yetim ve kimsesiz çocuklara sahip çıkma ve onları eğitme konusunda ciddi bir tecrübesi vardı. O, 15. Kor. Komutanı olarak Doğu Anadolu'ya geldiği vakit savaş ve Ermeni terörü sonucu yetim-öksüz ve bakıma muhtaç binlerce çocukla karşılaştı. 4000'i erkek ve 2000 kadarı kız çocuğunu himayeye alarak onlar için eğitim kurumları açtı. Bu yüzden "Yetimler babası" olarak da temayüz etmiştir. Bu konuda ayrıntılı bir çalışma için bkz., Nuri Köstüklü, **Kazım Karabekir ve Eğitim,** Çizgi Kitabevi yay., Konya , 2001.

[12] **Yenigün,** 1 Mayıs 1922.

[13] **Yenigün,** "Açlara Yardım", 25 Nisan 1922.

Levent Şahverdi Arşivi

Nisan'da *Yenigün* gazetesi matbaası bütün çalışanları şimdilik kaydıyla birer günün gelirlerini yardım olarak açlara bağışladılar[14].

Mayıs (1922) başlarından itibaren, yardımların gittikçe artmaya başladığını görüyoruz. Hilal-i Ahmer Heyet-i Murahhasası Adnan, İstanbul'daki Hilal-i Ahmer Riyaseti'ne gönderdiği 9 Mayıs tarihli telgrafta; Kırım'a gönderilecek 500 çuval una Ankara Kırım Açları Yardım Heyeti namına cari hesaptan parası gönderilen 500 çuval unun daha eklenerek 1000 çuvala çıkarılması ve unların vakit geçirmeksizin bir Hilal-i Ahmer görevlisi ile ilk araçla Sivastopol'a gönderilmesini istenmiş[15] ve bir-iki gün içinde de gönderilmiştir[16]. Basından anladığımıza göre, 15 Mayıs itibarıyla Anadolu'nun pek çok yerinden gelen yardımlarla toplanan miktar 10.000 Lirayı geçmiş bulunuyordu. Bu arada Fas Genel Valisi Mareşal Lövne ve Kızılhaç Reisi General Pö'ye de yardım mektupları gönderildi. Durum çok vahim idi. Çünkü Kırım Hükümeti'nden gelen bilgiye göre Nisan ayı zarfında 100.000 kişi maalesef açlıktan ölmüştü[17].

Anadolu'da yayınlanmakta olan pek çok mahallî gazeteler de Kırım'daki açlık felâketini okurlarına duyurdular. Mesela, Çorum'da yayınlanan *Çorum* gazetesi 8 Mayıs 1922 (sayı:54) tarihli nüshasındaki "Kırım Acıları" başlıklı yazısında; Kırım'daki felâketi anlattıktan sonra, Kırım Açlarına Yardım Heyeti'nin oluşturulduğunu ve "Karadeniz'in şimal yalısında tarihî, ırkî, dinî rabıtalarla kardeş bir memleketin felâketzede halkına yapılacak yardım insanî ve dinî vazifemizin başlıcasını teşkil" ettiğini belirterek herkesi yardıma çağırdı. Halk da bu çağrıya hemen koştu ve iki hafta içinde Çorum'dan 853,50 Lira yardım toplandı[18]. Yine bazı hayırsever vatandaşların 150 bin ku-

---

[14] **Yenigün,** "Kırım Açları İçün Yenigün Amelesinin Kararı", 26 Nisan 1922.
[15] **Kızılay Arşivi;** Kutu:252, Belge:107, 107-1.
[16] **Yenigün,** "Anadolu'da Kırım Açlarına Yardım Heyeti", 15 Mayıs 1922.
[17] **Aynı.**
[18] **Çorum gazetesi,** "Kırım Acıları", 8 Mayıs 1338 (sayı:54); "Kırım Açları için İane Buyuran Zevat", 15 Mayıs 1338 (sayı:55); "Kırım Açlarına Muavenete İane Veren Zevat", 22 Mayıs 1338; Bu gazete Abdülkadir Ozulu tarafından yayına hazırlanmıştır. **Çorum Gazetesi Çevirileri 1921- 1926 (I),** Çorum Belediyesi Kültür yay., Çorum 2008, s.493, 508-509, 520. Sayın Ozulu 8 Mayıs 1338 (sayı:54) tarihini yanlışlıkla 8 Mart olarak okumuştur. Yardım yapan kişiler ve yardım miktarları şöyledir;

Levent Şahverdi Arşivi

ruşluk yardım makbuzu bastırdıkları ve bunun 120 bin kuruşluk kısmını satıp Hilal-i Ahmer İzmit şubesi aracılığı ile ilgililere ulaştırdıklarını biliyoruz[19]. Halkı bu konuda duyarlı hale getirmek için Kırım açları konusu basında sıkça yer almaya başladı[20].

Bunu gibi Anadolu'nun pek çok yerinden toplanan yardımlarla yiyecek alınıyor ve Kırım'a peyder pey gönderiliyordu. Bu yiyeceğin başında da en temel ihtiyaç olarak un geliyordu.

---

15 Mayıs 1338; Kırım açları için İane İta Buyuran Zevat
100 Tütüncü zâde Şükrü Efendi
100 Şecaattin zâde Hacı Hüseyin Efendi
60 Kaleli zâde Nuri Efendi
50 Veliyüddin Paşa zâde Şevket Bey
50 Benderli zâde Mehmet Efendi
50 Şecaattin zâde Salim Efendi
50 Seydim zâde Mehmet Efendi
50 Şecaattin zâde Lütfi Efendi
50 Battal zâde Biraderler
30 Tütek zâde Nuri Efendi
30 Bilal zâde Ahmet efendi
25 Müezzin zâde Hacı Ahmet Efendi
20 İstanbullu zâde Sadık Efendi
15 Kavukçu zâde Latif Ağa
10 Kürtoğlu Enver Ağa
5 Karaalemdar zâde Mustafa Efendi; **Toplam: 695 Lira**
22 Mayıs 1338, Kırım açlarına muavenete iane veren zevat
69500 geçen haftaki yekun
5000 Cerit zâde Ali Efendi
2500 Arap zâde Ahmet Efendi
2500 Terlemez zâde biraderler
1000 Ölçek zâde Hasan Efendi
1000 Cerit zâde Ömer Efendi
1000 Cerit zâde Süleyman Efendi
500 Alaybeyi zâde Rifat Efendi
500 Şamlı zâde Fazlı Efendi
500 İstanbullu zâde İsmail Efendi
500 Gökeşme zâde Mahmut Ağa
500 Hacıhıdır zâde Hacı Efendi
150 Kurtoğlu Hacı Ömer Ağa
100 Kuyumcu Elvan Usta
100 Tenekeci Hacı Usta
853,50 Yekun

[19] Livatyalı, a.g.m., s.293.

[20] Falih Rıfkı'nın, İzmir, Bursa, Trakya ve Batı Anadolu'da yaşanan ızdıraplarla birlikte Kırım Türkleri'nin çektikleri acıları anlatan **Akşam** gazetesi 24 Mayıs 1922 tarihli nüshasında yayınlanan "Sesleri Olmayan Muzdaripler" başlıklı yazısı o günlerde Türkler'in yaşadığı acıları kavrama bakımından oldukça anlamlı gözükmektedir.

Levent Şahverdi Arşivi

24 Mayıs 1922 günü İtalya bandıralı Galiçya vapuru ile Kırım'a 1000 çuval daha un gönderildi. Bu yardımı ilgililere teslim etmek üzere Hilal-i Ahmer ambar memurlarından Hasan ve İlhami Beyler görevlendirildiler. Kırım'dan döndükten sonra Hasan bey, Akşam gazetesi muhâbirine Kırım'a gidişleri, yardımları nasıl ulaştırdıkları ve oralarda yaşadıkları ve gördükleri hakkında uzunca bir demeç verdi. Yardımın nasıl yapıldığı ve oralarda yaşananları, açlığın durumu ve o günlerin Kırım'ını anlama bakımından faydalı olacağını düşündüğümüz mülakattan bazı özet bilgiler vermeği gerekli görüyoruz;

"24 Mayıs'ta Galiçya vapuruyla arkadaşım İlhami Bey'le birlikte hareket ettik. 26 Mayıs'ta Novoroski'ye vardık. Birçok kontrollerden sonra bizi Novoroski'de karaya çıkarmadılar. … 31 Mayıs'a kadar vapurda kaldık…31 Mayıs zevalden sonra Novoroski'den hareket ettik, 1 Haziran'da Sivastopal'a geldik. Sivastopol'da Cemâat-i İslâmiye Komitesi'ni bulamadık. Açlar Komitesi Şubesine müracaat ettik. Bu komite getirdiğimiz unları vapurdan çıkarttı. Özel bir yere depo etti. Ve emrimize amade olduğunu bildirdi. Fakat asıl Açlar Komitesi Kırım Akmescit'te bulunduğu cihetle oraya gidip dağıtımını kararlaştırmak icap edeceğini bildirdiler ve bize bir otomobil tayin ettiler. 5 Haziran'da Sivastopol'dan hareket ettik. Bahçesaray'a uğrayarak aynı gün zevalden sonra saat yedide Akmescit'e geldik. Kırım Cumhuriyeti Başvekili (Seyit Ali) aynı zamanda Açlar Komitesi Riyasetinde bulunuyordu. Ertesi gün komite heyeti toplandı. Müracaat ettik, unları teslim aldılar. Biz onları ahali-i İslâmiye namına götürdük idi. Fakat ahali-i İslâmiye Sovyet Hükümeti'nin icra ettiği yardımlarda İslâmlar'la Ruslar'ı ayırmadığını beyan ederek bunu da umum Kırım açları namına teslim ettiler ve Hilal-i Ahmer Cemiyeti Hayriyesi namına gayet güzel bir *teşekkürname* tanzim ettiler. Orada bulunduğumuz müddetçe de hakkımızda fevkalâde hürmet ettiler, hatta iâne ve iâşemizi bile hükümet namına temin ettiler.

Kırım'da ne kadar nüfus var? Kırım'da 1917 senesinde yani ihtilalden evvelki istatistiğe nazaran 400 bin İslâm, 600 bin anâsır-ı saire varmış. İslâmlar anâsır-ı sairenin toplamına nazaran azınlıkta ve

Levent Şahverdi Arşivi

milletlere nazaran büyük bir çoğunlukta bulunuyorlarmış. 1922'de gerek ihtilalât-ı dahiliyeden ve gerekse açlıktan İslâmların 60 ila 70 bin kadarı telef olmuş, bugün toplam İslâm nüfusunun yüzde on beşini teşkil eder. Bu yüzden Müslüman olmayan diğer unsurlardaki telefat yüzde dört ila yüzde beş nispetindedir.

Kırım'daki hâlihazırdaki açlık eskisine nispeten azdır. Evvelce açlıktan birçok kimselerin telef olduğunu hatta kendi çocuklarını yediklerini söylediler. Fakat şimdi böyle hallere tesadüf etmedik. Açlara muâvenet için Kırım'a muhtelif mahallerden muâvenet edilmektedir. Fakat bu yetersizdir. Bir Amerika heyeti birçok aydan beri yarımadada çalışıyor ... Bir çok aydan beri takriben iki yüz binden ibaret açların yüzde kırkını iâşe etmeyi taahhüt etmişler ve bu açlara çorba, ekmek, patates gibi şeyler veriyorlar… Gerek Rus açlar Komitesinin ve gerekse Amerikalıların gayreti ile bu açlar ancak ölmeyecek derecede iâşe edilebiliyorlar. Fakat giyim yardımı yapılamıyor.

Sovyet Hükümeti bu açlara yardım için bazı tedbirler almış: Mesela Sovyetler, ithalat olarak yalnız un, prinç, fasulye, sabun, zeytinyağı, gibi şeyleri memleketlerine kabul ediyorlar. Bunları götüren tüccarlar mallarını arzu ettikleri tüccara satıyorlar. Hükümetin özel olarak oluşturduğu bir komite var, o komite gelen malları yazmak suretiyle alıyor ve mahalli tüccarlara bir istifade mukabilinde satıyor. Husule gelen kârı da yine açlara tahsis ediyor. Kırım'daki Sovyet Hükümeti'nin teşviki ile ahaliye bastonlar yaptırılıyor, bunlar İstanbul ve Avrupa'ya sevk edilerek hasılatı ile açların zaruri ihtiyaçları temin ediliyor. Aynı suretle muhtelif Rus heyetleri konserler ve tiyatrolar ve müsamereler tertiple yardımlar toplayarak açlığı azaltmaya çalışıyor.

Bu seneki hâsılat nasıl? Rusya'nın diğer şehirleri hakkında malumatımız yok, fakat maalesef Kırım'da bu seneki hasılat dahi açlığı gideremeyecektir. Zira Sovyet hükümetinin ahaliye tohumluk için verdiği hububatı ahali açlıktan yemek mecburiyetinde kalmıştır. Onun için Kırım daha uzun müddet yardıma muhtaçtır. Ahali meydana gelen kargaşalıklar esnasında ellerindeki ziraat aletlerini de kaybetmişlerdir. Ziraiyat başlamamasına bu da tesir etmiştir.

Levent Şahverdi Arşivi

Ruslar, "*Aç evleri*" ve "*aç balalar evi*" namıyla bir çok kurum oluşturmuşlar ve bunlardan Müslüman çocuklarına mahsus olan kurumların eğitimcilerini Kırım Müslüman hanımlarından seçmişler. Bu evlerdeki yavrucaklar ana ve babaları açlıktan ve iç kargaşadan dolayı ölenlerin çocuklarıdır. Yalnız Akmescit'te İslâm olarak bu çocuklardan iki bin kişi var. Bu çocuklardan büyük bölümüne birer gömlek giydirilmiştir, ayakları çıplaktır[21]. İaşe komitesi azaları ve bunların mürebbiyeleri olan hanımlar: "İstanbul'daki kardeşlerimizin ve hemşerilerimizin beğenmedikleri, sokağa attıkları ayakkabıları ile gömleklere muhtacız bunları bize gönderirlerse hakkımızda pek büyük eser-i şefkat ve inayet göstermiş olurlar!" diyorlar. Bu müesseselerin yatakhaneleri, hastaneleri, banyo ve aşhaneleri imkân dahilinde mükemmeldir. Çocuklara elişleri vesaire gösterildiği gibi geniş bahçelerde gezdirilmekte ve milli oyun ve çalgılarla eğlendirilmektedir. Bu oyunlar terbiyevî ve idman tarzında tertip olunduğundan çocuklar bundan manen ve maddeten faydalanıyorlar. Çocuklar bizi gördükleri vakit sevinçlerinden ağladılar, bizi de ağlattılar. ..

Kırımlı İslâmlar'ın bizden istediği? Kırımlı İslâmlar Türkiyeli dindaşlarının her nevi yardımlarına muhtaçdırlar. Yani bizi ziyaret edenler bu yardımları nasıl derin bir iman ile beklemekte olduklarını söylediler ve istedikleri şeyler meyanında en ehemmiyetli olarak eski elbise ve iâşe için lâzım olan şeyler bulunmamaktadır. Bundan başka diyorlar ki: " bizi İstanbul'da dindaşlarımız düşünüyorlarsa kendilerine yaramayan orak, gosa, saban ve sair gibi çiftliğe ait şeyleri yetiştirsinler. Zira bunların hepsi mahvoldu. Sonra kolera, tifüs, veba aşısı vesaire gibi ilaçlara pek ihtiyacımız var, bunlar bize yetiştirilmezse açlıktan kurtulanlar bu hastalıklardan öleceklerdir. Zira bunlardan ölenler çoktur!"

Filhakika bu hastalıklar Kırım'da mevcuttur. İslâmların kendi teşkilat ve kütüphaneleri ve mekatib-i İslâmiyenin kâffesi Bolşevik hükümetinin maarif-i umumiye tahsisatı ile idare edilmektedir. Akmes-

[21] Bu çocuklara ait bir fotoğraf için bkz., Livatyalı, a.g.m., s.283

Levent Şahverdi Arşivi

cit'te on bin cildi havi bir İslâm Kütüphanesi, Bahçesaray'da iki adet zengin kütüphane var. Bunlardan biri merhum İsmail Gasprinski (Gaspıralı İsmail) mahdumları tarafından hediye edilmiştir. Kırım'ın muhtelif mahallerinde birçok kütüphane var. Fakat hiç birinde Türkçe kitap yoktur. İslâm halkın münevverleri ile gençleri İstanbul erbab-ı irfanından istirham ediyorlar: "En beğenmedikleri eserler bizce pek büyük kıymete haizdir. Bunları kütüphanelerimize göndersinler. Gazete idare haneleri de her gün bize birer nüsha gönderlerse din kardeşlerimizin ahvalinden bizi de haberdar etmiş olurlar!" diyorlar.

Bunların gönderilmesi kararlaştırılırsa Kırım Açlar Komitesi Riyaseti namına gönderilmelidir. Kitaplar, gazeteler Kırım, Tatar Toprak İstihsal Şirketi Merkez Heyet-i İdaresi adresiyle gönderilmeli. Kırım Akmescit Camii'nin harabesi durmaktadır. Kırım Akmescit'te İslâmlar tarafından (Yeni Gün) namıyla bir gazete neşredilmektedir.

Kırım'da Hükümet- Kırım'da Sovyet idaresi hüküm-fermâdır. Bu idare hakkında esaslı malumat vermeyeceğim. Uzun tetkik lâzımdır. …Kırım'da evvelden gitmiş veya esir olmuş ve dönmemiş mühim miktarda Türk vardır. Bunların ekserisi iş güç sahibi olmuşlardır. Novorosky'de bir şehbenderimiz var. İsmi Sabri Bey'dir. Oldukça fazla miktarda yardımını gördük. …"[22].

Hilal-i Ahmer görevlileri Hasan ve İlhami Bey'le birlikte, İstanbul'daki Tatar Cemiyet-i Hayriyesi Reisi Hacı Mesut Efendi de Kırım'a gitmiş ve Hilal-i Ahmer Heyetiyle birlikte dönmeyip, Akmescit'ten sonra Bahçesaray, Gözleve, Yalta ve civar köy ve kasabaları dolaşmış ve yardımlarla kısmen açlığın azalmaya başladığını ve bu yardımlardan Kırım'da umumi ve derin bir memnuniyet oluştuğunu, Kırım Türkleri'nin İstanbul ve Anadolu'daki Türkler'e derin bir minnet ve şükran beslediklerini ifade etmiştir"[23].

---

[22] **Akşam gazetesi,** "Aç Kırım'a Giden Heyet Avdet Etti: Yardım Heyetine Memur Hasan Bey'in Gazetemize İzahatı", 19 Haziran 1922; bu röpörtaj tarafımızdan özetlenerek ve sadeleştirilerek verilmiştir.

[23] **Akşam,** "Kırım'da Açlık Vefiyyat Tenâkıs Etti", 24 Haziran 1922.

Levent Şahverdi Arşivi

Bu şekilde, Kırım için yardımlar toplanıp bunlar ihtiyaç sahiplerine gönderilirken, bir taraftan da mülteciler kafile kafile sahillerimize çıkmaya başlamışlardı. Bunların iskânı meselesi ile Sıhhıye ve Muâvenet-i İçtimaiye Vekâleti meşgul oluyordu. Vekalet, mülteci Müslümanları vatandaşlığa geçmek şartıyla "iskan-ı kat'i", muamelesine tabi tutuyordu. Bu suretle yerleştirilenlerin miktarı Mayıs 1922 itibarıyla iki bini geçmiş idi. İltica yoğun bir şekilde devam ediyordu. Mülteciler limanlara çıkar çıkmaz sağlık muayenesine tabi tutulup daha sonra uygun yerlere yerleştiriliyordu. Diğer taraftan Batum yoluyla dahi sahillere mülteciler gelmeğe devam ediyordu. Felâketzedelerden "560'ı Mayıs 1922'de Batum yoluyla Trabzon'a geldi ve burada geçici olarak yerleştirildikten sonra , büyük kısmı Samsun'da iskan"[24] edildiler. Rusya'dan gelecek Müslüman çocuklarından mühim bir kısmının iskân, iâşesini Şark Orduları Kumandanı Kazım Karabekir Paşa deruhte etti. Kayseri'de açılan Darüleytam Mektebi'nde üç yüz çocuk yerleştirmek imkânı sağlandı. Bu çocuklardan bir kısmı Darüleytamlara diğer kısmı da zirai çiftçilerin nezdine verileceklerdi. Alınan bilgilere göre bunların hali pek acıklı idi[25].

Kırım Açlarına Yardım Heyeti, faaliyetlerine bütün hızıyla devam ediyordu. 8 Haziran 1922 tarihiyle Ankara Hilal-i Ahmer Heyet-i Merkeziyesi'ne gönderilen bir telgraftan; bu kere Adapazarı, Dinar, ve Mersin'den postane ve Ziraat Bankası vasıtasıyla gönderilen yardımların Kırım Açları Yardım Heyeti hesabına aktarılması istenmektedir[26]. 23 Haziran günü toplanan Heyet, bugüne kadar toplanan 40 bin lira ile, zahire satın alarak Kırım'a göndermeye karar verdi[27]

Kırım'da açlık sürerken ve TBMM Hükümeti elinden geldiği kadar Kırım'a yardım gayreti içinde olduğu bu günlerde, Kazan, İdil-Ural havzasındaki Türkler'den de yardım çığlıkları gittikçe artmaya başladı. Aslında Rusya Müslümanları Nezaret-i Diniyyesi Reisi Ka-

[24] Çapa, a.g.m.
[25] **Akşam,** "Bir Ayda Yüzbin", 31 Mayıs 1922.
[26] **Kızılay Arşivi;** Kutu: 74, Belge no: 151.
[27] **Akşam,** "Kırım Açlarına Yardım", 24 Haziran 1922.

Levent Şahverdi Arşivi

dı Rızaüddin bin Fahreddin ve Nezaret-i Diniyye nezdindeki Açlara Yardım Komisyonu Reisi Keşşafüddin Tercümani imzasıyla Şeriye Vekaleti'ne ve bir nüshası da 17 Nisan 1922 tarihinde Hilal-i Ahmer Cemiyeti Heyet-i Merkeziyesi'ne gönderilen ve yukarıda bahsedilen yardım yazısında, Kazan, İdil, Ural bölgelerindeki açlık dile getirilmiş idi. Daha önce değinildiği gibi, TBMM 11 Ekim 1920 tarihli gizli oturumunda kararlaştırdığı üzere, Rusya'daki İslâm kitlelerinin problemlerini ve oralardaki Türk esirlerinin durumunu yerinde incelemek amacıyla Tevfik Rüştü, Besim Atalay, İsmail Suphi ve Fuad Beylerden oluşan bir ilim heyetini Rusya'ya göndermişti. İsmail Suphi'nin seyahati diğer üyelerden fazla sürmüş ve Tataristan'dan Kaşgar'a kadar yaptığı ziyaretlerde buralardaki Türkler'in yaşadığı açlık felâketini yakından görmüş ve bunu TBMM'ne taşımış idi. Meclis'in 3 Nisan tarihli görüşmelerinde bu durum uzun uzadıya ele alınmıştı.

Öteyandan, Kuzey Türkleri'nin temsilcisi olarak Abidullah[28], Feyzi ve Tahir İlyas[29] Efendiler, yardım talebiyle Türkiye'ye gelmişlerdi. İstanbul ve oradan Ankara'ya giden Heyet, Mustafa Kemal ve Refet Paşalar tarafından kabul edilmiş ve kendilerine gösterilen fevkalâde ilgiden çok memnun olmuşlardı. Abidullah Efendi, gazetecilere yaptığı açıklamada; Kuzey Türkleri'nin tarihin emsali görmediği müthiş bir felâket karşısında bulunduğunu, Tataristan, Başkurdistan Cumhuriyetleri ile Kırgız Cumhuriyeti'nin Batı kısmının çok şiddetli kuraklık yaşadığını ifade etmiştir. Abidullah Efendi'nin verdiği bilgiye göre; Son zamanlarda Moskova Hükümeti fevkalâde bir mü-

[28] Kuzey Türkleri'nin maarifinde ve gelişmelerinde fevkalâde hizmetleri bulunan Abidullah Bey, Çarlığın son senelerinde Petersburg Hükümeti tarafından dava arkadaşı Feyzi Beyle birlikte ikişer sene kalebendliğe mahkum edilmiş idi. O zaman Feyzi Bey, Hive Hükümeti'ne iltica ve Maarif Müdiriyeti görevine getirilerek Çarlığın baskısından kurtulmuştu. Ancak Abidullah Bey, tam iki sene kalebend edilmiş ve ancak inkılaptan sonra Başkurdistan ve Tataristan Cumhuriyetleri Çocuk Bahçeleri Genel Müdürlüğüne getirilerek hizmetine buralarda devam etmiş idi. (**Yenigün,** "Aç Kardeşlerimizin Murahhasları Şehrimizde", 28 Temmuz 1922)

[29] Kazan ulemasından Tahir İlyas Efendi, Mısır'a gitmek üzere gönderilmişti ama Mısır'a gidemeyip daha sonra ülkesine geri dönmüşlerdir.

Levent Şahverdi Arşivi

sâade olarak Umum Rusya Nezaret-i Şeriyesine; Rusya'nın hariç ve dahilinde yardım toplama ve bunları yine kendi aracılığı ile İslâmlara dağıtmaya müsâade etmişdir. Bu müsâadeye binaen şimdiden Finlandiya, Kaşgar, Litvanya'ya özel temsilciler gönderdiği gibi kendisiyle birlikte Feyzi Efendi'yi Türkiye'ye ve Kazan ulemasından Tahir İlyas Efendi'yi Mısır'a me'mur eylemişdir. Rusya'nın açlık olmayan yerlerine dahi memurlar gönderilmişti. Her tarafta yardımlar toplanmaktadır. Yalnız (Moskova) İslâmları bir hafta zarfında üç milyar Ruble yardım vermişlerdir. Finlandiya'daki İslâmların verdiği yardım şimdiden birkaç yüz milyara ulaşmıştır. Afganistan ve İran'a dahi görevliler gönderilmek üzeredir… Kırım açlarına büyük fedakaâlıklarla yardım eden Türkiye'nin Kuzey Türkleri'ne de bir an evvel yiyecek, giyecek ve ilaç yardımı yaparak Kuzey kardeşlerinin kendilerine minnettar kalacağını ifade etmiştir [30].

TBMM bu kardeşlerinin feryadına tabii ki duyarsız kalmadı. Kırım'ın yanı sıra, Kazan ve diğer Kuzey Türkleri'nin durumunu dile getiren bir Beyanname yayınladı. Temmuz 1922 tarihinde yazıldığını tahmin ettiğimiz ve TBMM Umur-ı Şer'iyye Vekili Abdullah Azmi imzasını taşıyan bu beyanname "*Yeryüzünde Mevcut Bütün Müslümanlara*" hitap ediyordu. Beyanname'de: mevcut durum bütün ayrıntılarıyla ortaya konuyor ve kurulan yardım komisyonlarına yardım yapılması talep ediliyordu[31]. Beyanname'nin müftülükler vasıtasıyla halka yayıldığını anlıyoruz. Mesela, Amasya Müftüsü Kâmil Efendi, Beyanname'yi Amasya gazetesinde yayınlatmış ayrıca ilçe müftülüklerine de gereğinin yapılması hususunda yazılar yazmıştı[32]. Mevcut, Kırım Açlarına Yardım Heyeti, faaliyetlerini Kuzey Türkleri açlarını da içine alacak şekilde genişletti[33].

TBMM Anadolu'da yeni bir devlet olarak var olabilmenin kaderini tayin edecek olan ve 26 Ağustos'ta başlayacak Büyük Taar-

[30] **Yenigün,** "Aç Kardeşlerimizin Murahhasları Şehrimizde", 28 Temmuz 1922
[31] **Başbakanlık Cumhuriyet Arşivi;** 051.8.65.47; Bkz., EK:2.
[32] **Başbakanlık Cumhuriyet Arşivi;** 051.05.2.1.7; Bkz., EK: 3.
[33] **Yenigün,** "Cihan Facialarının En Dehşetlisi", 22 Ağustos 1922.

Levent Şahverdi Arşivi

ruz'un hazırlığı içinde bulunuyordu. Türk milleti, maddî- manevi bütün imkânları ile Anadolu'da Yunan işgaline son vermenin seferberliği içinde idi. Bu günlerde, bir çift çorabın, bir çift çarığın, bir avuç bulgurun hesabı yapılıyordu. İşte böyle çok kritik bir ortamda, Türk milleti Meclisi ile birlikte, Kırım, Kazan ve bu bölgelerdeki açlıktan ölmek üzere olan Müslüman kardeşlerinin yardım çığlıklarına asla kayıtsız kalmadı. Anadolu'nun her tarafında Kırım- Kazan ve diğer Kuzey Türkleri için yardımlar toplanmaya başlandı. Bu yardım faaliyetlerinden tespit edebildiğimiz bazı örnekler vermek istiyoruz;

7 Eylül tarihli Akşam gazetesi'nin haberinden anladığımıza göre, yardım için toplanan 2000 çuval un, Kırım ve Kazan yardım heyeti üyelerinden Abidullah ve Hoca İlyas Efendilerle Kırım ve Kazan Türkleri açlarına iletilmek üzere 6 veya 7 Eylül'de yola çıkarılmıştır. Daha önce de 1000 çuval un gönderilmişti. Yardım heyeti üyelerinden Feyzi Efendi Kırım ve Kazan açlarının temsilcisi olarak Türkiye'de kaldı[34].

Kırım'da yayınlanan *Yeni Dünya* gazetesi 21 Eylül 1922 (No:73) tarihli nüshasında[35] "Türkiye Hilal-i Ahmer'inin Kırım Müslüman Açlarına Yardımı" başlıklı haberinde şöyle denilmektedir;

"Sentebır (Eylül) 18'de Akmescid'e Türkiye Hilal-i Ahmer Cemiyeti tarafından Kırım Aç Müslümanlarına Kurban Bayramı Hediyesi olarak gönderilen iâneyi getiren Hilal-i Ahmer hâdimlerinden Hakkı ve Süleyman Beyler gelmişlerdir. Kırım Müslüman Açlarına gönderilen ve bayram hediyesi 2000[36] çuval un ve 700 sandık (yaşcık) sebzevat ve et konservelerden ibarettir. Bundan başka *Kazan Müslüman Bala Evi* emrine gönderilecek 1050 sandık sebzevat ve et konserveleri gönderilmiştir.

Hakkı ve Süleyman Beyler Akmescid'de Merkezi Açlara Yardım Komitesine varmışlar ve orada getirdikleri iânenin ne suretle taksim

[34] **Akşam,** "Aç Müslümanlar Heyeti", 7 Eylül 1922.

[35] Gazetenin eski harfli tarihi 21 Eylül olarak yazılmışken, Kril alfabesiyle yazılan tarih 12 Sentebır'dır. Zannediyoruz burada bir dizgi hatası olmuştur.

[36] Metinde 20 000 çuval şeklidedir. Yanlış yazıldığını tahmin ediyoruz.

Levent Şahverdi Arşivi

olunmasına ve hangi rayonlara (ilçelere) ne mikdarda verilmesine dair teklifte bulunarak bir liste takdim etmişlerdir. …

Hakkı ve Süleyman Beyler Kırım'da mevcud çocuk evlerini ve yardım verilen mahalleri ziyaret edeceklerdir. Vaki olan mülâkatımızda Türkiye Hilal-ı Ahmer Cemiyetinin ve ashab-ı hayratın Kırım Müslüman açlarına ileride de yardımda bulunacaklarını söylediler."[37]

Bu seferde gönderilen yardımlardan Kırım'a ayrılanların, dağıtım listesi yapılmış ve buna göre yardımlar ihtiyaç sahiplerine ulaştırılmıştır. Bu listeye göre her biri 63 kg. ağırlığında olan 2000 çuval un şu şekilde dağıtılmıştır;

Sudak ilçesi 324 (Çuval) , Uzkut Köyü 53, Canköy ilçesi 129, Bagatir ve yöresi 304, Yalta, Alipka ve Yöresi 215, Bakal ilçesi, Yevnatır 161, Karasu Pazar ve yöresi 80, Feodosya ve yöresi 80, Bahçesaray ve yöresi 80, Büyükonlar ve yöresi 61, Sivastopol 5, bu ilçelerin Müslüman Bay ve bayan Öğretmenleri 32, Kırım Tatar Darülmuallimatı için 60 çuval un dağıtılmış idi. Unun dışında 656 Kasa kurutulmuş sebze-meyve ve 40 kasa konserve yukarıda belirtilen ilçelerdeki Müslüman çocuklu ailelere dağıtılması uygun görülmüştür[38].

Bu yardımlar karşısında, Kırım Merkez İcraat Komitesi Reis Vekili Bekir Çobanzade, Kırım Açlarına Yardım Merkezi Komitesi Reisi Vekili Şovedof, Sivastopol Açlarına Yardım Komitesi Vekili İsa ve Merkezi Komite azaları Hilal-i Ahmer Cemiyeti Merkez-i Umumisine gönderdikleri yazıda; yapılan yardımlar için teşekkürlerini bildirmişler ve halen 300 bin kadar Kırımlı Müslümanın açlıkla mücâdele halinde olduğunu ifade ederek yardımların devamından çok memnun kalacaklarını ifade etmişlerdir[39]. Kırım Tatar Darülmuallimatı Müdürü de kendileri için gönderilen 60 çuval un için teşekkürlerini bildirerek okulları bünyesinde bulunan 50 öğrencili Tatar Doktor Yardımcısı ve Ebe Mektebi için de mümkünse yardım gönderil-

---

[37] **Kızılay Arşivi;** Kutu: 1198, Belge:38-1.

[38] **Kızılay Arşivi;** Kutu:1198, Belge:47. Bkz., EK:4; Her bir kasada kurutulmuş sebzelerden 2 tane sert kutu var ve her biri de 8 kilo ağırlığındadır. Her bir kasada konservelerden 100 tane var. Her biri de 100 gr. ağırlığındadır.

[39] **Kızılay Arşivi;** Kutu: 1198, Belge:54, 54-1.

Levent Şahverdi Arşivi

mesini talep etmiştir[40]. Bu talebin de karşılandığını görüyoruz. Kırım Tatar Darülmuallimatı Talebe Vekileleri adına Kadızade Hoca Abdülkuddüs ve Kırım Tatar Doktor Yardımcısı ve Ebe Mektebi Talebe Vekileleri adına A. Rifatova, 18 Ekim 1922'de Hilal-i Ahmer Cemiyeti'nin Kırım'daki temsilcisine teşekkür mektubu göndermişlerdir[41]. Karasu Pazar ilçesi mülki sorumluları da açlar için gönderilen 80 çuval un ve 30 sandık konserve yardımı için teşekkürlerini bildirdiler[42].

Kazan ve yöresindeki yardımların organizasyonu ve dağıtımında Hilal-i Ahmer yetkilisi Hakkı Bey görev aldı. Hakkı Bey, Kazan'a kadar giderek buradaki açları ziyaret etmiş, Kazan Türkleri de bundan çok memnun kalmışlardı. Bu yardımda gönderilen 1060 sandık konserve Rusya'nın her tarafına dağılmış özellikle Moskova, Ufa ve Kazan'da bulunan Müslüman çocuklarının barındırıldığı yetimhanelere dağıtıldı. Türkiye'nin fevkalâde makbule geçen ve aç çocukları ölümün pençesinden kurtaran bu yardımları için Rusya Müslümanları Nezareti Diniyyesi Nezdinde Açlara Yardım Komisyonu Reisi Kadı Keşşafüddin Tercümanî 8 Aralık 1922 tarihli yazısıyla Türkiye'ye şükran ve minnet duygularını bildirmiştir[43].

---

[40] **Kızılay Arşivi;** Kutu: 1198, Belge:46; Kırım Tatar Darülmuallimat Müdürü bu teşekkür mektubunda ayrıca okulları hakkında da bilgi vermeyi uygun görerek şunları ifade etmiştir;

"Kırım Tatar Darülmuallimâtı birbuçuk asırlık Rus istibdat idaresini deviren Rusya büyük inkılabından bilistifade 1918 inci senesi Kırım Tatar Milli idaresi ile Kırım Müslüman Kadınlar Cemiyetinin teşebbüsüyle Akmescid'de açılmış idi. İlk senesinde mektebte nısfî leylî (yarı yatılı) olmak üzere ibtidaî mekteblerini bitiren 74 talebe bulunuyordu. Mektep iki sınıflı olarak açıldı. Şuralar hükümetinin son defa Kırım'a gelmesiyle mektebin bütün masarıfını Kırım Maarif Şubesi kendi üzerine almış ve talebenin sayısını da ziyadeleştirmiştir. Dört senelik hayat-ı tedrisiyeden sonra Darü'lmuallimat bu sene ilk defa olmak üzere 21 muallime çıkardı (mezun etti). Mektebin umumi tahsili beş yıldır. Maksadı pek ziyade acınıklı bir halde olan Kırım Tatar İbtidaî mektepleri için muallime hazırlamaktır. Kırım'ın muallimeye olan ihtiyacı nazar-ı itibara alınarak 922/923 oku senesi için Darülmuallimatın talebe sayısı ikiyüze çıkarılmaya karar verildi. Her ne kadar mektebin bütün masarıfını hükümet deruhde etse de zamanın ağırlığından dolayı maarif bütçesi mektebleri tam manasıyla temin etmek iktidarında değildir. bu suretle mektebin birçok ihtiyaçlarını idare bizzat kendisi temin etmeye mecburdur."

[41] **Kızılay Arşivi;** Kutu: 1198, Belge:45.

[42] **Kızılay Arşivi;** Kutu: 1198, Belge:47-1. Bkz., EK:5.

[43] **Kızılay Arşivi;** Kutu: 1198, Belge: 55. Bkz., EK:6, 6a.

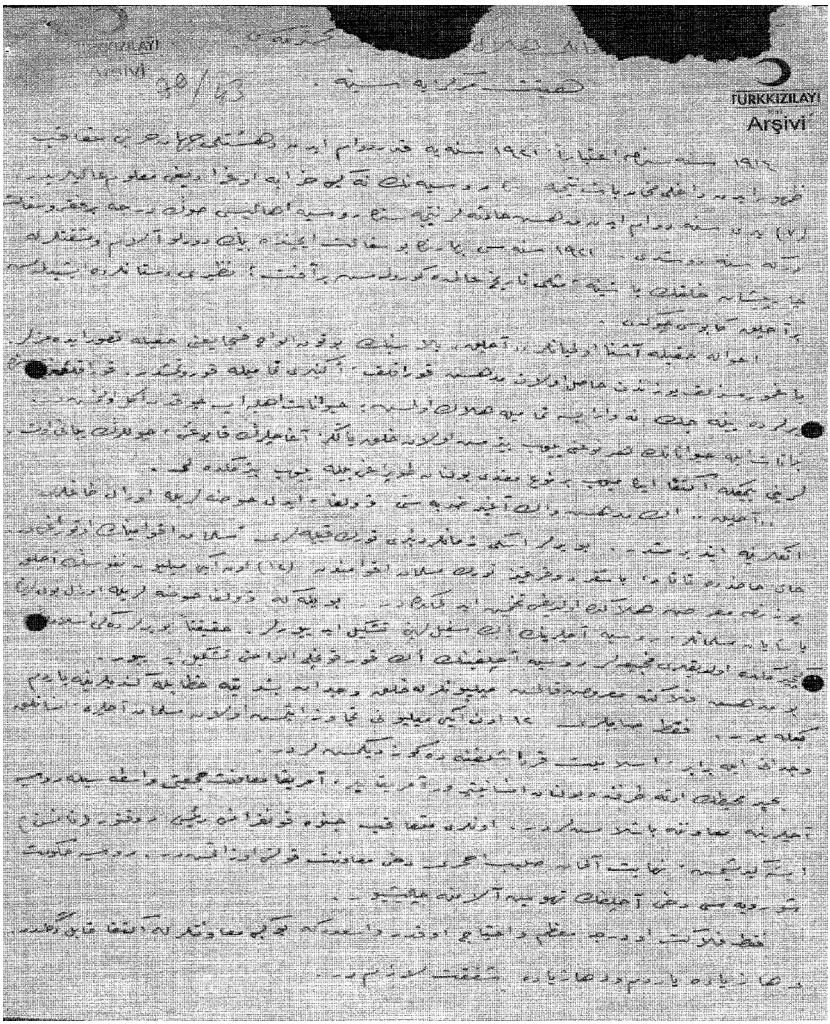
Levent Şahverdi Arşivi

SONUÇ

Görüleceği üzere, 1920'li yılların başlarında Rusya'da çok ciddî bir kuraklık ve açlık felâketi yaşanmıştır. Bu felâketten ise Kırım ve İdil havzasındaki Türkler, Kazan Türkleri oldukça fazla etkilenmişler idi. Karadeniz'in kuzeyindeki kardeşlerinin feryatlarını duyan ve acılarını kendi canında hisseden Anadolu Türkleri ise bu faciaya asla duyarsız kalmadı. Üstelik bu günlerde, İstiklal Savaşı'nın en kritik dönemecine girilmiş, aşağı-yukarı 10 yıldır kesintisiz savaş halinde olan bir millet, vatan savunmasında artık en son imkânlarını seferber ediyordu. Bir çift çorabın, bir dilim ekmeğin, bir avuç buğdayın hesabı yapılıyordu. Bu imkânsızlıklar içinde, TBMM ve Anadolu Türklüğü yardımsever bir millet ve devlet geleneğinin bir devamı olarak, elinden geldiğince aç kardeşlerinin yardımına koştu. Geçmişte yaşanan bu dostluk ve yardımlaşma örnekleri, şüphesiz günümüz için de Türkiye ile, Rusya- Ukrayna ve bu coğrafyada yaşayan insanların dostluk ve kardeşlik duygularının ve iyi ilişkilerin gelişmesinde fevkalâde önemli bir referans olarak karşımızda duruyor.

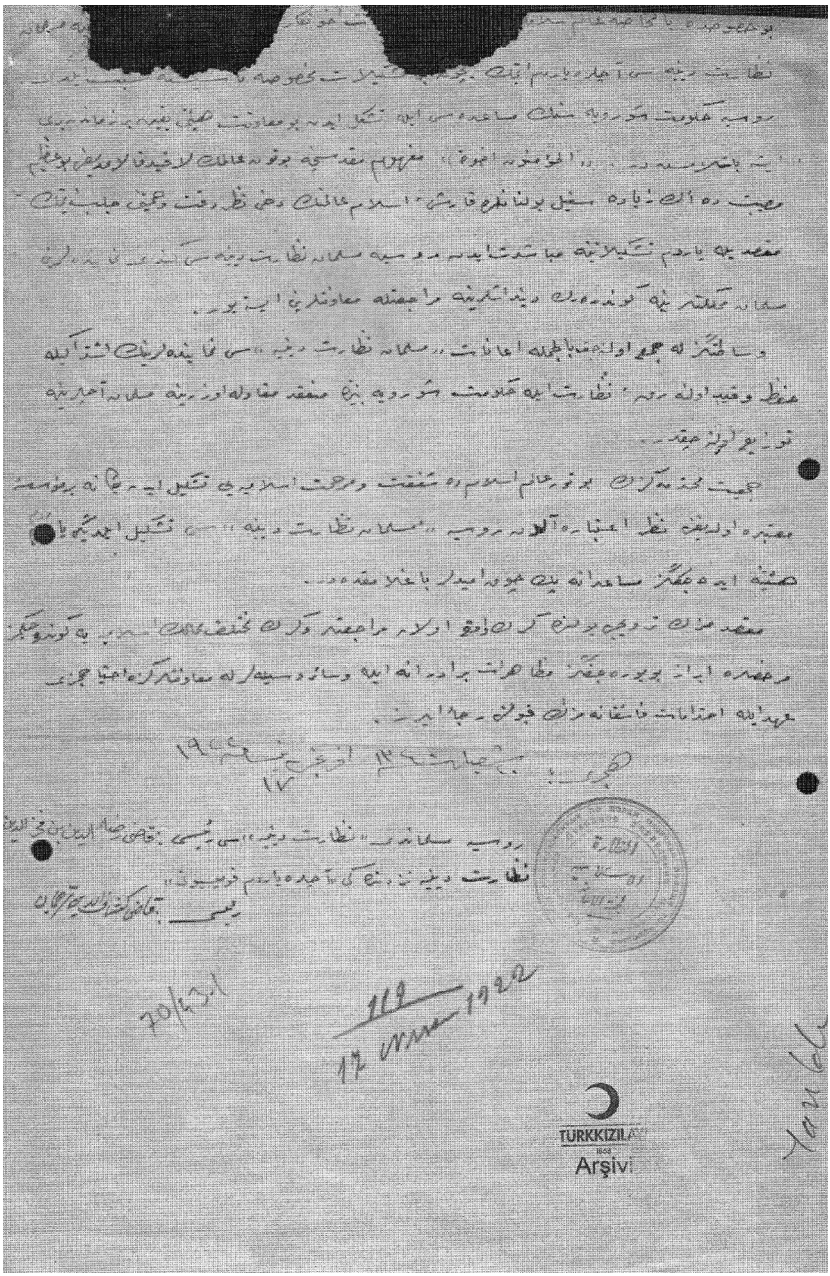
Levent Şahverdi Arşivi

Ek:1- *Kızılay Arşivi*; Kutu:70, Belge:43.



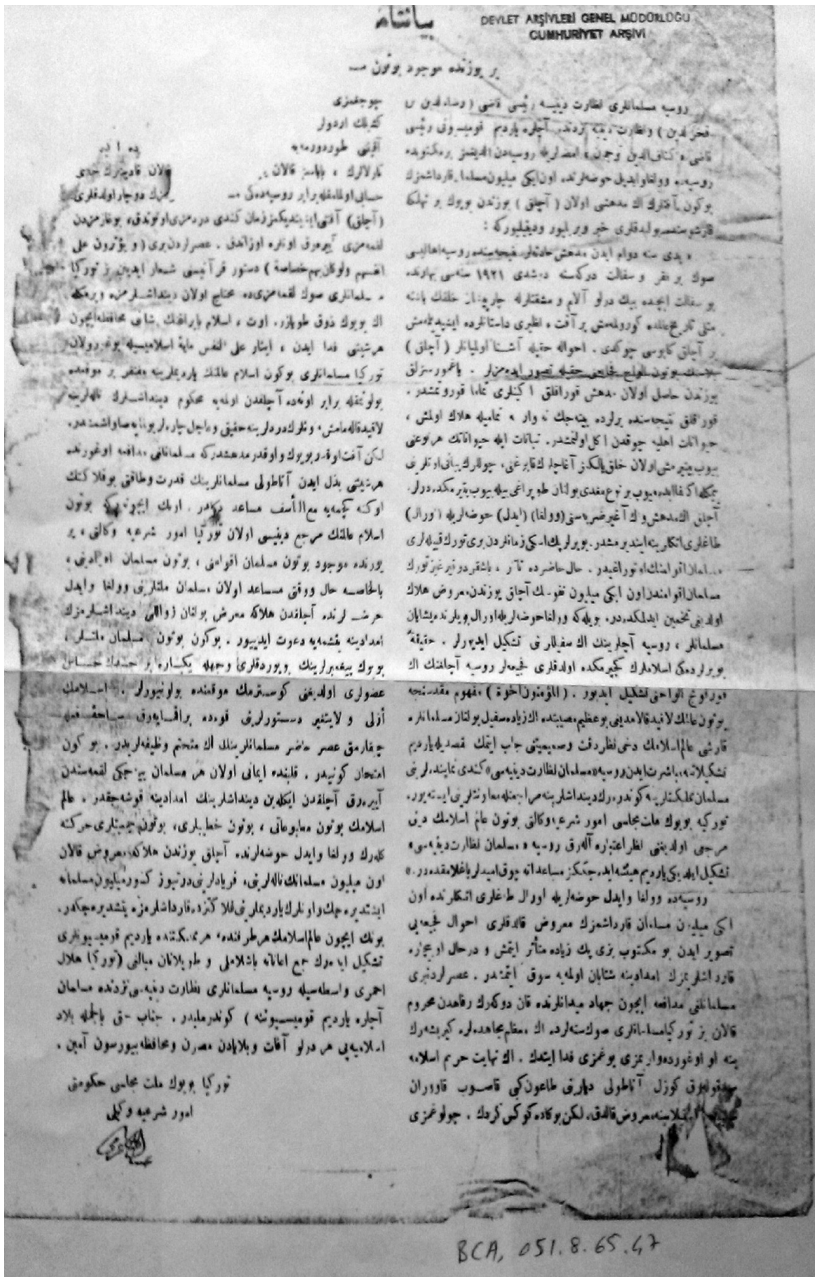
Levent Şahverdi Arşivi

EK: 1-a *Kızılay Arşivi*; Kutu:70, Belge:43-1



Levent Şahverdi Arşivi

EK:2- Başbakanlık Cumhuriyet Arşivi; 051.8.65.47



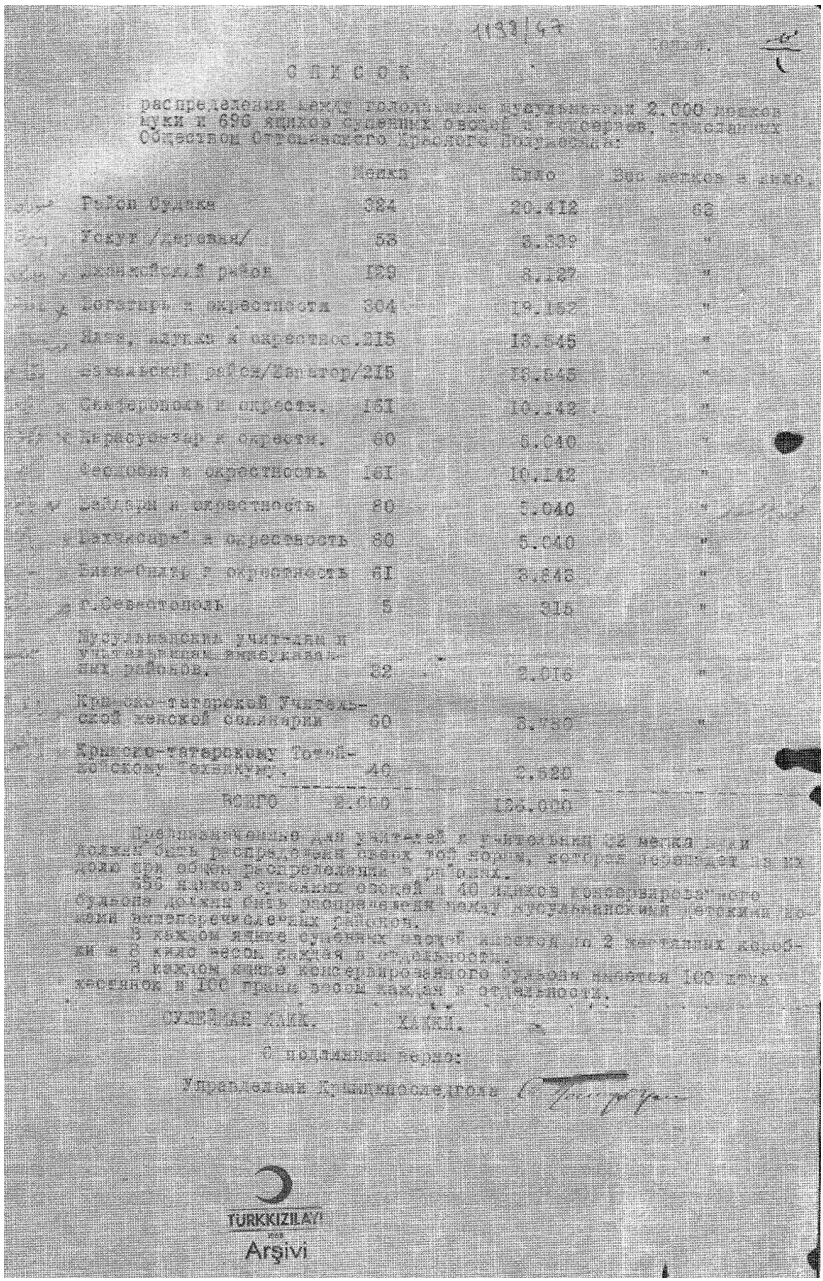
Levent Şahverdi Arşivi

EK:3- *Başbakanlık Cumhuriyet Arşivi*; 051.05.2.1.7



Levent Şahverdi Arşivi

EK:4- *Kızılay Arşivi*; Kutu:1198, Belge:47



СПИСОК

распределения между голодающими мусульманами 2.000 пудов муки и 696 ящиков сушеных овощей и фруктов, присланных Обществом Отечественного Красного Полумесяца:

	Мешк.	Пудов	Вес мешков в пудах
Район Судака	384	20.412	68
Ускут /деревня/	58	3.039	"
Джанкойский район	129	6.127	"
Богатырь и окрестности	304	19.152	"
Ялта, Алупка и окрестнос.	215	13.545	"
Евпаторийский район/Евпатор/	215	13.545	"
Симферополь и окрестн.	161	10.142	"
Перекоп/пер и окрестн.	80	5.040	"
Феодосия и окрестность	161	10.142	"
Кайсуры и окрестность	80	5.040	"
Карасубазар и окрестность	80	5.040	"
Бахчисарай и окрестность	61	3.843	"
Г.Севастополь	5	315	"
Мусульманским учителям и учительницам вымуждающих районов.	32	2.016	"
Крымско-татарской Учительской женской семинарии	60	3.780	"
Крымско-татарскому Земледельческому техникуму.	40	2.520	"
ВСЕГО	2.000	126.000	

Предназначенные для учителей и учительниц 32 мешка муки должны быть распределены всех тех пунктов, которые получают из них долю при общем распределении в районах.

696 ящиков сушеных овощей и 40 ящиков консервированного судака должны быть распределены между мусульманскими деятелями по усмотрению вышеперечисленных районов.

В каждом ящике сушеных овощей имеется по 2 металлических коробки и с каждая весом каждая в отдельности.

В каждом ящике консервированного судака имеется 100 штук консервов в 100 грамм весом каждая в отдельности.

СУЛЕЙМАН ХАКИ. ХАКИ.

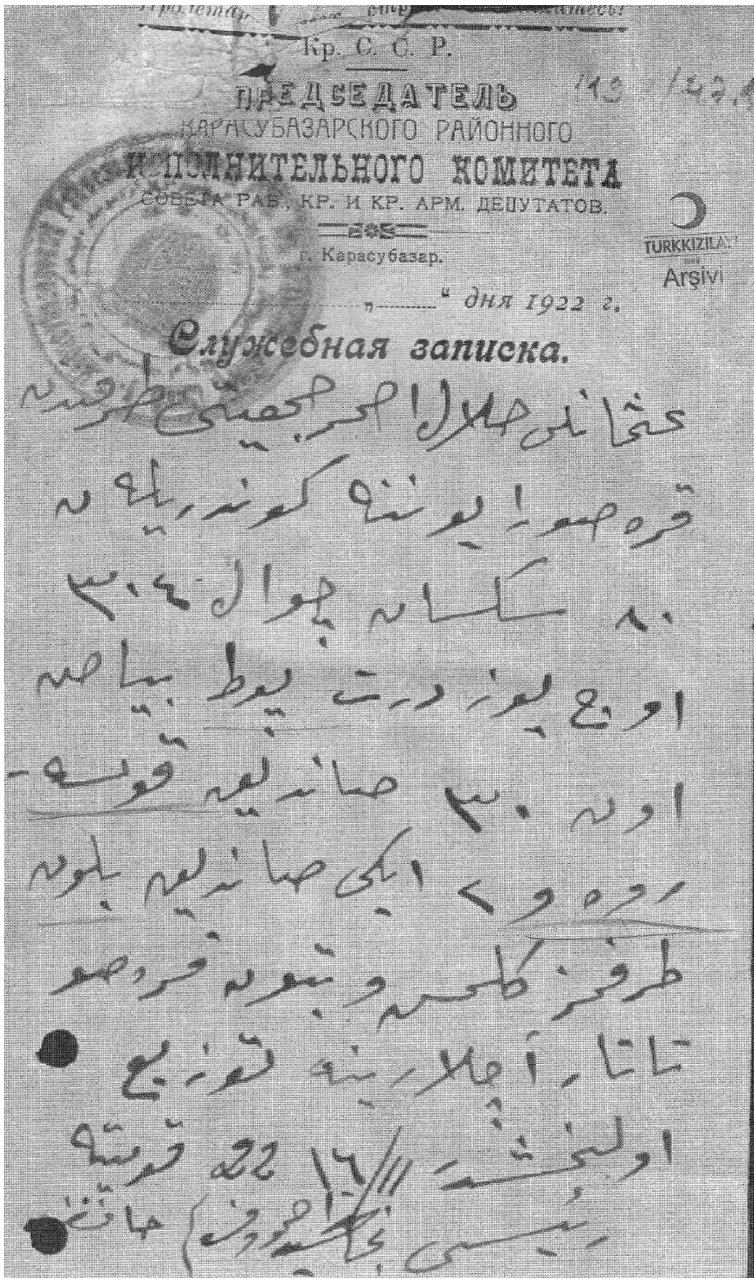
С подлинным верно:

Управляющий Крымнаследства

TÜRKKIZILAY Arşivi

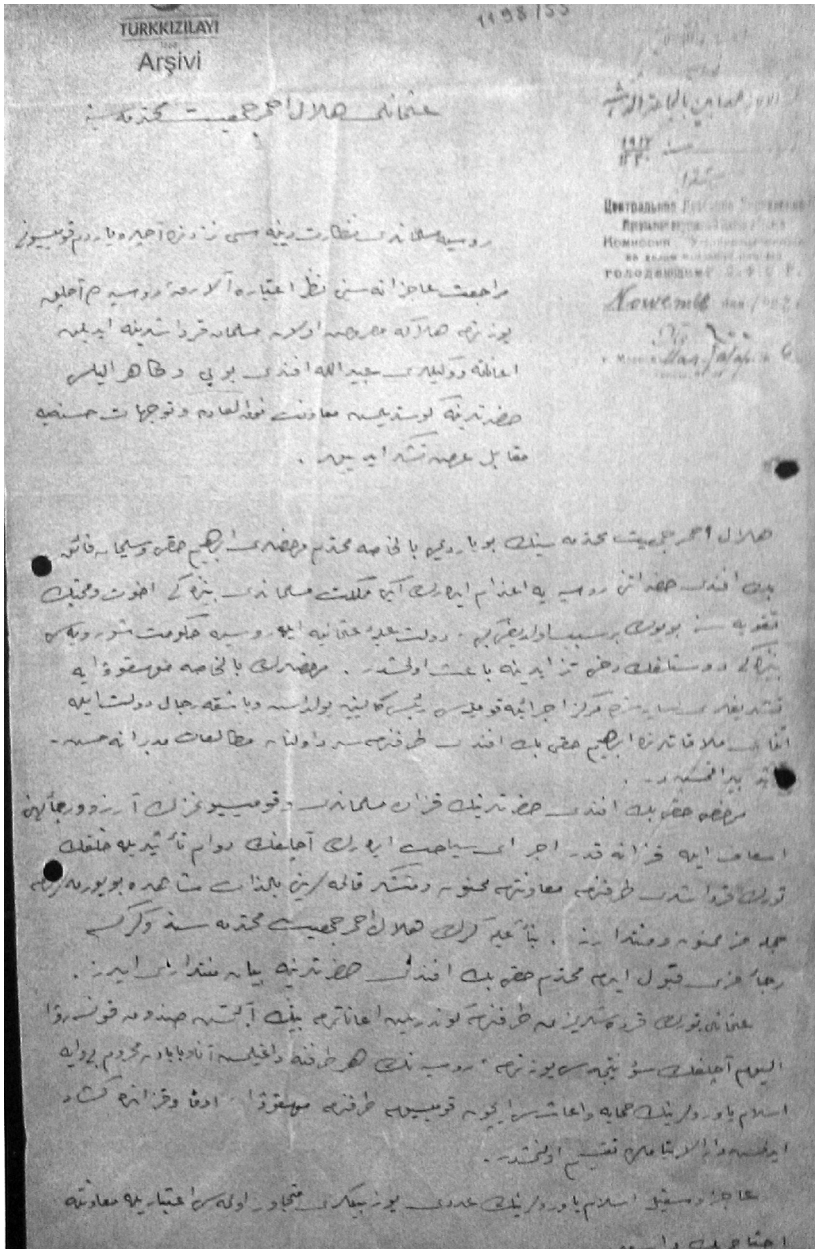
Levent Şahverdi Arşivi

EK:5- Kızılay Arşivi; Kutu: 1198, Belge:47-1



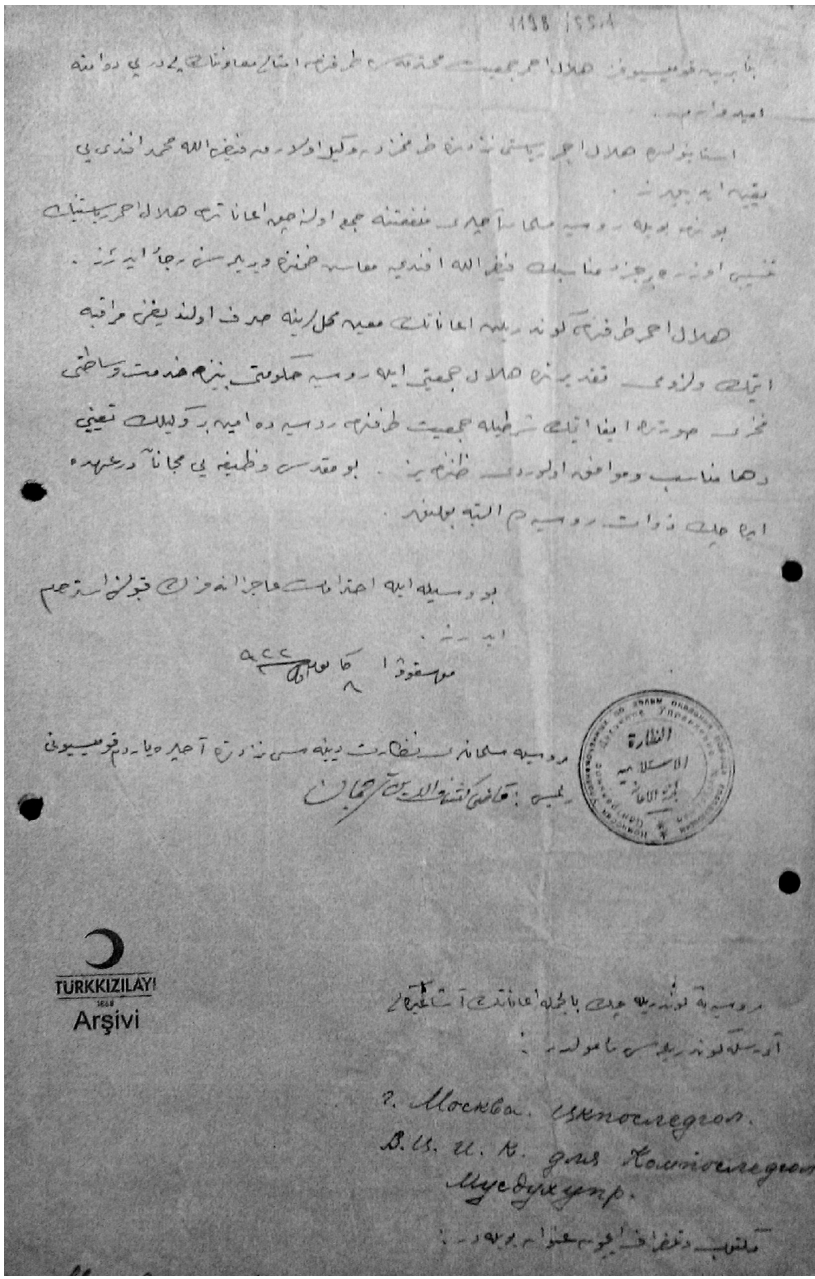
Levent Şahverdi Arşivi

EK:6, 6a- Kızılay Arşivi; Kutu: 1198, Belge: 55.



Levent Şahverdi Arşivi

EK: 6-a.



TÜRKKIZILAY
Arşivi

Levent Şahverdi Arşivi

ATATÜRK İLKELERİ VE İNKILÂP TARİHİ DERSİ'NİN UYGULANMASINA YÖNELİK ÖĞRETİM ÜYESİ GÖRÜŞLERİ: SORUNLAR VE ÇÖZÜM ÖNERİLERİ

Cezmi ERASLAN*
Alper KAŞKAYA**

ÖZET

Türkiye Cumhuriyeti'nin varlığını devam ettirme yolunda bir amaca hizmet eden Atatürk İlkeleri ve İnkılâp Tarihi dersinin bu amaçlara istenilen düzeyde hizmet edebilmesi için dersin uygulamasında var olan sorunların ortadan kaldırılması gerekmektedir. Bu bağlamda, Atatürk Araştırma Merkezi tarafından 2-4 Şubat 2011 tarihinde Antalya'da "Atatürk İlkeleri ve İnkılâp Tarihi Dersi" problemlerini belirlemek üzere bir çalıştay düzenlenmiştir. Çalıştaya katılan öğretim üyelerinin Atatürk İlkeleri ve İnkılâp Tarihi Dersi'ne yönelik görüşlerini belirlemek üzere gerçekleştirilen bu çalışma, 62 öğretim üyesi ile gerçekleştirilmiştir. Araştırmada durum tespitine dayanan betimsel yöntem kullanılmıştır. Araştırma sonunda elde edilen bulgulara göre genel olarak öğretim elemanlarının Atatürk İlkeleri ve İnkılâp Tarihi dersini vermekten memnun oldukları, ders anlatırken genellikle düz anlatım ve soru cevap gibi uygulamalara yer verdikleri görülmüştür. Öğretim elemanlarının birçoğu dersin içeriğinin verildiği haliyle yeterli olmadığını ve dersin mümkün olduğunda yüz yüze verilmesi gerektiğini ifade etmişlerdir. Bununla birlikte dersi veren öğretim elemanlarının mesleki yeterliliğin yanı sıra kişilik özelliklerinin iyi olması ve milli değerlere sahip olma gibi duyuşsal niteliklere de sahip olması gerektiği çalıştaya katılan öğretim üyelerince vurgulanmıştır.

Anahtar Kelimeler: Atatürk İlkeleri ve İnkılâp Tarihi Dersi, öğretim üyesi, sorunlar ve çözüm önerileri.

* Prof. Dr., Atatürk Araştırma Merkezi Başkanı. E-posta: ceraslan@hotmail.com
** Arş. Gör. Gazi Üniversitesi Eğitim Fakültesi. E-posta: kaskaya@gazi.edu.tr

Levent Şahverdi Arşivi

THE OPINIONS OF ACADEMICIANS ON ATATÜRK'S PRINCIPLES AND REVOLUTIONARY HISTORY COURSE (PROBLEMS & SOLUTIONS)

ABSTRACT

Atatürk Principles and Revolution History lessons serves the purpose of continuing the existence of the Republic of Turkey. In the course should be to eliminate existing problems for achieve the aims on the desired level. In thes context, "Atatürk Research Centre" organized a workshop to identify problems of "Atatürk Princkiples and Revolution History Lesson" on 2-4 February 2011 in Antalya. To determine the views of academicians for the "Atatürk Principles and Revolution History Lesson" conducted with 62 academicians. Descriptive case study method was used based on means testing. Based on the findings of the research, the academicians in general were found to be glad to teaching of "Atatürk Principles and Revolution History" lessons. Academicians generally used to "lecture" and "question & answer" teaching techniques in their lessons. Many academicians expressed that their course content was not enough as it is given and should be given face to face as much as possible. However academicians, participated in the workshop, should be emphasized the teaching staff must have professional qualifications, positive personal trait and national values.

Key Words: Atatürk Principles and Revolution History lessons, academicians, problems-suggestions.

Levent Şahverdi Arşivi

Giriş

Bir milletin kendi milli değerlerine göre yaşaması ve sağlıklı bir şekilde ayakta durması, tarihini bilmesiyle doğru orantılıdır. Tarih, bireyi topluma kazandıran bir ders olarak, öğrenciye bu günün şartlarına uygun milli ve evrensel değerler kazandırmayı amaç edinen bir derstir. Tarih dersleri sayesinde değerlerin toplum tarafından benimsenip yaşatılması sağlanır. Değerler; birey tarafından önemli olan, genellenmiş davranış ve halleri temsil eden kurgulardır. Değerler, birey ve toplumların gelişiminde önemli bir yer tutarak davranışlarını etkiler. Eğitim sistemindeki çeşitli girdilerden beslenen değerler, hayat boyu değişebilir. Bu değerlerin toplum tarafından öğrenilip benimsenmesinde tarihin rolü göz ardı edilmemelidir. Gazi Mustafa Kemal ATATÜRK'ün "*Türk çocuğu ecdadını tanıdıkça büyük işler yapmak için kendinde kuvvet bulacaktır*" sözü gelecek nesillerin istenilen niteliklerde yetiştirilmeleri için tarihi iyi ve doğru bir şekilde öğrenmeleri gerektiğini ve onların tarihin önemini kavramalarının önemini açıkça ortaya koymaktadır. Bu noktada Türk İnkılâp tarihinin öğretimi, önemli bir mesele olarak karşımıza çıkmaktadır.

Bilindiği gibi Türk gençliğine Atatürk düşüncesi, Atatürk İlkeleri ve Türk İnkılâbı hakkında doğru bilgi vermek üzere 1933 yılında İstanbul Üniversitesi bünyesinde *İnkılâp Tarihi Enstitüsü*'nün kurulması ve akabinde inkılâbın önemli simalarının dersleriyle başlanan *İnkılâp Tarihi Dersleri* 1981 yılından bu yana eğitimin her seviyesinde uygulanmaktadır. Atatürk İlkeleri ve İnkılâp Tarihi dersi ile öğrencilerden sadece tarih bilgisi edinmeleri beklenmemekte, Türkiye Cumhuriyeti Devleti'nin temelini teşkil eden Atatürk ilke ve inkılâplarını, bunların oluşum sürecindeki tarihî olayları kavramaları da istenmektedir.

Bu ilke ve inkılâplar doğrultusunda Türk milli kültürünü muasır medeniyet seviyesinin üzerine çıkaracak bir nesil yetiştirmek amaçlanmaktadır. Bu amacı gerçekleştirmek için analiz ve sentez yapabilen, problem çözme becerisine sahip gençler yetiştirilmesi beklenmektedir.

Levent Şahverdi Arşivi

Bu hedefler doğrultusunda Atatürk İlkeleri ve İnkılâp Tarihi dersinin öğretiminde temel hedeflerden birisi, olguları ezberletmek yerine onları benimsetmek ve değere dönüştürmek suretiyle öğrencilerin konuya karşı ilgilerini artırmak ve devamlı kılmak olmalıdır. Öğrencilerin bu disiplinin ana özelliklerinin farkına varmaları için; bilginin aynen aktarıldığı bir ortam yerine, aktif katılımın sağlandığı, analiz ve sentez becerilerini geliştirmeye imkân veren bir ortam oluşturulmalıdır. Bu derste, öğrencinin geçmişten ibret alması için olayların nedenleri ana hatlarıyla vurgulanırken, dün, bugün ve yarın bağlamında olayları değerlendirecek bakış açısı öğrenciye kazandırılmalıdır. Ancak bu şekilde geleceğe yön vermek için Atatürk İlkeleri ve İnkılâp Tarihi dersinden faydalanması mümkün olacaktır. Bu süreçte olaylar ve kişiler görsel ve işitsel kanıtlara dayandırılarak aktarılırken, olay mahalline yapılacak gezi ve gözlemlerle, müze incelemeleri ve gerekli hallerde kaynak kişi ve sözlü tarih yöntemleri ile öğretim desteklenmelidir. Aksi halde bu derste öğrenilenler sadece bilgi olarak zihinlerde yer tutacak ve bir süre sonra da unutulacaktır.

Ancak Atatürk İlke ve İnkılapları dersinin ilk günlerinden günümüze değin aynı yöntem ve tekniklerle ve aynı içerikle işlenmiş olması sebebiyle, günümüzde eğitimin bütün kademelerinde derse verilen önem ve ihtimam büyük ölçüde azalmıştır. Dersler; işlenişi, içeriği, süreleri, gün ve zamanları itibarıyla adeta yasak savmak için yapılır hale gelmeye başlamıştır. Buna paralel olarak Türkiye Cumhuriyetinin 100 yılına yönelik projelerin ortaya konulduğu bu günlerde dersin adı, içeriği ve yapılma şekli hakkında her kesimden yetkili olsun olmasın fikir beyan edildiği görülmektedir. Dersin amaçlarının gerçekleşme oranının düşük olması, ders kitabı, içerik, öğretmen yeterlilikleri, dersin işlenişinde kullanılan yöntem ve teknikler gibi birtakım sorunlara bağlanmaktadır. Söz konusu tespitte haklılık payı vardır zira, Türkiye'de bu alanın öğretiminin ilk, orta ve yüksek öğretim basamaklarında yapılmasına rağmen, her basamakta aynı türde problemlerle karşılaşılmaktadır. Farklı öğretim düzeylerinde benzer, hatta aynı sorunların yaşanıyor olması bir sıkıntının olduğunu

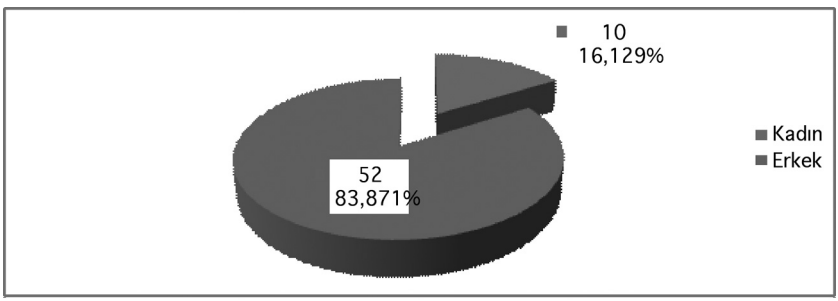
Levent Şahverdi Arşivi

göstermektedir. Salt bir tarih dersi olmaktan ziyade Türkiye Cumhuriyeti'nin varlığını devam ettirme yolunda bir amaca hizmet eden Atatürk İlkeleri ve İnkılâp Tarihi dersinin bu amaçlara istenilen düzeyde katkı sağlayabilmesi için dersin uygulamasında var olan sorunların ortadan kaldırılması gerekmektedir.

Bu bağlamda, Atatürk Araştırma Merkezi tarafından 2-4 Şubat 2011 tarihinde Antalya'da "Atatürk İlkeleri ve İnkılâp Tarihi Dersi" problemlerini belirlemek üzere üniversitelerden dersi veren birim yetkilileri ve hocalardan 88 akademisyenin katıldığı bir çalıştay düzenlenmiştir. Çalıştaya katılan öğretim üyelerinin Atatürk İlkeleri ve İnkılâp Tarihi Dersi'ne yönelik görüşlerini belirlemek amacıyla gerçekleştirilen bu çalışmada, durum tespitine dayanan betimsel yöntem kullanılmıştır. Bu araştırma bağlamında veriler araştırmanın amacına uygun olarak oluşturulan anket formu yardımıyla toplanmıştır.

Bulgular

Araştırmaya katılan öğretim üyelerinin cinsiyete göre dağılımı Grafik 1'de sunulmuştur.

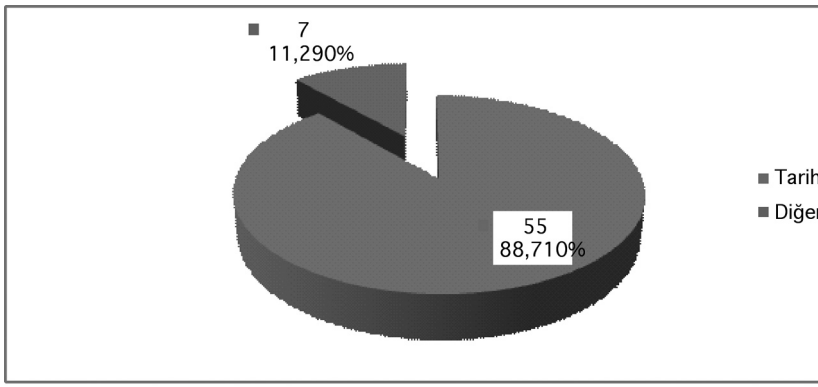


Grafik 1. Araştırmaya katılan öğretim üyelerinin cinsiyete göre dağılımı

Grafik 1 incelendiğinde araştırmaya katılan toplam 62 öğretim üyesinin 52'sinin erkek, ve 10'unun kadın katılımcılardan oluştuğu görülmektedir.

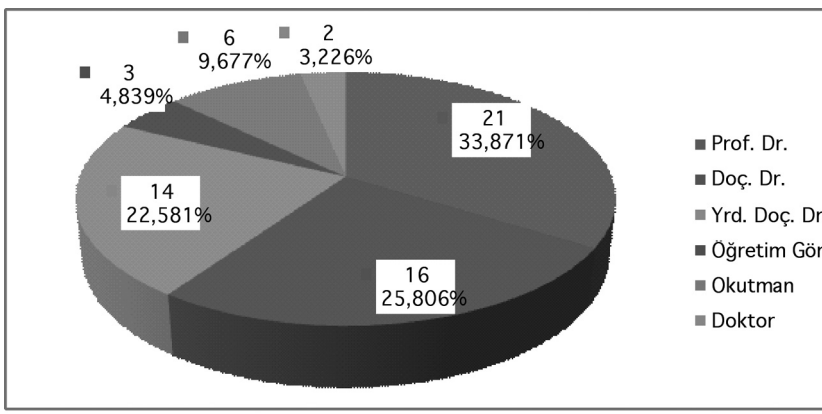
Araştırmaya katılan öğretim üyelerinin branşlarına göre dağılımı Grafik 2'de sunulmuştur.

Levent Şahverdi Arşivi



Grafik 2. Araştırmaya katılan öğretim üyelerinin branşlarına göre dağılımı

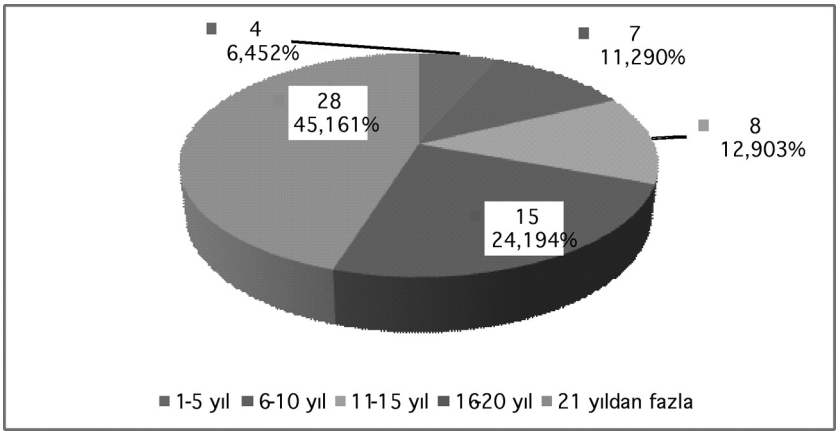
Öğretim üyelerinin branşlarına yönelik olarak Grafik 2'ye bakıldığında araştırmaya katılan toplam 62 öğretim üyesinin 55'inin tarih ve 7'sinin diğer branşlardan olduğu anlaşılmaktadır. Araştırmaya katılan öğretim üyelerinin unvana göre dağılımı Grafik 3'te sunulmuştur.



Grafik 3. Araştırmaya katılan öğretim üyelerinin unvana göre dağılımı

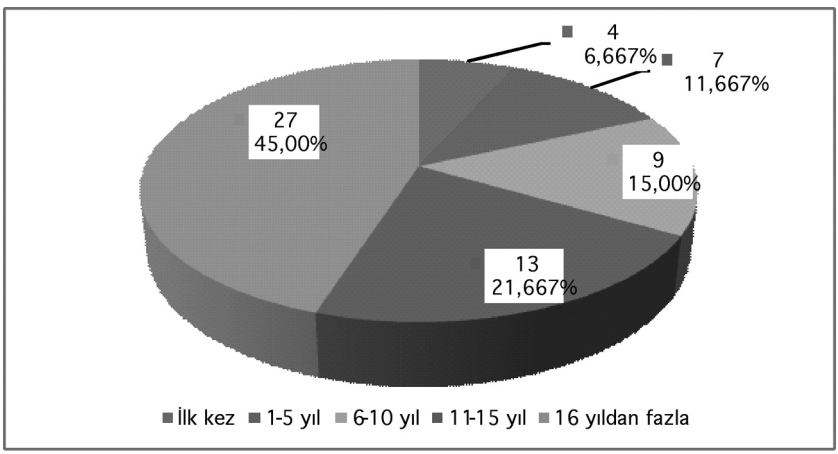
Grafik 3'e göre araştırmaya katılan toplam 62 öğretim üyesinin 21'i profesör doktor, 16'sı doçent doktor, 14'ü yardımcı doçent doktor, 3'ü öğretim görevlisi, 6'sı okutman, 2'si doktor unvanına sahiptir. Araştırmaya katılan öğretim üyelerinin mesleki kıdemlerine göre dağılımı Grafik 4'te sunulmuştur.

Levent Şahverdi Arşivi



Grafik 4. Araştırmaya katılan öğretim üyelerinin mesleki kıdemlerine göre dağılımı

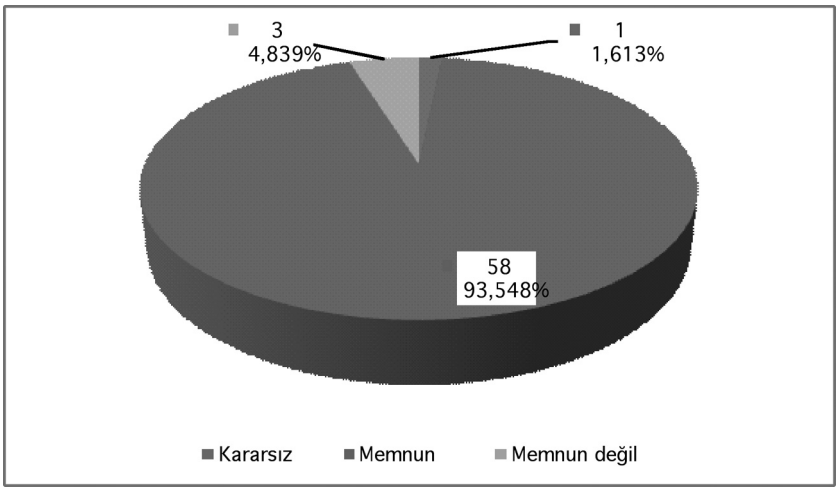
Araştırmaya katılan 62 öğretim üyesinden 4'ünün mesleki kıdeminin 1-5 yıl, 7'sinin 6-10 yıl, 8'inin 11-15 yıl, 15'inin 16-20 yıl, 28'inin ise 21 yıldan fazladır. Araştırmaya katılan öğretim üyelerinin Atatürk İlkeleri ve İnkılâp Tarihi dersini veriş sürelerine göre dağılımı Grafik 5'te sunulmuştur.



Grafik 5. Araştırmaya katılan öğretim üyelerinin Atatürk İlkeleri ve İnkılâp Tarihi dersini veriş sürelerine göre dağılımı

Levent Şahverdi Arşivi

Grafik 5'te sunulan verilere göre öğretim elemanlarının 4'ü dersi yeni vermeye başlamışken, 7 öğretim elemanı 1-5 yıldır, 9 öğretim elemanı 6-10 yıldır, 13 öğretim elemanı 11-15 yıldır. 27 öğretim elemanı 16 veya daha fazla yıldır bu dersi vermektedir. Araştırmaya katılan öğretim elemanlarının Atatürk İlkeleri ve İnkılâp Tarihi dersini vermekten memnun olma durumlarına göre dağılımı Grafik 6'da sunulmuştur.



Grafik 6. Araştırmaya katılan öğretim elemanlarının Atatürk İlkeleri ve İnkılâp Tarihi dersini vermekten memnun olma durumlarına göre dağılımı

Grafik 6'ya göre araştırmaya katılan öğretim elemanlarının 1'i memnuniyet ile ilgili soruya yanıt vermemiştir, 58'i Atatürk İlkeleri ve İnkılâp Tarihi dersini öğretmekten memnun olduğunu, 3'ü ise memnun olmadığını belirtmiştir. Memnun olmayan üç kişinin mesleki kıdemleri açısından incelenmesinde yarar olduğu düşünülerek öğretim elemanlarının bu iki değişkene ait verileri tek bir tabloda (Tablo 1) gösterilmiştir.

Levent Şahverdi Arşivi

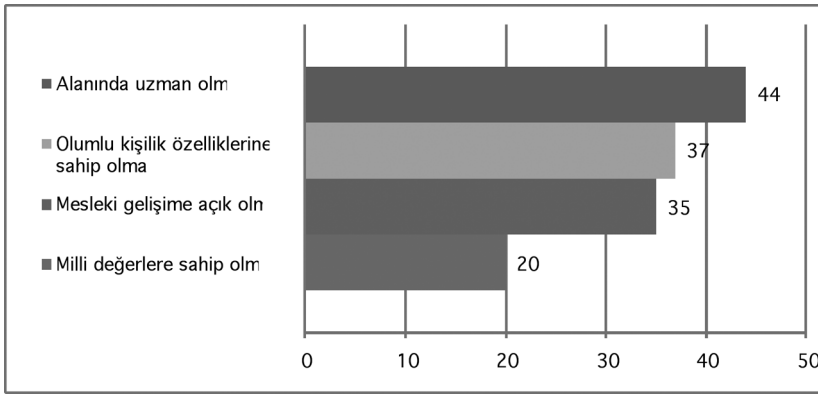
Tablo 1. Araştırmaya katılan öğretim elemanlarının mesleki kıdemlerine göre dersi öğretmekten memnuniyet durumları

Mesleki Kıdem	Memnuniyet	
	Memnun	Memnun değil
1-5 yıl	3	0
6-10 yıl	7	0
11-15 yıl	9	0
16-20 yıl	11	2
21 yıldan fazla	26	1
Toplam	57	3

Tablo 1 incelendiğinde araştırmaya katılan öğretim üyeleri arasında dersi öğretmekten memnun değilim diyenlerden 1'inin mesleki kıdeminin 21 ve üzeri yıl iken 2'sinin 16-20 yıl mesleki kıdeme sahip olduğu görülmektedir. Buna göre uzun süre dersi vermenin öğretim elemanlarının dersi öğretmekten duyduğu memnuniyet üzerinde olumsuz bir etkisi olduğu söylenebilir. Ancak sayının azlığı, neredeyse bir neslin yetişmesine yetecek sürede beklediği neticeyi alamamış olmanın verdiği bıkkınlık hissini de işaret edebilir.

Araştırmaya katılan öğretim elemanlarının görüşlerine göre dersi öğreten öğretim elemanında olması gereken nitelikler Grafik 7'de verilmektedir.

Levent Şahverdi Arşivi



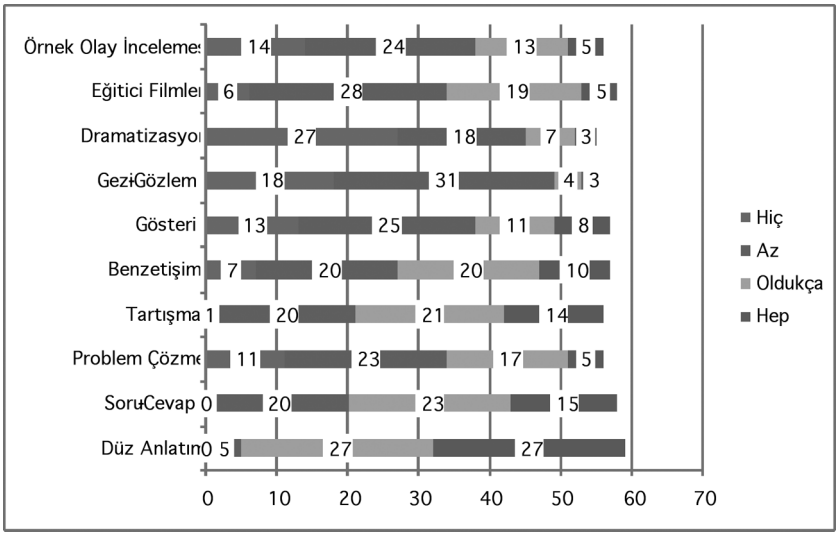
Grafik 7. Araştırmaya katılan öğretim elemanlarının görüşlerine göre dersi öğreten öğretim elemanında olması gereken nitelikler

Araştırmaya katılan öğretim üyelerinin *"Dersi öğreten öğretim elemanlarında olması gereken nitelikler nelerdir?"* sorusuna verdikleri cevaplar içerik analizi yöntemiyle incelenmiştir. İnceleme sonuçlarını gösteren Grafik 7'ye göre 44 kez ile en çok *"alanında uzman olmak (mesleki yeterlilik)"* kavramı ifade edilirken, 37 kez *"olumlu kişilik özelliklerine sahip olmak"*, 35 kez *"mesleki anlamda gelişim"* ve 20 kez *"milli değerlere sahip olmak*" kavramları ifade edilmiştir.

Arayışın ideolojik olmaktan çok yeterlilik, örnek kişilik ve kendini geliştirmek noktasında yoğunlaşması dersi veren kadronun uygulamadaki tercihlerini ilmi yönde ortaya koyduklarını göstermektedir.

Araştırmaya katılan öğretim elemanlarının görüşlerine göre dersi öğretirken kullandıkları öğretim yöntemleri Grafik 8'de verilmektedir.

Levent Şahverdi Arşivi



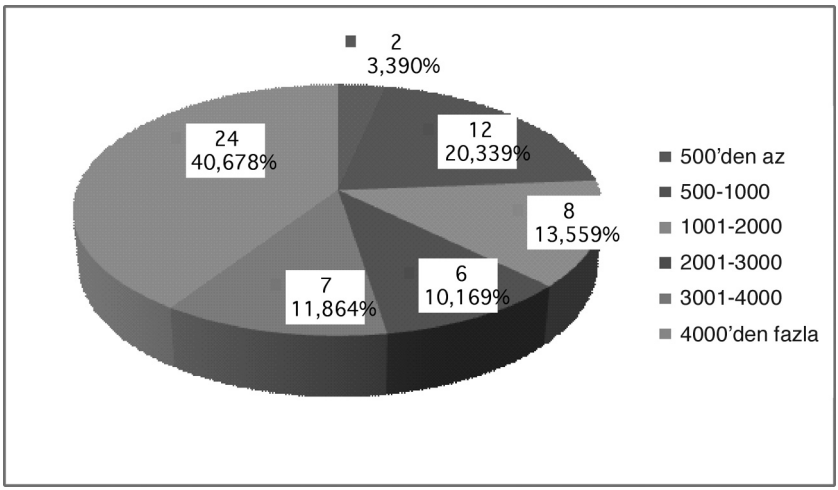
Grafik 8. Araştırmaya katılan öğretim elemanlarının görüşlerine göre dersi öğretirken kullandıkları öğretim yöntemleri

Grafik 8 incelendiğinde 27 öğretim elemanının düz anlatımı hep, 27 öğretim elemanının oldukça; 23 öğretim elemanının soru-cevap tekniğini oldukça, 23 öğretim elemanının problem çözme yöntemini az, 21 öğretim elemanının tartışma yöntemini oldukça, 20 öğretim elemanının benzetişim tekniğini oldukça, yine 20 öğretim elemanının benzetişim tekniğini az, 25 öğretim elemanının gösteri tekniğini az, 31 öğretim elemanın gezi gözlem tekniğini az, 28 öğretim elemanının eğitici filmleri az, 24 öğretim elemanının ise örnek olay yöntemini az kullandığı görülmektedir. Ayrıca öğretim elemanlarından 27'sinin dramatizasyon(canlandırma), 18'inin gezi-gözlem, 14'ünün örnek olay incelemesi ve 13'ünün de gösteri tekniğini hiç kullanmadığı anlaşılmaktadır. Bu bulgular değerlendirildiğinde öğretim elemanlarının teknolojik gelişmeleri ve dersi daha etkili anlatım için kullanabilecekleri öğretim yöntem ve teknikleri varken düz anlatımı kullanmayı tercih ettikleri sonucuna varılabilir ki alıştıkları yöntemi terk etmeme, yeni tekniklere açık olmama vasfı ağırlıktadır. Buna

Levent Şahverdi Arşivi

mukabil öğrencinin dikkatini canlı tutma süresini artıracak yöntemlerin kullanılmasını özendirecek yolların araştırılması kadar öğretim elemanlarının mesleki heyecanlarının tazelenmesi de önem arz etmektedir.

Araştırmaya katılan öğretim elemanlarının bağlı bulundukları birim tarafından ders verilen öğrenci sayısı Grafik 9'da verilmektedir.

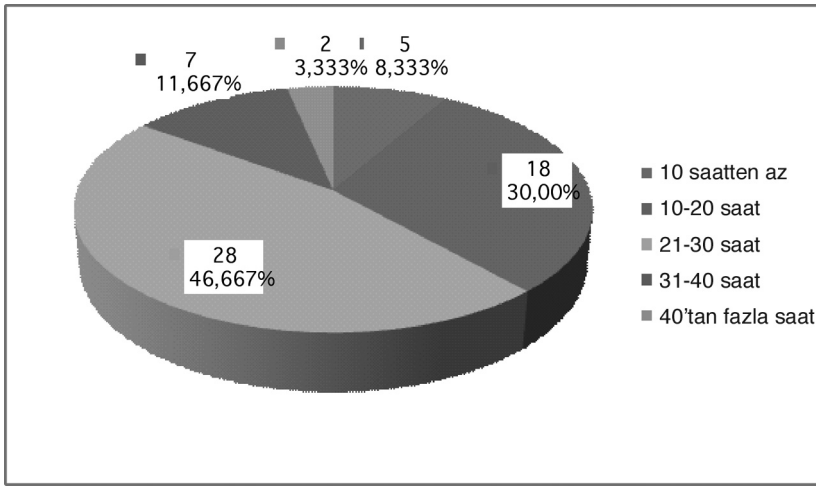


Grafik 9. Araştırmaya katılan öğretim elemanlarının bağlı bulundukları birim tarafından ders verilen öğrenci sayısı

Grafik 9 incelendiğinde 24 öğretim elemanı bağlı bulundukları birimin 4000'den fazla öğrenciye ders verdiğini belirtirken yalnızca 2 öğretim elemanı biriminin 500'den az öğrenciye ders verdiğini ifade etmiştir. Bu aşamada öğretim birimlerindeki eleman sayısı önem kazanmaktadır. Öğretim elemanlarının ders yükleri dikkate alınmalıdır.

Araştırmaya katılan öğretim elemanlarının haftalık ders yükleri Grafik 10'da verilmektedir.

Levent Şahverdi Arşivi



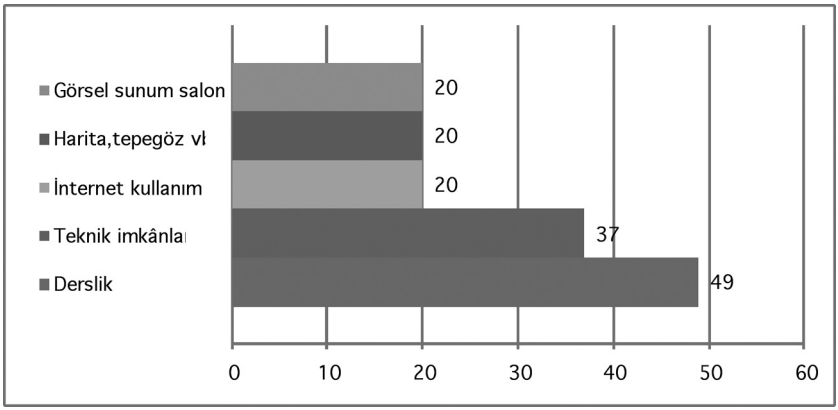
Grafik 10. Araştırmaya katılan öğretim elemanlarının haftalık ders yükleri

Grafik 10'da görüldüğü gibi 28 öğretim elemanı 21-30 saat, 18 öğretim elemanı 10-20 saat, 7 öğretim elemanı 31-40 saat, 5 öğretim elemanı 10 saatten az ders yükü olduğunu belirtirken 2 öğretim elemanı 40 saatten fazla ders yükü bulunduğunu belirtmiştir.

Bu durumda öğretim elemanlarının yarıdan fazlası haftada 20–40 saat arası ders yapmaktadır. Öğretim elemanlarının büyük çoğunluğunun bilgi birikimini artırmaya, yeni yayınları takip etmeye, araştırma yapmaya zamanı kalmadığı anlaşılmaktadır. İnkılap tarihi okutan birimlerdeki eleman sayısını artırarak ders yüklerini düşürmek ve kendilerine zaman ayırmalarına olanak tanıyacak şartları oluşturma çalışmaları yapılması gereği açıktır.

Araştırmaya katılan öğretim elemanlarının bağlı bulundukları bölümlerin fiziksel koşulları Grafik 11'de verilmektedir.

Levent Şahverdi Arşivi

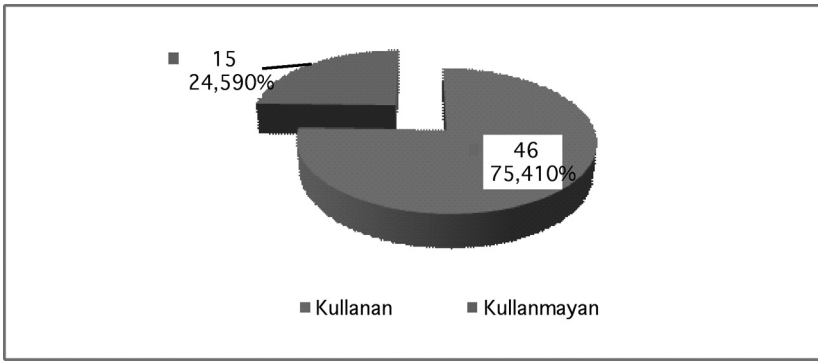


Grafik 11. Araştırmaya katılan öğretim elemanlarının bağlı bulundukları bölümlerin fiziksel koşulları

Grafik 11'de görüldüğü üzere 49 öğretim elemanı fiziksel koşulların dersliklerden ibaret olduğunu belirtirken 20 öğretim elemanı harita, tepegöz veya görsel sunu salonu gibi imkânlardan yararlanabildiğini ifade etmiştir. Ders ortamının sıradan bir dershane olması hem öğretim elemanı hem de öğrenci için randımanı düşürecek sıkıntılı bir zemindir. Düz anlatımla birleştiğinde öğrenciye aktarılacak olan bilgi kuru bir yığına dönüşecektir. Dersin verildiği ortamın da sıradanlıktan kurtarılmasına yönelik çalışmalar yapılmalıdır.

Araştırmaya katılan öğretim elemanlarının derste kaynak kitap kullanıp kullanmama durumları Grafik 12'de verilmektedir.

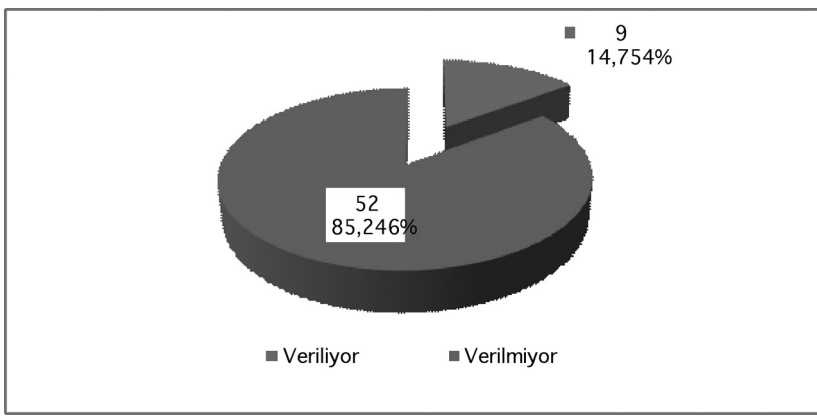
Levent Şahverdi Arşivi



Grafik 12. Araştırmaya katılan öğretim elemanlarının derste kaynak kitap kullanma durumları

Grafik 12 incelendiğinde öğretim elemanlarının 46'sı derste kaynak kitap kullandığını belirtirken 15'i kaynak kitap kullanmadığını belirtmiştir.

Araştırmaya katılan öğretim elemanlarının üniversitelerinde dersin internet üzerinden verilme durumu Grafik 13'te ifade edilmektedir.

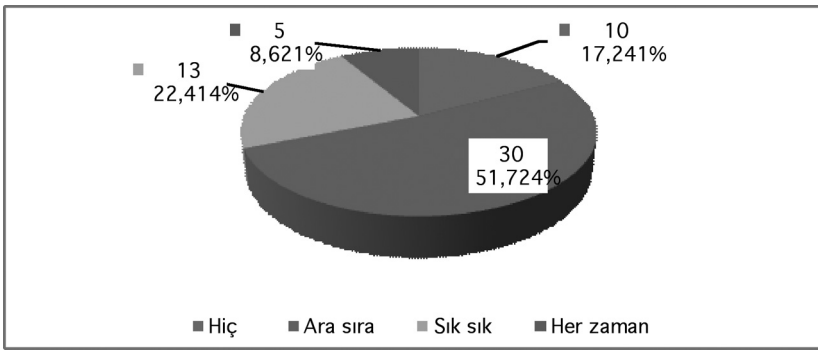


Grafik 13. Araştırmaya katılan öğretim elemanlarının üniversitelerinde dersin internet üzerinden verilme oranları

Grafik 13 incelendiğinde öğretim elemanlarının büyük çoğunluğunun (F=52, %85) bulunduğu üniversitelerde derslerin internet üzerinden verilmesinin söz konusu olmadığı görülmektedir.

Levent Şahverdi Arşivi

Araştırmaya katılan öğretim elemanlarının bağlı bulundukları bölümlerde ders dışı etkinliklere yer verilme durumu Grafik 14'te ifade edilmektedir.

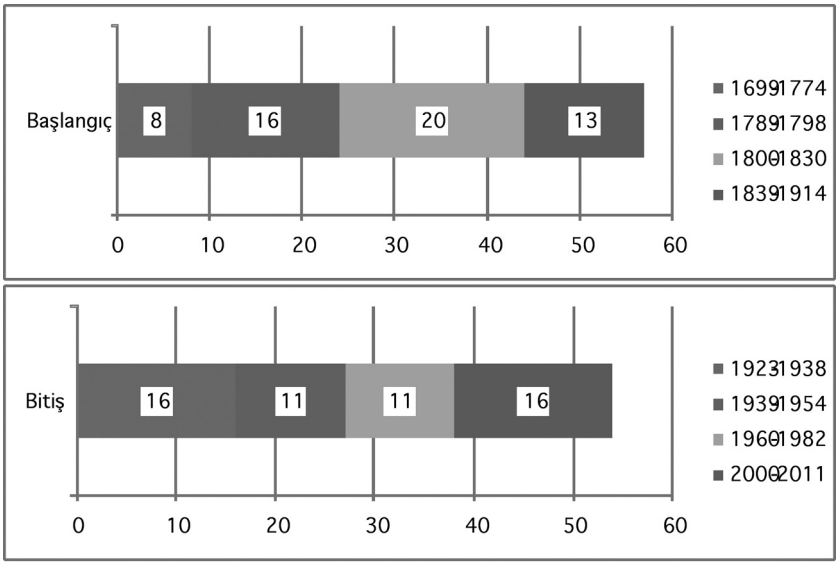


Grafik 14. Araştırmaya katılan öğretim elemanlarının bağlı bulundukları bölümlerde ders dışı etkinliklere yer verilme durumu

Grafik 14 incelendiğinde 30 öğretim elemanının ara sıra, 13 öğretim elemanının sık sık, 10 öğretim elemanının hiç ve 5 öğretim elemanının ise her zaman ders dışı etkinliklere yer verildiğini ifade ettiği görülmektedir. Tamamen olumlu ve tamamen olumsuz oranın yakın sayıda ama uçlarda kalması genel geçer yöntemin ağırlıkta olduğunu göstermektedir. Sıklıkla ders dışı etkinlikler yapma oranını artırmak gerekliliği ortadadır.

Araştırmaya katılan öğretim elemanlarına göre dersin anlatılması gereken başlangıç ve bitiş tarihleri Grafik 15-16'da ifade edilmektedir.

Levent Şahverdi Arşivi

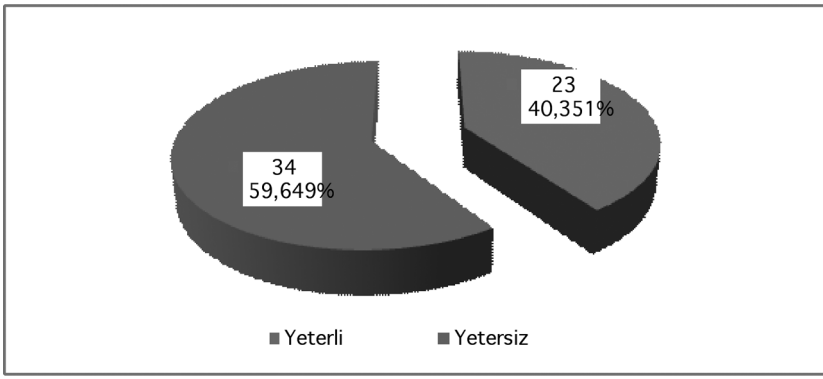


Grafik 15–16. Araştırmaya katılan öğretim elemanlarına göre ders içeriğine alınması gereken başlangıç ve bitiş tarihleri

Grafik 15–16 incelendiğinde tek bir noktada yığılma olmamasına karşın öğretim elemanlarının önemli bir kısmına (24/57) göre dersin içeriğinin 1700'lü tarihlerden başlaması gerektiği görülmektedir. Ayrıca getirilmesi gereken tarih konusunda öğretim elemanlarının 16'sı dersin içeriğinin 1938 tarihi ile sınırlandırılmasına yönelik görüş belirtmişken yine 16'sı ise günümüze kadar getirilmesi görüşündedir. Bu noktada mevcut durumun yeterliliği sorgulanmalıdır.

Araştırmaya katılan öğretim elemanlarına göre dersin içeriğinin verildiği hali ile yeterli olma durumuna ilişkin bilgilere Grafik 17'de yer verilmiştir.

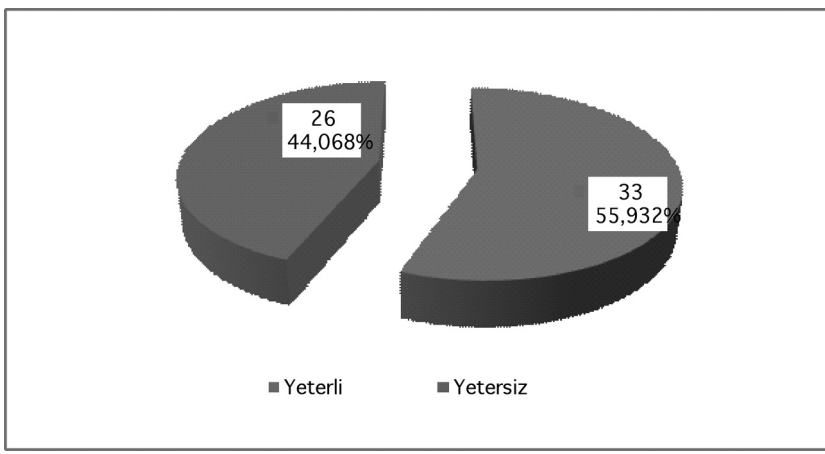
Levent Şahverdi Arşivi



Grafik 17. Araştırmaya katılan öğretim elemanlarına göre dersin içeriğinin yeterli olma durumu

Grafik 17 incelendiğinde öğretim elemanlarının büyük çoğunluğuna göre dersin içeriğinin, verildiği haliyle yeterli olmadığı görülmektedir.

Araştırmaya katılan öğretim elemanlarına göre dersin süresinin, içeriğin verilmesinde yeterli olup olmadığına yönelik bilgiler Grafik 18'de sunulmuştur.

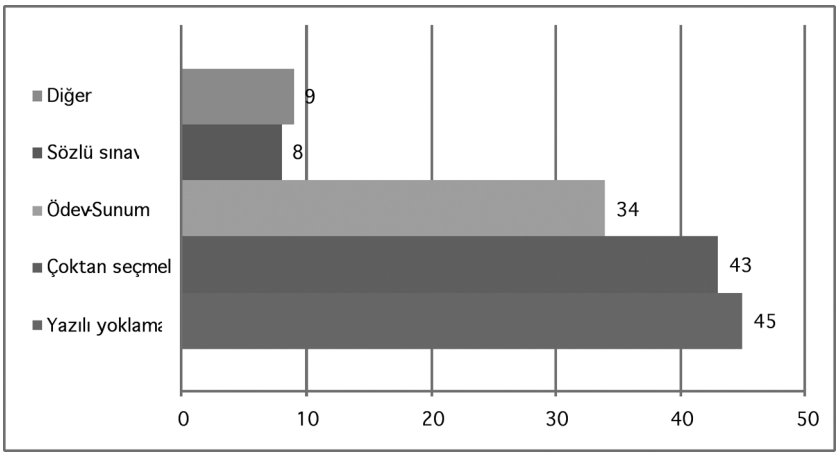


Grafik 18. Araştırmaya katılan öğretim elemanlarına göre dersin içeriğinin verilmesinde sürenin yeterli olma durumu

Levent Şahverdi Arşivi

Grafik 18 incelendiğinde öğretim elemanlarının yarıdan biraz fazlasına göre dersin süresinin içeriğin aktarılmasında yeterli olduğu görülmektedir.

Grafik 19'da araştırmaya katılan öğretim elemanlarının kullandıkları ölçme ve değerlendirme etkinliklerine yer verilmiştir.



Grafik 19. Araştırmaya katılan öğretim elemanlarının kullandıkları ölçme ve değerlendirme etkinlikleri

Öğretim elemanlarının en çok kullandıkları ölçme değerlendirme yönteminin yazılı yoklama olduğu, bununla birlikte çoktan seçmeli testlere de öğretim elemanlarının oldukça fazla yer verdikleri, Grafik 19'da görülmektedir. Nispeten daha az oranda ödev-sunum tarzı ölçme değerlendirme etkinliklerine yer veren öğretim elemanlarının en az yer verdikleri yöntemin ise sözlü sınavlar olduğu anlaşılmaktadır. Klasik yazılı ve test uygulamasının yanı sıra ödev sunum tarzının da yaygınlaşmaya başladığı görülmektedir.

Araştırmaya katılan öğretim elemanlarının dersin öğretiminde karşılaştıkları güçlükler Tablo 2'de yer almaktadır.

Levent Şahverdi Arşivi

Tablo 2. Araştırmaya katılan öğretim elemanlarının dersin öğretiminde karşılaştıkları güçlükler

GÜÇLÜKLER	F				%			
	Hiç	**Ara Sıra**	**Sık Sık**	**Her zaman**	**Hiç**	**Ara Sıra**	**Sık Sık**	**Her Zaman**
Kalabalık sınıflar	4	16	18	**20**	6,3	25,4	28,6	31,7
Ders yükü fazlalığı	6	15	**19**	18	9,5	23,8	30,2	28,6
Ders araçlarının yetersizliği	14	**24**	8	9	22,2	38,1	12,7	14,3
Dersliklerin fiziksel olarak uygun olmayışı	15	**27**	10	5	23,8	42,9	15,9	7,9
Dersin verildiği bölümlerin derse yaklaşımındaki sorunlar	7	**12**	6	5	11,1	19,0	9,5	7,9
Branş dışında girilen derslerin çeşitliliği	**16**	8	2	3	25,4	12,7	3,2	4,8
Branşla ilgili kaynak eksikliği	**18**	9	2	1	28,6	14,3	3,2	1,6
Metot teknik kullanma sıkıntısı	**14**	12	4		22,2	19,0	6,3	
Üniversite yönetiminin derse yaklaşımındaki sorunlar	13	**14**	2	2	20,6	22,2	3,2	3,2
Öğrencilerin derse olan ilgisizliği	4	**15**	8	4	6,3	23,8	12,7	6,3

Tablo 2 incelendiğinde öğretim elemanlarına göre kalabalık sınıflar her zaman, ders yükü fazlalığı sık sık, ders araçlarının yetersizliği ara sıra, dersliklerin fiziksel yetersizlikleri ara sıra, bölümlerin (aka-

Levent Şahverdi Arşivi

demik) derse olan yaklaşımları ara sıra, üniversite yönetiminin derse yaklaşımı ara sıra, öğrencilerin derse ilgisizliği ara sıra olmak üzere dersin öğretimini güçleştirmektedir. Bununla birlikte, branş dışında girilen derslerin çeşitliliği, branşla ilgili kaynak eksikliği ile derse uygun yöntem ve tekniklerin kullanımı öğretim elemanlarına göre dersin öğretimini güçleştirmemektedir.

Sınıflardaki öğrenci sayısının fazlalığı, hocaların ders yüklerinin çok oluşu ve dersliklerin uygun olmayışı problem olarak sayılmaktadır. Yeterli sayıda eleman yetiştirme ve derslik sayısının artırılması sorunu çözecekmiş gibi görünmektedir.

Araştırmaya katılan öğretim elemanlarının derse ilişkin diğer görüşleri ise Tablo 3'te yer almaktadır.

Tablo 3. Araştırmaya katılan öğretim elemanlarının derse ilişkin diğer görüşleri

Dersin içeriği, verildiği şekliyle sizce yeterli midir? ***Değildir. Çünkü;***	**F**
Dersin içeriği genişletilmelidir	28
Tarih dışındaki bölümlerde sadeleştirilmelidir/içerik azaltılmalıdır.	1
Tartışmaya zaman kalmadığından daraltılmalıdır.	1
Konular güncellenmelidir.	1
Bazı konular özetlenip önemli konular derinlemesine incelenmelidir.	1
Zamanı arttırılmalıdır.	3
Ders süresi, içeriği vermede sizce yeterli midir? ***Değildir. Önerim;***	**F**
Haftada 3 saat olmalıdır.	9
Üç yarıyıl olmalıdır.	4
Dört yarıyıl olmalıdır.	5
Arttırılmalıdır.	5
Haftada altı saat olmalıdır. 1	

Levent Şahverdi Arşivi

Dersin internet aracılığıyla verilmesi sizce uygun mudur? *Uygun değildir. Çünkü;*	**F**
Ders yüz yüze verilmesi gereken bir derstir.	25
Tartışmalar ve yorumlamalar yapılamaz.	16
Küçük gruplar halinde verilmelidir.	3
Duygular aktarılamaz.	7
Öğrenci gerçekçi olamaz.	1
Teknik problemler çıkabilir.	1
İnandırıcı olmaz.	3
Dersin misyonuna, amaçlarına ve özelliklerine uygun değildir.	15
Öğrencinin ilgi ve kontrolü sağlanamaz.	6

Tablo 3'te görüldüğü gibi öğretim elemanlarına göre dersin içeriği genişletilmeli, dersin süresi haftada 3 saat olmalı ve ders mümkün olduğu kadar yüz yüze verilmelidir. İnternet aracılığıyla dersin verilmesi öğretim elemanlarına göre uygun değildir. Buradan hareketle içeriği genişletilip süresi artırılacak olan dersin yüz yüze verilmesiyle maksimum faydanın sağlanacağı öngörülebilir.

Sonuç ve Tartışma

Atatürk İlkeleri ve İnkılâp Tarihi dersine ilişkin sorunları belirlemek çözüm yollarını tartışmak üzere düzenlenen çalıştaya katılan öğretim üyeleri Üniversitelerin Atatürk İlkeleri Enstitüleri, Araştırma ve Uygulama Merkezleri, İnkılap Tarihi bölümleri gibi uygulamayı yapan birimlerin yönetici ve öğretim elemanlarıdır. Katılımcıların bu derse ilişkin görüşlerini belirlemek amacıyla gerçekleştirilen ve tablolar halinde verilen ankette, durum tespitine dayanan betimsel yöntem kullanılmıştır. Verilerin toplanmasında araştırmanın amacına uygun olarak oluşturulan anket formundan yararlanılmıştır.

Araştırma sonunda elde edilen bulgulara göre genel olarak öğretim elemanlarının Atatürk İlkeleri ve İnkılâp Tarihi dersini vermekten memnun oldukları, memnun olmayan 3 öğretim elemanının 16 yıl

Levent Şahverdi Arşivi

ve üzeri mesleki kıdeme sahip olduğu ortaya çıkmıştır.Ancak bunların da istisnai bazı durumlar (bölümdeki insani ilişkiler, bireysel problemler vb.)dan kaynaklanma olasılığı yüksektir. Dolayısıyla mesleki kıdemleri daha az olan öğretim elemanlarının dersi vermekten duydukları memnuniyetin daha fazla olduğu söylenebilir.

Çalışmaya katılan öğretim elemanları Atatürk İlkeleri ve İnkılâp Tarihi dersini veren öğretim elemanında bulunması gereken nitelikler arasında önem sırasına göre en çok *"alanında uzman olmak", "olumlu kişilik özelliklerine sahip olmak"*, *"mesleki anlamda gelişim"* ve *"milli değerlere sahip olmak"* ifadelerini kullanmışlardır. Buradan öğretim elemanlarının mesleki yeterliliğin yanı sıra kişilik özelliklerinin iyi olması ve milli değerlere sahip olma gibi duyuşsal niteliklere de önem verdikleri anlaşılmaktadır.

Öğretim elemanlarının dersi anlatırken kullandıkları öğretim yöntem ve tekniklerine ilişkin bulgular, onların farklı öğretim yöntem ve tekniklerini yeterince uygulamayıp ağırlıklı olarak düz anlatım ve soru-cevap yöntemlerini tercih ettikleri doğrultusundadır. Dersin genel program içerisindeki yerinin yeterince önemsenmediği düşüncesi, öğrencinin ilgisi gibi etmenler öğretim elemanlarında kanıksama ve sıradanlaştırma algısı oluşturabilir. Bu duygunun etkisiyle hep aynı yöntemin tercih edilebileceğini dikkate almak gerekir. Oysa Atatürk İlkeleri ve İnkılâp Tarihi dersinin problem çözme, gezi gözlem, eğitici filmler, örnek olay, dramatizasyon vb. farklı yöntem ve tekniklerle işlenmesi, öğrencilerin bu derse olan ilgilerinin artmasına katkıda bulunacaktır.

Ders yüküne ilişkin, öğretim elemanlarının %15'lik kısmının 30 saatten fazla haftalık ders yüküne sahip olduğu bulgusu, bu sorundan kaynaklanabilecek diğer sorunları (öğretim elemanının tükenmişlik duygusuna kapılması, derslerdeki verimliliğinin azalması gibi) akla getirmektedir. Bu nedenle de derslerin öğretim elemanlarına paylaştırılması sırasında bu hususa dikkat edilerek gerekli önlemlerin alınması yararlı olacaktır.

Levent Şahverdi Arşivi

Öğretim elemanları, fiziksel koşulların genel olarak dersliklerle sınırlı olduğu doğrultusunda görüş bildirmekle birlikte teknik imkânlardan yararlanabildiğini ifade eden öğretim elemanları da azımsanmayacak kadar çoktur. Dolayısıyla öğretim elemanlarının gerektiği hallerde ulaşabilecekleri imkânlar, sınırlı da olsa mevcutken, farklı öğretim yöntem ve tekniklerini yeterince kullanmadıkları ortaya çıkmaktadır. Bu durumda öğrencilerin derse yönelik ilgilerinde ve öğretim elemanını yeni teknikleri kullanmaya teşvik etmede yetersiz kaldıkları tespiti yapılabilir.

Bulgulara göre, derste kaynak kitap kullanan öğretim elemanları çoğunluktadır. Yine büyük çoğunluğunun bulunduğu üniversitelerde derslerin internet üzerinden verilmediği sonucuna ulaşılmıştır. Ayrıca ders dışı etkinliklere de çoğu üniversitede ara sıra yer verilirken, dikkate değer bir kısmında ise hiç yer verilmediği anlaşılmıştır. Derslerin yüz yüze iletişimle verilmesinin önemi açık olup, dersi öğrencinin dikkatini çekecek hale getirmek için ders dışı etkinliklerin artırılması gerektiği araştırmada doğrulanmıştır. Ancak bu konuda üniversite yönetimlerinin de gereken imkanları sağlaması temel bir gerekliliktir.

Öğretim elemanlarının büyük çoğunluğunun dersin içeriğinin 1800 tarihinden itibaren başlaması gerektiğini ifade ettikleri görülmektedir. Ayrıca ilginç bir şekilde, dersin içeriğinin 1938 tarihi ile sınırlandırılmasına yönelik görüş belirten ve günümüze kadar getirilmesi görüşünde olan öğretim elemanı sayısı aynı çıkmıştır. Yani öğretim elemanlarının bir kısmı dersin içeriğinin sınırlı olması gerektiğini düşünürken diğer bir kısmı ise bugünü kapsaması gerektiği görüşündedir. Türk İnkılabının geçirdiği evreleri, modernleşme çabalarının tarihi gelişimi dikkate alındığında içeriğin Osmanlı Devletinin çağı yakalama gayretleriyle başlayıp yakın tarihe kadar getirilmesinin gerekliliği ortaya çıkacaktır. Ancak bu aşamada içeriğin genişlemesine paralel olarak derse ayrılan sürenin artması ihtiyacı göze çarpmaktadır. Bununla birlikte içeriğin genişleyen zaman dilimini ana hatları ile ele alacak olması durumunda sürenin yetebileceği ön-

Levent Şahverdi Arşivi

görülebilir. Zaten öğretim elemanlarının büyük bölümü sürenin yeterli olduğu konusunda görüş belirtmişlerdir.

Öğretim elemanlarının en çok kullandıkları ölçme değerlendirme yöntemleri yazılı yoklama ve çoktan seçmeli testlerdir. Bunlara oranla daha az olarak ödev-sunumlarını tercih eden öğretim elemanları da vardır. En az yer verdikleri yöntem ise sözlü sınavlar olarak ifade edilmiştir.

Öğretim elemanlarına göre dersin öğretimini güçleştiren unsurlar arasında öncelikle sınıfların kalabalık olması ve ders yükü fazlalığı gelmektedir. Ayrıca ders araçlarının yetersizliği, dersliklerin fiziksel yetersizliği, bölümlerin derse olan yaklaşımları, üniversite yönetiminin derse yaklaşımı ve öğrencilerin derse ilgisizliği de dersin öğretimini güçleştirmektedir. Derslerin verildiği mekanın sıradan bir sınıf olmak yerine, harita, tepegöz, slayt makinesi, film gösterme imkanları ile fotoğraflar ile özel bir mekan haline getirilmesi önem arz etmektedir. Bu dersin verileceği mekanın bir nevi sosyal bilimler laboratuarı şeklinde tasarlanabilir olması imkan dahilindedir.

Dersin içeriğinin genişletilmesi, dersin süresinin haftada 3 saat olması ve dersin mümkün olduğunca yüz yüze verilmesi doğrultusunda önerilerde bulunan öğretim elemanlarına göre dersin internet aracılığıyla verilmesi uygun değildir.

Sonuç olarak, gerek öğretim elemanlarının gerekse Üniversite yönetimlerinin Atatürk İlkeleri ve Türk İnkılap Tarihi Dersi'ni sahip olduğu önemin gerektirdiği şekilde, yenilenmiş bir heyecanla ele almaları ihtiyacı ortaya çıkmaktadır. Türkiye Cumhuriyetinin üzerinde kurulmuş olduğu coğrafya, milletimizin insanî, tarihî, kültürel hasletleri ve yakın tarihte bu coğrafyada yaşanan olaylardan çıkardığımız dersler bu konunun önemini açıkça ortaya koymaktadır. Özelde üniversite gençliğinin ve genelde Türk milletinin genel kültür bilgisi olarak ayrıntılarıyla, belgeleriyle bilmesi gereken yakın tarihimiz, bu dersin vazgeçilmezliğinin zeminini oluşturmaktadır.

Levent Şahverdi Arşivi

Bu çalışmanın sonucunda ortaya çıkan verileri dikkate alan Başbakanlık Atatürk Kültür Dil ve Tarih Yüksek Kurumu Atatürk Araştırma Merkezi, 18. asırdaki yenileşme çabalarından başlayıp yakın tarihi gelişmelere kadar gelen içeriğe sahip modernleşme sürecini bir kaynak kitap olarak hazırlamak üzere çalışmaları başlatmış bulunmaktadır. Söz konusu dönemin görsel, yazılı ve sayısal malzemelerini orijinalleriyle birlikte öğretim elemanları ve öğrencilerin yanı sıra ilgili vatandaşlarımızın da hizmetine sunacak olan bir ortak paylaşım alanı hazırlanmaktadır. Öğrencileri dersin içine, içeriğine çekecek, olayların geçtiği mekanlara götürecek bir milli mücadele belgeseli hazırlanmakta ve milletimizin hizmetine sunulması amaçlanmaktadır. Öğretim elemanlarının mesleki heyecanlarını yenilemenin yanı sıra anlattıkları olayların geçtiği mekanlarda bulunma ve ilmi çalışmalara katılma katsayılarını artırmak gerekliliği açık olup Atatürk Araştırma Merkezi bütün bu konularda sorumluluğunun gereğini yapmaya çalışmaktadır.

Levent Şahverdi Arşivi

CUMHURİYET DÖNEMİNDE BALKAN ÜLKELERİNDEN ANKARA'YA YAPILAN GÖÇLER (1923-1990)

Yusuf SARINAY*

ÖZET

Bu çalışma üç ana bölümden meydana gelmektedir. Çalışmanın birinci bölümünde 1923-1990 yılları arasında Balkan ülkelerinden Türkiye'ye yapılan göçler ele alınmıştır. Bu bölümde Yunanistan, Bulgaristan, Yugoslavya ve Romanya'dan yapılan göçlerin sebepleri ve gelen göçmenlerin sayıları ülke ülke ele alınarak genel bir değerlendirmesi yapılmıştır. İkinci bölümde 1923-1990 yılları arasında Balkan ülkelerinden gelen bu göçmenler içinde Ankara'da iskan edilenlerin sayısı ve geldikleri ülkeler yıllar itibariyle tablo haline getirilerek genel göç içinde Ankara'nın yeri tespit edilmeye çalışılmıştır. Son bölümde ise, Balkan göçmenlerinin geldikleri ülke ve yerleşim birimleri itibariyle Ankara vilayetinde iskan edildikleri ilçe, kasaba ve köyler ile kendilerine tahsis edilen ev, arsa, dükkan, tarla, bağ ve bahçeler ayrıntılı bir şekilde ortaya konmuştur.

Anahtar Kelimeler: Türkiye, Balkan ülkeleri, mübadele, göçler, göçmen, Ankara, iskan

MIGRATIONS FROM THE BALKAN COUNTRIAS TO ANKARA DURING THE REPUBLICAN PERIAD (1923-1990)

ABSTRACT

This paper titled "Migrations from the Balkan Countries to Ankara During the Republican Period (1923-1990)" consists of three main parts. In first part migrations from the Balkan countries to Turkey between 1923-1990 is discussed. Reasons of migrations from Greece, Bulgaria, Yugoslavia and Romania and number of immigrants according to country were given with a general evaluation in this part. In second part number of immigrants emigrated from the Balkan countries between 1923-1990 and settled in Ankara is given as a chart ac-

* Doç. Dr., T.C. Başbakanlık Devlet Arşivleri Genel Müdürü. E-posta: ysarinay@gmail.com

Levent Şahverdi Arşivi

cording to country. In this way the role of Ankara in general migration is evaluated. In last part Ankara's districts, towns and villages in which the Balkan immigrants were settled were listed according to country and settlement area. Houses, lands, stores, fields, vineyards and gardens allowed to immigrants were also given in detail in last part.

Key Words: Turkey, Balkan countries, Exchange, migrations, immigrant, Ankara, settlement

Giriş

Osmanlı Devleti'nin savaşlarda yenilmesi ve toprak kaybetmesine paralel olarak başta Balkanlar olmak üzere kaybedilen yerlerde yaşayan Türk ve Müslümanlar, elde kalan bölgelere göç etmeye başlamıştır. Özellikle 1877-1878 Osmanlı-Rus Savaşı sonunda Balkanlardan ve Kafkaslardan yoğun bir göç hareketi olmuştur. Osmanlı-Rus Savaşından sonra 1912-1913 yıllarında meydana gelen Balkan Savaşları; Osmanlı Devleti'nin yüzyıllardır anavatan olarak gördüğü Rumeli topraklarının büyük bir kısmını kaybederek Anadolu'ya çekilmesiyle sonuçlanmıştır. Balkan Savaşları Rumeli Türklüğü için sabrın, direncin ve tahammülün son sınırı olmuş, Türk ve Müslümanların büyük kitleler halinde Anadolu'ya göç etmesine yol açmıştır. Daha önceki tarihlerde gerçekleşen göçlerde Balkanlardaki yerleşim merkezleri göçmenler için bir sığınak oluştururken, Balkan yenilgisi sonucunda göçmenlerin tek sığınakları Anadolu toprakları olmuştur. Sonuçta Osmanlı-Rus ve Balkan Savaşları gibi felaketler neticesinde 1.500.000 civarında Türk ve Müslüman Osmanlı Devleti döneminde Anadolu ve Doğu Trakya'ya göç etmek zorunda kalmıştır.[1]

---

[1] Geniş bilgi için bkz. Nedim İpek. **Rumeli'den Anadolu'ya Türk Göçleri (1877-1890)**, Türk Tarih Kurumu Yay. Ankara, 1994; Ahmet Halaçoğlu, **Balkan Harbi Sırasında Rumeli'den Türk Göçleri (1912-1913)**, Türk Tarih Kurumu Yay. Ankara, 1994; Justin Mc. Carthy, **Ölüm ve Sürgün: Osmanlı Müslümanlarına Karşı Yürütülen Ulus Olarak Temizleme İşlemi (1821-1922)** Çev. : Bilge Umar, İnkılap Yay. İstanbul, 1998; H. Yıldırım Ağanoğlu, **Osmanlı'dan Cumhuriyete Balkanların Makûs Talihi Göç**, Kum Saati Yay. İstanbul, 2001. ss. 1-272; Bilal N. Şimşir **Rumeliden Türk Göçleri**, C.I-III, TTK Yayınları, Ankara, 1989; Musa Gürbüz-Ayşe Özkan *"Bosna-Hersek'ten Anadolu'ya Göçler"* **Uluslararası Suçlar ve Tarih Dergisi**, Sayı:2 (2006), s.151-187.

Levent Şahverdi Arşivi

Balkanlardan Osmanlı Devletinin son zamanlarında hızlanan göç hareketleri, Cumhuriyetin ilk yıllarında yoğunluk kazanmış, mübadele, serbest ve iskanlı göç ile zaman zaman da iltica şeklinde devam eden bu göçler günümüze kadar sürmüştür.

Bu çalışmada 1923-1990 yılları arasında Balkan ülkelerinden Türkiye'ye yapılan göçler genel esasları ile değerlendirildikten sonra Ankara'ya gelen Balkan göçmenlerinin sayısı, geldikleri ülkeler ile Ankara'da iskân edildikleri yerleşim birimleri, kendilerine tahsis edilen bina, tarla, bağ ve bahçelerin miktarı ve bölgenin sosyo-ekonomik yapısına etkileri değerlendirilecektir.

BALKAN ÜLKELERİNDEN TÜRKİYE'YE GÖÇLER

Osmanlı Devleti'nin tarihi mirası üzerine kurulan Türkiye Cumhuriyeti pek çok açıdan olduğu gibi, göç meselesini de Osmanlı'dan devralmak zorunda kalmıştır. Nitekim cumhuriyetin kurulmasıyla birlikte Türkiye'ye göçler başlamıştır. Bu göçmenlerin ezici bir çoğunluğunu Türkiye'yi anavatan olarak gören Balkan ülkelerinden gelen Türkler oluşturmaktadır.

a) Yunanistan

Cumhuriyet döneminde ilk ve en yoğun göç; Lozan'da Türkiye ile Yunanistan arasında 30 Ocak 1923 tarihinde imzalanan "Türk ve Rum Ahali Mübadelesine İlişkin Sözleşme ve Protokol"[2] çerçevesinde yapılan zorunlu mübadele ile gerçekleşmiştir. On dokuz madde ve bir protokolden oluşan bu sözleşmeye göre; Türkiye'deki Ortodoks Rumlar ile Yunanistan'daki Müslümanlar 1 Mayıs 1923 tarihinden itibaren zorunlu mübadeleye tabi tutulacaktı. Ancak sözleşmenin ikinci maddesi ile İstanbul Rumları ve Batı Trakya Türkleri mübadele kapsamı dışında tutulmuştur. Üçüncü madde ile 18 Ekim 1912 tarihinden sonra göç edenler veya göç etmesi gerekenler göçmen olarak nitelendirilerek mübadele kapsamına alınmıştır. Ayrıca,

[2] Metin için bkz. İsmail Soysal; **Türkiye'nin Siyasal Antlaşmaları (1920-1945)** C.I. Ankara, 1983. S. 177-183

Levent Şahverdi Arşivi

mübadele edileceklere hiçbir engel çıkarılmayacak her iki toplumun mülkiyet haklarına hiçbir zarar verilmeyecekti.

Ancak mübadelenin uygulanmasında bazı gerginlikler yaşanmıştır. Çünkü daha mübadele uygulamasını beklemeden Yunanistan'da Türklerin elindeki emlaklara el koymalar ve kısa zamanda ülkeyi terk etmeleri için baskılar yapılmaya başlanmıştır. Bu baskılar Türk Kamuoyu ve TBMM'nde sert tepkilerle karşılanmıştır[3]. Yunanistan'ın tavrı Türkiye'nin göçmenleri getirme işinde hızlı davranması gerektiğini ortaya koymuştur. Bu sebeple Türkiye göçmenlerin nakli, barınma ve beslenme sorunları ile iskân edilecek yerleri planlamak ve uygulamak amacı ile 13 Ekim 1923 tarihinde Mübadele, İmar ve İskân Vekâletini kurmuş[4]; 8 Kasım 1923 tarihinde de Mübadele, İmar ve İskân Kanunu çıkarmıştır[5]. Ayrıca, Türkiye'ye gelecek mübadillerin çiftçi, bağcı, tütüncü ve zeytinci gibi meslek gruplarına bağlı olarak gelecekleri ve yerleştirilecekleri yerler ana hatları ile planlanmıştır. Bu planlamaya göre göçmen sayısı 395.000 olarak tahmin edilmekteydi[6].

Sözleşme gereği Muhtelif Mübadele Komisyonu'nun kurulmasına paralel olarak Kasım 1923'de karşılıklı olarak mübadele işlemlerine başlamıştır. Mübadele'nin ilk bir yılında Türkiye'ye 370.000 Türk getirilmiştir[7]. 1925 yılının ortalarına kadar devam eden mübadele sonucu Türkiye'ye 456.720 göçmen gelmiştir[8]. Bu rakama mübadele edilmeyi beklemeden sığınmacı olarak Türkiye'ye gelen 50.000'e yakın göçmeni de eklersek Türkiye'ye gelen göçmenlerin

---

[3] İstanbul, Ankara ve İzmir gibi büyük şehirlerde yapılan mitinglerde ve TBMM'nde aynı baskının Türkiye'deki Rumlara da uygulanması gündeme gelmiştir. Kemal Arı, **Büyük Mübadele, Türkiye'ye Zorunlu Göç (1923-1925)** İstanbul, 1995. S. 21-22.

[4] **Resmi Ceride**, Sene: 1 Sayı: 35 (18 Ekim 1923)

[5] **Düstur**, III. Tertip. C.5 S. 407-410

[6] Ayrıca göçmenlerin iaşeleri, misafir edilmeleri, sevk ve iskânları hakkında talimatnameler de hazırlanmıştır. Geniş bilgi için bkz. **İskân Tarihçesi**, Hamit Matbaası, İstanbul, 1932. s.18; Arı; **a.g.e.** s.52-53.

[7] Arı; **a.g.e.** s.91-92.

[8] Arı; **a.g.e.** s.92.

Levent Şahverdi Arşivi

sayısının 500.000'e ulaştığı söylenebilir[9]. Buna karşılık mübadeleden önce ve mübadele sonrası Yunanistan'a giden Ortodoksların sayısı 1.104.206 kişidir[10].

Türkiye'ye mübadele ile gelen göçmenler önceden belirlenen iskan bölgelerindeki emval-i metrukelere yerleştirilmiş, bunların kafi gelmediği yerlerde yeni köyler kurulmuştur. Ayrıca mübadillerin kısa zamanda üretici hale getirilmesi amacıyla ailelere tarla, tütün arazisi, bağ, bahçe, zeytinlik ve portakallık gibi arazi tahsisleri de yapılmıştır[11].

Bu arada mübadele sözleşmesinin ikinci maddesinde geçen "etablis" kavramının taraflarca farklı yorumlanmasından kaynaklanan sorunlar sebebiyle Türk-Yunan ilişkileri oldukça gerginleşmiştir[12]. Bu dönemde Yunan hükümeti mübadele dışında tutulan Batı Trakya'daki Türklerin arazi ve evlerine el koyarak buralara Türkiye'den gelen mübadil Rumları yerleştirmeye başlamıştır[13]. Yunan baskıları üzerine Batı Trakya Türklerinde de göç eğilimi başlamıştır. Bunun üzerine; Bakanlar Kurulu 4 Kasım 1923 tarihinde yaptığı toplantıda; "… Garbi Trakya Müslümanlarının mahallerinde kalmaları katiyen mültezem olduğuna ve bunun temini için hatta mezalimden kaçıp gelenlerin bile memleketimiz dahiline kabul edilmemeleri" kararını almıştır[14]. Ancak bu karardan önce Yunanistan ve Bulgaris-

---

[9] Arı; **a.g.e.** s.92; Geray, Mübadillerin sayısını 384.000 olarak vermektedir. Cevat Geray, **Türkiye'den ve Türkiye'ye Göçler ve Göçmenlerin İskânı, (1923-1961)**, Ankara, 1961. s.11; **İskân Tarihçesi**, s.137'de mübadil sayısı 499.239 olarak verilmektedir.

[10] Stephen P. Ladas, the Exchange of Minorities of Bulgaria, Greece and Turkey, New York, 1932. s. 644'den naklen Murat Hatipoğlu, **Yakın Tarihinde Türkiye ve Yunanistan (1923-1954)** Ankara, 1997, s. 326.

[11] Arı, **a.g.e.** s. 130-142; Geray, **a.g.e.** Ek Tablo: 5; Başlangıçta gayri mübadil olarak gelen göçmenlere borçlanma karşılığı mal verilirken, "bir hayli nüfusa muhtaç olan memleketimize ecnebi diyarlardan gelmiş olanlar hakkında… muafiyet temini hudutlarımız haricinde kalanların iltihakını teşvik ve tesri noktasından faideli olacağı…" gerekçesiyle onlara da bedelsiz emval verilmiştir. **İskan Tarihçesi**, s. 128-129, 137.

[12] Geniş bilgi için bkz. Yusuf Sarınay, *"Türk-Yunan İlişkilerinde Mübadele Sorunu"* **Atatürk 4. Uluslararası Kongresi**, 25-29 Ekim 1999, C.I, Atatürk Araştırma Merkezi Yayınları, Ankara, 2000, s. 667-690; Hatipoğlu, **a.g.e.**, s. 45-77.

[13] Hatipoğlu, **a.g.e.** s. 50.

[14] **Başbakanlık Cumhuriyet Arşivi (BCA)**030.18.1.08.39.9.

Levent Şahverdi Arşivi

tan'ın baskı ve zulmünden dolayı iltica edenler ile Batı Trakya'da Türkiye lehine faaliyet gösterdiklerinden dolayı "Milas" adasına sürülen esir değişimi ile Türkiye'ye gelen aile reislerinin Batı Trakya'da kalan aile fertlerinin Yunanistan'da bırakılması uygun görülmediğinden 7 Aralık 1925 tarihinde yapılan Bakanlar Kurulu toplantısında bunların Türkiye'ye getirilmelerine karar verilmiştir[15]. Ayrıca Bulgaristan tarafından yapılan baskılar sebebiyle yurtlarında barınamayacak derecede perişan bir halde kalan Bulgaristan'ın Batı Trakya aksamında yaşayan Müslümanların da Türkiye'ye göçlerine Bakanlar Kurulu'nun 20 Mart 1927 tarihli toplantısında karar verilmiştir[16]. Ancak Yunan yönetiminin baskı ve zulüm politikasının daha sonraki yıllarda devam etmesi sebebiyle Batı Trakya'dan Türkiye'ye göçler devam etmiştir. Bu çerçevede 1960 yılına kadar 23.788 göçmen Türkiye'ye gelmiştir. 1960-1980 yılları arasında iltica veya Türkiye'de ikamet etmekte iken Yunan yönetimi tarafından vatandaşlıktan atıldıkları için Türkiye'de "haymatlos" olarak kalan Batı Trakya Türkünün 20.000 civarında olduğu tahmin edilmektedir. 12 Eylül 1980 Askeri Yönetimi döneminde Haymatlos olarak Türkiye'de yaşayan 8.000 civarındaki Batı Trakya Türkü vatandaşlığa alınmıştır. 1980'den sonra da Batı Trakya'dan 200 civarında iltica olmuş, birkaç bin de Türkiye'de pasaportla ikamet ederken Yunanistan tarafından vatandaşlıktan atılanlar olmuştur[17]. Sonuç olarak, 1923-1990 yılları arasında Yunanistan'dan mübadil, göçmen ve iltica şeklinde Türkiye'ye gelen göçmenlerin sayısının 550.000 civarında olduğunu söylemek mümkündür.

b) Bulgaristan

Osmanlı döneminde olduğu gibi, Cumhuriyet döneminde de Bulgaristan'dan Türkiye'ye göçler devam etmiştir. Türkiye'de Cumhu-

---

[15] **BCA**.030.18.1.1.08.39.09.

[16] **BCA**.030.18.1.1/23.18.16.

[17] Geniş bilgi için bkz. Halit Eren, *"Cumhuriyet Döneminde Göç ve İltica"* **Tarih Boyunca Türklerde İnsani Değerler ve İnsan Hakları (Yüzyılımız ve Türkiye Cumhuriyeti)**, Üçüncü Kitap, İstanbul, 1993, s. 379-380; Ağanoğlu, **a.g.e.** s.308-309.

Levent Şahverdi Arşivi

riyetin ilan edildiği 1923 yılından itibaren Bulgaristan Türkler üzerindeki baskıları artırmış, Türkler de Anavatan'a göç etmeye başlamıştır. Cumhuriyetin ilk yıllarında meydana gelen bu göçü düzenlemek amacıyla 18 Ekim 1925 tarihinde Ankara'da Türk-Bulgar İkamet Sözleşmesi imzalanmıştır[18]. Bu sözleşmeye göre; Bulgaristan'da yaşayan Türklerin isteğe bağlı göçlerine engel olunmayacak, göçmenler taşınabilen mal ve hayvanlarını beraberlerinde getirebileceklerdi. Ayrıca taşınmaz mallarını da serbestçe satabileceklerdi. Bu anlaşma ile beraber Bulgaristan'dan Türkiye'ye yapılan göçler belirli bir düzene girmiş, yılda ortalama 10.000 kişi göç etmiştir. 1923-1933 yılları arasında Bulgaristan'dan Türkiye'ye gelen göçmenlerin sayısı 101.507 olmuş, Bulgaristan'da 1934'ten itibaren Kral Boris'in diktatörlüğü döneminde Türkiye'ye yönelik göçlerin yıllık oranı 1935 ve 1938'de 20.000'i aşmıştır[19]. 1939 yılına kadar göçmen sayısı 198.688 kişiyi bulmuştur[20].

1930'ların başından itibaren Bulgaristan'ın yanı sıra Romanya ve Yugoslavya'dan da göçlerin artması üzerine Türkiye; 14 Haziran 1934 tarihinde göçmenlerin kabul ve iskanlarını düzenlemek amacıyla iskan kanunu çıkarmıştır[21].

İkinci Dünya Savaşı ve savaşı takip eden yıllarda Bulgaristan'ın yurt dışına çıkışları büyük oranda yasaklaması ve Türklere göç için pasaport vermemesi sebebiyle Türkiye'ye göçler oldukça azalmıştır. Nitekim 1940-1949 yılları arasında Türkiye'ye 21.353 Bulgaristan Türkü göç etmiştir[22].

Bulgaristan'da 1944 yılında komünist rejimin iktidara gelmesiyle Türkler üzerinde baskılar artmıştır. Bu durum Bulgaristan'daki Türk-

---

[18] Metin için bkz. Soysal, **a.g.e.** s. 260-263

[19] Hikmet Öksüz, *"İkili İlişkiler Çerçevesinde Balkan Ülkelerinden Türkiye'ye Göçler ve Göç Sonrası İskan Meselesi"* (1923-1938) **Atatürk Dergisi**, Atatürk Üni. Yay. C.III, Sayı:1 (Mayıs 2000), s. 178-179.

[20] Bilal N. Şimşir, **Bulgaristan Türkleri**, Genişletilmiş 2. Baskı, Ankara, 2009, s. 229.

[21] Bu kanun ile Türkiye göçmenlerden Türk soyundan olmak veya Türk kültürüne bağlı olmak şartlarını da aramaktadır. Metin için bkz. **Resmi Gazete**, Sayı:2733, 21 Haziran 1934.

[22] Şimşir, **y.a.g.e.** s. 230

Levent Şahverdi Arşivi

lerin Türkiye'ye göç arzularını büsbütün kamçılamıştır. Nitekim 1950 yılına girildiği zaman Türk azınlığı, bir taraftan Bulgar makamlarından pasaport talep ederken, diğer yandan Türkiye'ye göç için Cumhurbaşkanı İnönü'ye, Bulgaristan'daki Türk temsilciliklerine mektup ve dilekçeler göndererek kendilerinin Türkiye'ye kabul edilmelerini talep ederek, her iki devleti göç konusunda zorlamaya başlamışlardır[23]. 10 Ağustos 1950 tarihinde Türkiye'ye bir nota veren Bulgaristan Türkiye'ye göç etmek isteyen 250.000 Türkün üç ay içinde Türkiye'ye kabul edilmesini istemiştir. Bulgaristan'la anlaşarak yıllık belli kontenjanlara ve programa göre Bulgaristan Türklerini ülkesine almak isteyen Türkiye, Bulgaristan'a verdiği karşı notada Türk azınlığın göçü konusunu 1925 tarihli ikamet sözleşmesi çerçevesinde müzakere edebileceğini belirtmiştir[24]. Karşılıklı nota alışverişlerinin yaşandığı, Türk-Bulgar ilişkilerinin bu sıkıntılı döneminde 1950-1951 yıllarında Türkiye'ye 154.393 Türk göç etmiştir[25].

Bu göç olayından sonra Bulgaristan Türkiye'ye göç etmeyi yasaklamış, ancak 22 Mart 1968 tarihinde iki ülke arasında imzalanan "Yakın Akraba Göçü Antlaşması" ile göçler tekrar başlamıştır. 1979 yılına kadar Türkiye'ye 130.000 göçmen gelmiştir[26].

Yüzyıl süren göçlere rağmen Bulgaristan'da Türk nüfusunun varlığını devam ettirmesi üzerine, ülkesindeki Türk azınlığı bir tehdit olarak gören Bulgar yönetimi; 1984 yılından itibaren "İsim Değiştirme ve Bulgarlaştırma" kampanyası ile Türk azınlığı toptan yok etmeyi amaçlayan bir baskı ve asimilasyon kampanyası başlatmışlardır.

---

[23] Bayram Akça, *"1945-1990 Türk Bulgar İlişkileri ve Bu Dönemde Muğla Vilayetine İskan Edilen Bulgaristan Muhacirleri"* **AAMD**, C.XXIV, Sayı:70 (Mart 2008), s. 77; Şimşir, **y.a.g.e.**, s.232-238.

[24] Cengiz Hakov, *"Bulgaristan Türklerinin Göçmenlik Serüveni"* **Türkler**, C.20, Yeni Türkiye Yayınları, Ankara, 2002, s. 372-373; Şimşir, **y.a.g.e**, s. 239-241.

[25] Geray, **a.g.e.**, Tablo:4. Bu dönemde 212.150 kişiye Bulgaristan'dan Türkiye'ye giriş vizesi verilmiştir. Şimşir, **y.a.g.e.** s. 242,246.

[26] Bazı kaynaklarda bu dönemde 120.000 kişinin geldiği belirtilmektedir. Ömer E. Lütem, **Türk-Bulgar İlişkileri**, C.I, Asam Yayınları, Ankara, 2000, s. 81; Ercüment Konukman, **Tarihi Belgeler Işığında Büyük Göç ve Anavatan**, Ankara, 1990, s. 45; Ancak Şimşir, **y.a.g.e.** s. 455'de bu göç edenlerin sayısını 130.000 olarak vermektedir.

Levent Şahverdi Arşivi

Bu kampanyada; zorla Türk adları Bulgar adı ile değiştiriliyor, Türklerin benlikleri siliniyor, hatta mezarlıklar dahi yıkılıyor, direnen Türkler öldürülüyordu[27]. Bu durum karşısında Türkler Bulgaristan'a sorunun görüşmeler yoluyla çözülmesini ve bu amaçla bir göç antlaşması imzalanabileceğini bildirdi. 1989 yılına kadar Türkiye'nin teklifini reddeden Bulgaristan 1989 yılında Türk azınlığı topluca göçe zorlamıştır[28]. Mayıs 1989 tarihinde başlayan bu göçle Mayıs 1990'a kadar yani bir yıl içinde Türkiye'ye 345.960 Türk göç etmek zorunda kalmıştır. Bu göçmenlerin 133.272'si Todor Jivkov'un istifa etmesi üzerine Bulgaristan'daki haklarını tekrar elde etmek amacıyla geri dönmüş, 212.698'i Türkiye'de kalmıştır[29]. Ancak Bulgaristan'da 1999-2002 yıllarında yapılan düzenlemelerle Türkiye'ye göç eden Bulgaristan doğumlu kişilere tekrar vatandaşlık hakkı verilmiştir[30]. 1923-1990 yılları arasında Bulgaristan'dan Türkiye'ye gelen Türk göçmenlerin sayısı 717.122'dir[31].

c) Yugoslavya

Cumhuriyet döneminde Türkiye'ye yoğun göçlerin olduğu bir diğer ülke de Yugoslavya olmuştur. Mali, sosyal, dini ve milli sebeplerle[32] Yugoslavya'dan yapılan göçlerin büyük çoğunluğunun serbest göçmen olması sebebiyle devlet yardımının çok az yapılması ve göçlerin Türk kamuoyunda yeterince ilgi görmemesi sebebiyle Şerafet-

---

[27] Geniş bilgi için bkz. Lütem, **a.g.e.**, s. 173-184; 439-470.

[28] Todor Jivkov Bulgar Komünist Partisi Politbüro toplantısında "mümkün olduğu kadarıyla Bulgaristan Türklerini Türkiye'ye göç ettirmezsek, Bulgaristan er geç yeni bir Kıbrıs'a dönüşecektir" demiştir. Hakov, **a.g.m.** s. 375.

[29] Şimşir**, a.g.e.** s. 444; Konukman, **a.g.e.**, s. 71.

[30] Bu düzenlemelerden sonra çifte vatandaşlık da alan Türklerin ne kadarının Bulgaristan'a tekrar yerleştiği bilinmemektedir. Nurcan Özgür Baklavacıoğlu, "Bulgaristan Göçmenlerinin Gündeminde Mülkiyet, Vatandaşlık, Sosyal Güvenlik Sorunları ve Siyasal Temsilin Önemi" **Geçmişten Günümüze Asimilasyon Zorunlu Göç Anma Etkinlikleri**, 26-27 Aralık 2009-İzmir, s. 112-113.

[31] 1989 göçü sonrasında Bulgaristan'a geri dönen 133.272 kişi bu rakama dahil edilmemiştir.

[32] Sabahattin Zaim, *"Yugoslavya'dan Türk Muhaceratı"* **Türk Yurdu**, Yıl:49, Sayı: 278 (Kasım-1959), s. 18-19.

Levent Şahverdi Arşivi

tin Yücelden bu göçleri "Yugoslavya'dan Sessiz Türk Göçü" olarak adlandırmaktadır[33].

1923-1933 yılları arasında Yugoslavya'dan 108.179 serbest göçmen gelmiştir[34]. İkinci Dünya Savaşı sırasında ve sonrasında göçün yönetim tarafından yasaklanması sebebiyle göçler oldukça azalmış, 1934-1949 yılları arasında 3.139 kişi gelmiştir[35].

1950'li yıllardan itibaren Yugoslavya'dan tekrar serbest göçmen gelmeye başlamıştır. 1952 yılında başlayan ve giderek artan bir yoğunlukta devam eden bu göçlerde tamamı serbest göçmen olmak üzere 1950-1958 yılları arasında 104.373 olan göçmen sayısı[36] 1967 yılına kadar 175.392'ye ulaşmıştır[37].

Yugoslavya'dan göçlerin 1967 yılından sonra da devam ettiğini belirten Yusuf Hamza'ya göre 1952-1975 yılları arasında yaklaşık 296.000 kişi Türkiye'ye göç etmiş, 1990'ların ortalarında bu sayı 350.000'e ulaşmıştır[38]. Bu rakamlara göre 1923-1975 yılları arasında Türkiye'ye gelen Yugoslavya göçmenlerinin sayısı 407.318 olmakta, 1990'ların ortalarına kadar 461.318'i bulmaktadır. Halit Eren de 1967 yılından itibaren göçlerin peyderpey devam ettiğini Cumhuriyet döneminde Yugoslavya'dan gelen toplam göçmen sayısının 500.000'i geçtiğini belirtmektedir[39].

Yugoslavya'nın parçalanmasından sonra Makedonya, Kosova ve Bosna-Hersek'te meydana gelen olaylar sebebiyle Türkiye'ye göçler devam etmiştir.

---

[33] Şerafettin Yücelden, *"Yugoslavya'dan Sessiz Türk Göçü"* **Türk Dünyası Dergisi**, Sayı: 11, Yıl: 1968, s. 12-16'dan naklen Ağanoğlu, **a.g.e.** s. 328.

[34] Eren, **a.g.m.** s. 380; Ağanoğlu, **a.g.e.** s. 320.

[35] Geray, **a.g.e.** Ek Tablo:2; Ağanoğlu, **a.g.e.** s. 320

[36] Zaim, **a.g.e.** s.20.

[37] Şerafettin Yücelden, *"Yugoslavya Türkleri"* **Türk Dünyası El Kitabı**, Türk Kültürünü Araştırma Ens. Yay., Ankara, 1976, s. 1094.

[38] Yusuf Hamza, *"Makedonya'da Türk Sorunu"* **Birlik Gazetesi**, 1 Ağustos 1996, Üsküp'den naklen Halim Çavuşoğlu, *"Yugoslavya-Makedonya Topraklarından Türkiye'ye Göçler ve Nedenleri"* **Bilig**, Sayı:41 (Bahar-2007), s.136.

[39] Halit Eren, *"Balkanlarda Türk ve Diğer Müslüman Toplumları ve Göç Olgusu"* **Balkanlar**, Ortadoğu ve Balkan İncelemeleri Vakfı Yayınları, İstanbul, 1993, s. 296.

Levent Şahverdi Arşivi

d) Romanya

Cumhuriyet döneminde Romanya'dan da önemli miktarda göçler olmuştur. Romanya'dan ilk göç dalgası 1923-1938 yılları arasında gerçekleşmiş, bu dönemde 75.771 iskanlı, 38.009 serbest olmak üzere toplam 113.710 Türk Türkiye'ye göç etmiştir. Bu göçmenlerin 61.570'i 4 Eylül 1936 yılında Türkiye ile Romanya arasında imzalanan Dobruca'daki Türk ahalinin Türkiye'ye göçmesini düzenleyen anlaşma çerçevesinde gelmişlerdir. Bu anlaşmaya göre; Dobruca'da yaşayan Türkler beş yıl içinde Türkiye'ye tamamen göçürülmüş olacaktı. Ancak yaklaşan İkinci Dünya Savaşı sebebiyle anlaşma tam olarak uygulanamamıştır[40]. Romanya'dan 1939-1960 yılları arasında 3.576'sı iskanlı, 4.055'i serbest olmak üzere 7.631 göçmen gelmiştir. Böylece Romanya'dan Türkiye'ye gelen göçmenlerin sayısı 121.341'e ulaşmıştır[41].

ANKARA'YA YERLEŞTİRİLEN BALKAN GÖÇMENLERİ (1923-1990)

Cumhuriyet döneminde mübadele, serbest ve iskanlı göçmen ile zaman zaman da iltica etmek suretiyle Balkan ülkelerinden Türkiye'ye 1.750.000 civarında göçmen gelmiştir[42]. Bu göçmenlerin 1.204.205'i 1923-1960 yılları arasında gelmiştir[43]. Geriye kalan 344.000 göçmen ise 1961-1990 yılları arasında Türkiye'ye gelmiş

---

[40] Ağanoğlu**, a.g.e.** s. 332-333.

[41] Geray, **a.g.e.** Ek Tablo:2; Müstecib Ülküsal, *"Romanya Türkleri"* **Türk Dünyası El Kitabı**, Türk Kültürünü Araştırma Ens. Yay., Ankara, 1976, s.1083

[42] Bu göçmenlerin ülkelere göre dağılımı şöyledir: Yunanistan 550.000, Bulgaristan 717.122 (1989 göçü sonrasında Bulgaristan'a geri dönen 133.272 kişi bu rakama dahil edilmemiştir.), Yugoslavya 350.000 (Yugoslavya'dan 1923-1967 arası gelen göçmen sayısı 286.318'dir. Ancak Halit Eren 1990'lara kadar gelen göçmen sayısını 500.000 olarak vermektedir. Eren, Balkanlarda Türk ve … 5.296; Yusuf Hamza 1952-1975 arası yaklaşık 296.000, 1990'ların ortalarına kadar 350.000 kişinin göç ettiğini belirtmektedir. Bu rakamlara göre Yugoslavya göçmenlerinin sayısı 1923-1990 arasında 461.318'i bulmaktadır. Hamza **a.g.m.** nakleden Çavuşoğlu **a.g.m.** s.136. bu sebeple Yugoslavya göçmenlerinin sayısı ortalama 350.000 olarak kabul edilmiştir.), Romanya 121.341. Romanya'dan 1960 sonrası göçmen gelip gelmediği tespit edilememiştir.

[43] Geray, **a.g.m.** s. 11, Tablo IV.

Levent Şahverdi Arşivi

olup, çoğunluğunu (212.688 kişi) 1989 göçü ile Bulgaristan'dan gelen Türkler oluşturmaktadır.

Misak-ı Milli sınırları içinde homojen bir millet oluşturmayı amaçlayan Türkiye; nüfus yoğunluğunu artırmada bu göçleri politik bir metod olarak teşvik dahi etmiştir[44].

Böyle bir anlayış içinde hareket eden Türkiye, başta mübadele olmak üzere, ülkemize gelen göçmenlerin yerleştirilmelerinde belirli bir iskan politikası tespit etmiştir. İskan politikasının belirlenmesinde öncelikle, mübadele ile Türkiye'yi terk eden Rumların hatta Ermenilerin geride bırakmış oldukları emval-i metrukenin yoğun olarak bulunduğu bölgeler göçmenlerin yerleşim alanlarının tespitinde esas alınmıştır. Nitekim Mübadele, İmar ve İskan Vekaleti 1923 yılında bütün vilayetlere yazı yazarak; "a. Mıntıkada ne tür tarımla uğraşılmaktadır? b. Ne kadar emval-i metruke vardır? c. Kaç emval-i metruke hanesi boştur? Ne kadarı boşaltılabilir? d. Emval-i metruke arazisinin miktarı nedir?" şeklindeki sorulara cevap verilmesini istemiştir[45]. Bu sorulara verilen cevaplar çerçevesinde mübadil göçmenlerin iskan edilecekleri yerler ana hatları ile planlanmıştır. Bu planlamada esas konumunu teşkil eden Ankara vilayeti yer almamaktadır[46]. Diğer taraftan göçmenlerin geldikleri iklim ve arazi şartları ile Trakya vilayetlerinin nüfus yoğunluğunun artırılmasının stratejik açıdan uygun görülmesi ihtimali de iskan politikasının belirlenmesinde etkili olan diğer faktörler olmuştur.

Yukarıda belirtilen faktörlere bağlı olarak belirlenen iskan politikası çerçevesinde 1923-1960 yılları arasında ülkemize gelen mübadil ve göçmenlerin büyük bir bölümünün Trakya, Marmara ve Ege bölgesine yerleştirildikleri görülmektedir. En çok göçmen yerleştirilen

---

[44] **İskan Tarihçesi**, s. 128-129, 137.

[45] Yunanistan'da Muhtelif Mübadele Komisyonu'nda görev yapan Türk Murahhas Heyeti'ne de mübadele ile Türkiye'ye geleceklerin hangi şehirlerden kaç kişi geleceği, vaziyetleri ve meslekleri sorulmuştur. Arı, **a.g.e.** s.49-51.

[46] **İskan Tarihçesi**, s. 18.

Levent Şahverdi Arşivi

vilayetler Edirne, Tekirdağ, Kırklareli, İstanbul, İzmir, Bursa, Balıkesir, Kocaeli, Samsun, Çanakkale, Manisa olmuştur[47].

1923-1960 yılları arasında Ankara'nın da dahil olduğu İç Anadolu bölgesine 130.000 civarında göçmen yerleştirilmiştir. İç Anadolu Bölgesi'nde en çok göçmen alan yerler Niğde, Kayseri, Çorum, Konya, Yozgat, Sivas ve Eskişehir vilayetleridir[48]. İklim ve tabiat şartları bakımından göçmenlerin geldikleri bölgelere çok fazla benzemeyen bu vilayetlerin seçiminde; Niğde, Kayseri, Konya gibi yerlerden mübadele ile Yunanistan'a Ortodoksların gitmesi[49] ayrıca Sivas, Kayseri ve Yozgat'tan tehcir sonucu Ermenilerin ayrılmış olması ve bu bölgelerdeki tarıma elverişli arazilerin bulunmasının rol oynamış olabileceği değerlendirilmektedir.

Milli Mücadele'nin merkezi olan ve 13 Ekim 1923 tarihinde Başkent ilan edilen Ankara'ya 1923-1960 yılları arasında iskan edilen Balkan göçmenlerinin sayısı ve geldikleri ülkeler şöyledir:

Ankara Vilayetinde İskan Edilen Balkan Göçmenleri (1923 – 1960)[50]

Yılı	Geldiği Yer	Yerleştirilen Yer	Aile	Nüfusu
1924-1928	Yunanistan	Ankara Merkez	185	925
1926	Romanya	Polatlı	53	267
1928	Bulgaristan	Etimesgut	50	300
1936	Bulgaristan	Haymana	210	785
1929	Bulgaristan	Polatlı	45	248

[47] Geray, **a.g.e.** s. 30-31. Tablo: XV, Ek tablo: 5

[48] Geray, **y.a.g.y**.

[49] Mübadele ile Niğde'den 17.941, Kayseri'den 8.540, Konya(Aksaray dahil) 10.818 kişi Yunanistan'a gitmiştir. **BCA.**030.10.124.885.4.

[50] **BCA,** 271 V 06 1, 2, 3, 13, 14, 15, 16, 17, 18, 19, 22, 26, 28, 31, 34, 36, 37, 39, 45, 50, 69 / **Köy Hizmetleri Genel Müdürlüğü, Ankara İl Müdürlüğü, İskan Defterleri**, Defter no: 1, 2, 3, 13, 14, 15, 16, 17, 18, 19, 22, 26, 28, 31, 34, 36, 37, 39, 45, 50, 69. Ankara'ya ait 71 adet iskan defteri bulunmaktadır. Balkan göçmenlerinin kaydedildiği 32 adet defterin haricinde kalan 4, 6, 8, 10 ve 71 numaralı defterlerde yurt içi göçmenlerin kayıtları tutulmuştur. 20 numaralı defter Afganistan'dan gelen göçmenlerle ilgilidir. Geriye kalan defterler ise kullandığımız defterlerin mükerrer veya temize çekilmiş nüshalarıdır.

Levent Şahverdi Arşivi

1936-1938	Romanya	Sincan	100	411
1938	Romanya	Yenikent	5	22
1940	Bulgaristan	Ankara Merkez	6	8
1940	Yugoslavya	Ankara Merkez	4	5
1940	Romanya	Ankara Merkez	1	1
1941	Bulgaristan	Ankara Merkez	9	11
1941	Yugoslavya	Ankara Merkez	1	1
1941	Romanya	Ankara Merkez	2	2
1942	Bulgaristan	Ankara Merkez	12	18
1942	Yugoslavya	Ankara Merkez	1	3
1942	Yunanistan	Ankara Merkez	1	3
1943	Bulgaristan	Ankara Merkez	4	7
1943	Yunanistan	Ankara Merkez	1	1
1944	Bulgaristan	Ankara Merkez	10	16
1944	Romanya	Ankara Merkez	3	4
1945	Bulgaristan	Ankara Merkez	6	7
1945	Romanya	Ankara Merkez	3	3
1945	Yunanistan	Ankara Merkez	2	2
1946	Bulgaristan	Ankara Merkez	10	29
1946	Yunanistan	Ankara Merkez	1	1
1947	Bulgaristan	Ankara Merkez	10	20
1947	Yugoslavya	Ankara Merkez	4	5
1947	Yunanistan	Ankara Merkez	2	8
1947	Romanya	Ankara Merkez	1	1
1948	Bulgaristan	Ankara Merkez	6	12
1948	Yugoslavya	Ankara Merkez	12	12
1948	Yunanistan	Ankara Merkez	7	25
1948	Romanya	Ankara Merkez	1	1
1949	Bulgaristan	Ankara Merkez	4	7
1949	Yunanistan	Ankara Merkez	6	6
1949	Arnavutluk	Ankara Merkez	1	1

Levent Şahverdi Arşivi

1950	Bulgaristan	Ankara Merkez	7	13
1950	Yugoslavya	Ankara Merkez	1	1
1950	Yunanistan	Ankara Merkez	1	1
1950	Bulgaristan	Polatlı	91	366
1951	Bulgaristan	Ankara Merkez	1	1
1951	Yugoslavya	Ankara Merkez	3	5
1951	Yunanistan	Ankara Merkez	6	12
1951	Bulgaristan	Kızılcahamam	47	208
1951	Bulgaristan	Kırıkkale	75	301
1951	Bulgaristan	Polatlı	155	661
1951	Bulgaristan	Halkavun (Kazan)	29	145
1950/1951	Bulgaristan	Ankara/Merkez	226	758
1950/1951	Bulgaristan	Beypazarı	47	212
1950/1951	Bulgaristan	Bağlum	31	98
1950/1951	Bulgaristan	Etimesgut	49	176
1950/1951	Bulgaristan	Keçiören	3	10
1950/1951	Bulgaristan	Çankaya	53	217
1950/1951	Bulgaristan	Ayaş	56	281
1950/1951	Bulgaristan	Kalecik	49	240
1950/1951	Bulgaristan	Haymana	341	1362
1950/1951	Bulgaristan	Keskin	63	284
1950/1951	Bulgaristan	Şerefli Koçhisar	70	375
1950/1951	Bulgaristan	Bala	49	206
1950/1951	Bulgaristan	Çubuk	67	305
1950/1951	Bulgaristan	Nallıhan	33	140
1952	Bulgaristan	Ankara Merkez	1	5
1952	Yugoslavya	Ankara Merkez	1	2
1952	Yunanistan	Ankara Merkez	1	1
1952	Bulgaristan	Polatlı	10	35
1953	Bulgaristan	Ankara Merkez	1	1
1953	Yugoslavya	Ankara Merkez	1	4

Levent Şahverdi Arşivi

1953	Yunanistan	Ankara Merkez	1	1
1953	Bulgaristan	Polatlı	8	26
1954	Yugoslavya	Ankara Merkez	45	163
1954	Yunanistan	Ankara Merkez	1	5
1954	Bulgaristan	Polatlı	20	100
1955	Yugoslavya	Ankara Merkez	123	522
1955	Bulgaristan	Ankara Merkez	1	1
1955	Yunanistan	Ankara Merkez	4	16
1956	Yugoslavya	Ankara Merkez	164	404
1956	Yunanistan	Ankara Merkez	2	2
1956	Bulgaristan	Polatlı	1	5
1957	Yugoslavya	Ankara Merkez	151	497
1957	Bulgaristan	Ankara Merkez	1	1
1957	Yunanistan	Ankara Merkez	1	1
1958	Yugoslavya	Ankara Merkez	87	363
1958	Yunanistan	Ankara Merkez	1	1
1959	Yugoslavya	Ankara Merkez	33	134
1959	Yunanistan	Ankara Merkez	2	2
1960	Yugoslavya	Ankara Merkez	21	57
1960	Yunanistan	Ankara Merkez	1	1
1960	Romanya	Ankara Merkez	1	1
TOPLAM			**3016**	**11,907**

1923-1960 yılları arasında Balkan ülkelerinden Türkiye'ye 1.204.205 göçmen gelmiş olmasına rağmen, yukarıdaki tablodan da anlaşılacağı gibi aynı dönemde Ankara'da 11.701 Balkan göçmeni iskan edilmiştir[51]. Bunun genel göçe oranı % 0.9'dur. Başkent olması sebebiyle gerek kamu kurumlarının kurulması, gerekse yoğun bir

[51] Bu sonuç, Ankara'ya ait iskan defterlerindeki kayıtlardan elde edilmiştir. Geray, **a.g.e.** s. 30 tablo XV'de 1923-1960 yıları arasında Ankara'ya 10.560 göçmen yerleştirildiğini belirtmektedir.

Levent Şahverdi Arşivi

iç göç alarak Cumhuriyet döneminde hızla büyüyen Ankara'ya Balkan ülkelerinden gelen göçmenlerin oldukça düşük oranda iskan edildikleri görülmektedir. Bu durumu Cumhuriyetin ilk dönemlerinden itibaren, devletin Balkan göçmenlerine yönelik iskan politikasını belirlerken Ankara'nın ilk tercihler arasında yer almamasıyla da izah etmek mümkündür. Nitekim Cumhuriyet döneminde ilk büyük göçün yaşandığı Türk-Yunan mübadelesi ile Türkiye'ye gelen göçmenlerin iskan edilecekleri yerler önceden planlanmıştır. Bu planlamada Ankara yer almamaktadır[52]. Ankara'nın tercih edilmemesinde bu vilayetimizden mübadeleyle Yunanistan'a göç eden Rum-Ortodoksların bulunmamasının[53] yanı sıra iklim ve tabiat şartları rol oynamış olabilir. Bununla beraber mübadil göçmenlerin iskan işleri planlandığı gibi gerçekleştirilememiş, uygulamada bazı sapmalar olmuştur. Bu çerçevede Ankara'ya da Yunanistan'dan gelen mübadillerden 925 kişi yerleştirilmiştir[54].

Cumhuriyetin ilk yıllarından itibaren Balkan göçmenlerinin çoğunluğunun Trakya bölgesine yerleştirilmesi sebebiyle bölgeye yeni göçmen yerleştirilmesinin halkın sıkıntısını artıracağı gerekçesi ile Bakanlar Kurulu 29 Ocak 1936 tarihinde; "yeniden gelecek olan 25 bin kadar göçmenin Ankara, Yozgat, Kayseri, Niğde, Konya ve Adana vilayetlerinin muhtelif kazalarında tesbit edilmekte olan boş topraklarda yerleştirilmeleri" için bir kararname çıkarmıştır[55]. Ancak uygulamada bu göçmenlerin de çoğunluğu başka vilayetlere kaydırılmıştır[56]. Yukarıda belirtildiği gibi, Bulgaristan ve Romanya'dan ül-

---

[52] **İskan Tarihçesi**, s.18; Arı, **a.g.e.** s.52-53.

[53] 1933 yılında düzenlenen "vilayet dahilinde mübadeleye tabi elyevm mevcut Rum mikdarı" adlı bir belgede Ankara'dan Yunanistan'a göç eden Rum bulunmamaktadır. **BCA.** 030.10.124.885.4.

[54] Geray, **a.g.e.** Ek Tablo:5; **BCA.** 030.10.124.885.4; çoğunluğu Selanik'ten gelen bu mübadillerin Ankara'ya ait iskan defterlerinde kayıtlarına rastlanamamıştır. Bu mübadillerden Muhtelif Mübadele Komisyonu'na tasfiye talepnamesi verenlerin sayısı 377'dir. Bunların 307'si Ankara merkeze, 48'i Keskin'e, diğerleri de Yenikent, Beypazarı, Ayaş ve Kalecik'e yerleştirilmişlerdir. **Muhtelif Mübadele Komisyonu Tasfiye Talepnameleri BCA.**130.16.13.2.

[55] **BCA.** 030.18.1.2.61.8.9.

[56] Öksüz, **a.g.m.** s.179.

Levent Şahverdi Arşivi

kemize yoğun göçlerin yaşandığı 1936-1938 döneminde, Ankara'ya sadece Romanya'dan gelen 433 kişi yerleştirilmiştir. Yukarıdaki tablodan da anlaşılacağı gibi, Ankara'ya en yoğun göçmen 1950-1951 yıllarında Bulgaristan'dan gelmiştir. 1923-1960 yılları arasında Ankara'ya iskan edilen 11.701 Balkan göçmeninin büyük çoğunluğunu da 7.795 kişi ile Bulgaristan'dan gelen Türkler oluşturmaktadır.

Ankara Vilayetinde İskan Edilen Balkan Göçmenleri (1961 – 1990)[57]

Yılı	Geldiği Yer	Yerleştirilen Yer	Aile	Nüfus
1961	Yugoslavya	Ankara Merkez	23	56
1962	Yugoslavya	Ankara Merkez	3	7
1962	Bulgaristan	Ankara Merkez	1	1
1963	Yugoslavya	Ankara Merkez	12	30
1965	Yugoslavya	Ankara Merkez	1	1
1965	Bulgaristan	Ankara Merkez	1	1
1966	Yugoslavya	Polatlı	1	4
1967	Yugoslavya	Ankara Merkez	2	9
1968	Bulgaristan	Ankara Merkez	1	1
1969	Bulgaristan	Polatlı	3	8
1969	Bulgaristan	Ankara Merkez	21	72
1970	Bulgaristan	Polatlı	4	4
1970	Bulgaristan	Ankara Merkez	123	380
1971	Bulgaristan	Polatlı	12	36
1971	Bulgaristan	Ankara Merkez	62	204
1972	Bulgaristan	Polatlı	1	4
1972	Bulgaristan	Ankara Merkez	58	199
1972	Yugoslavya	Ankara Merkez	1	4

[57] **BCA**, 271 V 06 45, 53, 55, 56, 57, 58, 59, 60, 61, 64, 70 / **Köy Hizmetleri Genel Müdürlüğü, Ankara İl Müdürlüğü, İskan Defterleri**, Defter no: 45, 53, 55, 56, 57, 58, 59, 60, 61, 64, 70.

Levent Şahverdi Arşivi

1973	Bulgaristan	Polatlı	6	27
1973	Bulgaristan	Ankara Merkez	23	75
1973	Yugoslavya	Ankara Merkez	2	4
1974	Bulgaristan	Ankara Merkez	5	17
1974	Romanya	Ankara Merkez	1	4
1975	Bulgaristan	Ankara Merkez	2	8
1975	Yugoslavya	Ankara Merkez	2	14
1975	Romanya	Ankara Merkez	2	2
1976	Bulgaristan	Ankara Merkez	6	20
1976	Yugoslavya	Ankara Merkez	1	2
1977	Bulgaristan	Ankara Merkez	76	242
1978	Bulgaristan	Ankara Merkez	259	854
1979	Romanya	Ankara Merkez	1	1
1980	Bulgaristan	Ankara Merkez	1	1
1986	Romanya	Ankara Merkez	1	4
1989	Bulgaristan	Ankara Merkez	1944	6221
1990	Bulgaristan	Ankara Merkez	114	267
TOPLAM			**2776**	**8784**

1961-1990 yılları arasında ise Balkan ülkelerinden Türkiye'ye 344.000 göçmen gelmiştir. Yukarıdaki tabloya göre bu göçmenlerin ancak 8784'ü Ankara'ya iskan edilmiş olup, bunun aynı dönemdeki genel göçe oranı %2.5'dir. Bu dönemde de Ankara'ya en yoğun göçmen 1989 zorunlu göçü ile Bulgaristan'dan gelmiştir. 1989 zorunlu göçü ile Bulgaristan'dan gelerek Ankara'ya yerleştirilen Türklerin sayısı 6488 kişidir[58].

1923-1990 yılları arasında Ankara'da iskan edilen Balkan göçmenlerinin toplam aile sayısı 5.792, nüfus sayısı ise 20.691'dir. Bu sayı aynı dönemde Türkiye'ye gelen Balkan göçmenlerinin sayısının %1.18'ine tekabül etmektedir. Diğer taraftan 1923-1990 yılları ara-

[58] Konukman, **a.g.e.** s. 85'de Bulgaristan'dan 1989 zorunlu göçü ile Türkiye'ye gelen 6.695 kişinin Ankara'ya yerleştirildiğini belirtmektedir.

Levent Şahverdi Arşivi

sında Ankara'da iskan edilen Balkan göçmenlerinin (14.437 kişi) %79'unu Bulgaristan Türkleri oluşturmaktadır. Bu ülkeyi 4.516 kişi ile Yugoslavya göçmenleri takip etmekte, Yunanistan 1014 kişi ile üçüncü sırada yer almaktadır. Son sırada ise 724 kişi ile Romanya göçmenleri bulunmaktadır.

1923-1990 yılları arasında Ankara'da iskan edilen Balkan göçmenlerinin sayısı mevcut iskan defterleri esas alınarak tespit edilmiştir. Ancak, Ankara'nın başkent olmasından dolayı kamu kurumlarında işe girerek veya iskan edildikleri vilayetlerden daha sonra farklı sebeplerle Ankara'ya taşınan veya ayrılan göçmenlerin de olabileceği dikkate alınırsa mevcut göçmen sayısının değişebileceği değerlendirilmektedir.

GÖÇMENLERİN İSKAN EDİLDİKLERİ YERLEŞİM BİRİMLERİ VE YAPILAN YARDIMLAR

Devlet, Türkiye genelinde olduğu gibi Ankara'ya gelen göçmenlerin de bir an önce kalıcı olarak iskan edilmeleri ve üretici duruma geçmelerini sağlamak amacıyla gerekli yardımları yapmıştır. Göçmenler özellikle geldikleri yerlerin iklim ve yaşam şartları ile önceki meslekleri dikkate alınarak iskan edilmişlerdir. Bu çerçevede Balkan göçmenlerinin geldikleri ülkeler ve Ankara vilayetinde[59] iskan edildikleri ilçe, bucak ve köyler ile kendilerine tahsis edilen ev, arsa, dükkan, tarla, bağ ve bahçelerin dağılımı şöyledir.

a) Bağlum Bucağına Yerleştirilen Göçmenler[60]

Yılı	Geldikleri Yer	Yerleştirildikleri Yer	Hane	Nüfus
1951	Bulgaristan	Bağlum Merkez	13	38
		İvedik	4	10
		Kılıçlar	2	7
		Lezgi	2	9

[59] Göçmenlerin yerleştirildikleri birimlerin iskan tarihindeki idari bağlılık ve statüleri esas alınmıştır.

[60] **BCA,** 271 V 06 16, 19, 32, **Köy Hizmetleri Genel Müdürlüğü, Ankara İl Müdürlüğü, İskan Defterleri**, Defter no: 16, 19, 32.

Levent Şahverdi Arşivi

		Mahmudiye	1	4
		Memlik	2	7
		Saray	3	11
		Ülümbüş	2	6
		Yakacık	2	6
TOPLAM			***31***	98

Bağlum bucağına yerleştirilen 11 aileye 883 dekar tarla, 1 aileye 14 dekar bağ, 13 aileye 4898 metrekare arsa; 3500 kg tohumluk buğday, 12400 lira ev parası yardımı yapılmış, 16950 lira kredi desteği sağlanmıştır.

b) Bala İlçesine Yerleştirilen Göçmenler [61]

Yılı	Geldikleri Yer	Yerleştirildikleri Yer	Hane	Nüfus
1950	Bulgaristan	Abazlı	3	6
1951	Elena	Afşar	3	20
	Şumnu	Ahmetçayırı	6	19
	Yenipazar	Çavuşlu	2	7
		Çiğdemli	1	3
		Evciler	2	9
		Holos	1	4
		Karaali	1	10
		Karakeçili	1	6
		Kerişli	5	21
		Köseli	5	22
		Sırapınar	1	6
		Sulu(?)	2	6
		Tol	2	13
		Yaylalıözü	5	16
		Yeniyapanşıhlı	4	22

[61] **BCA,** 271 V 06 28, **Köy Hizmetleri Genel Müdürlüğü, Ankara İl Müdürlüğü, İskan Defterleri**, Defter no: 28.

Levent Şahverdi Arşivi

		Yöreli	4	10
		Zırna	1	6
TOPLAM			***49***	***206***

Ailelere 44 adet ev, 22 dekar arsa, 5813 dekar tarla, 34 adet hayvan, 31850 kg buğday, 54200 lira para yardımı yapılmıştır.

c) Beypazarı ilçesine Yerleştirilen Göçmenler[62]

Yılı	**Geldikleri Yer**	**Yerleştirildikleri Yer**	**Hane**	**Nüfus**
1950/1951	Bulgaristan	Beypazarı Merkez	6	26
	Aydos	Dikmen	5	20
	Eğridere	Kırşıhlar	5	30
	Gurgaz	Kırbaşı Bucağı	13	50
	Mestanlı	Kızılcasöğüt	2	9
	Razgrat	Kuyucak	1	5
	Şumnu	Mahmutlar	4	22
	Ziştovi	Oymaağaç	4	16
		Tacettin	3	20
		Uruş	2	8
		Yoğunpelit	2	6
TOPLAM			***47***	***212***

İlçeye yerleştirilen göçmenlere 33 adet ev, 2799 dekar arazi, 96900 lira para yardımı yapılmıştır.

[62] **BCA,** 271 V 06 15, **Köy Hizmetleri Genel Müdürlüğü, Ankara İl Müdürlüğü, İskan Defterleri**, Defter no: 15.

Levent Şahverdi Arşivi

d) Çankaya İlçesine Yerleştirilen Göçmenler[63]

Yılı	Geldikleri Yer	Yerleştirildikleri Yer	Hane	Nüfus
		Ahiboz	2	7
1950/1951	Bulgaristan	Balgat	1	4
	Elena	Ballık	2	12
	Karnabat	Bayındır	3	9
	Razgrat	Cebeci	1	8
	Rusçuk	Çankaya	1	2
	Şumnu	Çerkezhöyük	8	32
	Tırnova	Elmadağ	6	23
	Yanbolu	Gölbaşı	3	14
	Yenipazar	Hasanoğlan	2	10
	Ziştovi	Karaoğlan	2	10
		Kıbrıs	2	5
		Kutludüğün	1	3
		Lodumnu	2	8
		Mühye	5	16
		Odabaşı	3	20
		Oğulbey	1	5
		Ortaköy	2	6
		Velihimmetli	1	6
		Yalıncak	1	3
		Yağlıpınar	1	3
		Yavrucuk	2	6
		Yenişıh	1	5
TOPLAM			**53**	**217**

53 aileye; 41 adet ev, 27017 metrekare arsa, 2703 dekar arazi ve 343.5 lira para yardımı yapılmıştır.

[63] **BCA,** 271 V 06 22, **Köy Hizmetleri Genel Müdürlüğü, Ankara İl Müdürlüğü, İskan Defterleri**, Defter no: 22.

Levent Şahverdi Arşivi

e) Çubuk İlçesine Yerleştirilen Göçmenler[64]

Yılı	Geldikleri Yer	Yerleştirildikleri Yer	Hane	Nüfus
1950/1951	Bulgaristan	Abadan	1	6
	Bela	Ağılcık	1	6
	Eğridere	Akkuzun	1	6
	Elena	Arkasyan (Kavaklı)	1	4
	Kırcaali	Aşağıçavundur	2	10
	Mestanlı	Balıkhisar	1	3
	Omurtak	Büğdüz	1	7
	Osmanpazarı	Çalseki	1	7
	Plevne	Çınar	1	5
	Ravutsa	Çit	1	2
	Rusçuk	Çubuk Merkez	1	1
	Şumnu	Deliviran	2	6
	Tırnova	Dumlupınar	3	8
	Yenipazar	Durhasan	1	4
	Ziştovi	Eğriekin	1	3
		Esenboğa	2	9
		Eybek	1	3
		Gökçedere	1	7
		Gücük	1	6
		Güldarbı	1	6
		Güledar	1	6
		Hacılar	2	15
		İkipınar	3	9
		İncegöz	1	3
		Kalaba	2	12
		Karacalar	1	2

[64] **BCA,** 271 V 06 31, **Köy Hizmetleri Genel Müdürlüğü, Ankara İl Müdürlüğü, İskan Defterleri**, Defter no: 31.

Levent Şahverdi Arşivi

		Karataş	1	7
		Karayatak	1	3
		Kargın	1	5
		Kızılca	1	5
		Kızılhisar	1	5
		Kızılöz	1	1
		Kösrelikkızığı	1	5
		Kuruçay	1	5
		Kurusarı	1	4
		Kuruviran	1	2
		Mahmutoğlan	1	5
		Meki	1	9
		Melikşah	1	4
		Ovacık	2	5
		Ömercik	1	3
		Peçenek	1	4
		Ravlı	1	4
		Ravlıkızığı	1	5
		Sünlü	1	4
		Şıgırhoca	1	4
		Şıhlar	1	5
		Tahtayazı	2	6
		Taşpınar	1	5
		Teberik	1	8
		Yakupderviş	1	5
		Yakuphasan	1	9
		Yaylalar	1	3
		Yazır	1	7
		Yenice	1	6
		Yukarıçavundur	1	6
TOPLAM			**67**	**305**

Levent Şahverdi Arşivi

Ailelere 51 adet ev, 2991 metrekare arsa, 373,7 dekar tarla, 119 adet hayvan, 55 adet zirâî alet, 15200 kg tohumluk buğday, 1189,50 lira para yardımı yapılmıştır.

f) Etimesgut İlçesine Yerleştirilen Göçmenler [65]

Yılı	Geldikleri Yer	Yerleştirildikleri Yer	Hane	Nüfus
1928	Bulgaristan	Etimesgut Merkez	50	300
1936-1938	Köseabdi	Sincan	105	433
1951	Eskicuma	Sincan	19	76
	Kızanlık	Bağlıca	1	2
	Osmanpazarı	Cimşit	1	4
	Popköy	Elvankent	2	7
	Rusçuk	Ergazi	9	27
	Tırnova	Eryaman	3	10
		Macun	5	20
		Saraycık	5	16
		Susuz	3	8
		Şehitali	1	6
TOPLAM			**204**	**909**

Etimesgut ilçesinde göçmen ailelere toplam 17821 dönüm arazi ve 50 adet ev, 10000 kg tohumluk buğday, 554,25 metrekare dükkan arsası, 44800 lira ev parası yardımı yapılmış, 46905 lira kredi desteği sağlanmıştır.

[65] **BCA,** 271 V 06 16, 271 V 06 34, 271 V 06 50, **Köy Hizmetleri Genel Müdürlüğü, Ankara İl Müdürlüğü, İskan Defterleri**, Defter no: 16, 34, 50.

Levent Şahverdi Arşivi

g) Haymana İlçesine Yerleştirilen Göçmenler[66]

Yılı	Geldikleri Yer	Yerleştirildikleri Yer	Hane	Nüfus
1950/1951	Bulgaristan	Ahiboz	29	90
	Aydos	Ahırlı	10	43
	Bele	Atkafası	1	4
	Dobriç	Balçıkhisar	1	7
	Eğridere	Baltalin	1	5
	Elena	Boğazkaya	15	57
	Eskicuma	Boyalık	6	27
	Kırcaali	Cihanşah	2	5
	Koşukavak	Çayırlı	1	7
	Niğbolu	Çerkezköy	8	31
	Norat	Çerkezhöyük	51	206
	Omurtak	Dereköy	1	2
	Osmanpazarı	Deveci Pınarı	82	328
	Pavlikan	Durutlar	1	4
	Pazarcık	Erif	1	5
	Plevne	Evliyafakı	4	18
	Popköy	Güzelyayla	1	6
	Razgrat	Hacımuratlı	1	4
	Rusçuk	Haymana Merkez	24	82
	Silistre	İkizce	22	81
	Şumnu	Karacadağ	3	17
	Tırnova	Karagedik	7	28
	Tomel	Karasüleymanlı	5	25
	Varna	Katrancı	2	5
	Viyana	Kavak	3	16
	Yenipazar	Kerpiç	2	11

[66] **BCA,** 271 V 06 17, 271 V 06 37, **Köy Hizmetleri Genel Müdürlüğü, Ankara İl Müdürlüğü, İskan Defterleri**, Defter no: 17, 37.

Levent Şahverdi Arşivi

	Ziştovi	Kırkpınar	3	11
		Kokar	17	63
		Konakgörmez		
		Sagir	21	100
		Köseaptallı	2	7
		Köstengil	1	5
		Kunbuz	22	86
		Runkuş	43	146
		Saatli	2	6
		Selametli	4	13
		Seyitahmetli	1	5
		Sinanlı	28	98
		Sincik	7	31
		Sivri	16	73
		Temürözü	5	25
		Tepeköy	16	67
		Topaklı	1	5
		Topraklı	2	12
		Totak	6	26
		Toyçayırı	44	170
		Türkhöyük	2	5
		Türkşerefli	2	8
		Ücret	8	23
		Velinimetli	1	6
		Yağcı Kebir	2	7
		Yağlıpınar	1	3
		Yenice	2	8
		Yeniköy	6	16
		Yeşilyurt	2	8
TOPLAM			**551**	**2147**

Levent Şahverdi Arşivi

343 adet ev, 162 dekar arsa, 64000 dekar tarla, 642 adet hayvan, 328304 lira para yardımı yapılmıştır. Bulgaristan göçmenlerinin yerleştirildiği Devecipınarı müstakil yeni bir köy olarak kurulmuştur.

h) Kazan'a Yerleştirilen Göçmenler[67]

Yılı	Geldiği Yer	Yerleştirildiği Yer	Hane	Nüfus
1951	Bulgaristan	Ahi	1	6
		Aydın	1	3
		Bitik	1	6
		Cimşit	1	2
		Emirgazi	1	2
		Fethiye	2	7
		Güvenç	2	10
		Halkavun	2	9
		İçviran	1	8
		İğmir	1	5
		İmrendi	1	6
		İncirlik	2	8
		Karalar	1	7
		Kayı	1	2
		Kazan	1	3
		Kınık	1	7
		Mehti	1	4
		Orhaniye	1	8
		Örencik	1	9
		Saray	1	6
		Soğulcak	2	9
		Teşrek	1	5
		Uçarı	1	6
		Yassıören	1	7
TOPLAM			**29**	**145**

[67] **BCA,** 271 V 06 16, 271 V 06 19, 271 V 06 32, **Köy Hizmetleri Genel Müdürlüğü, Ankara İl Müdürlüğü, İskan Defterleri**, Defter no: 16, 19, 32.

Levent Şahverdi Arşivi

643 dekar tarla, 12.940 metrekare arsa, 6500 kg. tohumluk buğday, 15645 lira ev parası yardımı yapılmış, 9480 lira kredi desteği sağlanmıştır.

i) Keçiören Bucağına Yerleştirilen Göçmenler[68]

Yılı	Geldikleri Yer	Yerleştirildikleri Yer	Hane	Nüfus
1951	Bulgaristan	Ovacık	2	7
		Pursaklar	1	3
TOPLAM			**3**	**10**

Keçiören'de toplam 285 dekar arazi, 3360 metrekare arsa 2500 lira ev parası yardımı yapılmış ve 3775 lira kredi desteği sağlanmıştır.

j) Kırıkkale İlçesine Yerleştirilen Göçmenler[69]

Yılı	Geldikleri Yer	Yerleştirildikleri Yer	Hane	Nüfus
1951	Bulgaristan	Ahili	1	5
	Aydos	Balışıhlı	1	5
	Elena	Ballı	1	1
	Omurtak	Büyük Yağlı	1	7
	Pavlikan	Çankar	2	7
	Pazarcık	Dağelli	3	7
	Ravsa	Doğanay	2	10
	Rusçuk	Hacı Oba	1	4
	Susuzcuk	Hacıbaba	1	3
	Şumnu	Hüseyinbeyoba	1	3
	Tutraka	Irmak	12	43
	Yenipazar	İzzettin	2	9
	Varna	Kapuz	1	4

[68] **BCA,** 271 V 06 16, 271 V 06 19, 271 V 06 32, **Köy Hizmetleri Genel Müdürlüğü, Ankara İl Müdürlüğü, İskan Defterleri**, Defter no: 16, 19, 32.

[69] **BCA,** 271 V 06 69, **Köy Hizmetleri Genel Müdürlüğü, Ankara İl Müdürlüğü, İskan Defterleri**, Defter no: 69.

Levent Şahverdi Arşivi

		Karaahmetli	1	4
		Karabekir	3	13
		Karacaali	4	15
		Kenanoba	2	12
		Kılıçlar	2	8
		Kırıkkale Merkez	10	45
		Kulaksız	3	9
		Kulu	1	1
		Mahmutlar	2	10
		Pazarcık	2	8
		Sorsavuş	11	47
		Ulaş	1	5
		Y. Mahmutlu	3	9
		Yahşihan	1	7
TOPLAM			**75**	**301**

Kırıkkale iskan defterinde, yapılan yardımlarla ilgili herhangi bir kayda rastlanmamıştır.

k) Kızılcahamam İlçesine Yerleştirilen Göçmenler[70]

Yılı	Geldikleri Yer	Yerleştirildikleri Yer	Hane	Nüfus
1951	Bulgaristan	Alibey	1	5
		Alpagut	2	5
		Bağlıca	1	6
		Bağviran	1	5
		Bayındır	1	4
		Ciğir	4	16
		Çamlıdere	1	5

[70] **BCA,** 271 V 06 36, **Köy Hizmetleri Genel Müdürlüğü, Ankara İl Müdürlüğü, İskan Defterleri**, Defter no: 36.

Levent Şahverdi Arşivi

		Çavuşlar	1	6
		Çeltikçi	1	4
		Çeştepe	1	6
		Gümele	2	6
		Gürcü	1	5
		İğceler	1	3
		İğdir	1	5
		Karacaviran	3	18
		Kınık	1	8
		Kırkırca	1	5
		Kızılca Viran	1	5
		Kızılcaköy	1	5
		Kurçu Viran	1	3
		Mahkeme		
		Ağacın	2	4
		Örencik	1	4
		Pazar	5	28
		Peçenek	1	4
		Pelitçik	1	4
		Üçbaş	1	3
		Verimli	1	7
		Yakakaya	1	5
		Yenice	7	24
TOPLAM			**47**	**208**

Ailelere 45 ev, 17689 metrekare arsa, 400 dekar tarla, 169 adet hayvan, 400 adet zirâî alet, 10550 kg tohumluk buğday ve 598 lira para yardımı yapılmıştır.

Levent Şahverdi Arşivi

l) Nallıhan İlçesine Yerleştirilen Göçmenler[71]

Yılı	Geldikleri Yer	Yerleştirildikleri Yer	Hane	Nüfus
1950	Bulgaristan	A. Bağlıca	1	4
1951	Aydos	Alça	1	10
	Eğridere	Eymir	2	14
	Razgrat	Hıdırlar	12	44
	Şumnu	Kuzucular	4	11
		Osmanköy	5	25
		Tekirler	3	15
		Y. Bağlıca	2	5
		Yenice	3	12
TOPLAM			**33**	**140**

İlçeye yerleştirilen ailelere 34 adet ev[72], 818.849 metrekare arazi, 278 adet hayvan, 8000 kg buğday, 96000 lira banka kredisi yardımı yapılmıştır.

m) Polatlı İlçesine Yerleştirilen Göçmenler[73]

Yılı	Geldikleri Yer	Yerleştirildikleri Yer	Hane	Nüfus
1926	Romanya (Atmaca)	Yenidoğan	53	267
1929	Bulgaristan (Kızanlık)	Samutlu (Olukpınar)	45	248
1950-1973	Bulgaristan	Akyüz	1	4
	Balak	Alagöz	1	7
	Balçık	Alcı	2	9

[71] **BCA, 271 V 06 39, Köy Hizmetleri Genel Müdürlüğü, Ankara İl Müdürlüğü, İskan Defterleri**, Defter no: 39,

[72] Büyüklüğü nedeniyle iki aileye iki ev ayrılmıştır, Bir aileye ise ev verildiğine dair kayıt yoktur.

[73] **BCA,** 271 V 06 1, 271 V 06 2, 271 V 06 3, 271 V 06 33, 271 V 06 45, 271 V 06 46, **Köy Hizmetleri Genel Müdürlüğü, Ankara İl Müdürlüğü, İskan Defterleri**, Defter no: 1, 2, 3, 33, 45, 46.

Levent Şahverdi Arşivi

	Bela	Alev	2	7
	Burgaz	Beylikköprüsü	17	68
	Dobriç	Çanakçı	7	29
	Eğridere	Çanaker	1	1
	Elena	Çekirdeksiz	3	13
	Eskicuma	Çokviran	2	6
	Filibe	Eski Karsak	1	4
	Karnabat	Eski Polatlı	2	7
	Kazan	Eskikavak	1	5
	Kırcaali	Gedikli	2	5
	Kızanlık	Hacımuslu	3	12
	Kızıncak	Ilıca	11	50
	Osmanpazarı	İğciler	4	20
	Pazarcık	İnler	18	71
	Plevne	Karabenli	1	5
	Romanya	Karacaahmet	6	28
	Razgrat	Karahacılı	1	6
	Rusçuk	Karapınar	1	6
	Sağra	Kargalı	8	35
	Sankaba	Kıranharmanı	2	10
	Selvi	Kızılcakışla	1	5
	Silistre	Kocahacılı	9	40
	Şumnu	Kürttaciri	1	3
	Talarkan	Müslüm	3	12
	Tırnova	Ömerler	4	23
	Tulbuhm	Ördekgölü	1	1
	Trava	Özyurt	3	7
	Varna	Polatlar	1	3
	Yanbolu	Polatlı Merkez	73	254
	Yugoslavya	Sarıhalil	2	5
		Sazılar	7	31
		Sinanlı	3	14

Levent Şahverdi Arşivi

		Sivri	4	18
		Şıhahmetli	3	13
		Şıhali	12	41
		Temelli	1	4
		Toprakpınar	15	66
		Türk Obası	1	5
		Türkkarsak	2	9
		Türktaciri	14	65
		Uzunbey	16	69
		Üçpınar	1	2
		Yabanözü	3	8
		Yağmurbaba	1	4
		Yassıhöyük	8	54
		Yazılar	4	18
		Yeniköseler	19	81
		Yeniöz	1	3
		Yunanlı	2	10
TOPLAM			**410**	**1791**

Ailelere 6 adet ev, 132 dekar arsa, 43 312 dekar tarla, 168 dekar bağ, 281 adet hayvan, 106538 kg tohumluk buğday, 617910 lira para yardımı yapılmıştır.

n) Diğer İlçelere Yerleştirilen Göçmenler (1950 - 1951)[74]

İlçe Adı	Hane	Nüfus
Ayaş	56	284
Kalecik	49	243
Keskin	63	332
Şerefli Koçhisar	70	375

[74] **BCA**,271 V 06 26, **Köy Hizmetleri Genel Müdürlüğü, Ankara İl Müdürlüğü, İskan Defterleri**, Defter no: 26. İskan defterlerinde kayıtlarına rastlanmayan mübadil Türklerden 1924-1928 tarihleri arasında Ayaş'a 3, Kalecik'e 3, Keskin'e de 48 kişi yerleştirilmiştir. **Muhtelif Mübadele Komisyonu Tasfiye Talepnameleri, BCA**.130.16.13.2.

Levent Şahverdi Arşivi

Ayaş, Kalecik, Keskin, Şereflikoçhisar ilçeleriyle ilgili iskan kayıtlarında bağımsız defterler bulunmamaktadır. Yalnızca 26 numaralı iskan kayıt ve sevk defterinde yer alan kayıtlardan bu ilçelere gönderilen göçmen aileler ve nüfusları hakkında bilgi edinilebilmektedir. Ancak göçmenlerden ne kadarının bu ilçelere yerleştirildikleri, ayrılarak başka yerlere geçenlerin olup olmadığı hakkında net bilgiler bulunmamaktadır.

Çeşitli sebeplerle terk etmek zorunda kaldıkları yerlerdeki işini, malını ve mülkünü bırakarak gelen Balkan göçmenleri Ankara vilayetindeki değişik yerleşim birimlerine iskan edilirken devlet tarafından imkanlar ölçüsünde kendilerine çeşitli yardımlar da yapılmıştır. Ev, arsa, dükkan, tarla, bağ, bahçe, tohumluk ve para olarak yukarıda miktarları verilen bu yardımlar sayesinde göçmenler kısa zamanda üretici duruma getirilmişlerdir. Böylece Türkiye genelinde olduğu gibi Ankara vilayetinde de üretici olarak dahil oldukları Türk toplumunun sosyo-ekonomik yapısını güçlendirerek yeni bir dinamizm kazandırmışlardır.

SONUÇ

Osmanlı devletinin tarihi mirası üzerine kurulan Türkiye Cumhuriyeti bir çok açıdan olduğu gibi, göç meselesini de Osmanlı'dan devralmak zorunda kalmıştır. Nitekim Cumhuriyetin kurulması ile birlikte Türk-Yunan mübadelesi ile yoğunlaşan göçler çeşitli aralıklarla günümüze kadar devam etmiştir. Bu göçmenlerin ezici bir çoğunluğunu Türkiye'yi anavatan olarak gören Balkan ülkelerinden gelen Türkler oluşturmaktadır. Nitekim Cumhuriyet döneminde 1923-1990 yılları arasında Balkan ülkeleri olan Yunanistan, Bulgaristan, Yugoslavya ve Romanya'dan Türkiye'ye 1.750.000 civarında göçmen gelmiştir.

1923-1990 yılları arasında Balkan ülkelerinden Türkiye'ye gelen göçmenlerin 20.691'i Ankara'da iskan edilmiştir. Bu sayı Türkiye'ye gelen Balkan göçmenlerinin %1.18'ine tekabül etmektedir. Ankara'da iskan edilen Balkan göçmenlerinin %79'unu Bulgaris-

Levent Şahverdi Arşivi

tan'dan gelen Türkler oluşturmaktadır. Bu ülkeyi sırasıyla Yugoslavya, Yunanistan ve Romanya'dan gelen göçmenler takip etmektedir. Bu rakamlar Başkent olması sebebiyle Cumhuriyet döneminde hızla büyüyen Ankara'ya Balkan ülkelerinden gelen göçmenlerin oldukça düşük oranda iskan edildiklerini göstermektedir. Balkan göçmenleri Ankara'da iskan edilirken Türkiye genelinde olduğu gibi kendilerine çeşitli yardımlar yapılarak kısa zamanda üretici hale getirilmişlerdir.

Levent Şahverdi Arşivi

Levent Şahverdi Arşivi

MİLLÎ ŞEF DÖNEMİ İÇ GÜVENLİK ANLAYIŞI VE TÜRK POLİSİ

Ali DİKİCİ*

ÖZET

Türkiye'de Millî Şef dönemi, özellikle İkinci Dünya Savaşı'nın etkisiyle sıkıntılı günlerin yaşandığı bir süreçtir. Türkiye savaşa girmemesine karşın, bu süreç, hemen her konuda olduğu gibi ülkenin iç güvenliğini de doğrudan etkilemiştir. Millî Şef yönetimi iç güvenliği sarsacak durumlara gücünü sarf etmeme ve mevcut enerjisini dış savunmaya yönlendirme düşüncesi ile iç güvenlikle ilgili en ufak hareketlenmeye bile sert tepki vermiş, kanunları tavizsiz uygulamaktan çekinmemiştir. Bu nedenle bu dönem ülkede asayiş ve güvenliğin göreceli olarak sağlandığı, terör eylemlerinin görülmediği, yağmalama, isyan, toplumsal olay gibi geniş çaplı olayların yaşanmadığı bir dönem olarak değerlendirilebilir.

İç güvenlik boyutunda yaşanan bu olumlu manzarada en büyük rolü Türk Polis Teşkilatı oynamıştır. Bu nedenle bu makalede teşkilatın yapısı, genel durumu, yönetim kadroları, polislerin çalışma koşulları, polisle ilgili yasal düzenlemeler, teşkilatın yeniden yapılandırılması ve modernleştirilmesi amacıyla yürütülen çalışmalar ve iç güvenliği doğrudan veya dolaylı olarak etkileyen olaylar hakkında bilgi verildi. Bu amaçla, konu Emniyet Genel Müdürlüğü arşivinden alınan bilgiler çerçevesinde incelenmeye ve olaylar 'polis ve güvenlik' boyutuyla ele alınmaya çalışıldı.

Anahtar Kelimeler: Millî Şef, İsmet İnönü, İkinci Dünya Savaşı, Türk Polis Teşkilatı, Polis.

* Dr, 2. Sınıf Emniyet Müdürü, Emniyet Genel Müdürlüğü. E-posta: dikiciali@yahoo.com

Levent Şahverdi Arşivi

THE CONCEPT OF HOMELAND SECURITY IN TURKEY DURING THE REOGN OF 'NATIONAL CHIEF' (Millî Şef İsmet İnönü) AND THE TURKISH POLICE

ABSTRACT

The reign of National Chief İsmet İnönü (Millî Şef) in Turkey is a troublesome period particularly due to World War II. Although Turkey did not participate in the War, the country faced many challenges to its homeland security as well as to other fields. Authorities dealt with minor domestic incidents in order not to use resources that could be required for a possible war and defense and strictly applied the rules and regulations. Therefore, the war years could be considered a period in which public peace and order was maintained and it is difficult to identify some terrorist and anarchist movements, major incidents such as looting and uprising or mass demonstrations during war time.

The Turkish National Police Organization played the most important role in this success. So, this article concentrates on the organization structure of Police Organization, ruling class, war time working conditions of police officers, legal remedies associated with security, re-organization of the police into a modern and efficient police service and on the incidents which directly or indirectly affected security. In doing so, many documents from the Turkish National Police archive were employed and the events were explored from "police and security" point of views.

Key Words: National Chief (Millî Şef), İsmet İnönü, Second World War, Turkish Police Organization, Police.

Giriş

Büyük önder Mustafa Kemal Atatürk'ün 10 Kasım 1938'de hayata gözlerini yummasının ardından İsmet İnönü'nün Cumhurbaşkanı seçilmesiyle, Türkiye'de Millî Şef dönemi adı verilen ve İnönü'nün idaresinde tek parti yönetiminin, hayatın her alanında söz sahibi ol-

Levent Şahverdi Arşivi

duğu, politikayı bizzat ve doğrudan doğruya İnönü'nün idare ettiği[1] yeni bir dönem başladı. İkinci Dünya Savaşı gibi çetin bir süreci de içine alan sekiz yıllık bu "olağanüstü" dönem, 10 Mayıs 1946 tarihinde yapılan, Cumhuriyet Halk Partisi İkinci Olağanüstü kurultayında, İnönü'nün önerisi üzerine, "Değişmez Genel Başkan" ve "Millî Şef" sıfatları kaldırılması[2] ile resmen sona erdi.

Üzerinde çok tartışılan ve yorum yapılan bu dönemle ilgili kaleme alınmış birçok yazı ve kitap mevcuttur. Bu dönemi siyasî, ekonomik, sosyal ve uluslararası ilişkiler gibi çok farklı açılardan ele alan bu çalışmalarda çok fazla söz edilmeyen daha doğrusu göz ardı edilen bir olgu var: Türkiye'nin iç güvenliği, Türk Emniyet Teşkilatı'nın yapısı ve polisin siyasî iktidarla olan ilişkileri. Bu makale bu eksikliği bir parça gidermek için kaleme alındı ve yoğun olarak Millî Şef döneminde meydana gelen olaylar çerçevesinde Türk polisinin durumu ele alındı. Bu amaçla mevcut kaynaklar taranarak bu döneminde polis teşkilatında gerçekleştirilenler ve gerçekleştirilemeyenler, hükümet-politikacı-polis ilişkisi, polislerin yaşadığı sorunlar, polis teşkilatında yönetim kadroları ve iç güvenlik politikaları incelendi. Bu çerçevede önceki dönemlerde gerçekleştirilen yasal düzenlemelerin özellikle de 1937 tarih ve 3201 sayılı Emniyet Teşkilatı Kanunu'nun emniyet teşkilatının yeniden yapılanması konusundaki oynadığı önemli rol, merkez ve taşra teşkilat yapılanmaları, polis eğitim-öğretim kurumları, polisin görev ve yetkileri, teşkilatın personel politikaları incelendi. Ayrıca bu dönemde diğer dönemlerden farklı olarak savaşın getirdiği yeni suç olgularının polis teşkilatını nasıl bir

---

[1] Metin Toker, **Tek Partiden Çok Partiye 1944–1950**, Milliyet Yayınları, İstanbul, 1970, s. 21.

[2] Cemil Koçak, "Siyasal Tarih (1923–1950)", içinde **Türkiye Tarihi–4, Çağdaş Türkiye: 1908–1980,** (ed. Sina Akşin ve diğerleri), Cilt: IV, Cem Yayınevi, İstanbul, 2000, s. 174. Bu dönemi inceleyen birçok eserde Millî Şef döneminin bitiş yılı olarak 1945'i aldığı görülmektedir. Bkz. Mahmut Goloğlu, **Millî Şef Dönemi (1939–1945)**, Kalite Matbaası, Ankara, 1974; Cemil Koçak, **Türkiye'de Millî Şef Dönemi (1938–1945), (Dönemin İç ve Dış Politikası Üzerine Bir Araştırma),** Yurt Yayınları, Ankara, 1986; Osman Akandere, **Millî Şef Dönemi: Çok Partili Hayata Geçişte Rol Oynayan İç ve Dış Tesirler (1938–1945),** İz Yayıncılık, İstanbul, 1998.

Levent Şahverdi Arşivi

değişime zorladığı, yetersiz araç ve personel ile suçlarla mücadele etmek zorunda kalan emniyet teşkilatının çok partili hayata geçişte nasıl bir durumda bulunduğu da ele alınan konular oldu.

Makalede ele alınan ikinci konu, bu dönemde meydana gelen ve ülkenin iç güvenliğini doğrudan etkileyen olaylar oldu. Meydana gelen bu olaylar karşısında polisin tutumu, bunun sonucu olarak polis imajının kamuoyuna yansıması ve polisin içinde bulunduğu atmosfer, olayların hükümetlerin iç güvenlik politikalarını belirlemedeki etkisi gibi konular çerçevesinde incelenmeye çalışıldı.

Millî Şef dönemini iç güvenlik ve polis teşkilatı açısından incelemeye çalıştığımızda karşımıza çıkan en büyük sorunlardan birisi kaynak azlığı olmuştur. İkinci Dünya Savaşı'nın getirdiği olağanüstü koşullardan dolayı basın üzerinde uygulanan sıkı denetim,[3] diğer tüm alanlarda olduğu gibi bu döneme iç güvenlik ve polis uygulamalarına yönelik bilgi edinilmesini zorlaştırmaktadır. Yine de bu döneme ait süreli yayınlar, gazete koleksiyonlarından yararlanıldı. Bunun yanı sıra, özellikle Emniyet Teşkilatı mensuplarının olaylara ve ülke içindeki gelişmelere bakış açısını ortaya koyması yönüyle zengin bir kaynak olan polis dergileri taranarak yazı içerisinde gerekli alıntılar yapıldı. Ayrıca konuyu daha sağlıklı inceleyebilmek için, mevcut kaynakların yanı sıra yoğun olarak Emniyet Genel Müdürlüğü arşivinde yer alan bilgi ve belgelerden de yararlanıldı.

1. Millî Şef Döneminde Türk Polis Teşkilatı'nın ve Teşkilat Mensuplarının Genel Durumu

Cumhuriyetin kuruluşundan itibaren iş başına gelen hükümetler, polisin nitelik ve nicelik olarak iyileştirilmesi için bazı çalışmalar başlatmışlar ve yasal düzenlemelere gitmişlerse de,[4] polis henüz toplumdan beklenen saygınlığı kazanacak düzeye gelmemişti. Bu nedenle, Millî

---

[3] Cemil Koçak, "İkinci Dünya Savaşı ve Türk Basını", **Tarih ve Toplum**, Cilt: VI, Sayı: 35 (Kasım 1986), s. 29; Mete Tunçay, "Tek-Parti Döneminde Basın", **Tarih ve Toplum**, Cilt: VII, Sayı: 37 (Ocak 1987), s. 48.

[4] Bu yasal düzenlemelerden en önemlisi, 1937 yılında 3201 sayılı yeni bir Emniyet Teşkilatı Kanunu çıkarılmasıdır.

Levent Şahverdi Arşivi

Şef döneminin ilk yıllarında, başta polis olmak üzere güvenlik güçlerinin, halk nezdinde büyük bir itibar ve güven sorunu yaşadığını ve halk ile polis arasında bir kopukluk olduğunu söylemek mümkündür.[5]

Millî Şef dönemi boyunca da bu olumsuz görünüm çok fazla değişmemiştir. Bunun bir sebebi, bu dönemde de polisliğe müracaat edenlerin eğitim ve kültür seviyelerinin halkın istek ve taleplerini karşılamaktan uzak bir yapıda olmasıydı. Çünkü "polise, ancak millet mekteplerinde okuyup yazmak öğrenebilen insanlar gelmekte idi. İlk tahsilliler bile, polis mesleğine, başka sahalarda iş bulamayacak kadar zayıf oldukları takdirde müracaat ederlerdi. Orta tahsilli memleket çocukları ise, polis mesleğini akıllarından bile geçirmezlerdi."[6] Ayrıca "bu dönemde bazı polis amirlerinin polisi süfli işlerde kullandığı, çok vak'a ve hadiselerle teeyyüt etmiş ve bu vaziyetler, halk nazarında polisin şeref ve nüfuzunu nakısaya uğratmıştır."[7] Bu durum, daha sonraki dönemde polisin kendisini algılama biçimini derinden etkilemiş ve iyileştirme çabalarının hızlandırılması gereğini ortaya çıkarmıştır.

Polisin yetersizliği sadece elemanların nitelik ve nicelik olarak istenilen seviyede olmamasından kaynaklanmıyordu. Mevcut kadro yeni ihtiyaçları karşılayamaz duruma gelmişti. Cumhuriyetle birlikte büyük bir gelişme gösteren devlet yapısı, sınaî, ekonomik ve mali konularda başlayan yeni gelişmeler polise yeni birçok vazifeler yüklemeye başlamıştı.[8] Ülkede işçi sayısının artması, ulaşım araçlarının çoğalması, yeni silahların geliştirilmesi, devrim karşıtlarının faaliyetleri polisin görevlerini artırmış ve ağırlaştırmıştı. Daha önceleri, polis, yalnız kanun ve nizamların emrettiği hususların çerçevesi içinde basit yöntemlerle görevini yaparken, zamanın ve dönemin getirdiği yeni şartlar karşısında donanımlı, tecrübeli ve uzmanlaşmış unsurlardan oluşan bir polis örgütü kurmak gerekiyordu.

---

[5] Ferdan Ergut, **Modern Devlet ve Polis: Osmanlı'dan Cumhuriyet'e Toplumsal Denetimin Diyalektiği**, İletişim yayınları, İstanbul, 2004, s. 304–313.

[6] Halim Alyot, **Türkiye'de Zabıta, Tarihi Gelişim ve Bugünkü Durum**, Kanaat Basımevi, Ankara, 1947, s. 655.

[7] Alyot, **a.g.e**., ss. 779–780.

[8] **Türkiye Cumhuriyeti Devlet Yıllığı: 1944–1945**, Yayın No: 10, Başbakanlık Basın ve Yayın Umum Müdürlüğü Yayını, Ankara, 1945, s. 127.

Levent Şahverdi Arşivi

Bu amaçla, 1930lu yıllarda gerçekleştirilen yasal değişikliklerin, İkinci Dünya Savaşı ile birlikte sekteye uğradığı ve polisin savaş yıllarında da halk nazarında güven sorunu yaşamaya devam ettiği görülmektedir. Fransız gezgini Jean Savant da savaş yıllarında olumsuz bir polis tablosu çizmektedir. "İstanbul Polisi dehşet saçmaktadır. Aslında polis memuru çok şiddetli ve titiz. Akıl düzeyi de çok aşağılarda. 'Şantaj yapan' polis memuru tipine de rastlayabiliriz."[9]

Savaşın getirdiği bu sıkıntıların yanı sıra Millî Şef yönetiminin, genel olarak -ve özellikle de devrim kanunlarının korunmasındakitavizsiz tutumu, halkın polisi ve jandarmayı, devletin otoriter ve sert yüzü olarak görmesine yol açmıştı. Yaşanan bazı siyasî olaylar, bu olumsuz imajı daha da pekiştirmiştir. 1944 yılında yapılan Irkçılık-Turancılık soruşturmasından[10] ve komünizm faaliyetlerinden dolayı[11] gözaltına alınanların "Tabutluklar" olarak bilinen hücrelerde işkence gördükleri iddiası, polis hakkında işkenceci suçlamalarının yapılmasına yol açmıştır.[12]

Ancak bu olumsuz tabloya karşın, bu dönemde polisin sahip olduğu yetkilerin, günümüz demokratik polislik ve insan hakları kriterlerine uygun izler taşıdığı ve polis yöneticilerinin insan hakları ihlallerinin önüne geçebilmek için duyarlı davrandıkları gözlenmektedir. Örneğin, Ankara kadrosunda görevli polis memuru Abdullah Divelek hakkında, Süleyman Polat adındaki bir şahsı dövdüğü gerekçesiyle 2 Nisan 1940 tarihinde lüzumu muhakeme kararı verilerek yargı yolu açılmıştır.[13]

---

[9] Jean-Louis Mattei, "Jean Savant-İsmet İnönü'nün Türkiye'si (La Turquie D'Ismet Ineunu)", **Toplumsal Tarih**, Sayı: 37 (Ocak 1997), s. 62.

[10] Alpaslan Türkeş, **1944 Millîyetçilik Olayı**, Kutluğ Yayınevi, İstanbul, 1975, s. 58–59, 66; Reha Oğuz Türkkan, **Tabutluktan Gurbete**, Boğaziçi Yayınevi, İstanbul, 1975, s. 34–35.

[11] Mihri Belli, **Savcı Konuştu: Söz Sanığındır**, Ankara, Başnur Matbaası, 1967, s. 26–27.

[12] Gologlu, **a.g.e.**, s. 253.

[13] **Arşiv Belgeleri ile Gerçekler, Osmanlıdan Günümüze Polisin Özlük Dosyaları, Atik-Cedit-Cumhuriyet Dönemleri**, Cumhuriyetimizin 80. Yılı Anısına, EGM Yayınları, Ankara, 2002, s. 425.

Levent Şahverdi Arşivi

Benzer şekilde Cumhuriyetle birlikte polisin nitelik olarak iyileştirilebilmesi için başlatılan Hukuk ve Mülkiye mezunları ile lise, yedi senelik idadi ve ortaokul mezunlarından istekli olanların kadro olanakları ölçüsünde polisliğe alınmasına bu dönemde de devam edilmiş ve gelecekte, yetişmiş elemanlara sahip bir teşkilatın kurulması hedeflenmiştir.

İkinci Dünya Savaşının hemen öncesinde mevcut polis sayısı ülkenin güvenlik ihtiyacını karşılamak için yeterli değildi. Ülkede gerekli polis sayısı en az 12.000 olarak tespit edilmişken, kısıtlı bütçe imkânlarından dolayı bu sayı azaltılmıştı.[14] Örneğin, 1939 yılında bütçe hedefleri tutturulamadığı için polis alımı yapılamamış ve 1938 yılında 4.882 olan polis sayısı 1939'da 3.780'e düşmüştür. Aşağıdaki tablo incelendiğinde, savaşın sonuna doğru polis sayısında önemli bir artış olduğu, bunun da daha fazla vatandaşa hizmet götürme imkânı sağladığı görülmektedir.

Tablo 1: **Millî Şef Dönemi Polis İstatistiği**[15]

Yıllar	Toplam Nüfus	Toplam Polis Sayısı	Bir Polise Düşen Vatandaş Sayısı
1938	17.160.000	4.882	840
1939	17.480.000	3.780	1.111
1940	17.800.000	4.388	980
1941	18.000.000	4.672	938
1942	18.200.000	5.498	811
1943	18.400.000	6.202	732
1944	18.600.000	7.312	636
1945	18.800.000	7.960	590
1946	19.220.000	8.590	559

[14] Alyot, **a.g.e.,** s. 656.

[15] Cevdet Demirbaş, "Osmanlı İmparatorluğu'ndan Günümüze Polis Teşkilatı", **Polis Dergisi**, Yıl: 11, Sayı: 43, (Ocak-Şubat-Mart 2005), s. 148–149.

Levent Şahverdi Arşivi

Savaşın ilerleyen yıllarında artan polis ihtiyacını karşılayabilmek için mevcut personelden emekliliği gelenlerin birçoğunun görev süreleri uzatılmıştır. Örneğin, 1941 yılında Bakanlar Kurulu kararıyla emekliliği gelen 27 emniyet memurunun görev süresi 'yaş kaydından istisnaen' bir yıl daha,[16] 1940 yılında Emniyet Umum Müdürlüğü'nden bir grup memurun görev süresi 'sicil ve sıhhî vaziyetleri itibari ile bir müddet daha',[17] Bursa Emniyet Müdürlüğü polis memurlarından Mehmet Cemil İncebayrak'ın görev süresi bir yıl daha[18] uzatılmıştır. Benzer şekilde İstanbul Polis Okulu Müdürlüğü emrinde öğretmen olarak görev yapan polis müdürlerinden Samuel İzisel'in yaş sınırlamalarından dolayı emekliye ayrılması gerekmekte iken, 16 Kânunusani 1945 tarihli Bakanlar Kurulu kararıyla, devlet memurluğu hizmet müddeti 13 Temmuz 1945 tarihine kadar uzatılmıştır.[19]

Polis ihtiyacını karşılamak için uygulanan bir diğer yöntem olarak, bürolarda sivil polislerin meşgul edilmemesi için bir muamelat sınıfı oluşturulmuş ve bunların fiili polis kadrolarının dışında kalan, yazışma, muhasebe, lojistik gibi büro işlemlerini yapması hedeflenmiştir. Benzer şekilde adlî tebligatların ulaştırılması gibi polise gördürülen bazı lüzumsuz görevlerin polisten alınması gibi yöntemlerle polisin iş yükü azaltılmaya çalışılmıştır. Ancak bütün bunlara rağmen polisin mevcut kadrolarla kendisinden beklenen görevleri yerine getirmesi oldukça zordu.

Mevcut bütün olumsuzluklara rağmen savaş yıllarında yönetim kadrolarının, polisin nitelik ve nicelik olarak iyileştirilmesi için be-

---

[16] **Başbakanlık Cumhuriyet Arşivi (B.C.A),** Belge Tarih ve Sayısı: 23.6.1941 - 2/16041, Arşiv Dosya No: 74-623, Fon Kodu: 30..18.1.2. Yer No: 95.53..12. Bu 27 kişi içerisinde yer alan Mudanya ilçesinde görevli kırmızı şeritli İstiklal Madalyası sahibi polis memuru Süleyman Torunoğlu'nun görev süresi 01.08.1942 tarih ve 18448 sayılı Bakanlar kurulu kararıyla bir yıl daha uzatılmıştır. Bkz.: Eyüp Şahin, "Cumhuriyete Hayat Veren İstiklal Madalyalı Polisler - Torunizade Süleyman Sırrı Efendi", **Polis Dergisi**, Yıl: 4, Sayı: 14, EGM Yayınları, Ankara, 1998, s. 167.

[17] **B.C.A.,** Belge Tarih ve Sayısı: 7.7.1940 - 2/13899, Arşiv Dosya No: 16-140.

[18] **B.C.A.,** Belge Tarih ve Sayısı: 9.2.1942 - 2/17256, Dosya No: 16-152.

[19] Eyüp Şahin, **Türk Polis Teşkilatının Şanlı Geçmişinde ve Cumhuriyete Giden Yolda İz Bırakan Polisler**, EGM Yayın No: 371, Ankara, 2004, s. 363.

Levent Şahverdi Arşivi

lirgin bir çaba sarfettikleri göze çarpmaktadır. Bu çerçevede yabancı polis teşkilatlarının tecrübe ve bilgi birikimlerinden yararlanmak amacıyla emniyet teşkilatında görevlendirilmek ve bilgilerinden istifade etmek üzere yurt dışından uzmanların getirtildiği[20] ve yeni gelişmelerin ülkemizde uygulanması için çaba gösterildiği anlaşılmaktadır. Bunun yanı sıra üst düzey polis yöneticilerinin sık sık yurt dışına çıkarak yabancı ülke polis teşkilatları üzerinde incelemeler yaptıkları görülmektedir. Örneğin, Almanya ve Alman işgali altında bulunan memleketlerde tetkiklerde bulunmak üzere İstanbul Emniyet Müdürü Haluk Pepeyi ile Emniyet Umum Müdürlüğü dördüncü şube müdürü Salahaddin Korkut'a Bakanlar Kurulunca diplomatik pasaport verilmesi kararlaştırılmıştır.[21] Ayrıca savaş döneminde yayınlanan polis dergileri incelendiğinde bu tür bilgilendirme amaçlı tercüme ve telif yazılara rastlamak mümkündür.[22]

2. Millî Şef Dönemi Türk Polis Teşkilatı'nın Yapısı

1937 yılında çıkarılan 3201 sayılı Emniyet Teşkilatı Kanunu'na göre yeniden şekillendirilen Türk Emniyet Teşkilatı'nın yapısının, Millî Şef döneminde fazla değişikliğe uğramadığı gözlemlenmektedir. Ülkenin genel güvenlik ve esenlik işlerinden İçişleri Bakanı sorumludur. İçişleri Bakanı bu işleri, kendi kanunlarına göre hareket eden Emniyet Genel Müdürlüğü ile Jandarma Genel Komutanlığı ve gerektiğinde diğer kolluk örgütleri aracılığıyla yerine getirir. Kanunun 8. maddesi polisi görev olarak idarî, siyasî ve adlî olarak üç bölüme ayırmaktadır. Kanunun 1–22. maddelerine göre Emniyet Teşki-

---

[20] **B.C.A.,** Belge Tarih ve Sayısı: 22.5.1940 - 2/13540. ; 20.6.1942 tarih ve 2/18165 sayılı yazı, Arşiv Dosya No: 74-623.

[21] **B.C.A.,** Belge Tarih ve Sayısı: 6.1.1943 - 2/19285, Arşiv Dosya No: 112-251.

[22] Polis Dergilerinde yayınlanan bu yazılardan bazı örnekler şunlardır: Lombroso, "Suç İşlemenin Sebepleri ve Önlenmeleri", Sayı: 319, 1939, s. 89; Faik Nart, "Newyork Polisi Dedektif Şeflerinden Michael Fiachetti, Tehdit Mektubu Gönderen Bir Çeteyi Nasıl Meydana Çıkardı", Sayı: 321, 1940, s. 98; General Daluege, "Alman Polisinin Sabıkalılarla Mücadelesi", Sayı: 324, 1941, s. 162; Hanry T. F. Rhodes, "İngiltere'de Eski ve Yeni Krimine[a]l Araştırmalar", Sayı: 325, 1941, s. 110; Nuri Eren, "Dünya Polis Aleminde Neler Oluyor?", Sayı: 333, 1943, s. 10; Bedia Hayri İrdel, "Amerika Birleşik Devletlerinde Cürüm", Sayı: 338, 1944, s. 87.

Levent Şahverdi Arşivi

latı, merkez ve taşra birimleri olmak üzere başlıca iki bölümde faaliyet gösterecektir.

2.a. Merkez Teşkilatı

3201 sayılı Emniyet Teşkilatı Kanunu, eski kanunda mevcut bulunmayan bazı memuriyetler ihdas etmiştir. Yeni kurulan Heyet-i İstihbariye Polis Müfettişliği ve biri siyasî diğeri idarî kısımlara bakan iki Genel Müdür Yardımcılığı[23] makamıyla birlikte, kurulan memuriyetler şunlardır:[24]

1. İkinci bir Emniyet Umum Müdür Muavinliği,

2. Teftiş Heyeti Reisliği,

3. Daire Reisliği,

4. Önemli İşler Müdürlüğü,[25]

5. 8inci ve 9uncu şube müdürlükleriyle arşiv müdürlüğü ve hukuk işleri müdürlüğü, Enstitü müdürlüğü, muavinliği ve dâhiliye müdürlükleri.

Emniyet Umum Müdürlüğü'nün merkez teşkilatı şu şekilde idi:[26]

a. Umum Müdür

b. Umum Müdür muavinleri (2)

c. Teftiş Heyeti Reisliği

d. Dört Daire Reisliği ile bunlara bağlı şube müdürlükleri ve bürolar

e. Hukuk İşleri Müdürlüğü

f. Önemli İşler Müdürlüğü (3 Büro)

g. Tercüme Bürosu

---

[23] İsmail Metin ve Fethullah Eraslan, **Türk Polis Tarihi**, Cilt: 1, Aslımlar Basım Evi, Ankara, 1984, s. 143.

[24] Alyot, **a.g.e**., s. 669.

[25] Bugünkü anlamda İstihbarat ve Güvenlik konularından sorumlu idi. Bkz.: **Milletimizin Hizmetinde 150 Yıl (1845-1995)**, EGM Yayını, 1995, Ankara, s. 118.

[26] Alyot, **a.g.e**., s. 678–679; **Cumhuriyetin 60. Yılında Türk Polisi**, EGM Yayınları, Ankara, 1983, s. 33.

Levent Şahverdi Arşivi

h. Arşiv Müdürlüğü (3 Büro)

Daire Reisliklerine bağlı olarak çalışan 9 şubenin görev dağılımı ise şu şekilde belirlenmiştir:[27]

Şube	Görev
1. Şube	Siyasî işler
2. Şube	Kalpazanlık ve dahilî kaçakçılık işleri
3. Şube	Zatişleri
4. Şube	Ecnebilerin işleri
5. Şube	Teknik işleri
6. Şube	Asayiş işleri
7. Şube	Hudut işleri
8. Şube	Levazim işleri
9. Şube	Basın ve yayın işleri

Merkez teşkilatındaki bu birimlerin yanı sıra Polis Enstitüsü ve İstanbul Polis Okulu doğrudan Emniyet Genel Müdürlüğü makamına bağlanmıştır.[28] Ayrıca, gerek duyulan illerde sadece polislere ve

[27] Alyot, **a.g.e**., s. 680.

[28] Cumhuriyet'in ilk yıllarında (1923-1938) faaliyete geçen polis eğitim kurumlarının, savaşın tüm olumsuz etkilerine rağmen faaliyetlerini sürdürdüğü, bu dönemde de bazı polis eğitim kurumlarının da faaliyet geçtiği görülmektedir. 1937 yılında polis mesleğine girenlere meslek bilgileri vermek ve üst sınıfı yetiştirmek üzere doğrudan Emniyet Genel Müdürlüğü'ne bağlı olarak Ankara'da açılan Polis Enstitüsü, birer yıllık eğitimlerle mesleki ilk, orta ve yüksek tahsil sınıf olmak üzere üç kısmı içermektedir. İlköğretim kısmına meslek öğretimi görmemiş polis memurları ile polis stajyerleri; orta öğretim kısmında polis komiserleri; yüksek öğretim kısmında emniyet amirleri yetiştirilmiştir. Lise mezunu insanların polis mesleğine girmelerinde görülen zorlukları ve isteksizliği gidermek, lise tahsilli polisler yetiştirmek ve öğrenimleri sırasında kendilerine ayrıca mesleki bilgileri öğretmek üzere 1938 yılında Ankara'da açılan Polis Koleji bu dönemde de faaliyetini devam ettirmiştir. Teşkilat içerisinde mesleğin ilk adımı sayılan bu okulda öğrenciler, genel lise seviyesi öğrencisi olarak yetiştirilirken diğer yandan da disiplin ve meslek bilgileri ile donatılması amaçlanmıştır. İstanbul Polis Okulu meslek öğretimi görmemiş polis memurları ile polis stajyerlerini yetiştirmek üzere eğitimini sürdürmüştür. İl kadrolarında, polis okulu tahsili görmemiş birçok polis memurunu yeniden eğitime tabi tutmak amacıyla 1939 yılından itibaren birçok ilde "ilköğretim kursları" açılmıştır. Bu kurslarda, süre ve müfredat bakımından İstanbul Polis Okulu'nun öğretimi aynen uygulanmış ve bu kursu tamamlayanlara Polis İlköğretim diploması verilerek aynı haklar tanınmıştır. Bkz. Eyüp Şahin, **1907'den 2000'e Polis Okulları**, EGM Yayınları, Ankara, 2001.

Levent Şahverdi Arşivi

ailelerine bakmak üzere yeterince doktor istihdam edilmiş, savaş yıllarında Emniyet Genel Müdürlüğüne artan oranda bütçe tahsisi yapılmıştır:[29]

Tablo 2: İkinci Dünya Savaşı Süresince EGM Bütçeleri[30]

Yılı	Lira
1939	7.400.000
1940	7.487.10
1941	7.867.301
1942	10.789.785
1943	13.192.279
1944	14.292.279
1945	10.232.107 (7 aylık)

2.b. İl Teşkilatları

3201 sayılı Kanun gereğince, bu dönemde her ilde bir emniyet müdürü ve her ilçede bir emniyet amiri veya emniyet komiseri ve bucak, iskele veya istasyonlarda emniyet komiserlerinin görev yapması sağlanmaya çalışılmıştır. Savaş süresince her ilde bir il emniyet müdürlüğünün kurulu olduğu ve toplam 241 il ve ilçede polis kuruluşunun mevcut olduğu anlaşılmaktadır.[31]

İl ve ilçelerde polisin fiili hizmet bakımından en önemli idare birimi karakollar, polise verilmiş olan iş ve hizmetlerin bütününü görmeğe memur birimlerdir.[32] Bu dönemde ülke çapında 503 Polis Karakolunun mevcut olduğu görülmektedir. [33]

---

[29] **Milletimizin Hizmetinde 150 Yıl**, s. 26.

[30] Alyot, **a.g.e.**, s. 682.

[31] Alyot, **a.g.e**., s. 714-716. 1940 yılında Ankara Emniyet Müdürü olarak Şinasi Turga, İstanbul Emniyet Müdürü olarak Muzaffer Akalın ve İzmir Emniyet Müdürü olarak Sait Uygur görev yapmaktadır. Derviş Okçabol, **Zabıta Tarihi**, (II. baskı), Polis Enstitüsü Yayını, Ankara, 1940, s. 162.

[32] Alyot, **a.g.e**., s. 697.

[33] Alyot, **a.g.e**., s. 712–713.

Levent Şahverdi Arşivi

1940 yılına gelindiğinde birçok ilde Parmak İzi Birimleri oluşturulmuş, ayrıca kalıp alma, ayak izi ve delil olabilecek diğer nesnelerin olay yerinden alınmasına başlanmıştır. Aynı yıl başta Emniyet Genel Müdürlüğü olmak üzere 27 ilde teknik büro açılmış,[34] savaş sona erdiğinde 13 ilde daha parmak izi teşkilatı kurulmuştur.[35] Savaşı sırasında, İsviçre'den getirilen bir yabancı uzman, Kriminalistik Laboratuvarın ilk kurucuları olan uzmanların yetiştirilmesinde büyük fayda sağlamıştır. 1942 yılında Alman Büyükelçişi Von Papen'e yapılan suikast girişimi, polis tarafından olay yerinde bulunan delillerden yola çıkılarak kısa sürede aydınlatılmış, sonraki yıllarda olay yeri inceleme konusunda atılacak adımların başlangıcını oluşturmuştur.[36]

Suikastın aydınlatılmasında eski İçişleri Bakanı Şükrü Kaya'nın kurduğu ve büyük şehirlerde çok yoğun faaliyet gösteren "police-parallele" diyebileceğimiz[37] teşkilatın da önemli bir rolü olmuştur. Casusluk faaliyetlerine karşı toplumun her kesiminden bilgi toplamayı amaçlayan bu ihbar sistemi sayesinde şoförler ve bina kapıcıları anında polise bilgi getiriyordu. Vatandaşın en ufak bir olayı bile güvenlik güçlerine ihbar etme konusundaki duyarlılıkları toplumun her kesimine sirayet etmiş, savaş süresince de şüpheli şeylerin ve olayların polise ihbar mekanizması sürekli çalışmıştır. Hükümet aleyhinde fikir ve düşünce sahibi kimseler hakkında rapor ve jurnal verilmesi için vatandaşlara baskı yapıldığı ileri sürülmüştür.[38] Yabancı bir gezgin bu durumu şöyle tasvir ediyor: "*Gönüllü veya az para karşılığında çalışan polis işbirlikçilerinin sayısı çok. Küçük esnafın, fıstık satıcılarının ve boyacıların polise yardımı, Avrupalılar arasında alay konusu olabilir. Fakat İstanbullular ondan korkuyor, kendi*

---

[34] Okçabol**, a.g.e**., s. 164.

[35] Alyot, **a.g.e**., s. 716.

[36] **Milletimizin Hizmetinde 150 Yıl**, s. 131. Ancak savaş yıllarında tam bir uzmanlaşma ve branş ayrımından söz etmek mümkün değildir. Hayri Osman İrdelp, "Modern Anlamıyla Kriminal Polis (Mevkii ve Değeri)", **Polis Dergisi**, Yıl: 31, Sayı: 339 (1. Kanun 1944), s. 12.

[37] İlber Ortaylı, "Büyük Savaşta Türkiye", **Milliyet-Pazar** (17 Mayıs 2005).

[38] A. Hidayet Reel, "Bizi Zorla Söyletmeyin", **Siyaset**, Yıl: 1, Sayı: 1, (9 Mart 1951), s. 7.

Levent Şahverdi Arşivi

evinde şüphe, komşulara karşı şüphe her yerde şüphe…"[39] Herkes çok meraklıydı ve herkes her gördüğünü olağanüstü bir biçimde hafızasına nakşediyordu.[40]

Bu dönemde işlevini etkin bir şekilde sürdüren diğer iki önemli birim ise Atlı Polis Birlikleri ve Motosikletli Polis Birlikleridir. Bu yıllarda diğer polis karakolların yanı sıra atlı polis karakolları da kurulmuş, atların beslendiği tavlaların gerekli sağlıklı koşullarda bakılabilmesi için gerekli tedbirler alınmıştır.[41] Atlar sadece taşıt aracı olarak değil, toplumsal olaylarda, merasimlerde ve diğer önleyici zabıta hizmetlerinde kullanılıyordu. Örneğin 3 Mayıs 1944 Türkçülük olaylarında, atlı polisler göstericilerin dağıtılmasında önemli bir görev üstlenmiştir. Savaşın getirdiği zor şartlarda bile polis atlarının bakımı ve iaşesinin önemle takip edildiği, bunlara tahsisat çıkarıldığı görülmektedir.[42] Motorlu araçların geniş bir biçimde kullanıma girdiği 1950'lere dek polisin en önemli taşıt aracı atlar olmuştur.[43]

Motosikletli Polis Timleri, ilk defa 1939 yılında geçit törenlerinde boy göstermiş ve savaş süresince polis tarafından yoğun bir şekilde kullanılmıştır. Türkçülük olaylarında, atlı polislerin yanı sıra göstericilerin dağıtılmasında motosikletli polislere önemli görevler düşmüştür. Ayrıca, yönetim bir gazetenin kapatılmasına veya bir yazının sansür edilmesine karar verdiğinde, bunun seri bir şekilde gazetelere iletilmesinde motosikletli polislere oldukça iş düşmüştür.[44]

Taşra teşkilatı içerisinde görev yapan bir diğer hizmet sınıfı ise Çarşı ve Mahalle Bekçileri idi. Güvenlik kuvvetlerinin nezareti altında bulunan bekçiler, adlî ve önleyici zabıta vazifelerinde polis ve

---

[39] Mattei, **a.g.m.**, 62.

[40] Ortaylı, **a.g.m**.

[41] Alyot, **a.g.e**., ss. 761–762.

[42] İkinci Sınıf Emniyet Amiri Halil Ertay, süvari polis atları için mubayaa edilen elli bin kile otun nakli hususunda araba tedarikinde gösterdiği gayret ve takdire değer nitelikteki faaliyetinden dolayı Ankara Valiliğinin 22 Birinci Kanun 1942 tarihli kararı doğrultusunda 'Takdirname' ile ödüllendirilmiştir. Bkz.: Şahin, **İz Bırakan Polisler**, s. 337.

[43] İsmail Metin, "Polis Örgütünün Görevleri ve Yapısı", **Cumhuriyet Dönemi Türkiye Ansiklopedisi**, Cilt: VI, İletişim Yayınları, İstanbul, 1983, s. 1639.

[44] Burhan Ayeri, "Bu Ceza Yasası Ertelenebilir", **Akşam** (14.03.2005).

Levent Şahverdi Arşivi

jandarmaya yardım etmekle yükümlüydüler. Bu görevleri yerine getirirken zabıta kuvvetlerinin sahip olduğu her türlü hak ve yetkilere sahiptiler. Bekçilerin çalışma şartları, görevleri ve diğer ilgili bazı hususlar, 29 Nisan 1330 (1914) tarihli Çarşı ve Mahallât Bekçileri hakkındaki kanun hükümlerine göre yapılmıştır. Buna göre şehir ve kasabalarda çarşı ve mahalleler için bekçi kullanılması mecburiyeti getirilmiştir. Ayrıca bekçilerin seçilmesi, ücretlerinin çarşı ve mahalle sakinlerinden toplanması ve kendilerine dağıtılması şekli mahalli idare heyetlerince belirleneceği hüküm altına alınmıştır. Bekçiler, savaş yıllarında oldukça yoğun bir mesai sarf etmiş, özellikle karartma gecelerinin uygulanmasında ve polisin yeterli olmadığı durumlarda onlara yardımcı olarak önemli görevler ifa etmişlerdir.[45]

Ülkedeki trafik düzenlemesi ise 1953[46] yılında Trafik Zabıtası kurulana kadar, belediyelerce hazırlanan Seyrüsefer Talimatnamesi ile 2559 sayılı Polis Vazife ve Selahiyet Kanunu (PVSK) ve Jandarma Vazife ve Selahiyet Nizamnamesinin getirdiği yükümlülüklerle yürütülmeye çalışılmıştır.

3. İçişleri Bakanlığı'nda Yönetim Kadroları ve İçişleri Politikaları

Millî Şef döneminin ilk İçişleri Bakanı Refik Saydam 11 Kasım 1938 ve 25 Ocak 1939 tarihleri arasında görev yapmıştır. 3 Nisan 1939 ve 8 Temmuz 1942 tarihleri arasında görev yapan İkinci Saydam Hükümeti döneminde İçişleri Bakanlığını Tekirdağ milletvekili Faik Öztrak yapmış, daha sonra bu bakanlığa Sıkıyönetim Komutanlığı da yapmış olan Manisa milletvekili Ali Rıza Artunkal getirilmiştir. Bu hükümetler döneminde İçişleri Bakanlığı'nın iş programında köklü bir değişiklik olmamış, CHP'nin programı esas alınmıştır. İçişleri politikaları belirlenirken "*dâhilde devamlı bir huzur ve sükûn*

---

[45] Eser Tutel, "İkinci Dünya Savaşı'nda Beyoğlu", **Tarih ve Toplum**, Cilt: XXIII, Sayı: 133 (Ocak 1995), s. 28; Altan Öymen, **Bir Dönem Bir Çocuk**, Doğan Kitapçılık, İstanbul, 2002, s. 242.

[46] **2000 Yılında Türk Polisi - 155. Yıl**, EGM Yayınları, Ankara, 2000, s. 34–35.

Levent Şahverdi Arşivi

bulunduğu ve Türk vatandaşının samimi beraberlik ve güven havası içinde yaşadığı"[47] vurgulanmış ve "*Cumhuriyet Hükümeti, bu havanın bulanmamasına, Türk vatandaşının endişesiz çalışmasına ve kazanmasına, huzur içinde faziletli bir aile hayatı geçirmesine ve istikbalden emin olmasına bütün kuvvet ve gayreti ile çalışmakta devam edeceği*"[48] ifade edilmiştir.

9 Temmuz 1942 ve 8 Mart 1943 tarihleri arasında görev yapan Birinci Şükrü Saraçoğlu Hükümeti döneminde İçişleri Bakanlığını Erzurum Milletvekili Ali Fikri Tüzer ve Kütahya Milletvekili Recep Peker yapmıştır. 15 Mart 1943 ve 5 Ağustos 1946 tarihleri arasında görev yapan İkinci Saraçoğlu Hükümeti'nde Recep Peker bu görevini devam ettirmiş, daha sonra bu bakanlığa Seyhan Milletvekili Hilmi Uran getirilmiştir. I. Saraçoğlu Hükümeti Programı onaya sunulmadan önce TBMM'de bir konuşma yapan Şükrü Saraçoğlu, içişleri politikası konusunda yeni Hükümetin de evvelkiler gibi CHP programını hassasiyetle ve dikkatle tatbike çalışacağını vurgulamıştır.[49] Hükümeti ikinci kez kuran Saraçoğlu savaşın, dâhili ve zabıta işlerimizi çok arttırdığını, buna rağmen bu işlerin her gün biraz daha iyiye gittiğini, memleketin her yerinde tam bir emniyet ve sükûn havası hâkim olduğunu, adi zabıta vakalarından ve münferit hadiselerden başka bir şey olmadığını vurgulamış, bununla birlikte idare ve zabıta teşkilatını biraz daha iyi işler bir hale koymak istediklerini belirtmiştir.[50]

---

[47] **Başbakan Refik Saydam'ın Hükümet Programını tanıtırken yaptığı konuşma,** Türkiye Büyük Millet Meclisi (TBMM) Resmi İnternet Sitesi, **http://www.tbmm.gov.tr/hukumetler/HP12.htm, (12.01.2006); Neşe Erdilek, "Hükümet ve Programları",** Cumhuriyet Dönemi Türkiye Ansiklopedisi**, Cilt: IV, İletişim Yayınları, İstanbul, 1983, s. 981.**

[48] **TBMM Resmi İnternet Sitesi,** http://www.tbmm.gov.tr/hukumetler/HP12.htm, (13.01.2006); Erdilek, **a.g.m**., s. 983.

[49] **TBMM Resmi İnternet Sitesi**, http://www.tbmm.gov.tr/hukumetler/HP13.htm, (12.01.2006).

[50] **TBMM Resmi İnternet Sitesi**, http://www.tbmm.gov.tr/hukumetler/HP14.htm, (14.01.2006).

Levent Şahverdi Arşivi

Yönetimin bu iyi niyet ve çabalarına karşın gerek savaşın etkisi gerekse de geçmişte mevcut olmayan yeni durumların ortaya çıkması, polisi kendini yeniden tanımlama ve yapılandırmaya zorlamıştır. 1945 yılında yayınlanan Devlet Yıllığı'nda polisin görevinin gelişen devlet anlayışına göre yalnız hırsızı tutmak, katil yakalamak gibi basit olmaktan çıktığını, devletin kamu hizmetleri çoğaldıkça zabıtanın da bu hizmetlerini iyi yürütmesi bakımından görevlerinin arttığını, ülkede sanayiin, ticaretin, ziraatin, dışarı ile münasebetin gelişmesi ve genişlemesi alanlarında, işçi bakımından, millî paranın, memleket kredisinin korunması bakımından zabıta için yeni yeni ödevler meydana getirdiğini belirtmekte ve zabıtamızın bu çeşitli işleri başarabilecek hukuki ve teknik bilgilerle kuvvetlendirilmesinin ana davalarından birisi olduğu vurgulanmaktadır.[51]

Savaş başladığında Emniyet Genel Müdürü Ali Rıza Çevik idi. 17 Temmuz 1939'da göreve başlayan Çevik bu görevini 11.07.1941 tarihine kadar devam ettirmiş ve bu görevi kendisinden devralan Osman Sabri Adal ise bu görevi 3 Ağustos 1946 tarihine kadar sürdürmüştür[52].

---

[51] **Türkiye Cumhuriyeti Devlet Yıllığı**, **1944–1945**, s. 127.

[52] Millî Şef döneminin ilk yıllarında(1) ve son yıllarında(2) Emniyet Genel Müdürlüğü üst yönetim kadrosu ise şu isimlerden oluşuyordu:

Görevi	**1940**	**1945**
Emniyet Umum Müdürü	Ali Rıza Çevik	Osman Sabri Adal
Emn. Umum Müd. Muavini	Hulusi Evrimer	Kamuran Çuhruk
Emn. Umum Müd. Muavini	Halit Akalın	M. Ali Aydıncı
Teftiş Heyeti Reisi	Naci Akalın	Naci Akalın
Birinci Daire Reisi	Sabri Tamer	SalahattinA. Korkut
İkinci Daire Reisi	Arif Karan	S. Sırrı Ulusemre
Üçüncü Daire Reisi	Necip Kandemir	Halil Sunar
Dördüncü Daire Reisi	.....	Dr. Mecit Günerdem
Ş.1. Müdürü	İhsan Sabri Çağlayangil (3)	Cemal Göktan
Ş.2. Müdürü	Hasan Topçu	Halil Tufan
Ş.3. Müdürü	Mitad Oykuç	Süleyman Sargut
Ş.4. Müdürü	İzzeddin Eraydın	Fikri Oktar
Ş.5. Müdürü	Dr. Mecit Günerdem	Hüsnü Başkur
Ş.6. Müdürü	Hüsnü Başkır	Hikmet Kümbetlioğlu
Ş.7. Müdürü	Said Evsen	Necmettin Akaslanoğlu
Ş.8. Müdürü	Halil Sunar	Hayri İrdel
Hukuk İşleri Müdürü	A. Cavit Kobal	Haydar Soysal

Levent Şahverdi Arşivi

4. Polis Vazife ve Selahiyet Kanunu ve 'Polis Devleti' İddiaları

Polisin suç ve suçlu ile mücadelesinde en büyük yasal dayanağı olan 4 Temmuz 1934 tarihli ve 2559 sayılı Polis Vazife ve Selahiyet Kanunu, bu dönemde polisle ilgi yapılan eleştirilerin en büyük kaynağı olmuştur. Millî Şef döneminin geniş kitleler üzerinde olumsuz etkiler bırakan ve tek parti yönetimine karşı iç muhalefetin ve hoşnutsuzluğun oluşmasında en önemli rolü oynayan bu kanunun 18. maddesi polise fevkalade yetkiler tanıyordu.[53] Daha Büyük Millet Meclisi görüşmeleri esnasında tartışmalara yol açan[54] bu madde "*Fevkalade hallerde ve devletin emniyet asayişini ve içtimai nizamı tehdit ve ihlal kabiliyetini haiz vaziyetlerde bu hal ve vaziyetleri ihdas edeceklerinden veya devamına müessir olacaklarından şüphe edilenleri, sebep ortadan kalkıncaya kadar, polis nezaret altına alabilir. Bu hal ve vaziyetlerin ve devamının takdir, en büyük mülkiye amirine ait olup, bu sebeplerden dolayı nezaret altına alınacaklar, en büyük mülkiye amirinin takdir ve emri ile, sebep ortadan kalkıncaya kadar, nezaret altında tutabilirler*"[55] demektedir. Bu maddenin verdiği yetkiden hareketle mülkî amirler serbest kalmalarını mahzurlu gördükleri ve em-

---

Önemli İşler Müdürü	Tevfik Besim	Ahmet Karay
Arşiv Müdürü	Kenan Tuna	Ahmet Sungusavar
Yayın Basın Tetkik Müd.	Nejat Saner	Fahri Kemal Akarsun
Yayın Basın Tetkik Muav.	Haşim Enveri	Haşim Enveri Sevener
Emniyet Polis Müfettişi	Cem'i Duyan	İhsan Güven
Emniyet Polis Müfettişi	İ. Cevdet Özgen	Sait Evsen
Polis Enstitüsü Müdürü	Dr. Salih Adil Başer	Şevket Ozanalp

(1) Okçabol**, a.g.e**., s. 165.

(2) **Türkiye Cumhuriyeti Devlet Yıllığı, 1944–1945**, s. 128.

(3) Türk siyasî hayatının tanınmış simalarından olan eski Dışişleri Bakanı İhsan Sabri Çağlayangil, uzun süre Emniyet Teşkilatında üst düzey yöneticilik ve polis eğitim kurumlarında öğretmenlik yapmıştır. Arşiv müdürlüğünün kurucusu olan Çağlayangil, ilk memuriyet olarak 29.09.1931 tarihinde Emniyet Genel Müdürlüğünde göreve başlamış ve 28.10.1937 tarihinde Mustafa Kemal Atatürk'ün de onayladığı üçlü kararname ile Emniyet Genel Müdürlüğü Arşiv Müdürlüğüne atanmıştır. Üç yıl bu görevi sürdüren Çağlayangil, 7.10.1942 tarihinde Bayramiç kaymakamlığına atanmış, 9.12. 1946 tarihinde tekrar Emniyet Genel Müdürlüğü bünyesinde çalışmaya başlamıştır. Bkz.: **Milletimizin Hizmetinde 150 Yıl**, s. 35–37.

[53] Akandere, **a.g.e.**, s. 233.

[54] **TBMM Zabıt Ceridesi**, Devre IV. İçtima 3, Cilt 23, 24, 1932, s. 410.

[55] Alyot, **a.g.e,** s. 800.

Levent Şahverdi Arşivi

niyet ve asayiş bakımından şüpheli şahısları mahkeme kararı olmaksızın 3 aya kadar nezaret altında tutabiliyorlardı.

Mevcut Anayasa'ya aykırı hükümler taşımasına rağmen, Millî Şef yönetimi bu maddeyi oldukça sık olarak uygulamıştır. Bu durum ise Millî Şef yönetimine yapılan eleştirilerin en büyük nedenlerinden birisi olmuştur. Mehmet Ali Aybar, Anayasa'ya aykırı olarak nitelediği bu kanunu ve uygulamalarını ülkemizde Bastille rejiminin uygulanması olarak tanımlamıştır.[56]

Millî Şef yönetiminin savaş yıllarında bu kanuna dayanarak yönetime muhalif olarak gördüğü kişileri, gazetecileri, yazarları, siyasetçileri takip ettirdiği, haklarında fişler, raporlar tanzim ettirdiği ileri sürülmüştür.[57] Bu dönemi "Polis Devleti" olarak niteleyen Zekeriya Sertel; amansız ve insafsız bir polis devletinin kurulduğunu, emniyet örgütünün genişletildiğini ve kuvvetlendirildiğini belirtmekte ve nefes almanın bile imkânsız hale geldiğini belirtmektedir.[58] Bu iddiaların yanı sıra Millî Şef döneminde haberleşme hürriyetinin ihlâl edildiği, kapılar ardında konuşmaların dinlendiği ve tanınmış siyasîlerin ardında hafiyeler dolaştırıldığı, şahsi evrak ve mektuplarının açıldığına dair iddialar dile getirilmiştir. Bu konuda sert eleştirilerde bulunan Samet Ağaoğlu, İnönü'yü, Türkiye'yi İkinci Dünya Savaşı'nın dışında tutabilmesinin bile kurtarmadığını, bunun polis rejimini uygulamasını kamufle eden bir durum olarak gördüğünü ileri sürmektedir.[59] Yine dönemin gazetecilerinden Bedii Faik, o dönemde görev yapan İstanbul Emniyet Müdürü Ahmet Demir'in kendisine söylediği "*seni pencereden aşağı atarım, sonra da intihar etti diye zabıt tutarım*" sözlerini İnönü'ye aktardığını, ancak adı geçen kişi hakkında

---

[56] Mehmet Ali Aybar, "Tadili Düşünülen Kanunlarımıza Dair: Bastille Rejimi yahut Polis Vazife ve Salahiyet Kanunu", **Vatan** (22.11.1945).

[57] Akandere, **a.g.e.,** s. 235. Gazeteci Soner Yalçın, bu dönemde başta Celal Bayar ve Adnan Menderes olmak üzere tüm muhalif siyasetçilerin polis tarafından takip edilip fişlendiğini ve her biri için ayrı ayrı dosya tutulduğunu ileri sürmektedir. Bkz. Soner Yalçın, "Ünlü Politikacıların İşte Polisteki Fişleri", **Hürriyet**, (06.09.2009).

[58] Zekeriya Sertel, **Hatırladıklarım**, Gözlem Yayınları, İstanbul 1977, s. 23.

[59] Samet Ağaoğlu, **Demokrat Partinin Doğuş ve Yükseliş Sebepleri**, Baha Matbaası, Ankara 1972, s. 118.

Levent Şahverdi Arşivi

bir işlem yapılmadığını, aksine Emniyet Genel Müdürü olarak atandığını söylemekte ve şu soruyu sormaktadır: "*Kimbilir kaç kişi atılmıştır, bunu bu kadar rahatlıkla söylemesi merak uyandırıcıdır*."[60]

Millî Şef döneminde savaş gerekçe gösterilerek tavizsiz bir şekilde uygulanan Polis Vazife ve Selahiyet Kanunu, devrin aydınlarının, gazetecilerinin ve bazı toplumsal kesimlerinin (solcu-komünist ve sağcı-millîyetçi) tepki ve memnuniyetsizliğine yol açmış ve CHP'ye karşı oluşan tepkinin önemli bir nedenini oluşturmuştur.

Polis devleti suçlamalarının bir diğer sebebi ise "Serseri ve Mazannei Sû' (kendisinden her zaman kötülük beklenen) Eşhas Hakkında Kanun" idi. 1909 yılında çıkarılan ve Cumhuriyet döneminde de yürürlükte kalan bu kanun, polisin serseri olarak tanımlanan kişilere daha fazla müdahalesini meşrulaştırıcı bir rol oynuyordu. Hatta bu kanun polise mevcut diğer yasaların ötesinde hak ve yetkiler tanıyordu. Serseriler, Ceza Yasası'nın kabahatler için öngördüğü cezalardan daha fazla cezaya çarptırılabilmekte ve bu cezalar temyiz edilememekteydi. Polise arama ve tutuklama konusunda kısıtlamalar getiren kanunların aksine serseriler yasasına göre polis daha serbest hareket edebiliyordu. Örneğin bazı istisnaî haller dışında mesken ve işyeri gibi kapalı yerlerde polisin gece arama yapması yasaklanmışken, polis, nezareti altında bulunan şahısların oturdukları yerlerle geceleyin herkesin girip çıkabileceği yerler yahut mahkûmların toplanma veya sığınma veya suç ile elde edilen eşyayı saklama yerleri veyahut gizli kumar yerleri veya genelevler gibi polisçe bilinen yerlerde "*gece gündüz arama yapabilir ve beraberinde herhangi bir kimseyi hazır bulundurmaya mecbur değildir*."[61] Yine serserinin hüviyetini gizlemek için kıyafetini değiştirmesi veya üzerinden suç unsuru olacak eşya çıkması halinde, polise doktor nezaretinde serserilere

---

[60] Şükran Akpınar, **Millî Şef Dönemi"nde Babıâli'nin Varolma Mücadelesi ve Muhalif Bakışın Bedii Faik'in Yazılarından Tahlili**, (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Ankara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü Gazetecilik Anabilim Dalı, Ankara, 2005), s. 152.

[61] Alyot, **a.g.e**.,s. 429.

Levent Şahverdi Arşivi

dayak atma yetkisi veriliyordu. Böylece polise yargılama ve cezalandırma hakkı da verilmiş oluyordu. Alyot 1947'de yazdığı kitabında haklı bir serzenişle "*Serseri ve Mazannei Sû' Eşhas Hakkında Kanun*"*dan başka, bu gün yürürlükte bulunan hiçbir kanunumuzda dayak cezası yoktur. Bu itibarla günün ceza telakilerine bu kadar aykırı olan bu cezanın bir an önce kaldırılmasının temenniye şayan*" olduğunu belirtmektedir.[62]

5. Millî Şef Döneminde İç Güvenliği Etkileyen Olaylar ve Uygulamalar

5.a. Siyasal Olaylar ve Akımlar:

İkinci Dünya Savaşı'nın doğurduğu olağanüstü durum ve Türkiye'nin savaşa girme ihtimali, doğal olarak yöneticileri siyasî akımların faaliyetlerini kısıtlamaya ve kontrol altında tutmaya yöneltmiştir. Bu nedenle, İslamcılık, Türkçülük ve Sosyalistlik yıkıcı akımlar sayılarak yasadışı tutulmuşlardır.[63]

Bu dönemde sol akımların çok fazla sesini duyuramadığı, faaliyetlerinin çoğunu illegal olarak yürüttüğü bir dönemdir. Sol faaliyetler, kitlesel destekten yoksun olarak daha çok taban bulma ve yeraltında örgütlenme yolunda çaba sarfetmiş, ama bazen de mahkemelere intikal eden birçok olayda kamuoyunda yer almıştır. Türkiye o dönemde henüz sanayileşme atılımını gerçekleştirememiş bir ülke olmasından dolayı belirli bir işçi sınıfı doğmamıştı. Hem bu sebepten hem de yönetimin tavizsiz tutumundan dolayı, göze çarpan bir işçi hareketinden, toplu bir grev veya boykot olayından da bahsetmek oldukça zordur. 3 Mart 1328 (1920) tarihli Tecemmuat [Toplanma] kanuna göre, yol üzerinde gerek silahlı gerekse umumun huzur ve istirahatını bozacak surette silahsız olarak toplanmak yasaktı.[64] Savaşın getirdiği olağanüstü şartlar, yönetimi bu konuda aşırı duyarlı olmaya yö-

---

[62] Alyot, **a.g.e**., s. 1033.

[63] Mete Tunçay, "Türkiye Cumhuriyeti'nde Siyasal Düşünce Akımları", **Cumhuriyet Dönemi Türkiye Ansiklopedisi**, Cilt: VII, İstanbul, İletişim Yayınları, 1983, s. 1926.

[64] Alyot, **a.g.e.**, s. 1035.

Levent Şahverdi Arşivi

neltiyordu. Örneğin, ekmek fiyatının 26 kuruştan 44 kuruşa çıkarılmasını şikâyet etmek üzere valiye giden bir grup fakir vatandaş, adliyeye sevk edilerek İçtimaatı Umumiye Kanunu'nun üçüncü maddesine tevfikan mahkûm edilmişlerdir.[65]

Bu dönemde komünizm faaliyeti yürüten oluşumların içerisinde en örgütlüsü ve etkinlik sahibi olanı, gizli ve illegal olarak çalışan Türkiye Komünist Partisi (TKP) idi. TKP, İkinci Dünya Savaşı'na kadar fazla gelişme alanı bulamadığı için eylemlerini en aza indirgemiş, faaliyetlerini daha ziyade sanat, fikir hareketi olarak kamufle etmiş ve üniversite gençliği içerisinde dernekler aracılığı ile yan örgütler oluşturma gayreti şeklinde devam ettirmiştir.[66] Savaşla birlikte bütün üyeler kitle örgütlerine kaymaya, yasal basın organlarında yazı yazmaya teşvik edilmişlerdir. Ancak, Almanya'nın Rusya'ya karşı üstün durumda olması ve siyasî durum müsait olmadığından, savaşın ilk yıllarında da açık bir faaliyet yürütememiştir. Böylece, 1939–1942 yılları arasında pek büyük bir varlık gösteremeyen sol kesim, özellikle iktidar partisi CHP'ye ve Halk Evlerine sızmaya çalışmışlardır.[67] TKP'nin önde gelen ismi ve Genel Sekreteri Dr. Şefik Hüsnü Değmer'in yürüttüğü bu girişim, polis tarafından yakından takip edilmiştir.[68]

Ancak TKP'nin bu girişimi başarılı olamayınca faaliyetlerini genelde üniversiteli aydınlar, öğrenci dernekleri ve birlikleri vasıtasıyla yürütme ve böylece gençlik arasında taban bulma faaliyetlerine girişildi.[69] Orduya sızma girişimlerinin yanı sıra öğretmenler arasında propaganda ve adam kazanma faaliyetlerine de hız verildi.[70]

---

[65] Fikret Toksöz, "Dernekler", **Cumhuriyet Dönemi Türkiye Ansiklopedisi**, Cilt: II, İstanbul, İletişim Yayınları, 1983, s. 373.

[66] **Türkiye'de Anarşi ve Terörün Sebepleri ve Hedefleri**, Ankara, Yüksek Öğretim Kurumu, 1985, s. 83–84.

[67] Fethi Tevetoğlu, **Türkiye'de Sosyalist ve Komünist Hareketler (1910–1960),** Ankara, [y.y.], 1967, s. 501.

[68] **Emniyet Genel Müdürlüğü Arşivi (E.G.M.A.),** Emniyet Umum Müdürlüğü H.S. Müdürü imzası ile Ş.1 Müdürlüğüne gönderilen 6.2.1941 tarih ve 1024 sayılı yazı, Arşiv Dosya No: 12253-28.

[69] **E.G.M.A.**, İstanbul Emniyet Müdürlüğü'nün İçişleri Bakanlığına gönderdiği 8.1.1947 tarih ve 430 sayılı yazı. Arşiv Dosya No: 12421, s. 1.

[70] Orkun, **a.g.m.,** s. 159.

Levent Şahverdi Arşivi

Komünistlerin bu faaliyetlerinin önüne geçmek için hükümet çeşitli tedbirler almıştır. Örneğin, Stalin'in hayatına ait resimler bulundurması ve komünizm propagandası yapması sebebiyle bir derginin[71] ve Moskova'da basılmış olan 'Komünist Bolşevik Partisi'nin Umumi Tarihi' adlı kitabın[72] yurda sokulması ve dağıtılması Bakanlar Kurulu tarafından yasaklanmıştır. Polis de gençlik kesimine yönelik yürütülen komünist faaliyetlere karşı yoğun bir şekilde mücadele etmiştir. Örneğin, 1941 yılında Trabzon'da lise öğrencileri arasında komünizm propagandası yapan Zihni Anadol adındaki şahıs, polis tarafından yakalanarak adliyeye sevk edilmiştir.[73]

TKP, 1942 yılında legal yayına önem vermeye başladı ve "Yurt ve Dünya Dergisi"ni yayınlanmaya başladı. Ankara ve çevresindeki sol akımlar özellikle bu dergi etrafında toplandılar. Bu faaliyetlerde, Muzaffer Şerif Başoğlu, Behice Boran ve arkadaşları üniversitede aşırı solun aktif öncülüğünü yapıyorlar, Niyazi Berkes, Mediha Berkes, Pertev Naili Boratav daha mutedil ve bağımsız bir şekilde onları takip ediyordu.[74]

Bu arada TKP'nin yayınladığı bir diğer dergi olan ve polise göre "münevver gençler arasında bir sol hareket yaratmak maksadıyla çıkarılan "Yeni Edebiyat" dergisi, Marksist dergilerden birisiydi.[75] Bu dergi 15 Kasım 1941'de sıkıyönetimce kapatıldı, yöneticileri tutuklandı.

Bu yıllarda yürütülen propaganda faaliyetleri sonucu hemen her yerde 'sol' egemenliğini kurmuş, sol akımlar özellikle Ankara ve İstanbul çevrelerinde gelişip yayılmaya başlamıştır. İstanbul çevresindeki solcu kesim başta Sertellerin çıkardığı Tan Gazetesi etrafında toplanarak faaliyet göstermişlerdir.

---

[71] **B.C.A.**, Belge Tarih ve Sayısı: 6.5.1940 - 2/13395, Arşiv Dosya No: 85-71.

[72] **B.C.A.**, Belge Tarih ve Sayısı: 25.7.1941 - 2/16270, Arşiv Dosya No: 86-395, Fon Kodu: 30..18.1.2., Yer No: 95.64..15.

[73] Eyüp Şahin, **İz Bırakan Polisler**, s. 353.

[74] Aclan Sayılgan, **İnkâr Fırtınası**, İstanbul, Ülke Yayınları, 1962, ss. 24-25.

[75] **E.G.M.A.**, İstanbul Emniyet Müdürlüğünce İçişleri Bakanı Şükrü Sökmensüer'e yazılan 8.1.1947 tarih ve 430 sayılı yazı, Arşiv Dosya No: 12421-2.A.14.

Levent Şahverdi Arşivi

1942 sonları ile 1943 yılında TKP Cephe politikasına hız vermiştir. Değmer'in liderliğinde TKP'nin 1939'dan 1944 ve 1944'ten 1946'ya kadar süregelen faaliyetleri içinde Cephe çalışmaları, savaşın aldığı istikametlere göre ayarlandı ve genelde Sovyetler Birliği'nden yana bir tutum izlendi. 1943 yılından itibaren TKP, Reşat Fuat Baraner yönetiminde planlı ve yoğun bir yeraltı faaliyeti başladı.[76]

Üniversite hocaları, öğretmenler ve aydın kesim üzerinde yürütülen faaliyetlerin yanı sıra, sağlam bir noktadan hareket etmek isteyen TKP kendisine dayanacak bir işçi sınıfı bulamayınca[77] dikkatlerini orduya çevirmişti. Ancak Yedek Subay okulunda öğrenci olan Ziya Nur Erün'ün 12 Şubat 1944 günü parti bildirisiyle yatakhanede yakalanması ve 12 Mart 1944 günü, Yedek Subay okulu öğrencisi Necdet Işıksel'in, cebine konulan bir komünist beyannameyi Okul Komutanlığı'na ihbar etmesiyle 1944 tevkifatı başlandı. Reşat Fuat Baraner'in hücre teşkilatına mensup on biri askerî şahıs olmak üzere, 64 kişi tutuklandı. 8 Mart 1944 tarihinde İstanbul'da bir lisede beş öğretmen komünizm propagandası yaptıkları gerekçesiyle gözaltına alındı. 28 Mart'ta ise Ankara'da, Karabük'te ve İstanbul'da komünist hücreler açığa çıkarılarak aralarında Suad Derviş'in de bulunduğu bazı komünistler gözaltına alındı. Böylece 1944 yılı TKP'ye karşı operasyonların başladığı yıl oldu. Ankara 2 no'lu Askeri Mahkemesinde görülen davada, Reşat Fuat dokuz yıla, Suat Derviş de sekiz aya hüküm giydiler.[78] 1944 tutuklamaları, TKP'yi derinden etkiledi ve yeni tedbir ve kararlar almaya sevk etti.[79] Polisin bu faaliyetlerde

[76] Kazım Alöç, "Türkiye'de Komünizm ve Irkçılık, İfşa Ediyorum", Yazı dizisi, **Yeni Gazete** (13.4.1967).

[77] Savaşın getirdiği şartlar ve MKK uygulaması, savaş boyunca ülkede işçi hareketine ve işçi örgütlenmesine fazla imkân tanımamış, bu nedenle 1944 yılının sonuna kadar Türkiye'de hiçbir grev yapılmamıştır. Bu konudaki en ufak kıpırdanmalar bile cezalandırılmıştır. Örneğin izinsiz olarak ve mazeretsiz askeri fabrikadaki işini terk eden işçilere 60–70 TL para cezası verilmiştir. **Ulus** (11.11.1942).

[78] **E.G.M.A.**, 16.04.1945 Tarihli Belge, Arşiv Dosya No: 12422/35.

[79] Muammer Taylak, **Saltanat, 2. Meşrutiyet ve I. Cumhuriyette Öğrenci Hareketleri**, Ankara, 1969, s. 170.

Levent Şahverdi Arşivi

bulunan kişilerin yakalanması ve örgütlenmelerinin ortaya çıkarılmasında yoğun bir mesai harcadığı anlaşılmaktadır.[80]

Bu döneme damgasını vuran en büyük siyasal gelişme, kamuoyunda Irkçılık-Türkçülük-Turancılık Davası olarak yer alan olaylar zinciridir. 1943 yılında sol kesimin Faris Erkman'ın imzasıyla yayınladığı 'En Büyük Tehlike' adlı broşürle Türkçüleri, ırkçı ve Turancı olmakla ve Kemalizm'e cephe almakla suçlaması, Türkçü akımları kamuoyunda tartışmaya açtı. Buna mukabil Hüseyin Nihal Atsız, Orhun Dergisi'nde devrin hükümetini şiddetle eleştiren iki açık mektup yayınladı. Bu mektuplar başta Ankara ve İstanbul olmak üzere yurdun birçok yerinde komünizm aleyhinde hareketlerin başlamasına sebep oldu. Dönemin sol görüşlü yazarlarından Sabahattin Ali, bu mektuplarda kendisine 'vatan haini' denildiği gerekçesiyle Nihal Atsız aleyhinde dava açtı. 26 Nisan 1944 günü yapılan ve gergin geçen ilk duruşmadan sonra karar ikinci duruşmanın yapılacağı 3 Mayıs 1944 tarihine kaldı. Dava başlamadan önce adliye önünde ve koridorunda toplanan birçok insanın, sloganlar atarak yürüyüşe geçti. Bunun üzerine polis göstericilere sert bir şekilde müdahale etti ve birçok kişi gözaltına alındı. Davanın bitmesinden sonra Türkiye'nin her yanında birçok Türkçü tutuklandı ve Türkçü bilinen birçok kişinin üstleri, evleri, işyerleri aranmaya başlandı. Bu sırada Emniyet Genel Müdürlüğü de bir tahkikat başlattı. Hazırlanan tahkikat raporunda ırkçılık-Turancılık yaptıkları öne sürülen 47 kişilik bir isim listesi hazırlandı. İstanbul Sıkıyönetim Komutanlığı'na gönderilen bu raporda Türkçüler, vatan haini ve devlet nizamını yıkmak isteyen kişiler olarak nitelendiriliyordu. Tutuklanan 23 sanık yaklaşık 3 ay gibi uzun bir gözaltından sonra, gizli cemiyet kurmak, nizam düşmanlığı yapmak ve hükümeti devirmek gibi bir takım isnatlarla mahkemeye sevk edildiler. Bu olaylardan sonra özellikle üniversite gençliği arasındaki kutuplaşma ve sürtüşmeler yaşanmaya başlanmıştır. Tutuklamaların ardından "*solcu talebeler arasında memnuniyet duyanlar, birbirlerinin yanından geçerken bu memnuniyetlerini sağcı*

[80] Şahin, **İz Bırakan Polisler**, s. 198, 379, 572.

Levent Şahverdi Arşivi

diye tanımladıkları talebeye ihsas" ettirmeye, hatta bu öğrencilere tehditkâr mektuplar göndermeye başlamışlardır.[81]

Gözaltına alınan hemen hemen bütün sanıklar, gözaltı süresince çok zor günler geçirdiklerini, işkence gördüklerini,[82] İstanbul Emniyet Müdürlüğü'nün Sansaryan Han'daki merkez binasında bulunan ve tabutluk denilen tek kişilik hücrelerde günlerce aç, susuz ve uykusuz bırakılarak ifade vermeye zorlandıklarını, son derece çirkin ve ağır işkencelere maruz kaldıklarını,[83] silah zoruyla ifadelerinin alındığını[84] iddia ettiler. Sorgulamaları yapan savcı Kâzım Alöç'ün yardımcılığını yapan, İstanbul Emniyet Müdürü Ahmet Demir ile Ankara'dan gönderilen Emniyet Genel Müdür yardımcısı Kamuran Çuhruk, işkence ve tabutluk suçlamalarına muhatap olan isimlerdi.[85] 29 Mart 1945 tarihinde sona eren mahkemede Irkçılık-Türkçülük-Turancılık Davası'nda yargılan sanıklara verilen cezalar,[86] Askeri Yargıtay tarafından bozulmuş ve 1947 yılında sanıkların hepsi beraat etmişlerdir.

Millî Şef döneminde polisin tavizsiz bir tavır takındığı siyasal akımlardan bir diğeri ise laiklik karşıtı grupların faaliyetleri idi. Bunlardan güvenlik güçlerinin en çok takip ettiği konulardan birisi Türkçe ezan uygulamasıydı.[87] 1932 yılında fiili olarak uygulamaya başla-

---

[81] **E.G.M.A.**, İstanbul Valisi'nin Dahiliye Vekaletine gönderdiği 15.7.1944 tarih ve 3-3759/15585 sayılı yazı, Arşiv Dosya No: 12948.

[82] Türkkan, **a.g.e.**, s. 32.

[83] Türkeş, **a.g.e.**, ss. 58-60; Türkkan, **a.g.e.**, s. 34–35.

[84] **E.G.M.A.**, İstanbul Emniyet Müdürü Ahmet Demir'in Emniyet Genel Müdürlüğü'ne gönderdiği 27 Ağustos 1946 tarih ve 19407/13914 sayılı yazı, Arşiv Dosya No: 11243-89. Türkeş de Çuhruk'un tabanca zoruyla ifade aldığını söylemektedir. Bkz.: Türkeş, **a.g.e.**, s. 47.

[85] Goloğlu, **a.g.e.**, s. 253. Sanıklara işkence yapıldığı iddiaları, Devlet Şurası tarafından incelenmiş, sorumlular hakkında lüzumu muhakeme kararı alınmış, ancak 1950 yılında çıkarılan Af Kanunu ile dava düşmüştür. Bkz.: Cemil Koçak, **Türkiye'de Millî Şef Dönemi (1938-1945),** s. 229.

[86] **E.G.M.A.**, Arşiv Dosya No: 11243-89. İstanbul Valiliğinin, Emniyet Umum Müdürlüğü'ne gönderdiği 29.3.1945 tarih ve 6013/4558 sayılı yazının bir örneğinde sanıkların aldıkları cezalar tek tek sayılmaktadır.

[87] Bu konuda detaylı bir çalışma için bkz. Ali Dikici, "İbadet Dilinin Türkçeleştirilmesi Bağlamında Türkçe Ezan Denemesi ve Buna Gösterilen Tepkiler", **Yakın Dönem Türkiye Araştırmaları Dergisi**, Yıl: 5/2006, Sayı: 10, İstanbul Üniversitesi AİİTE Yayını, İstanbul, s. 77–104.

Levent Şahverdi Arşivi

yan bu uygulama sırasında, yasağa rağmen, ezanı Arapça okumakta ısrar edenler olduğu görülmektedir. Ancak bu konuda tavizsiz bir politika güdülmüş ve yasak katı bir şekilde uygulanmıştır. Bu çerçevede yasağa karşı gelen birçok insan tutuklanarak muhtelif cezalara çarptırılmıştır. Örneğin, Silivri Kazası'nın Seymen Köyü'nde ziraat memuru Behçet, Arapça kamet getirmekten 1 gün hapis cezasına çarptırılmıştır.[88] Yozgat'ın Boğazlıyan kazasında Büyük camiinde Bayram namazında Arapça tekbir getiren Ali Gence'nin kastı olmayıp yanlışlık neticesi okuduğuna kanaat getirilerek takibat icrasına mahal olmadığına karar verilmiştir.[89]

1941 yılına kadar Arapça ezan okuyanlara verilecek cezalar konusunda yasal boşluktan dolayı bir belirsizlik yaşanmıştır. Bu konuda Emniyet Genel Müdürlüğü arşivlerinde Arapça ezan-kamet okuma iddiasıyla savcılığa sevk edilen birçok insanın, farklı farklı cezalara çarptırıldıkları veya hiç ceza almadan beraat ettikleri görülmektedir. Diyanet İşleri Başkanlığı'nın genelgesine rağmen Arapça ezan okumakta ısrar edenlere; çeşitli cezalar verildi. Buna karşın, Gümüşhane Cumhuriyet Müddeiumumîsi 1938 yılında "*Arapça ezan okuma fiiline kanunen bir ceza tayin edilmemiş olup, Türk Ceza Kanunu'nun birinci maddesi mucibince kanunun sarih olarak suç saymadığı bir fiil cezalandırılamayacağından bahisle takibata mahal olmadığına*"[90] karar vermiştir. Ayrıca, Arapça ezan okumaktan dolayı ceza alanlarla ilgili kararlar Yargıtay tarafından da birkaç defa bozulmuştur.[91]

Arapça ezan yasağına uymayanlara verilecek cezalar konusundaki yasal boşluktan doğan sorunlar giderek artınca Arapça ezan okuyanla-

---

[88] **E.G.M.A**. D.13217–111, K.23756; İstanbul Valiliğinden Dâhiliye Vekâletine gönderilen 14.2.1939 tarih ve 2431/2664 sayılı yazı.

[89] **E.G.M.A**. D.13217–118, K.24949; Yozgat Valisi Fevzi Gürelden imzasıyla Dâhiliye Vekâletine gönderilen 26.3.1940 tarih ve 523 sayılı yazı.

[90] **E.G.M.A**. D.13217–17, K.3111; Gümüşhane Cumhuriyet Müddeiumumîsi Hayri Ertürk (5986)'nın Emniyet Komiserliğine gönderdiği bilatarih ve 1103 sayılı cevabi yazı.

[91] İsmet Bozdağ, **Zaferlerle ve Şereflerle Dolu Bir Hayat: Celal Bayar**, Tercüman Yayınları, İstanbul, 1986, s. 108.

Levent Şahverdi Arşivi

rın cezalandırılması için bir yasa çıkarılması gündeme geldi. 1941 yılına kadar Arapça ezan ve kamet okumaya devam edenler "kamu düzenini sağlamaya yönelik emirlere aykırılık" suçundan cezalandırılıyordu. Refik Saydam hükümetinin TBMM'ye sevk ettiği Türk Ceza Kanunu değişikliği, Arapça ezan okuyanlara üç aya kadar hafif hapis, on liradan iki yüz liraya kadar hafif para cezası öngörüyordu. Kanun değişikliği, 23 Mayıs 1941 günü Meclis'te görüşülmeye başladı. Görüşmeler esnasında Meclis'te tartışmalar yaşandı. Laiklik ve millîyetçilik üzerinde yoğunlaşan tartışmalarda "Arapça ezan okuyanların" değil, "Türkçe ezan okumayanların" cezalandırılması istendi. Ancak bu görüşmelerden sonra yasa hükümetin istediği şekilde çıktı. 2 Haziran 1941 tarihinde 4055 sayılı Türk Ceza Kanununun Bazı Maddelerini Değiştiren Kanunla Türk Ceza Kanunu'nun 526'ıncı maddesinin ikinci fıkrasına eklenen "Arapça ezan ve kamet okuyanlar üç aya kadar hafif hapis, on liradan 200 liraya kadar hafif para cezasıyla cezalandırılırlar"[92] hükmüyle cezaî bir yaptırım getirildi. Buna göre görev dışı dâhil herhangi bir yerde, Arapça ezan okuyanlar da cezalandırılacaktı.

Ancak tüm yaptırımlara karşın, yasağın çiğnenmesi devam etmiş, özellikle güvenlik güçlerinin ulaşmakta zorluk çektiği yerlerde Arapça ezan okunmaya devam etmiştir. Örneğin 1945 yılında doğu illerinde teftiş yapan bir polis müfettişi, Bingöl'de köylerde hâlâ Arapça ezan okunmaya devam edildiğini söylemektedir.[93] Benzer bir durum, dönemin bir tanığı tarafından "Köyde eski Türkçe [Arapça] ezan okurlardı. Böyle Allahüekber, Allahüekber... Eski Türkçe ezan okumak yasaktı o zamanlar. Ezan zamanı, candarmalar (sic.) gelirdi, ki bakalım bunlar nasıl okuyorlar ezanı diye. Candarmaları gördükleri zaman bizimkiler yeni ezanları okurlardı, 'Tanrı uludur, Tanrı uludur' diye"[94] şeklinde dile getirilmektedir.

---

[92] **TBMM Kavanin Mecmuası**, Devre VI, İçtima: 2, 1 Teşrinisani 1941, Cilt: 22, s. 721; Gotthard Jaeschke, **Yeni Türkiye'de İslamcılık**, (çev. Hayrullah Örs), Ankara, Bilgi Yayınevi, 1972, s. 110.

[93] **E.G.M.A**. D.11215–1, K.56857; Emniyet Polis Müfettişi Ziya Oral tarafından Dâhiliye Vekâletine gönderilen 8.5.1945 tarih ve 231 sayılı yazı.

[94] Tarihe Bin Canlı Tanık, "Taş taşa değmeyince duvar olmaz", İçimizden Biri Ahmet Kaya, **Milliyet-Pazar** (10.8.2004).

Levent Şahverdi Arşivi

Cemaat ve cami görevlilerinin Türkçe ezan okuma hususunda, ilginç kaçamak yollara başvurdukları görülmektedir. Ezanın çocuk ve akıl hastalarına okutturulması, ezanın Türkçe olarak yüksek sesle okutulmasından sonra Arapça'sının hafif bir sesle okutulması veya görevli olmayan kişilere Arapça'sının okutulması başvurulan bu yollar arasındaydı. Polis kayıtlarında Arapça ezan yasağını çiğnemekten dolayı yakalananlar arasında çok sayıda akli dengesi bozuk vatandaşın bulunması bu kaçamak yolların sıklıkla uygulandığını göstermektedir. Örneğin Karamürsel'in Ayazma köyünden Boşnak asıllı Bekir (Duran) Çarşı camiinde Arapça ezan okumaktan dolayı adliyeye sevk edilmiş, ancak cezaî ehliyeti olmadığından serbest bırakılmış, adı geçen şahsın yine Arapça Ezan okumaya devam etmesi üzerine 9.1.1939'da Bakırköy [Ruh ve Sinir Hastalıkları] Hastanesi'ne sevk edilmiştir. Arapça ezan okumaktan dolayı adliyeye sevk edilen Yusufeli kazasından soyadı olmayan Hüseyin, 'şuur bulanıklığı' olduğu doktor raporuyla tespit edilerek serbest bırakılmıştır.[95] Benzer şekilde, 27.2.1939 tarihinde Yeni Foça kazasında camide kimsenin olmadığı sırada, Kâzım adında bir şahıs Arapça ezan okurken yakalanmış, ancak sanığın Bahriye yüzbaşısı iken akıl hastalığından emekliye ayrılmış bir deli olduğu anlaşıldığından serbest bırakılmıştır.[96] Arapça ezan okuyan çocuklar ve akıl hastaları cezaî ehliyetleri olmadığından yakalandıklarında bir işlem yapılamıyor, böylece yasak delinmiş oluyordu.

18 Temmuz 1945 tarihinde Millî Kalkınma Partisi'nin kuruluşuyla başlayan çok partili hayatla birlikte Türkçe ezan ve diğer uygulamalara karşı girişilen hareketler hemen bütün toplum katmanlarına yayılmaya başladı.[97] 1946 yılında ezanın Türkçe okunması açıktan eleştirilmeye başlandı ve yasağa karşı gelmeler devam etti. Adalet Bakanı Fuat Sirmen'in bir bildirisine göre 1947 yılında Arapça ezan

---

[95] **E.G.M.A**. D.13217–50, K.26884; Çoruh Valiliğinden Dâhiliye Vekâletine gönderilen 29.8.1938 tarih ve 1495/1598 sayılı yazı.

[96] **E.G.M.A**. D.13217–147, K.26562; İzmir Valiliğinden Dâhiliye Vekâletine gönderilen 28.2.1938 tarih ve 286/2 sayılı yazı.

[97] Tarık Zafer Tunaya, **İslamcılık Cereyanı**, Baha Matbaası, İstanbul, 1962, s. 191.

Levent Şahverdi Arşivi

okumak suçundan 29 kişi tutuklandı.[98] Özellikle M. Kemal Pilavoğlu şeyhliğindeki Ticaniler bu işin öncülüğünü yapıyordu. Tarikat mensupları, resmi zevatın bulunduğu ortamlarda ezanı Arapça olarak okuyor ve bu yasağa kendilerince direniyorlardı. Arapça ezan eylemcisi Ticaniler değişik ortamlarda da, örneğin bir millî maçta Dolmabahçe Stadı'nda, Ankara valisinin huzurunda ve ülkenin değişik şehirlerinde, Arapça ezan okuma eylemi yapıyorlardı. Bu grup üyeleri en çarpıcı eylemlerini, 4 Şubat 1949 tarihinde Türkiye Büyük Millet Meclis'inde gerçekleştirdiler. Meclis müzakerelerinin devam ettiği bir sırada dinleyici locasında bulunan tarikat mensubu iki kişi ayağa kalkıp yüksek sesle Arapça ezan okuyarak yasağı protesto etti.[99] Dış basına da yansıyan bu olayı, gazeteler "görülmemiş hadise"[100] olarak yorumladılar. 18 yıl aralıksız süren[101] Arapça Ezan ve kamet yasağı, 1950 yılında Adnan Menderes Hükümeti tarafından çıkarılan 5665 sayılı yasayla kaldırıldı.

Bu yasağın uygulanması ve ihlal edenlerin yakalanmasında güvenlik kuvvetlerine özellikle de jandarmaya çok iş düşmüştür. Emniyet arşivlerinde mevcut belgelerde, bu yasağın uygulanması konusunda birçok vatandaşın büyük bir duyarlılıkla derhal güvenlik kuvvetlerine haber verdikleri ve güvenlik kuvvetlerinin de bu tür ihbarları derhal değerlendirerek, yasağı çiğneyen şahıslar hakkında gerekli yasal işlemleri başlattıkları anlaşılmaktadır.

Millî Şef dönemi, diğer siyasî akımlarda[102] olduğu gibi İslamcı

---

[98] Jaeschke, **Yeni Türkiye'de İslamcılık**, s. 110.

[99] "Meclis'te garip bir vaka. İki adam bağıra bağıra Arapça ezan okumaya başladılar." **Hürriyet** (05.02.1949)

[100] 5 Şubat 1949 tarihli Cumhuriyet, Milliyet, Kader gibi gazeteler olayı manşetten verdiler. Eylemi gerçekleştiren Muhittin Ertuğrul ve Osman Yasin adlı şahısların daha önceleri çeşitli kereler Arapça ezan okumak suçundan mahkum oldukları anlaşıldı. Her iki şahıs hakkında da soruşturma açıldı.

[101] **Altan Öymen anılarında, Türkçe ezan deneyimin öyküsünü ayrıntılı olarak anlatmaktadır. Bkz. Altan Öymen,** Değişim Yılları**, Doğan Kitapçılık, İstanbul, 2004, s. 483–496.**

[102] Bu dönemde polis tarafından komünizm "en mühim ve en korkunç muzur cereyan" olarak görülmektedir. Bkz. Hüseyin Namık Orkun, "Nazmi Serim, İstihbarat-II: İç İstih-

Levent Şahverdi Arşivi

akımlar üzerinde sıkı bir takibin yaşandığı, örgütlenme yollarının kapatıldığı ve yasaların tavizsiz şekilde uygulandığı bir dönemdir. Polisler arasında her ne kadar "*Türkiye'de yaşayan on sekiz milyon halk içinde muzur (sic.) cereyanlar peşinde koşanlar ve bu cereyanlara tabi olanlar yoktur, denebilir (…) Zaman zaman halkın dinî hislerinden istifadeye kalkan şahıslara şurada burada tesadüf edilse de, bu nevi şahıslar eski yani ihtiyar nesil arasında olduğundan bunları zaman kendiliğinden silip süpürecektir*"[103] diye düşünenler varsa da, devrim kanunlarına ve laiklik uygulamalarına aykırı faaliyetler güvenlik kuvvetlerince çok sıkı bir şekilde takip edilmiştir.[104] Gerek Cumhuriyetin ilanından itibaren gerekse Millî Şef döneminde sıkı bir şekilde takip edilen bu uygulama ve çağdaşlaşma programı, "*toplumun gelenekçi kesimlerini oldukça tedirgin etmiştir.*"[105] Bu nedenle devrim kanunları ve çağdaşlaşma yolunda atılan adımları korumak amacıyla Millî Şef döneminde yapılan uygulamalar, İslâmcı kesim tarafından bir "*zulüm ve yıkılış*"[106] hareketi ve bu dönem "*mukaddeslerin can çekiştiği*"[107] bir devir olarak algılanmıştır.

1926 yılında çıkarılan Türk Ceza Kanunun (T.C.K.) 163. maddesi dini siyaset aracı olarak kullanma eyleminin yanı sıra devlet düzenini değiştirmek için dinî cemiyet kurmayı da yasaklıyordu. Özellikle laiklik karşıtı olarak görülen hareketleri cezalandırmak için bu mad-

---

barat", Kitap incelemesi, **Polis Dergisi**, Yıl: 27, Sayı: 14-325 (1 Mayıs 1941), s. 158. Bunun yanı sıra İslamcılık ve Irkçılık istemeyen siyasî hareketlerdi. Necmettin Sadak, 17 Mayıs 1944 tarihli Akşam Gazetesindeki yazısında bu akımlarla ilgili "Gençliği tarih, coğrafya ve siyasete ters düşen İslamcılık, Turancılık ve Irkçılığa karşı koruyalım.!" uyarısını yapmaktadır. Bkz. Gotthard Jaeschke, **Türkiye Kronolojisi (1938–1945),** (Çev. Gülayşe Koçak), Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara, 1990, s. 99.

[103] Hüseyin Namık Orkun, "Nazmi Serim, İstihbarat-II: İç İstihbarat", s. 156-157. Kitabın yazarı Nazmi Serim bu dönemde Ankara Polis Enstitüsü'nde Haberalma ve Detektiflik öğretmenliği yapmaktadır.

[104] Tunçay, "Türkiye Cumhuriyeti'nde Siyasal Düşünce Akımları", s. 1926.

[105] Cem Eroğul, "Çok Partili Düzenin Kuruluşu: 1945–71", içinde **Geçiş Sürecinde Türkiye**, (Der. İrvin Cemil Schick ve E. Ahmet Tonak), Belge Yayınları, İstanbul, 1992, s. 114.

[106] **Hakikat Dergisi,** Başyazı, Sayı: 109 (Ekim 2002), (Çevrimiçi), http://www.hakikat.com/dergi/109/bsyz10902.html, 11.04.2004.

[107] Cemil Meriç, **Bu Ülke**, İletişim Yayınları, İstanbul, 1994, s. 101.

Levent Şahverdi Arşivi

de hükümleri yoğun bir şekilde kullanılmıştır. Bunun yanı sıra T.C.K.'nın 241, 242 ve 313. maddeleri siyasî alandaki bazı dinî faaliyetlere getirilen yasakları ve uygulanacak cezaları düzenleyen diğer maddelerdi.

Ancak, Millî Şef dönemindeki bütün sıkı ve tavizsiz uygulamalara, bu yasal yaptırımlara rağmen, devrim kanunlarına ve laiklik uygulamalarına karşı çıkan kesim, faaliyetlerini bu dönemde alttan alta, gizlice devam ettirmiş ve özelikle kırsal kesimde yürütülen faaliyetlerle geniş bir taraftar kitlesi toplamışlardır. Etkileri günümüze kadar devam edecek olan bazı İslamî oluşumlar ve tarikatlar bu dönemde, kendilerini tanımlama, tekrar kamusal alana çıkma ve sonraki yıllarda ortaya çıkacak muhalefet hareketlerinin tabanını oluşturma çabalarına girişmişlerdir. Alınan tedbirler sonucu devlet kademelerinde yer bulamayan bu kesim, gerçekleştirilen devrimlere karşı olan tepkilerini kendilerini fazla açığa çıkarmadan tarikatlar ve çeşitli gruplar vasıtasıyla yürütmüşlerdir.

Atatürk devrimleriyle tekke ve zaviyelerin kapatılıp tarikatların yasaklanmasına rağmen, bu dönemde faaliyetlerini gizli gizli devam ettiren bazı tarikatlar ve gruplar yine polis tarafından sıkı bir şekilde takip altına alınmıştır. Said Nursî'ye bağlı Nurcular, Süleyman Hilmi Tunahan'ın önderliğini yaptığı Süleymancılar ile Kemal Pilavoğlu'nun başını çektiği Ticaniler, en çok adından söz ettiren ve polisin yakından takip ettiği gruplardı. Bu akımların liderleri ve mensupları birçok defa mahkûm oldu, sürgünlere gönderildi ve güvenlik güçlerinin gündeminden düşmedi. Özellikle 1943 yılı, adı geçen bu tarikatlarla ve İslamcı akımlara karşı yönetimin somut bir mücadele başlattığı ve tutuklamaların başladığı bir yıl oldu.

Bu akımların içerisinde Tek Parti yönetimini en çok uğraştıran Nurculuk akımı idi. Bu akımın kurucusu ve 'üstadı' Said-i Nursî ya da Bediüzzaman diye anılan bir kişi, bu dönemde devletin yakın takibi sonucu çok fazla faaliyet alanı bulamadı. Ancak, sürgün olarak gönderildiği yerlerde ve hapishanelerde kaleme aldığı Risalelerle bağlılarına ulaşmayı başardı ve geniş bir halk kitlesini etkisine aldı.

Levent Şahverdi Arşivi

Kendilerine Nur talebeleri, Nur şakirtleri adını veren bağlıları bu dönemde çok hummalı bir çabaya girişerek risaleleri geniş bir halk tabanına ulaştırmayı başardılar. Said-i Nursî'nin kendi ifadelerinden hedeflediği kitleler hakkında bilgi edinmek mümkündür: "Türkiye'de yarım milyon şakirdim var (…) Bilhassa üniversiteli gençlerden şakirt kazanmak istiyorum".[108] Bu haliyle Nurculuk, polisin en çok takip altına aldığı ve hareketlerine fazla müsaade etmediği bir akım olmuştur.

Cumhuriyet döneminde birçok kez hapis cezasına mahkûm olan Said-i Nursî ve arkadaşlarının ikinci mahkûmiyetleri de İkinci Dünya Savaşı yıllarında oldu. 1934 yılındaki Eskişehir mahkûmiyetinden sonra Said-i Nursî, 1936 yılında Kastamonu'ya sürüldü. İkinci Dünya Savaşı başladığında Kastamonu'da sürgün tutulan Said-i Nursî bir karakolun tam karşısındaki bir evde 8 yıl göz hapsinde tutuldu. 20 Eylül 1943 tarihinde Said Nursî tutuklanarak polis nezaretinde Denizli hapishanesine sevkedildi. Hakkında tekrar dava açılıp, Isparta, Kastamonu ve diğer muhtelif beldelerden toplanan 126 talebesiyle birlikte Denizli Ağır Ceza Mahkemesine sevkedilen Said-i Nursî'ye isnat edilen suç, "gizli cemiyet kurmak, halkı rejim aleyhine tahrik etmek, inkılâpları temelinden yıkma teşebbüsü, Mustafa Kemal hakkında 'Deccal' ve 'Din Yıkıcısı' gibi tabirler kullanmak."[109]tı. Mahkeme 15 Haziran 1944 tarihinde beraat kararı verdi. Yaklaşık dokuz ay hapiste kalan Said Nursî ve talebelerinden bir kısmı, beraat kararı üzerine tahliye edildi. Ancak, Said Nursî, Denizli'de iki ay kaldıktan sonra, Afyon'un Emirdağ kazasında ikâmete mecbur edildi ve Ağustos 1944'te devamlı gözetim altında tutulduğu bir eve yerleşti. Said Nursî'nin takip ve mahkûmiyetleri İkinci Dünya Savaşı sonrası yıllarda da devam edip birkaç defa daha hapis ve sürgün cezasına çarptırıldı.

---

[108] İlhami Soysal, "Mezhepler Tarikatlar", **Cumhuriyet Dönemi Türkiye Ansiklopedisi**, Cilt: V, İletişim Yayınları, İstanbul 1983, s. 1368.

[109] Necip Fazıl Kısakürek, **Son Devrin Din Mazlumları**, Büyük Doğu Yayınları, İstanbul, 1997, s. 229.

Levent Şahverdi Arşivi

Nurculuk gibi bu dönemde örgütlenme aşamasını yaşayan ve sıkı bir takip altında olan bir diğer İslamcı hareket ise Süleymancılıktı. Çocuklara ve gençlere Kur'an öğretmeyi faaliyet alanı olarak seçen ve kadrolaşmaya büyük önem veren Süleymancılık, tespit ettiği ekonomik ve politik amaçlar doğrultusunda faaliyet yürüten bir akımdır. Yoğun olarak açtıkları Kur'an kursları vasıtasıyla faaliyetlerini sürdüren bu akım mensupları, Arapça eğitim ve Kur'an-ı Kerim öğretiminin ardından rabıta esasına dayalı bir tarikat eğitimi yapmaktadırlar. Bu akımın kurucusu Silistreli Süleyman Hilmi Tunahan'dır.

Süleyman Hilmi Tunahan 1939 yılında laiklik aleyhinde propaganda yapmaktan mahkemeye çıkarıldı, ancak beraat etti. Tunahan'ın ilk tevkif edilmesi 1943 yılında oldu. Tunahan ve arkadaşları laikliğe aykırı faaliyetlerinden dolayı yakınlarıyla birlikte İstanbul Birinci Şube Müdürlüğü'nde sorguya alındılar. 3 gün devam eden sorguları sırasında tabutluk denilen sorgu odalarında tutulan Tunahan ve yakınları, Birinci Ağır Ceza Mahkemesince suçsuz bulunarak beraat ettiler. Tunahan ve arkadaşları 1944 yılında tekrar yine aynı suçlamalarla tabutluklarda sorguya alındılar ve yine mahkeme tarafından beraat ettirildiler.[110]

1943 yılında tutuklanan bir diğer kişi ise Nakşibendî Tarikatı şeyhlerinden Abdülhakim Arvasî'dir. Örfi İdare emriyle Eyüp Camii yakınlarındaki dergâhından alınarak, İstanbul Emniyet Müdürlüğü Birinci Şubeye götürülen Arvasî'nin, İstanbul dışına sürgün edilmesine karar verildi. Arvasî İzmir'e, beraberindeki 24 kişi muhtelif yerlere sürgün edildi. Arvasî bir müddet Meserret Oteli'nde, sonra da bir evde polis nezaretinde kaldı. Bir süre sonra Ankara'ya nakledilen Arvasî, 27 Kasım 1943 tarihinde orada vefat ederek Bağlum ilçesine defnedildi.[111]

Güvenlik güçlerini en çok uğraştıran bir diğer dinî grup ise Ticanî tarikatına mensup kişilerdi. Kemal Pilavoğlu adında birinin yönet-

[110] Soysal, **a.g.m.,** s. 1371.
[111] Kısakürek, **a.g.e.,** s. 322.

Levent Şahverdi Arşivi

tiği bu tarikat mensupları ellerine geçirdikleri çekiçlerle Atatürk heykellerine saldırıyor, huzursuzluk çıkartıyorlardı. Pilavoğlu ilk kez 1943'de, tarikat faaliyetleri suçundan 24 müridiyle beraber mahkemeye verildi ise de, kısa bir süre sonra serbest bırakıldı. Ancak Cumhuriyet'in temel laik prensiplerini reddeden, Türkiye'de İslamî bir yönetim kurma düşüncesi taşıyan ve Atatürk'ün tüm devrimlerine karşı çıkan Ticanîler, 1946'da çok partili döneme geçişle birlikte güç kazanan dinî bir hareket haline geldi. Ancak, Ticanî tarikatı asıl varlığını 1949 yılında Ankara ve çevresinde, Kur'an tarafından yasaklanmış olduğunu iddia ettikleri heykelleri, özellikle de Atatürk heykellerini kırmaya başlayarak hissettirdiler. "Heykel puttur", "laiklik dinsizliktir", "Hilafeti kaldıran Atatürk mel'undur", "Türkçe ezan küfürdür" sloganları ile tekrar ortaya çıkan Ticanîler, Arapça ezan yasağını çiğnemeyi bir eylem biçimi olarak belirlemişlerdi. Bu olaylardan sonra Nisan 1950'de Pilavoğlu tutuklanıp yargılanmak üzere Ankara Adliyesine getirildiğinde binlerce müridi, 200 kadar polisin tedbir aldığı Adliye Sarayı'nın çevresinde toplanarak gösteri yaptı.[112] Nitekim 1951 Haziranından itibaren devrimler aleyhinde propaganda yapan ve Atatürk heykellerini tahrip eden Ticaniler tutuklanmaya başlandı. 24 Temmuz 1951 tarihinde 5816 sayılı Atatürk'ü Koruma Kanunu'nun kabul edilmesinde, Ticanîlerin heykel kırma teşebbüslerinin büyük bir rolü oldu. Pilavoğlu ve 74 müridi, 5 Mart 1952'de Ankara 1. Ağır Ceza Mahkemesi'nde söz konusu kanuna muhalefetten 15 ay hapis cezasına mahkûm oldular. Kemal Pilavoğlu'nun mahkûm olması, sistemsiz bir irticaî akım olan Ticanîliğin etkisini yitirmesine yol açtı.

Önceki dönemde olduğu gibi Millî Şef döneminde de güvenlik güçlerinin yakından takip ettiği bir diğer konu Arap harfleri ile tedrisat yapanların yakalanıp gerekli işlemlerin yapılmasıydı. İçişleri Bakanı, 3üncü Umumi Müfettişliğine gönderdiği bir yazıda, çocuk-

[112] Bernard Lewis, **Modern Türkiye'nin Doğuşu**, (çev. Metin Kıratlı), Türk Tarih Kurumu, Ankara, 2007, s. 415–416.

Levent Şahverdi Arşivi

lara Arapça tedrisat yaptıranlarla ilgili olarak "*kanunlarımıza ve rejime aykırı olan bu vak'a faillerinin fenalıklarını yerinde bastırmak ve sari mikroplar gibi yurda dağıtmamak başlıca esastır. Binaenaleyh Halk Partisi ve evleri cihazı ile harekete geçilerek bu kötü propagandalar önlemek ve kötüleri adaletin pençesine vermek lazımdır. Bu yoldaki iyi çalışmalarınızı memnuniyetle takip ediyorum*."[113] sözleriyle görevlileri uyarmıştır.

Ancak bu uyarıya rağmen Arapça tedrisat yaptıran birçok insan yakalanarak haklarında işlem yapılmıştır. Örneğin, 1939 yılında Erzurum'un köylerinde[114] bazı şahıslar yakalanarak adliyeye sevk edilmişlerdir. Trabzon'da Hıfz muallimi olmadığı halde küçük yaştaki çocukları hıfza çalıştırdıklarından adliyeye sevk edilen İsmail oğlu Mustafa ve arkadaşları beraat etmişlerdir.[115] Urfa'da dükkânında Arapça harflerle basılmış Elifba, Amme, Tebareke cüzleri satan bir şahıs,[116] Giresun'da Arapça tedrisat yaptıran şahsın yanı sıra kanunî vazifesini yapmamaktan muhtar ve ihtiyar heyeti üyeleri,[117] Konya'da bir köy imamı,[118] Rize'de bir mahalle imamı[119] adliyeye sevk edilerek muhtelif cezalara çarptırılmışlardır. Bu tür olayların artması üzerine Diyanet İşleri Reisi M. Şerafettin Yaltkaya, 1942 yılında İstanbul Müftülüğü'ne bir yazı göndererek bu tür faaliyetlerin yasak olduğunu belirtmiştir: "*Bazı Kur'an öğreticilerinin ilk tahsil çağındaki çocukları kursa devam ettirdikleri istihbar edilmiştir. Bu*

---

[113] **E.G.M.A**. D.13217–148, K.26602; Dâhiliye Vekâletinden 3üncü Umumi Müfettişliğine gönderilen 24.1.1939 tarih ve 6647 sayılı şifre.

[114] **E.G.M.A**. D.13217–146, K.26563; Erzurum Valisi Hilmi Balcı imzasıyla Dâhiliye Vekâletine gönderilen 2.3.1939 tarih ve Em.430/159 sayılı yazı.

[115] **E.G.M.A**. D.13219–122, K.29448; Trabzon Valisi Osman Sabri Adal imzasıyla Dâhiliye Vekâletine gönderilen 21.2.1940 tarih ve 210/1337 sayılı yazı.

[116] **E.G.M.A**. D.13219–107, K.27219; Urfa Valisi Kazım Demirer imzasıyla Dâhiliye Vekâletine gönderilen 5.2.1940 tarih ve Ş.1.3–151 sayılı yazı.

[117] **E.G.M.A**. D.13219–103, K.26941; Giresun Valisi Muhtar Akman imzasıyla Dâhiliye Vekâletine 17.7.1940 tarih ve 379 sayılı yazı.

[118] **E.G.M.A**. D.13217–102, K.22892; Konya Valisi Nizamettin Ataker imzasıyla Dâhiliye Vekâletine gönderilen 5.4.1940 tarih ve Ş.I.509 sayılı yazı.

[119] **E.G.M.A**. D.13217–133, K.26572; Rize Valisi Hüsnü Uzgören imzasıyla Dâhiliye Vekâletine gönderilen 6.10.1941 tarih ve 2681 sayılı yazı.

Levent Şahverdi Arşivi

gibi usulsüz hareketlere meydan verilmemesi lüzumu ehemmiyetle beyan olunur."[120]

Bu dönemde yönetimin Kılık-Kıyafet Devrimi ile ilgili uyguladığı tedbirler, devrimlerin kökleşmesi ve halk tabanında tutunması için yürütülen çabalar çerçevesinde güvenlik güçlerinin kılık-kıyafet konusunda çok duyarlı davranışlar sergilediği görülmektedir. "19.3.1940 tarihinde İçel'de kılık ve kıyafetinden şüphe edilen Kayserili Ahmet İbiş adındaki şahıs polis tarafından yakalanmıştır. Sorgusunda açıkça rejim, devrimler ve Atatürk aleyhinde sözler söyleyen şahıs hakkında zabıt tutulmuş, şahıs Nakşî ve Kadirî tarikatına mensup olduğunu itiraf etmiş, ancak yapılan doktor muayenesinde şuurunun bozuk olduğuna karar verilerek men-i muhakeme kararı verilmiştir."[121] Polis kılık-kıyafet konusunda sadece erkekleri değil peçe, çarşaf ve peştamal yasağına aykırı hareket eden kadınları da yakından takip etmiştir. 1935 yılında İçişleri Bakanlığı'nca yayınlanan bir tamimle bu giysilerin giyilmesinin yasaklandığı bildirilerek kolluk kuvvetlerinin gerekli tedbirleri alması istenmiştir.[122] Bu yasak Millî Şef döneminde de devam etmiş ve Emniyet Umum Müdürlüğü, 1940 yılında 'Medeni kıyafete aykırı kisve taşıyanlar hakkında' bir emir[123] yayınlayarak, devrimlere aykırı ve belli bir maksada yönelik olarak kasketlerini ters giyen erkekler ile peştamal giyen, yüzünü örten, peçe takan kadınların takip edilip bunlara müsaade edilmemesini istemiştir. Bu yazıya cevaben Aydın Vilayeti Emniyet Müdürlüğü'nce gönderilen bir yazıda endişe edilecek bir durumun olmadığı belirtilmektedir. Yazıda "*Vilayet dâhilinde erkek kıyafeti ka-*

---

[120] 19.8.1942 tarih ve 3254 sayılı yazı. Bkz.: Sadık Albayrak, **Türkiye'de Din Kavgası,** İstanbul, Şamil Yayınevi, 1984, s. 34.

[121] **E.G.M.A.** D.13219–132, K.35124; İçel Valiliğinden Dâhiliye Vekâletine gönderilen 20.3.1940 tarih ve Em.431 sayılı yazı.

[122] İçişleri Bakanının imzası ile Umumi Müfettişliklere ve Valiliklere gönderilen 22.7.1935 tarih ve 6936 sayılı yazı, Belge No: 13216-7/1, bkz., **150likler, Kubilay Olayı, Çarşaf-Peçe-Peştemalla Örtünme Sorunları: Polis Arşiv Belgeleriyle Gerçekler, Polis Dergisi**, Yayın No: 129, EGM Yayınları, Ankara, 1998, s. 89–90.

[123] **E.G.M.A**. Emniyet Genel Müdürlüğü tarafından illere gönderilen 20.4.1940 tarih ve EUM- Ş.I.C.18007 sayılı genelge, D.13216–7.

Levent Şahverdi Arşivi

saba ve köylerde tamamen medeni şekildedir. Kasketlerini tersine giyen belki görülmüştür. Bu gibiler ya seksenlik ihtiyarlardır ki evlerinden, köylerinden dışarı çıkmazlar veyahut beş vakit namazına devam eden koyu sofuların abdest alırken, namaz kılarken kasketlerini tersine çevirenlerdir ki bunlar da ancak camilerde, abdest aldıkları çeşme başlarında görülebilir. Bunlar haricinde her hangi bir irticaî fikir ve maksada kapılan ve şapkalarını tersine giyen kimse yoktur." denilmekte ve kadınların kasabalarda çok medeni tarzda giyindiği, köylerde hiçbir kadının peçe takmadığı, peştamal kullanımının gittikçe azaldığı vurgulanmaktadır.[124]

Devrim kanunlarına aykırı faaliyetler konusunda polisin takip ettiği insanlar sadece Kılık-kıyafet Kanunu'na veya Şapka Kanunu'na muhalefet edenlerle sınırlı değildi. Yönetimi eleştiren, dinî propaganda yapan, üfürükçülük yapan, devrimlere aykırı faaliyetlerde bulunanlar[125] da polis tarafından sıkı bir şekilde takip edilerek, haklarında yasal işlem yapılmıştır. Örneğin, Dersim-vaiz Şevket Sezen Kocaeli'de, Ramazan ayında yaptığı vaazda, Cumhuriyetin 16. yıl dönümü münasebetiyle vilayet tarafından verilen Cumhuriyet balosunu eleştirerek 'balo Ramazandan sonra yapılmış olsaydı, Müslümanların hissiyatına hürmet edilmiş olurdu' şeklinde sözler sarf ettiğinden, vaaz vermekten men edilmiştir. Ancak mahkemede 163. maddeden takibata gerek olmadığına karar verilmiştir. Haymana kazasında, Bayram namazından önce hutbede (*Namaz kılıp oruç tutmayanlar yahut oruç tutup da kılmayanlar ala domuz, bunların hiçbirini yapmayanlar kara canavar, kinci olanlar ise deve suretindedirler*) şeklinde vaaz veren Mehmet Hoca adliyeye sevk edilmiş, ancak savcılık takibata mahal olmadığına karar vermiştir.[126] Dersiamlardan

---

[124] **150likler, Kubilay Olayı, Çarşaf-Peçe-Peştemalla Örtünme Sorunları**, 25.04.1940 tarih ve 13216–7/2 sayılı belge, s. 95.

[125] Bu çerçevede, Diyanet İşleri Reisi M. Şerafettin Yaltkaya imzasıyla Mut Müftülüğü'ne gönderilen bir yazıda, 5290 sayılı kanunla kaldırılan Ağa, Hacı, Hafız, Hoca, Molla Efendi, Bey, Beyefendi, Paşa, Hanım, Hanımefendi ve Hazretleri gibi lakap ve ünvanların resmi yazışmalarda kullanılmaması istenilmiştir. Bkz.: **B.C.A.**. Belge Tarih ve Sayısı: 24.7.1942 - 1067, Dosya: 86-395, Yer No: 4.36..15.

[126] **E.G.M.A**. D.13219–145, K.39028; Ankara Valisi Nevzat Tandoğan imzasıyla Dâhiliye Vekâletine gönderilen 22.11.1939 tarih ve 14119/26247 sayılı yazı.

Levent Şahverdi Arşivi

Ohrili Hüsrev (Aydınlar) hoca Fatih Camiinde vaazda '*Biz atimizi küfür ve delalette bırakıyoruz, inşallah başımıza kudretli birisi gelir de bizi kurtarır*' şeklinde sözler sarfetmesi üzerine adliyeye sevk edilmiştir.[127] Ancak Fatih Asliye Mahkemesi'nde 18 Haziran 1940 tarihinde beraat kararı etmiştir.[128] 12 Aralık 1939 günü Bitlis'te katırcı Sıddık Okumuş adlı bir vatandaş, Şeyh Karip zaviyesine mum yakarken suçüstü yakalanarak adliyeye sevk edilmiştir.[129]

Suudi Krallığı vatandaşı İbrahim Selman (Samman) adlı birisinin çeşitli illerde dolaşmaya başladığı, 16 Aralık 1939 tarihinde Balıkesir'de kendisini Mekke baş imamı süsü vererek halkı hacca gitmeye teşvik ettiği ihbar edilmiştir. Ancak İzmir, Denizli, Isparta, Aydın, Konya, Seyhan ve Muğla Valiliklerinden gelen yazılarda adı geçen şahsın zararlı bir faaliyeti görülmediği bildirildiğinden 7 Ocak 1940'ta hakkındaki takibat durdurulmuştur.[130] 1940 yılında İzmir'de 10 kişi Bektaşî tarikatına mensup oldukları için tutuklanmıştır.[131] Aynı yıl Adliye Vekâleti, Cumhuriyet Savcılığına bir tamim yayınlayarak 677 sayılı yasaya aykırı hareket ederek şeyhlik ve dervişlik yapanları izleme talimatı vermiştir.[132]

Evinde üfürükçülük ve muskacılığa yarar kitaplar bulundurduğundan, aynı zamanda Nakşibendî tarikatına mensup olduğundan polis tarafından sürekli takip edilen Şeyh Salih adlı bir vatandaş artık şüpheli hareketlerde bulunmadığı, çok ihtiyar ve aciz ve dilenerek geçinmekte olduğu anlaşıldığından polis tarafından takip edilme-

---

[127] **E.G.M.A**. D.13219–143, K.38875; İstanbul Valisi Y. Hüdai Karataban imzasıyla Dâhiliye Vekâletine gönderilen 11.12.1939 tarih ve 24195/25574 sayılı yazı.

[128] **E.G.M.A**. Dosya No: 13219–143, Arşiv K.38875; İstanbul Valisi Y. Hüdai Karataban imzasıyla Dâhiliye Vekâletine gönderilen 5.7.1940 tarih ve 14975/15914 sayılı yazı.

[129] **E.G.M.A**. D.13219-144, K.390;. Bitlis Valisi Rifat Şahinbaş imzasıyla Dâhiliye Vekâletine gönderilen 16.12.1939 tarih ve 2577/11492 sayılı yazı.

[130] **E.G.M.A**. D.13219–150, K.39880; Balıkesir Vali Y. Abdülkadir Keskin imzasıyla Dâhiliye Vekâletine gönderilen 21.12.1939 tarih ve 2391 sayılı yazı.

[131] **Tasviri Efkâr** (14 Haziran1941); Jaeschke, **Türkiye Kronolojisi (1938–1945)**, s. 51.

[132] **Tan** (2 Temmuz 1940).

Levent Şahverdi Arşivi

sinden vazgeçilmiştir.[133] Benzer şekilde Nakşibendî tarikatına mensup olup kadın ve erkekler üzerinde nüfuzu olması ve irticaî hareketinden ötürü Menemen Divan-ı Harbi'nce bir sene üç ay hapis ve 50 lira para cezasına mahkûm Halil Temizkan'ın biraz daha takip altında tutulmasına karar verilmiştir.[134] Geçmiş dönemde takip edilen şahıslardan olan ve eski Galatasaray muallimlerinden Zeynelabidin (Gülcü)'ye, 1940 yılında iyi halinden dolayı vaizlik yapması için izin verilmiştir. Ancak sonraki yıllarda "menfi ruhlu, hükümet ve rejim aleyhtarı" olmaktan, rejim ve inkılâplar aleyhine söz söylemekten, Arapça yazılı kitaplar bulundurmaktan dolayı vaizliğine tekrar son verilmiştir.[135]

Kocaeli Akça Camiinde 1 Ekim 1943 tarihinde kılınan Bayram namazından sonra vaaz veren Şevket Sezen "*Muhitimiz layiktir, fakat din yoktur, mekteplerde ise din olmadığı gibi dine de alaka yoktur. Siz babalar evlatlarınızı evlerinizde din dersi öğretiniz, namaza ve camilere alıştırınız, bu babdaki mesuliyet-i maneviye velilere aittir, sonunda siz mes'ul olursunuz"* şeklinde sözler sarfetmesi üzerine adliyeye sevkedilmiştir. Cumhuriyet Müdde-i Umumiyesinin 21.12.1943 tarih ve 390 sayılı kararı ile bu sözler, mahiyet itibari ile dinî hissiyatı tahrik gibi müstelzim-i ceza bir suç mahiyetinde görülmemiş, takibata mahal yok kararı verilmiştir.[136]

Güvenlik güçlerinin basınla olan ilişkilerinin bu dönemde pek iyi olmadığını söylemek mümkündür. Bunun en büyük sebepleri ise Millî Şef yönetimin basın üzerinde uyguladığı sıkı denetim mekanizması, sıkı sık gazetelerin kapatılması, hatta gazete yöneticilerinin tu-

---

[133] **E.G.M.A.** D.13217–13, K.3109; Zonguldak Valiliğinden Dâhiliye Vekâletine gönderilen 14.7.1941 tarih ve K.I. sayılı yazı.

[134] **E.G.M.A**. Dosya No: 13219–138, K.37004; 14 Mayıs 1943 tarihinde Balıkesir Valisi Faik Türel, Vilayet Jandarma Komutanı Salih Özcoşkum, Emniyet Müdürü Tacettin Ortaç imzasıyla alınan karar örneği.

[135] **E.G.M.A**. D.13219–24, K.896; Kocaeli Valiliğinden Dâhiliye Vekâletine gönderilen 21.10.1941 tarih ve 2951 sayılı yazı.

[136] **E.G.M.A**. D.13219–149, K.39409; Kocaeli Valisi Agah Alp imzasıyla Dâhiliye Vekâletine gönderilen 6/1. Teşrin 1943 tarih ve 3052 sayılı yazı.

Levent Şahverdi Arşivi

tuklanması idi. Bütün bu uygulamalarda polis sürekli basın mensuplarıyla yüz yüze gelmiş, kapatılma kararlarının uygulanmasında, gazetelerin toplatılmasında, gazetecilerin tutuklanmasında polis hep ön planda olmuştur. Uygulanan sansürün bir diğer sonucu olarak iç güvenlik ve asayişle ilgili olayların basında çok kısıtlı olarak yer alması ya da hiç yer alamaması olmuştur. Bazı emniyet görevlilerinin Polis Vazife ve Selahiyet Kanunu'nun uygulanması esnasında gazetecilere karşı yetkilerini keyfi ve haksız yere uygulaması[137] mevcut olumsuzluğu daha da artıran bir unsur olmuştur.

1940'larda mevcut sıkı devlet otoritesi anlayışı gençlik kesimin en küçük bir eylemde bulunmasına ve herhangi bir örgütlü harekete fırsat vermedi.[138] Ayrıca sıkıyönetim kanunu, Sıkıyönetim Komutanlığına kapalı ve açık yerlerde her türlü toplantıları önleme ve derneklerin faaliyetlerini durdurma yetkisi veriyordu.[139] Bu nedenle savaşın başlamasıyla birlikte 1944'lere kadar öğrenci olayları sekteye uğramıştır. Savaş sırasında, iktidar gerekli gördükçe gençliği, özellikle üniversite gençliğini örgütleyerek gösteriler düzenlemiştir.[140] 1940–1944 yılları arasındaki dönemde Ankara'da millîyetçi ve solcu yayın mücadelesi devam edip giderken bu mücadelenin bilhassa Dil-Tarih ve Coğrafya Fakültesi'ndeki millîyetçi ve solcu gençler arasında yoğunlaştığı görülmektedir.[141] Savaşın sonuna doğru üniversite gençliği arasında sağ ve sol odaklaşmalara, küçük örgütlenmelere ve bunlara bağlı eylemlere rastlanmaktadır. Ancak iktidar, bu hareketleri yakından izlemiş, büyümelerine, özellikle iç ve dış politikayı doğrultusundan saptıracak düzeye gelmelerine izin vermemiştir.[142] Öğrenciler bu dönemde seslerini duyuracak dernek türü örgütlenmeye fazla gidememiştir.[143]

---

[137] Nadir Nadi, "Siyasî Hürriyet, İktisadi Hürriyet", **Cumhuriyet** (1.9.1945).

[138] Tevfik Çavdar, "Cumhuriyet Dönemi Gençlik", **Cumhuriyet Dönemi Türkiye Ansiklopedisi**, Cilt: II, İstanbul, İletişim Yayınları, 1983, s. 808.

[139] Alyot, **a.g.e.**, s. 905.

[140] Çavdar, **a.g.m.,** s. 808.

[141] Mehmet Ali Arıkan, **Ankara Nümayişinin İçyüzü**, Ankara, 1948, s. 13.

[142] Çavdar, **a.g.m.,** s. 809.

[143] Kabacalı, **a.g.e**., ss. 99–100.

Levent Şahverdi Arşivi

Hükümetlerin savaş dönemin özel şartlarından dolayı siyasal oluşum ve hareketlere fazla hayat hakkı tanımaması nedeniyle, meydana gelen olayların genelde adi suçlar ve savaşın getirdiği olağanüstü şartların doğurduğu asayişe müessir olaylar olduğu görülmektedir.

5.b. Asayiş ve Güvenlik Olayları:

Bu dönemde özellikle savaşın etkisiyle artış gösteren suçlardan birisi fuhuş idi.[144] Polis bu suçla mücadelesini artırmış ve umumi evlerin ve burada çalışanların denetimlerini yapmıştır. Örneğin, 1940 yılında İzmir'de faaliyet gösteren 40 randevuevi kapatılmıştır.[145]

Savaşın getirdiği olumsuz şartların etkilediği bir diğer konu ise çok sayıda insanın askere alınmasıydı. Hükümetin bütün 1341 (1921–22) doğumluların askere alınmasına karar vermesi üzerine, bunların askere vaktinde sevk edilmesi hususunda polise çok iş düşmüştür.[146] Polis, silâhaltına alınacaklara tebligat yapılması, yoklama kaçaklarını, bakayaları, birlik ve müesseselerden firar edenleri, izin veya tebdili hava müddetini geçirenleri yakalamak ve askerlik şubelerine teslim etmekle görevliydi.[147] Polis bu dönemde askere gitmek istemeyenler için sahte evrak düzenleyenlere karşı da mücadele etmiştir. Örneğin, 1943 yılında sahte askerlik evrakı tanzim ve askerlik şubeleri ile Örfi İdare Komutanlığı'nın mühür ve imzalarını taklit ve bu suretle askerlik işlerine hile karıştırmaktan ve kendisine sahte evrak tanziminden sanık olan Besim Kıraslan ve arkadaşları suç delilleriyle birlikte yakalanarak adalete teslim edilmiştir.[148]

---

[144] Ferit Güryücel, "Harp ve Ertesi Senelerde Suçluluğun Artma Sebepleri", **Polis Dergisi**, Yıl: 33, Sayı: 347, Ankara, EGM Yayınları, 1947, s. 26.

[145] **Ulus** (3.2.1941).

[146] Şahin, **İz Bırakan Polisler**, s. 354.

[147] Polis arşivlerinde bu konuda yaşanan sıkıntılara rastlamak mümkündür: "Tebdil hava veya izinli gelen bazı askerlerin köylerden geçerken kahvelere girerek para topladıkları duyumları alınmaktadır." Bkz.: **E.G.M.A**, Çoruh Valisi C. Kınay imzasıyla Dahiliye Vekaletine gönderilen 8.3.1943 tarih ve 551 sayılı İstihbarat Bülteni, Arşiv Dosya No: 11215-1, Kardeks No: 56857.

[148] Şahin, **İz Bırakan Polisler**, s. 402.

Levent Şahverdi Arşivi

Savaş yıllarında, işsizliğin artmasıyla özellikle şehirlerde pejmürde kılıklı, aç ve sefil hamallar, hayatını bu şekilde ve dilencilikle kazanan insanlar çoğalmaya başladı. "Serseri ve Mazannei Sû' Eşhas Hakkında Kanun"a göre serseri olarak tanımlanan kişiler için çalışacak münasip bir yer bulmak mümkün olmazsa, ya memleketine veya iş bulması muhtemel olan "mahall-i münasibe" gönderilebiliyordu.[149] İstanbul Polis Müdüriyeti topladığı serseri ve dilencileri istihdam imkânı bulunan yakın illere gönderiyordu. Böylece polise üstü kapalı bir sürgün cezasının uygulanması için geniş yetkiler tanınıyordu. Bu hükmün İkinci Dünya Savaşı yıllarında serserileri kontrol altında tutabilmek amacıyla sıklıkla uygulandığı görülmektedir.[150]

Ülkenin asayiş durumunu ve polisin yaptığı çalışmaları inceleyebilmek için polis kayıtlarında yer alan bazı asayiş olaylarına ve işlenen suç örneklerine göz atmak yararlı olacaktır. "16 Teşrinievvel 1940 tarihinde Seyhan Vilayeti Güneşli Mahallesi'nde öldürülüp pamuk üreticisi Abdurrahman'ın tarlasına atılan ve kimliği tespit edilemeyecek derecede vücudunda değişiklik oluşturulan Arap Mehmet Nafız'in kısa bir zaman içinde açık kimliği medya çıkarılarak katil suç aletiyle birlikte yakalanmıştır."[151] "Mayıs 1942'de tüccarlara gelen 50.000 lira kıymetindeki ipek kumaşları nakliye sırasında emniyeti suiistimal suretiyle çalan hırsızlar polis tarafından tespit edilerek, suçun sübut delilleriyle birlikte yakalanmış ve altı denk çalıntı eşya ortaya çıkarılmıştır."[152] 1943 yılında İstanbul'da Kuyumcu Yani'nin dükkânını soyan, bir komiser muavinini yaralayan ve yakalanmasına rağmen jandarmanın elinden kaçan Fahrettin isimli şahıs polisin sıkı takibi sonucu yakalanmıştır.[153] 1944 yılında askeri mühimmat deposundan iki tabanca ile 217 adet mermiyi çalıp sivil bir şahsa satan askeri şahsın kimliği polis tarafından tespit edilerek, çalınan tabanca ve

[149] Alyot, **a.g.e.,** s. 1032.
[150] İsmail Metin, **a.g.m**., s. 1644.
[151] Şahin, **İz Bırakan Polisler**, s. 166.
[152] Şahin, **İz Bırakan Polisler**, s. 43.
[153] Şahin, **İz Bırakan Polisler**, s. 375.

Levent Şahverdi Arşivi

mermilerle birlikte yakalanmıştır.[154] 1945 yılında polis, İstanbul'da beş adet eroin fabrika ve imalathanesini ortaya çıkarmıştır.[155]

Hükümetler, savaş boyunca illerdeki durumu kontrol altında tutabilmek ve yaşanan olayları takip edebilmek için sürekli durum raporları almıştır. İl valilikleri, savaşın ilk yıllarında yazdıkları genel gözetleme raporlarında; gözlem altındaki şahıslar, asayişle ilgili son durum, illerindeki son gelişmeler hakkında merkeze bilgi vermişlerdir. Isparta Valiliği'nin Emniyet Genel Müdürlüğü'ne yazdığı raporlarda, bu genel gözetlemede polisin neleri takip ettiği/etmesi gerektiği anlaşılmaktadır. Böyle bir raporda "takip edilen kimselerin şüpheli halleri görülmediği, yabancı illere gidip gelen olmadığı, Hanedan tarafdaranı ve tahrifatla uğraşanlar olmadığı, rejime muhalif ve prensiplere aykırı hareket edenlerin olmadığı" belirtilmektedir. [156] Benzer şekilde Niğde Valiliği'nce gönderilen bir raporda "Vilayet mıntıkasında İstiklâl Mahkemesi'nce mahkûm edilmiş olanlarla komünistlik ve sair şüpheli olup mevzii olarak takip edilen ve mütekait zabıtanın tarassutunda hükümet ve inkılâbımız aleyhinde faaliyetleri"[157] hakkında bilgi verilmektedir. 1940 yılında ünlü Sinop cezaevinde kalan mahkûmların sayısını ise, Sinop Valisi Fehmi Vural imzasıyla İçişleri Bakanlığına gönderilen yazıdan öğrenmek mümkündür. "1940 Birinci Kanun ayı içinde Vilayetimiz cezaevinde onbiri erkek, biri kadın olmak üzere on iki komünist ile bir Bulgar casusu mahkûm mevcut olup, başkaca mezkûr suçlarla ilgili kimse bulunmamaktadır."[158] Umum Müdürlük makamının emirleriyle Mersin'e gönderilen Muhakemat (polis) memuru Hikmet Ozan'ın, 19.7.1943-

[154] Şahin, **İz Bırakan Polisler**, s. 384.

[155] Şahin, **İz Bırakan Polisler**, s. 375.

[156] **E.G.M.A.** Isparta Valiliği'nden Emniyet Umum Müdürlüğü'ne, 2.9.1940 tarih ve 6118/664 sayılı yazı; 4.11.1940 tarih ve 7250/811 sayılı yazı ve 3.2.1941 tarih ve 492/63 sayılı yazı, Arşiv Dosya No: 11215-1, Kardeks No 56857.

[157] **E.G.M.A.** Niğde Valiliği'nin 6.4.1940 tarih ve 1/534 sayılı yazısı, Arşiv Dosya No: 11215-1, Kardeks No: 56857.

[158] **E.G.M.A.** Sinop Valisi Fehmi Vural'ın Dahiliye Vekaletine yazdığı 5.12.1940 tarih ve 864 sayılı yazı ve 21.1.1941 tarih ve 3 sayılı bir yazı, Arşiv Dosya No: 11215-1, Kardeks No: 56857.

Levent Şahverdi Arşivi

29.8.1943 tarihleri arasında yaptığı tahkikatla ilgili hazırladığı raporda;[159] askerî malzeme taşıyan bir vagondaki patlamayla ilgili bilgi verilmekte, Mersin'de bulunan yabancıların casusluk yapmalarından şüphelenildiği belirtilmekte, Adana, İskenderun; Alman ve İtalyan Konsolosluk mensuplarının sık sık Mersin'e gelip gittikleri, son zamanlarda ilde artan randevuevi ve sürtük nev'inden kadınlarla zabıtanın mücadele ettiği, valinin birkaç randevuevi ve bir barı kapattığı bildirilmektedir. Hükümetler, savaşın son yıllarında da ülkenin genel asayiş durumunu ve siyasî atmosferi öğrenmek ve illerdeki gelişmeleri yakından takip etmek için, durum raporu almaya devam etmiştir. Savaşın sonuna doğru müfettişlerce gerçekleştirilen denetlemelerde öncekilere benzer tespitlere rastlanmaktadır. Denetleme Kurulu Başkanlığı'nın bütün illere gönderdiği "siyasî ve içtimaî durum ile komünist faaliyeti olup olmadığı" yönündeki araştırma buyruğu[160] üzerine, Rize'de incelemelerde bulunan Emniyet Polis Müfettişi Naci Kardaş'ın kaleme aldığı bir raporda "komünistlik cereyanına karışan beş vatandaşın sıkıca kovalandığını"[161] belirtmiştir. Benzer şekilde Edirne'den 1. Şube Müdürlüğüne gönderilen müfettiş raporunda; "ilde 118 Bulgar, 53 Ermeni, 2470 Musevi; 144 hanede yaklaşık 862 Kürt vatandaş yaşamaktadır. Vilayet dâhilinde belli başlı polisi meşgul edecek siyasî cereyanlardan tarikatçı, muhalif, ırkçı, Turancı yoktur. 3 Komo[ü]nist ve casusluktan şüpheli 4 Bulgar vardır"[162] denilmektedir. Kırklareli'nden gönderilen bir raporda "halk umumiyet itibari ile iş ve gücüyle meşgul olup, hükümete sadık ve inanı vardır. Halen il bölgesinde tespit edilmiş muhalif, ırkçı, Turancı mevcut yoktur"[163] denilmektedir. Ayrıca Alpullu'da komünistlik lehinde pro-

---

[159] **E.G.M.A.** Dosya No: 11215-6

[160] **E.G.M.A.** Denetleme Kurulu Başkanlığı'nın bütün illere gönderdiği 5.10.1944 gün ve 349 sayılı buyruk, Arşiv Dosya No: 11215-1, Kardeks No: 56857.

[161] **E.G.M.A.** Emniyet Polis Müfettişi Naci Kardaş tarafından Dahiliye Vekaletine gönderilen 1 Mayıs 1945 tarih ve 35 sayılı yazı, Arşiv Dosya No: 11215-1, Kardeks No: 56857.

[162] **E.G.M.A.** 12 Mayıs 1945 tarih ve 322 sayılı müfettiş raporu, Arşiv Dosya No: 11215-1, Kardeks No:56857, 12 Mayıs 1945 tarih ve 322 sayılı müfettiş raporunda

[163] **E.G.M.A.** 12.5.1945 tarih ve 323 sayılı Arşiv Dosya No: 11215-1, Kardeks No:56857,

Levent Şahverdi Arşivi

paganda yapmaya yeltenenlerin tevkif edilerek, İstanbul Örfî İdare Komutanlığı Mahkemesi'ne sevkedildiği bildirilmektedir. Rapordan Şeyh Sait'in 3 oğlunun da burada yaşadığı anlaşılmaktadır. Doğu ve Güneydoğu Anadolu bölgelerindeki durum diğer bölgelere göre daha sorunlu olup, halkın yönetime olan bağlılıklarının azlığı tespitleri raporlara yansımaktadır. Böyle bir yazıda "*yerli memurların ekseriyetinin zayıf karakterli, yalan, rüşvet ve tezvirata mütemayil, Türk kültürünü benimsememiş insanlardan teşkil olduğu, askerlikten kaçıp cenube iltica edenlerin orada bir melce bulup bu muzır hareketlerin cezasız kaldığı, vilayette halen faal tekke veya saliklerinin mevcut olmadığı, aşiretlerden muzır faaliyeti olan ve Kürtçülük davası güdenlerin garbe nakledildikleri*" ifade edilmektedir.[164] Aynı şekilde bir Emniyet Polis Müfettişi tarafından hazırlanan Bingöl ili ilgili inceleme raporunda, şeyhlerin, seyitlerin halk üzerinde çok büyük bir nüfuzunun olduğu vurgulanarak, buna radikal bir çözüm yolu önerilmektedir. "*Ruhlara sinmiş, men'ine teşebbüs edildikçe bilakis kuvvet kesbeylemiş bulunan ve bir fırsat zuhurunda ayaklanma istidadını muhafaza etmekte olan şeyhlik nüfuzunun kırılması için, bunların efradı aileleri ile birlikte bu bölgeden kaldırılması lazım bir mahiyet arzetmiş bulunmaktadır*."[165] Raporun devamında bölge halkından bazılarının hacca gitmek üzere kaçak olarak Suriye'ye geçtikleri de haber verilmektedir.

Millî Şef döneminde özellikle İkinci Dünya Savaşı'nın başlamasıyla azınlıklarla ilgili olaylarda bir artış gözlenmektedir. Savaş öncesinde başlayan ve azınlıkları Türkçe konuşmaya zorlayan kampanyalar ve olaylar, savaşın başlamasıyla birlikte artarak devam etmiştir. 1939 yılı içerisinde de özellikle Edirne ve Kırklareli'nde çeşitli kereler Yahudileri Türkçe konuşmaya ve vatandaşları bunlarla alışveriş yapmamaya davet eden bildiriler atılmıştır. Örneğin, Kırklare-

[164] **E.G.M.A.** Mardin Valisi Muhtar Akman tarafından Dahiliye Vekaletine gönderilen 29.3.1944 tarih ve 1076 sayılı yazı, Arşiv Dosya No: 11215-1, Kardeks No: 56857.

[165] **E.G.M.A.** Emniyet Polis Müfettişi Ziya Oral tarafından Dahiliye Vekaletine gönderilen 8.5.1945 tarih ve 231 sayılı yazı, Arşiv Dosya No: 11215-1, Kardeks No: 56857.

Levent Şahverdi Arşivi

li'nde 2–3 Aralık 1939 gecesi sabah saat 7 sıralarında, turşuculuk yapan Yahudi soyundan (Nesim oğlu) Mardo'nun dükkânının civarına (*Hey Türk kardeş, Yahudilerden alış veriş etme*) ibaresi bulunan bir kâğıt yapıştırılmış olduğu görülmüş ve şehir içerisindeki araştırmada aynı kâğıttan iki tane daha bulunarak soruşturma başlatılmıştır.[166] Polisin yaptığı tahkikat sonucu bu kâğıtların Cumhuriyet caddesinde bezzazlık yapan Salih Dalca ile Terziler caddesinde terzilik yapan Vehbi Alagünelli tarafından yazılarak asıldığı anlaşılarak, bu şahıslar mahkemeye verilmiştir.[167] Ancak bunun siyasî olmaktan çok ticarî rekabet endişesiyle yapıldığı anlaşılarak sanıklar "belediye evamir ve tebligatı hilafına kâğıt yapıştırdıklarından Belediye Encümeninin 1608 sayılı kanun mucibince 14.3.1940 tarih ve 146 sayılı kararı ile '6'şar lira para cezası ile tecziye edilmiştir.'[168] Benzer şekilde Edirne'de polis, 20 Nisan 1940 gecesi saat 23 sıralarında Yahudi mahallelerinde duvarlara yapıştırılmış olarak el yazısı ile yazılmış (*Yurttaş Türkçe konuş)* başlıklı 7 kadar kâğıt bulmuştur.[169]

Yaşanan bu gibi olaylar, Yahudi azınlığın ileri gelenlerini endişelendirmiş ve kendi aralarında bazı kararlar almaya yöneltmiştir. Dâhiliye Vekâleti, 1938'de illere gönderdiği muhtelif yazılarda Edirne'deki Yahudilerin ileri gelenlerinin aralarında bir toplantı yaparak, Edirne'de göze batacak bir şekildeki Yahudi çokluğunun dağıtılması ve Yahudileri yurdun Yahudisi az olan yerlerine nakil sureti ile hem kesafetin azalmasını, hem de teşkilatlarının yayılmasına karar verdikleri iddiasının araştırılmasını istemiştir. Bu karardan sonra Edirne'den ayrıldıkları ileri sürülen Salamon Gabay ve Jak Halio (Banker Hafo) adlı Yahudilerle ilgili tüm illere yazışma yapılmış, ancak

---

[166] **E.G.M.A.**, Kırklareli Valisi İhsan Aksoy imzası ile Dahiliye Vekaletine gönderilen 3.12.1939 tarih ve S.K. 320 sayılı bir yazı, Arşiv Dosya No: 12521-5, Kardeks No: 16790.

[167] **E.G.M.A.**, Kırklareli Valiliğince Dahiliye Vekaletine gönderilen 16.1.1940 tarih ve S.K.91 sayılı yazı, Arşiv Dosya No: 12521-5, Kardeks No: 16790.

[168] **E.G.M.A.**, Kırklareli Valiliğince Dahiliye Vekaletine gönderilen 19.3.1940 tarih ve S.K.495 sayılı yazı, Arşiv Dosya No: 12521-5, Kardeks No: 16790.

[169] **E.G.M.A.**, Edirne Valisi Ferit Nomer imzasıyla Dahiliye Vekaletine gönderilen 25.4.1940 tarih ve 1029 sayılı yazı, Arşiv Dosya No: 12521-5, Kardeks No: 16790.

Levent Şahverdi Arşivi

bu şahıslara rastlanılmamıştır.[170] Bununla birlikte, 1938 yılı içerisinde yaklaşık 30 Yahudi ailesinin Edirne'den başka illere göç ettiği anlaşılmaktadır.[171]

Polisin duyumlarına göre Yahudi cemaatinin önde gelen dinî liderleri de cemaatlerine bulundukları ortama uyum göstermelerini tavsiye etmektedirler. "Yahudilerin hamursuz bayramları münasebetiyle yaptıkları dinî merasim esnasında, İtalyan sinagogundan haham Rafael Saban, Yahudice söylediği bir demeçte Yahudilerin yaşadıkları memleketlerin kanunlarına itaat etmelerini, Türkçe konuşmalarını ve iktisada son derece riayetkâr olmalarını tavsiye" etmiştir.[172]

Yahudilerin aldıkları tedbirler bulundukları yerden göç etmekle sınırlı kalmamıştır. Akbaba dergisinde çıkan bir yazıda "her şeyimizi çalan Yahudilerin şimdi de isimlerimizi çaldıkları, Salamonların Süleyman; Abrahamların İbrahim; Yaseflerin Yusuf olduğu"[173] belirtilmektedir. Bu haber resmi makamlarca da doğrulanmıştır. "Muhtelif Türk ve ecnebi müesseselerde tezgâhtar, kâtip, kasiyer olarak çalışan birçok Türk Yahudilerinin nüfus cüzdanlarında esas Yahudi isimleri yazılı olduğu halde kendilerine İslam isimleri ile tanıtmakta oldukları ve bilhassa istihdam edildikleri müesseseler tarafından bu surette tanınmaları arzu ve talep edildiği, yaptırılan tetkikattan anlaşılmıştır."[174] Ancak isim değiştirenler sadece ticaretle uğraşanlar değildir. Bu şahıslar Bakanlıklar bünyesinde de kendilerini saklamak uğraşı içerisindedir. Böylece "isim değiştiren şahıslar

---

[170] **E.G.M.A.**, Emniyet Umum Müdürlüğünün 28.11.1938 tarih ve Ş.4.60384 sayılı yazısı, Arşiv Dosya No: 12521-10, Kardeks No: 21423.

[171] **E.G.M.A.**, Trakya Umumi Müfettişinin Dahiliye Vekaletine yazdığı 23.1.1939 ve 3144 sayılı yazıda göç eden ailelerin listesi verilmektedir, Arşiv Dosya No: 12521-10, Kardeks No: 21423.

[172] **E.G.M.A.**, İstanbul Valisi Raşit Demirtaş imzası ile Dahiliye Vekaletine gönderilen 15.4.1942 tarih 15448 sayılı yazı, Arşiv Dosya No: 12521-9, Kardeks No: 21385.

[173] Yusuf Ziya Ortaç, "Hırsız Var", **Akbaba** (II. Teşrin 7 1940).

[174] **E.G.M.A.**, Ankara Valisi Nevzat Tandoğan imzası ile Dahiliye vekaletine yazılan 25.4.1940 tarih ve 5239/10881 sayılı bir yazı, Arşiv Dosya No: 12521-15, Kardeks No: 43567.

Levent Şahverdi Arşivi

başta Millî Müdafaa Vekâleti olmak üzere çeşitli vekâletlerde boy göstermektedir."[175]

Bu döneme damgasını vuran ve iç güvenlik olgusunu dolaylı olarak etkileyen bir diğer uygulama Varlık Vergisi Kanunu idi. İkinci Dünya Savaşı yıllarında uygulanan ve genellikle savaş ekonomisi, dış politika, azınlık hakları, devletin ulusal burjuvazi yaratma hedefi, Türkleştirme politikası gibi açılardan ele alınan Varlık Vergisi Kanunu, iç güvenliği etkileyen ve kolluk kuvvetlerini uzun süre meşgul eden bir uygulama olmuştur. 11 Kasım 1942 tarihinde çıkarılan Varlık Vergisi Kanunu[176] ile özellikle savaş döneminde ihtikâr yoluyla yüksek kazançlar sağlayanların vergilendirilmesi amaçlanıyordu. Kanunu'na göre, vergi borcunu ödemeyenler çalışma yükümlülüğü altında idiler. Çalışma yeri olarak Erzurum'un Aşkale ilçesi seçilmiş ve ilk kafile için yerler hazırlanmıştır.[177] Borcunu ödemeyen ve Aşkale'ye sevk edilecek yükümlülerden bazıları çalışma yerine gitmemek için yurt dışına kaçmışlar,[178] bazıları da kaçmak isterken yakalanmıştır.[179] Vergiyi ödeyemeyeceklerini anlayan bazı mükellefler ise intihar etmiştir.[180] Yükümlüler arasında daha toplama kampında iken borcunu ödeyenlerden serbest bırakılanlar da olmuştur. Vergiyi ödemeyenlerin çalışma kamplarına sevk edilmesi esnasında da kolluk kuvvetleri yoğun bir çaba sarf etmişler, yükümlülerin Haydarpaşa Tren Garı'nda bir düzen içerisinde trenlere bindirilmesi, firarların önlenmesi, kargaşaya meydan verilmemesi ve yükümlülerin

---

[175] **E.G.M.A.**, Vali Tandoğan imzası ile 16.10.1940 tarih ve Emn. Ş.I.12324 sayı ile Dâhiliye Vekâletine yazılan yazı, Arşiv Dosya No: 12521–15, Kardeks No: 43567. Bu yazıda özellikle "bir takım gayrıTürk müessese sahiplerinin alışverişte Türk müşterilerinin millî hislerinden de istifade etmek maksadı ile isimlerine benzer Türk isimleri ile anıldıklarını" belirtip, bunların esas isimleri ile kullandıkları adları ve çalıştıkları yerleri gösterir liste yazının ekinde gönderilmiştir.

[176] **TBMMZC**, Dönem: VI, Cilt: 28, İçtima: 4, Üçüncü İnikat (11.11.1942), s. 26–29.; **Ulus** (12.11.1942).

[177] **Ulus** (28.1.1943).

[178] Faik Ökte, **Varlık Vergisi Faciası**, Nebioğlu Yayınevi, İstanbul, 1951, s. 237.

[179] **Tan** (27.1.1943). Gazetede bu sayı 20 olarak verilmektedir.

[180] Pamir Bezmen, "İkinci Harb-i Umumi III (1944) ve Şarlo", http:/www2.raksnet.com.tr/trompe/9803/pbezmen.html, 7.4.1999, s. 4.

Levent Şahverdi Arşivi

önce Erzurum'a oradan da Aşkale'ye[181] güvenli bir şekilde ulaşımının temin edilmesi için yükümlülere nezaret etmişlerdir.[182] Varlık Vergisi daha birinci yılını doldurmaya fırsat kalmadan, verginin tasfiyesi yolunda bir adım atılmış ve yasal değişiklik yoluna gidilmiştir. Çalışma yükümlülüğü uygulaması Varlık Vergisinin tasfiyesine az bir süre kala, 1943 yılının Eylül ayına doğru gevşetilerek, Aşkale'deki yükümlülerin bir kısmı Eskişehir/Sivrihisar'a getirilmiş ve daha sonra da, yükümlülerin ailelerinin yanına dönebilecekleri ve kendi işlerinde çalışarak borçlarını ödeyecekleri haberi basında yer almıştır.[183] Varlık Vergisi Kanunu, yaklaşık olarak 16 aylık bir uygulamadan sonra, 15 Mart 1944 tarih ve 4530 sayılı kanunla tamamen kaldırılmıştır. Bu uygulama ile hedeflenen verginin yaklaşık yüzde 74.39'u tahsil edilmiş ve yaklaşık 109.984.481 TL'lik kısmı affedilmiştir.[184]

İkinci Dünya Savaşı ile birlikte ekonomik ve sosyal sorunların yanı sıra "doğal afetler sanki birbirleriyle yarışırcasına gelmeye başlamıştır."[185] 27 Aralık 1939 günü Erzincan'da meydana gelen Türkiye tarihinin en büyük depreminin[186] yanısıra irili ufaklı pek çok deprem meydana geldi.[187] Kolluk kuvvetleri halka yardımcı olmak ve onların acısını hafifletmek için büyük çaba gösterdi.[188] Depremlerin yanısıra yurdun hemen her tarafında büyük sel baskınları meydana geldi.[189] Sel

---

[181] Yaklaşık 1400 mükellef Aşkale'ye gönderilmiştir. Bkz. Ökte, **a.g.e.**, s. 157.

[182] Şose ve Köprüler Kanununa göre, yollarda bedenen çalışacak ameleyi çalışma yerine götürmek jandarmaya verilmiş bir görevdi. Bkz.: Alyot, **a.g.e.,** s. 969. Varlık Vergisi kanunu ile bu görev yine kolluk kuvvetlerine verilmiştir.

[183] **Ulus** (3.12.1943). "Varlık Vergisi borçlarını çalışarak ödemeleri için Aşkale'ye gidenler serbest bırakılıyor." **Tan** (3.12.1943). "Aşkale'den dönenler birkaç gün sonra İstanbul'a varmışlardır." **Tan** (7.12.1943).

[184] Ökte, **a.g.e.,** s. 54. ; **Ulus** (16 Mart 1944).

[185] Goloğlu, **a.g.e.**, s. 178.

[186] **Ulus** (05.02.1940) ; **Maden Tetkik Arama**, Cilt: I, 1940, s. 30.

[187] "Türkiye'de Büyük Depremler (1902–2005)", **Belgenet**, (Çevrimiçi), http://www.belgenet.com/deprem/depremt.html, 1.11.2005

[188] Derviş Okçabol, "Son Yer Sarsıntısında Zabıtamız", **Polis Dergisi**, Yıl: 27, Sayı: 9–320 (1 Şubat 1940), s. 123.

[189] **Ayın Tarihi**, No: 74 (İkinci Kanun 1940), Ankara, İBBGD Yayını, ss. 13–14.

Levent Şahverdi Arşivi

baskınlarında da polislere çok görev düştü ve bu görevlerini fedakârca yerine getirdi.[190]

Bu dönemde henüz ülkede taşıt kullanımının çok yaygınlaşmadığı[191] ve ulaşım için yeterince yol bulunmadığı görülmektedir. Bu nedenle taşıt kazaları genelde denizlerde[192] ve demiryollarında[193] meydana gelmiştir.

İkinci Dünya Savaşının başladığı 1939 yılında ülkedeki Cürüm [suç] adedi 72.292, mücrim [suçlu] adedi 95.320'dir. Bu cürümlerin bölgelere göre dağılımı ise şöyledir:

Tablo 3: 1939 Yılında Bölgelere Göre Suçlu Sayısı[194]

Mıntıkalar	Cürüm Adedi	Nüfusa Nispeti
Marmara ve Ege	26.529	9
Merkezî Anadolu	15.530	4
Karadeniz Sahili	6.472	2,5
Şarkî Anadolu	6.195	4
Garbî Anadolu	5.924	3
Akdeniz Sahili	5.224	6
C. Şarkî Anadolu	4.760	7
Türkiye Avrupası	1.859	1,5

[190] **Ayın Tarihi**, a.e., s. 14; Şahin, **İz Bırakan Polisler**, s. 32.

[191] Örneğin 1940 yılında İstanbul'da 954 özel araç mevcuttur. Bkz. **Tasviri Efkar** (16.11.1940).

[192] **Ayın Tarihi**, No: 73 (Birinci Kanun 1939), Ankara, İBBGD Yayını, s. 35. 1941 yılında meydana gelen ve çoğu asker 200 kişinin hayatını kaybettiği Refah Vapuru Faciası ise ülke gündemini uzun süre meşgul etti. **Ulus** (6.8.1941). **Ulus** (14.1.1942). **Ulus** (17.1.1942). **Ulus** (14.1.1944). "Refah Faciasının 41. Yılında Ortaya Atılan İddia: Gemiyi Fransızlar Batırdı", **Milliyet** (23.6.1982); "41 Yıldır Unutulmayan Facia", **Hürriyet** (23.6.1982).

[193] **Ayın Tarihi**, No: 73, s. 2, 35. ; **Ayın Tarihi**, No: 74, s. 27; **Türkiye'nin 77 Yılı (1923–2000) Gün Gün Cumhuriyet Tarihi**, Doğan Ofset, İstanbul, 2000, s. 91–92.

[194] Samed Ağaoğlu, "Memleketimizde Cürümler ve Mücrimler (Polis İstatistiklerine göre)", **Polis Dergisi**, Yıl: 27, Sayı: 11–322, (1 Ağustos 1940), s. 47.

Levent Şahverdi Arşivi

5.c. Uluslararası Bağlantılı İç Güvenlik Olayları

Polis, ülkedeki asayiş ve güvenliğin sağlanması görevinin yanı sıra kısıtlı imkânlarıyla savaşın doğurduğu uluslararası suçlarla da mücadele ediyordu. Türkiye'nin kendi saflarında savaşa katılmasını isteyen Müttefik ve İhtilaf devletlerinin ajanları, Türkiye sınırları içerisinde faaliyetlerini gizli ve açık ama yoğun bir şekilde yürütüyordu. Özellikle Alman ajanlarının Türkiye'yi kazanma adına yılmadan bir faaliyet içerisine girdiği söylenebilir. Bu tür faaliyetlere karşı gerekli çabayı yürütmek doğrudan polisin görev alanına girmemesine karşın, savaş şartlarından dolayı polis çoğu zaman bu tür faaliyetlerle mücadele etmek durumunda kalmıştır. Ancak, polisin yeterli teknik donanıma sahip olduğu ve yeterince mücadele ettiğini söylemek oldukça zordur.

Yaşanan olağanüstü şartlar, devlet yetkililerini bazı konularda gereğinden fazla duyarlılık göstermeye yöneltmiştir. Polisin takip ettiği bu konuların en ilginçlerinden birisi, ülkemizde ele geçirilen ve haberleşmede kullanılan güvercin, leylek, martı gibi bazı kuşlarla ilgili alınan tedbirlerdir.[195] Savaş boyunca Genelkurmay Başkanlığı, Millî İstihbarat Teşkilatı (MİT), Emniyet Genel Müdürlüğü ayaklarına metal halka takılmış özellikle de Rusya ve Bulgaristan gibi Doğu Bloğu ülkelerinden geldiği anlaşılan kuşlar konusunda yapılan yazışmalar, konunun ne kadar ciddiyetle takip edildiğinin bir göstergesiydi.

Polisin bu bağlamda yürüttüğü bir diğer mücadele, Türkiye'nin savaşa girme ihtimaline karşı alınan tedbirlerin uygulanması ve halkın içinde bulunduğu psikolojik ortamda ona yardımcı olunması konusunda olmuştur. Özellikle karartma kararının uygulanmasında polise çok iş düşmüş ve bu konu sıkı bir şekilde takip edilmiştir. Bu arada Emniyet Teşkilatı kendi mensuplarını pasif korunma tedbirleri konusunda bilinçlendirmek ve eğitmek için yoğun faaliyetlerde bu-

[195] **Polis Dergisi: Polis Arşiv Belgeleri ile Gerçekler, Muhabere Güvercinleri, Propaganda ve Dinleme**, Emniyet Genel Müdürlüğü Yay. No. 129, Ankara, 2002.

Levent Şahverdi Arşivi

lunmuştur.[196] Ancak polisin halkı psikolojik olarak bu tür uygulamalara hazırlayacak ve herkese ulaşacak kadro ve alt yapıdan yoksun olduğu da bir gerçektir.

Bu dönemde meydana gelen uluslararası bağlantılı iki olay uzun süre gündemi meşgul etmiştir. Bunlardan birincisi Pera Palas Oteline bomba konulmasıdır. İngiltere'nin Sofya Büyükelçisi Rendell'in maiyetiyle birlikte 11 Mart 1941 tarihinde İstanbul'da Pera Palas Oteli'ne geldiği sırada patlayan bomba, üç kişinin ölmesine ve on kişinin de çeşitli şekillerde yaralanmasına yol açtı. Olayda ölenlerden ikisi sivil polisti. İngiliz elçisi ile beraberindekilerden ölen ya da yaralananın olmadığı olay, Türk basınında, Türkiye'nin güvenliğine karşı düzenlenmiş bir suikast olarak değerlendirildi. Ancak polisin başarılı çalışması sonucu; içinde bomba bulunan çantanın, İngiliz elçisi Bulgaristan'dan hareket ederken bilinmeyen birisi tarafından elçi ile beraberindekilerin bagajları arasına karıştırılan iki çantadan birisi olduğu, ikincisinin patlamadan etkisiz hale getirildiği sonucuna varıldı. Alman ve İngiliz tarafları bu patlamayla ilgili olarak birbirlerini suçlamış, ancak olayın gerçek failleri yakalanamamıştır

Döneme damgasını vuran diğer önemli olay, Alman Büyükelçisi Von Papen'e yapılan suikast girişimidir.[197] 24 Şubat 1942 sabahı Papen ile eşi her zamanki gibi evlerinden Alman Büyükelçiliği'ne giderken bir bombalı bir suikasta uğradı. Papen ile eşinin yara almadan kurtulduğu saldırıda,[198] arkalarında bulunan bir kadın yaralandı.[199] Papen'in olayı polise haber vermesi üzerine polis derhal olay yerine gelerek gerekli tahkikatı başlattı. Yapılan araştırmalar sonunda, suikastçının, bombanın elinde patlaması ile parçalanarak öldüğü anlaşıldı ve soruşturma hızla ilerledi. Polis ilk olarak, patlayan bom-

---

[196] Hüsamettin Tugaç, "Pasif Korunmada Sevk ve İdare ve Polis", **Polis Dergisi**, 1 Şubat 1941, Yıl: 27, Sayı:13–324, s. 128–132; Saffet Gürol, "Pasif Korunma ve Emniyet Teşkilatımız", **Polis Dergisi**, 1939 Yıl: 26, Sayı: 8–319, s. 68.

[197] Suikast davasının gidişatı hakkında detaylı bilgi için bkz. Cemil Koçak, **Türkiye'de Millî Şef Dönemi,** s. 436–440.

[198] **Tan**, (25.2.1942).

[199] **Ulus**, (25.2.1942).

Levent Şahverdi Arşivi

banın bir kişiyi parçaladığını tespit etti ve olay yerinden üç ayrı önemli delil elde etti: Numarası kazınmış bir tabanca, bir tek ayakkabı ve erkek cinsel organı.[200] Polis uzun süre bu üç delilin aynı şahsa ait olup olmadığını bulmaya çalıştı. Cevap bekleyen diğer soru ise bu delillerin bombayı patlatan kişi veya kişilere ait olup olmadığı idi. Polisler, sonunda bu delillerin aynı şahsa yani bombayı patlatan şahsa ait olduğuna kanaat getirdi. Eldeki cinsel organ parçasının sünnetli olması suikastçının Müslüman veya Yahudi olabileceği yönünde tereddüde yol açsa da daha sonra şahsın Müslüman olduğu anlaşıldı. Ancak şahsın kimliğinin tespit edilmesini sağlayacak asıl önemli delil ayakkabı idi. Polis, ayakkabının markasından yola çıkarak ayakkabıyı satan mağazayı buldu ve suikastçının kimliğini, ayakkabıyı satan tezgâhtarlardan öğrendi. Suikastçı "*yok olmuştu. O söyletilemedi. Fakat onun ayakkabıları söyletildi. Bu ayakkabı vasıtasıyla suikast şebekesi ortaya çıkarıldı.*"[201] Böylece, suikast girişiminden iki gün sonra; polis, şahsın kimliğini tespit etme başarısını gösterdi. Suikast olayının aydınlatılmasında, 1940 yılından beri ülkemizde görev yapan İsviçre'li Jean-Marc Payot adlı bir Kriminalistik uzmanının büyük payı vardır.[202] Olayla ilgili 5 Mart'ta yapılan resmi açıklamada; suikastçının Üsküp Vilayeti'nin Dobrcan köyünden olduğu, Üsküp'te komünist olduktan sonra 6 Ekim 1940'ta Türkiye'ye gelerek İstanbul Hukuk Fakültesi'ne kaydolduğu, 9 Haziran 1941'de Türk vatandaşlığına kabul edildiği ve adının Ömer Tokat, (Ömer Halilovic İsiç) olduğu; yakın arkadaşlarının da Yugoslavya doğumlu olduğu ve orada komünist olduktan sonra muhacir olarak memleketimize gele-

[200] Gazeteci Altan Öymen anılarında polisin kullandığı bir diğer delilden bahsetmektedir. "Olayın aydınlatılmasında, orada bulunan kumaş parçasının büyük katkısı oldu. Kumaş nadir görülen bir cinstendi. Polisler, onu Ankara'daki otellerde dolaştırıp göstererek o kumaştan elbise giyen birinin kaldığı oteli buldular." Bkz. Altan Öymen, **Bir Dönem Bir Çocuk**, 10. Baskı, İstanbul: Doğan Kitap, 2002, s: 302.

[201] Asım Us, **Gördüklerim Duyduklarım Duygularım (Meşrutiyet ve Cumhuriyet Devirlerine Ait Hâtıralar ve Tetkikler)**, Vakit Matbaası, İstanbul 1964, s. 510.

[202] Marc Payot'un Türkiye'ye getirilmesi için hazırlanan Bakanlar Kurulu onayı için bkz. **B.C.A**., Belge Tarih ve Sayısı: 22.5.1940 - 2/13540, Arşiv Dosya No: 87-51/97.107..14.

Levent Şahverdi Arşivi

rek vatandaşlığımıza girmiş kişiler oldukları, olaya adı karışan yabancılar hakkında ise tahkikatın devam ettiği[203] bildirildi. Polis Ömer Tokat'ın suç ortakları olarak iki Türk vatandaşını ve Sovyet Başkonsolosluğu'nda görevli iki Sovyet vatandaşını tutukladı.[204] Uzun süre devam eden mahkeme sonucunda, suikastla ilgili sorular cevapsız kaldı. Sanıkların çeşitli cezalara çarptırılmasına karşın olay tam olarak hiçbir zaman açıklığa kavuşmadı.

Sınırlarda asayişsizliğin egemen olduğu savaş yıllarında, ülkedeki mevcut ekonomik bunalım ve bazı temel maddelerin yokluğu, kaçakçılığın artmasına sebep olmuştu. Savaşın başlamasıyla birlikte bu yıllarda özellikle Doğu ve Güneydoğu Anadolu bölgelerimize sınırı bulunan İran, Irak, Suriye hudutlarından başta hayvan kaçakçılığı olmak üzere yoğun bir şekilde kaçakçılık olayları yaşanmaya başladı.[205] Bu dönemde kaçakçılıkla ilintili olarak yaşanan bir olay uzun süre gündemde kaldı. 1943 yılında, Van'ın Özalp ilçesinde yaşayan aşiret mensuplarının karıştığı bir hayvan kaçakçılığı sonrasında tutuklanan 33 kişinin, Orgeneral Mustafa Muğlalı'nın emriyle kurşuna dizilerek öldürüldüğü iddia edildi. Millî Şef yönetimini, dolaylı olarak ta güvenlik güçlerini töhmet altında bırakan önemli bu olay tam olarak aydınlığa kavuşturulamadı ve günümüzde de siyasî tartışma konusu olmaya devam etmektedir.

Bu dönemde polisi uğraştıran konulardan bir diğeri savaşın başlamasıyla özellikle de 1941'den itibaren komşu devletlerin savaş alanı içerisine girmesinden sonra bu devletlerden kitleler halinde kaçarak ülkemize sığınma talebinde bulunan mülteciler olmuştur.[206] Temmuz 1942 tarihinde 7 gözaltı kampında çeşitli milletlerden top-

---

[203] **Ulus** (6.3.1942). "Ankara'da Bomba Hadisesi Aydınlandı: Suikasti yapan Sırbistanlı bir Müslüman komünisttir. Cani Ömer Tokad'ın arkadaşları yakalandı ve suikasdin Büyükelçi Von Papen'e müteveccih olduğu anlaşıldı." **Cumhuriyet** (8 Mart 1942).

[204] **Ulus**, (4.3.1942).

[205] Goloğlu, **a.g.e.**, s. 203.

[206] S. Hikmet Kümbetlioğlu, "İlticalar", **Polis Dergisi**, Yıl: 31, Sayı: 338 (Eylül 1944), s. 13.

Levent Şahverdi Arşivi

lam 688 askerî mülteci bulunmaktaydı.[207] Bu mültecilerin yanı sıra Balkanlar'dan Filistin'e gitmek üzere, Türkiye üzerinden büyük bir Yahudi mülteci trafiği yaşandı ve 16.500 mülteci Türkiye'den geçiş yaptı.[208] Bu mülteciler İstanbul'da bulundukları sürede polisin yakın takibinde kaldılar. Polis, özellikle Nazi baskısından kaçarak Türkiye'ye sığınan Yahudileri de sıkı takip altına almıştır. Çünkü Türkiye İkinci Dünya Savaşı'na girmemesine karşın savaşan tarafların, özellikle İngiltere, Almanya, Fransa ve onların destekçisi ülke ajanları, ülkemizde oldukça yoğun faaliyette bulunuyorlardı. Buna karşılık Türk hükümeti ülkede yaşayan tüm yabancılar üzerinde ciddi kontrol ve takip uygulamaya başladı. Çünkü, Alman istihbaratı, Türkiye'deki mevcut Alman Yahudilerinden, pasaportlarını ellerinden alıp vatandaşlıktan çıkarılma tehdidi ile istifade etmektedir.[209] Almanlar bir yandan Yahudi olanları tehdit yoluyla Almanya hesabına casusluk ve propaganda yapmaya zorlarken, diğer taraftan Yahudi ırkından olmayan kendi adamlarını da Yahudi pasaportu vererek Türkiye'ye göndermektedir.[210]

Bu şekilde casusluk yapmayı kabul eden ve pasaportlarında Yahudi olduklarına dair (J) işareti bulunan Alman Yahudileri düzenli olarak Alman Sefarethanesine veya konsoloshanelerine bilgi aktarmakta ve onlardan direktif almaktadırlar. Bu nedenle polis, yurdumuza gelen yabancıların durum ve temaslarını sıkı bir takip altına almıştır. Örneğin, Ankara'da ikamet eden ve pasaportlarında (J) işareti bulunan 14 kişi tespit edilerek yaptıkları hareketler sürekli gözlenmiştir.[211]

---

[207] Ahmet Emin Yaman, "II. Dünya Savaşında Türkiye'de Askeri Mülteciler ve Gözaltı Kampları (1941–1942)", **Tarih Araştırmaları Dergisi**, AÜDTCF Yayını, Cilt: 21, Sayı: 33, 2003, s. 155.

[208] Rifat N. Bali, "Savaş Yıllarında, Türkiye Yahudileri", **Toplumsal Tarih**, Sayı: 121, (Ocak 2004), s. 90.

[209] **E.G.M.A.**, MAH'tan Emniyet Umum Müdürlüğü'ne gönderilen 25.4.1940 tarih ve B.I.1008 sayılı yazı, Arşiv Dosya No: 12521-17, Kardeks No: 4615.

[210] **E.G.M.A.**, Dahiliye Vekaletince Umum müfettişliklere ve Valiliklere gönderilen 1.2.1941 tarih ve Em. Um. Md.Ş.I.B.33553 sayılı yazı, Arşiv Dosya No: 12521-17.

[211] **E.G.M.A.**, Ankara Valiliğinin Dahiliye Vekaletine gönderdiği 12.3.1941 tarih ve Ş.I.B.II.2582 sayılı yazı, Arşiv Dosya No: 12521-17, Kardeks No: 4615. Bu cevabi yazıda 14 Yahudi'nin isimleri de gönderilmiştir.

Levent Şahverdi Arşivi

Hükümetin sadece yurt dışından gelen Yahudileri değil Türkiye'deki Yahudileri de takip altında bulundurduğu anlaşılmaktadır. İstanbul'da özellikle Beyoğlu ve civarında mahalle muhtarlarından, bölgede yaşayan azınlıklara ait ev ve işyerlerinin listeleri istenmiştir.[212] Benzer şekilde, azınlıkların yabancılarla olan irtibatları yönetim tarafından hoş karşılanmamış ve sürekli olarak polis tarafından takip edilmiştir. Örneğin, İstanbul Hahambaşısının New York Ortodoks Hahamlar İttihadından aldığı bir telgraf üzerine, 14 Mart 1945 günü İzmir, İstanbul ve Edirne'deki Yahudilere talimat vererek oruç tutmalarını, sinagoglarda dinî ayin düzenleyip dua etmelerini, dükkânlarını kapatmalarını sağlamıştır. Bunun üzerine İçişleri Bakanlığı valiliklere bir yazı göndererek, hahambaşının, hükümete haber vermeden aldığı bu telgrafla derhal harekete geçmesinin uygun olmadığı belirtilerek uyarılması istenmiştir.[213] Benzer şekilde polis, casusluk yapmasından şüphe duyulan Yahudi vatandaşları da sürekli gözetim altında tutmuştur. Örneğin, Milas'ın İtalyanlar tarafından işgali sırasında İtalyan kumandanlarla münasebet peyda ederek Türkler aleyhinde propaganda yapmak suçlamasıyla, takibat altına alınan Musevi bir vatandaşa ait dosyada,[214] birçok yazışma örneklerine rastlamak mümkündür.

Savaş yıllarında polis tarafından takip edilen azınlıklar sadece Yahudiler değildir. Bu dönemde Ermeniler de yakından takip edilmiş ve özellikle iç güvenliğe yönelik faaliyetleri mercek altına alınmıştır. Örneğin, Gaziantep Valiliği'nin İçişleri Bakanlığı'na gönderdiği, bir yazıda, Taşnak Komitesine mensup Türkiyeli sekiz Ermeni'nin, 1939 Temmuz ayı içinde suikast için yurdumuza gönderildiği duyumunu aldıkları bildirilmiştir.[215] Bunun üzerine İçişleri Bakanlığı,

---

[212] Dilek Güven, **Cumhuriyet Dönemi Azınlık Politikaları Bağlamında 6–7 Eylül Olayları**, İstanbul, Tarih Vakfı Yayınları, 2005.

[213] **E.G.M.A.**, Dahiliye Vekaletinin 16.3.1945 tarih ve 13550 sayı ile valiliklere gönderdiği bir yazı, Arşiv Dosya No: 12521-18.

[214] **E.G.M.A.**, Arşiv Dosya No: 11312-14, Kardeks No: 511.

[215] **E.G.M.A.**, Gaziantep Valiliği, Dahiliye Vekaletine yazdığı 27.7.1939 tarih ve Em.739 sayılı bir yazı, Arşiv Dosya No: 12241-15, Kardeks No: 34935.

Levent Şahverdi Arşivi

Umumi Müfettişlik ve Valiliklere bir yazı göndererek haberin doğruluğunun meydana çıkarılması için derhal incelemelerin başlatılması talimatı vermiştir.[216] Bu tarihten itibaren 1940 yılının başlarına kadar tüm İl Valiliklerinden gelen yazılarda bahsedilen 8 kişiye ait herhangi bir ize rastlanmadığı belirtilmiştir.[217]

1940 yılında yine Ermenilerin isminin karıştığı bir başka suikast iddiası gündeme gelmiştir. Romanya Ermeni Taşnak Komitasının Reis ve Azalarından bazılarının Türkiye'ye gizli olarak gönderildikleri[218] haber alınmıştır. Bunun üzerine başlatılan incelemelerde, bu komitacıların Kayseri Vilayetinin Yahyalı Çiftliğindeki Ermeni toplantısıyla bir ilişkisinin olabileceği[219] tespit edilmiştir. Ancak polisin yaptığı araştırma sonucu bu bilginin aslı olmadığı ve bu hadiseyi Millî Emniyet Hizmetinin eski ajanlarından M.V. isminde bir Ermeni'nin tertip ettiği[220] ortaya çıkmıştır. Buna göre M.V. tekrar hizmete girmek için böyle bir senaryo uydurmuştur. Adı geçen çiftlikteki Ermenilerin, İstanbul'dan gelen bir Ermeni'nin iştiraki ile toplantı yaptıkları ve Ankara'da iki Generale ve İnönü'ye suikast yapılacağı ihbarının tamamen uydurma olduğu anlaşılmıştır. Buna göre; Yahyalı çiftliğinde oturan Türk halkından bir kaç şahsın, çiftlikteki Ermenileri uzaklaştırmak ve mallarına el koymak için böyle bir haber uydurdukları anlaşıldığından Adliye'ye sevk edilmişlerdir.

Ermeni asıllı Doktor H.B., bağımsız bir Ermeni devleti kurulması için yürüttüğü faaliyetler ve şüphe uyandıran ilişkilerinden dolayı, İkinci Dünya Savaşı süresince polisin sıkı takibine alınan başka birisidir.[221]

---

[216] **E.G.M.A.**, Dahiliye Vekaletinin, Umumi Müfettişlik ve Valiliklere gönderdiği 5.8.1939 tarih ve Ş/I.A.41940 sayılı bir yazı, Arşiv Dosya No: 12241-15, Kardeks No: 34935.

[217] **E.G.M.A.**, Arşiv Dosya No: 12241-15, Kardeks No: 34935.

[218] **E.G.M.A.**, İstanbul K.V. Tümgeneral Osman Tufan imzalı 2.2.1940 tarih ve 39/17179-100966 sayı ile Genel Kurmay başkanlığı'na yazılan yazı, Arşiv Dosya No: 12241-4, Kardeks No: 42163.

[219] **E.G.M.A.**, Genel Kurmay Başkanlığı'nın Dahiliye Vekaletine yazdığı 7.2.1940 tarih ve 55.847/418 sayılı teskere. Arşiv Dosya No: 12241-4, Kardeks No: 42163.

[220] **E.G.M.A.**, Dahiliye Vekaletinin Genel Kurmay Başkanlığına yazdığı 23.3.1940 tarih ve I.A.12241/4 sayılı cevap yazısı, Arşiv Dosya No: 12241-4, Kardeks No: 42163.

[221] **E.G.M.A.**, Arşiv Dosya No: 11311-21.

Levent Şahverdi Arşivi

1941 yılında Alman ordularının ilerleyişi ve İstanbul'un işgal edilmesi ihtimaline karşı şehrin tahliye edilmesi gündeme gelince, Kazım Karabekir buna karşı çıkarak, İstanbul'dan esas tahliye edilmesi gerekenlerin, gayrimüslim azınlıklar olduğunu, muhtemel bir saldırı karşısında bu unsurların İstanbul için tehlike oluşturabileceğini ve İstanbul'da muhtemel işgal kuvvetlerine yardımcı olacaklarını, bu nedenle tahliyenin bu unsurlar için düşünülmesi gerektiğini söylemiştir.[222] Nitekim yaklaşan savaş ve işgal tehlikesi karşısında azınlıkların sevinç içerisinde olduğuna, özellikle de bazı Ermenilerin evlerine Alman bayrakları asmaya başladıkları duyumunun alındığına dair haberler, bu endişeyi haklı kılar özellik taşımaktadır.[223] Benzer şekilde işgal ihtimali karşısında İzmir'de birçok kişi bankalardan paralarını çekmeye, aralarında Yahudilerin de bulunduğu birçok aile civar vilayet ve kazalara göç etmeye başlamıştır.[224]

5.d. Ekonomik ve Malî Suçlar

Savaş yıllarında işlenen diğer suçlarda görülen artışın yanı sıra ülkenin içinde bulunduğu ekonomik durumun doğurduğu suçlarda da büyük artış gözlenmiş ve bununla doğru orantılı olarak polisin işi oldukça artmıştır. Dönemin basın-yayın organlarına bakıldığında yolsuzluk, ihtikâr, karaborsa, haksız kazanç ve rüşvet haberlerine sıkça rastlamak mümkündür. Özellikle savaş şartlarında bulunması zor olan malların yanı sıra yiyecek maddelerinin çalınmasıyla ilgili işlenen suçlar, polislerin en çok uğraştıkları suçlar olmuştur. 1940 yılında Ankara'da İsmet Başar adlı şahsın dükkânının kilit ve pencere tellerini kırmak suretiyle içeriye giren Salih Kaya adındaki hırsız iki çuval un çalmış ancak olaydan kısa bir süre sonra polis tarafından yakalanmıştır.[225] "Bursa'da 1941 yılında Havva isminde bir bayanın

---

[222] Kazım Karabekir, **Ankara'da Savaş Rüzgârları: II. Dünya Savaşı**, Emre Yayınları, İstanbul 1995, ss. 247–249.

[223] **E.G.M.A.**, Arşiv Dosya No: 11215-1, Kardeks No: 56857.

[224] E.G.M.A., **İzmir Valisi Şefik Refik Soyer, 1941 yılı Ağustos ayı içerisinde değişik tarihlerde Dahiliye Vekaletine yazdığı yazılar, Arşiv Dosya No: 11215-4.**

[225] Şahin, **İz Bırakan Polisler**, s. 383.

Levent Şahverdi Arşivi

117 lirasını alıp kaçan dolandırıcılardan Osman Çakır kısa bir süre sonra polis tarafından yakalanmıştır."[226]

Bu çerçevede, olumsuzluğun yaşandığı bir diğer konu ekmek karnesi uygulaması idi. Tarımsal alandaki üretim yetersizliği nedeniyle, 17 Ocak 1942 tarihinde büyük kentlerde ekmek tüketimini sınırlandırmak amacıyla, karneyle ekmek dağıtımı uygulamasına geçildi. Polis bu uygulamada yaşanan sahtekârlık ve haksızlığın[227] önüne geçebilmek için yoğun çaba sarfetmiştir. Savaş yıllarında hükümet zaman zaman ihtiyaç duyulan tarım, hayvan ve orman ürünlerine el koyma kararının uygulanmasında güvenlik güçleri yoğun bir mesai sarfetmiştir.

Savaşın başlamasıyla ülkede baş gösteren ekonomik sıkıntılar, birçok malın piyasada bulunamaması, kargaşa yaşanmasına yola açmıştır. İnsanlar, Sümerbank'ın önünde, kahve satan dükkânların, fırınların, mağazaların önünde saatlerce kuyrukta beklemekteydi. Gazetelerde halkı telaş yapmamaya çağıran yazılar yazılmasına,[228] yetkililerin halkı teskin edici açıklamalarına ve alınan polisiye tedbirlere rağmen kuyruklar ve kargaşanın önüne geçilememiştir. Polis, gerek vatandaşların sıraya geçerek belli bir düzen içerisinde alış veriş yapmalarını sağlamak, gerekse dükkân ve mağazaların güvenliğini sağlamak üzere var gücüyle çalışıyordu. Vatandaşın ve polisin çektiği sıkıntının yanı sıra, bu görüntünün ülke güvenliğini tehlikeye düşürdüğü yorumu yapılmaktaydı.[229]

5.e. Sıkıyönetim ve Polis

İkinci Dünya Savaşı'nın patlak vermesi üzerine 20 Kasım 1940 tarihinde İstanbul, Kırklareli, Edirne, Tekirdağ, Çanakkale ve İzmir gibi harp sahasına yakın illerde bir ay süreli sıkıyönetim ilan edildi.

---

[226] Şahin, **İz Bırakan Polisler,** s. 314.

[227] **Ulus**, (16.4.1942); **Ulus**, (30.5.1942); **Cumhuriyet**, (25.8.1942); **Vatan**, (16,17,23.8.1941).

[228] Kemal Zeki Gençosman, "Kahveci Dükkanlarının Önündeki Acaipliğimiz", **Ulus** (16 Nisan 1941).

[229] Burhan Felek, "Biraz Sükûnet!", **Cumhuriyet** (21 Kasım 1941).

Levent Şahverdi Arşivi

Ancak sıkıyönetim uygulaması savaş boyunca sürdürüldü ve çok partili hayata sıkıyönetim altında girildi.[230] Sıkıyönetim Kanunu gereği,[231] askerî makamlar güvenlik ve asayişe yönelik hemen hemen tüm zabıta yetki ve görevlerini elinde toplamış, kararları ve emirleri yerel kolluk kuvvetleri vasıtasıyla uygulamıştır.[232]

Sıkıyönetim Komutanlığı bu 6 ilde genel asayişi kontrol altında tutabilmek için, belirlediği bazı konularda il valiliklerinden belirli aralıklarla bilgi toplamıştır.[233] Sıkıyönetim altındaki illerden bu talebe gerekli cevaplar gönderilmiştir. [234]

Sıkıyönetim Komutanlığı'nca İçişleri Bakanlığı'na gönderilen bir durum raporunda,[235] 1 Mart 1941–1 Mayıs 1941 tarihleri arasında sorumluluk alanında sonuçlanan veya devam eden davalarla ilgili bilgi verilmektedir. Buna göre; bu illerden toplam 163 tahkikat evrakı, Örfî İdare Komutanlığı'na intikal etmiş, bunlardan 153 tanesi Ahkâm-ı umumîye dâhilinde takibat yapılmak üzere iade edilmiştir. 10 tanesine de Örfî İdare Komutanlığı'nca el konmuştur. Bu arada 26 Ağustos 1941 tarihli bir bildiri ile 5 Eylül 1941 tarihinden itibaren her erkek vatandaşa yanında kimlik taşıma zorunluluğu getirilmiştir.

Sıkıyönetim Komutanlığı sadece asayiş ve güvenlik olaylarını değil, casusluk olaylarına karışanları da yakından takip etmiştir.[236]

---

[230] Cemil Koçak, **Türkiye'de Millî Şef Dönemi**, s. 423–424; Feroz Ahmad - Bedia Turgay Ahmad, **Türkiye'de Çok Partili Politikanın Açıklamalı Kronolojisi (1945–1971),** Ankara, Bilgi Yayınevi, 1976, s. 39.

[231] **B.C.A.**, Belge Tarih ve Sayısı: 30.11.1940 tarih ve 2/14780 sayılı yazı, Dosya No: 53, Fon kodu:30..18.1.2., Yer No: 93.110..20.

[232] Alyot, **a.g.e.**, s. 904.

[233] **E.G.M.A.** Örfi İdare Komutanlığının 3.1.1941 tarih ve 2245/654 sayı ile Vilayetlere gönderdiği yazı, Arşiv Dosya No: 15142-2.

[234] **E.G.M.A.** Vali Ferit Nomer imzasıyla Dahiliye Vekaletine gönderilen 22.1.1941 tarih ve 217 sayılı yazı, Arşiv Dosya No: 15142-2.; **E.G.M.A.** Kırklareli Valisi İhsan Aksoy imzasıyla Dahiliye Vekaletine gönderilen 25.3.1941 tarih ve S.K.721 sayılı yazı, Arşiv Dosya No: 15142-4.

[235] **E.G.M.A.** Örfi İdare Komutanı Korg. A. Rıza Artunkal imzası ile Dahiliye Vekaletine gönderilen 5.5.1941 tarih ve 31209 sayılı bir yazı, Arşiv Dosya No: 15142–4.

[236] **E.G.M.A.** Örfi İdare Komutanlığı 7.5.1941 tarih ve 3209/1725 sayı ile Dahiliye Vekaletine gönderdiği bir yazı, Arşiv Dosya No: 15142-4.

Levent Şahverdi Arşivi

Sıkıyönetimin yakından takip ettiği basına sansür uygulaması çerçevesinde Sıkıyönetim Komutanlığı İçişleri Bakanlığı'na bir yazı[237] göndererek ülkemizdeki yabancı gazete ve ajans muhabirlerinin mektuplarının incelenmesini talep etmiş, ancak bu talep uygun görülmemiştir.[238]

Sıkıyönetim Komutanlığı ayrıca, komünizm, casusluk, irticaî faaliyet veya şüpheli durum gibi nedenlerden dolayı birçok insanı 1942 yılından itibaren sıkıyönetimin uygulandığı illerin dışına göndermiş, ancak sürgüne gönderilen bu şahıslar gittikleri yerlerde de boş durmamış, birçoğu önceki faaliyetlerine orada devam etmişlerdir.[239] Bu şahıslar ancak 1947'de eski yerlerine dönebilmişlerdir.[240]

SONUÇ

Cumhuriyetin ilk yıllarında meydana gelen siyasî nitelikli olaylar Millî Şef döneminde özellikle İkinci Dünya Savaşı ile birlikte hız kesmiş gibi gözükse de bu dönemde birçok siyasî hareketlenmenin yaşandığı söylenebilir. Bu dönem, laiklik karşıtı hareketlerin Cumhuriyetin ilk yıllarındaki tepkisel bir niteliğinden sıyrılıp, kendi görüş ve düşüncelerini alternatif bir yaşam modeli olarak sunmaya çalıştıkları ve devrim kanunlarına karşı bir tavır takındıkları bir dönem olmuştur. Bu İslamî kıpırdanmanın yanı sıra diğer siyasî hareketlenmelerin de bu dönemde oldukça yoğun yaşandığı gözlemlenebilir. Aşırı sağ olarak niteleyebileceğimiz Irkçı-Turancı-Türkçü hareketler ve aşırı sol hareketler olarak Türkiye Komünist Partisi'nin gizli faaliyetleri bu dönemde iç güvenlik kapsamında öne çıkan siyasî hareketlerdi. Ancak iç güvenliği sağlamaya yönelik uygulanan tavizsiz politikalar, ülkede siyasî, ideolojik ve dinî akımların eylem sahasını daraltmıştır.

---

[237] **E.G.M.A.** 21.4.1941 tarih ve 1214 sayılı bir yazı, Arşiv Dosya No: 15142-5.

[238] **E.G.M.A.** 8.5.1941 tarih ve 6-883/1901 sayılı yazı, Arşiv Dosya No: 15142-5.

[239] **E.G.M.A.** Örfi İdare Komutanı Korg. Sabit Noyan imzası ile Dâhiliye Vekâletine gönderilen 10.4.1942 tarih ve 15118 sayılı bir yazı, Arşiv Dosya No: 15142–7.

[240] **E.G.M.A.** Arşiv Dosya No: 15142-7.

Levent Şahverdi Arşivi

Bu dönemde meydana gelen olayların genelde adi suç çerçevesinde asayişe yönelik olaylar veya savaşın getirdiği olağanüstü şartların doğurduğu olaylar olduğu söylenebilir. Bu dönem, Türkiye'nin savaşa girmemesine rağmen her an savaşa dâhil olma olasılığı ile hem yönetim kademesinde hem de halk tabanında savaş ekonomisinin koşullarının tüm ağırlığıyla yaşandığı, halkın günlük yaşamında çektiği sıkıntıların doğrudan veya dolaylı olarak iç güvenlik olgusunu etkilediği bir dönem olmuştur. Bu dönemde siyasal ve asayiş olaylarının yanısıra uluslararası bağlantılı birçok olay da kolluk kuvvetlerini meşgul etmiştir. Bu genel çerçeve içerisinde savaşın hemen her sahada getirdiği olumsuz tablonun Türk Polis Teşkilatı'nı da etkisi altına aldığı kolayca gözlemlenmektedir. Türk Polis Teşkilatı bu dönemde önemli bir sınav vermiş ve tüm imkânsızlıklara rağmen görevini başarıyla yerine getirmeye çalışmıştır.

Bu dönemde yaşanan bütün bu olaylar ve ülkede söz sahibi olan siyasî otorite irdelendiğinde, Millî Şef yönetiminin, Türkiye'deki polis kültürünü derinden etkilediği görülmektedir. Polis kendi görev bilinci ve vazifesine yaklaşım tarzını oluşturmuş ve hükümetin düşünce tarzını benimseyerek adeta 'iktidarın polisi' olarak görev yapmıştır. Polis, devletin çıkarlarını her şeyden üstün tutan bir anlayışla, fertlerin huzur ve mutluluğunun güçlü bir devlet çatısı ve himayesi altında mümkün olabileceğine inanarak hareket etmiştir. Böylece, Atatürk döneminde gerçekleştirilen modernleşme politikaları, Millî Şef döneminde de devrimlerin sekteye uğramaması için gündelik hayatın en küçük ayrıntılarına kadar polis müdahalesini meşrulaştırmıştır. Polis böylece tepkimeci bir refleks yerine hayatın her alanına müdahale etme ve gücünü gösterme fırsatı bulmuştur. Polis, suçun meydana gelmesini bekleyen pasif bir gözetleyici olarak değil, bilakis toplum içinde asıl ve önemli idarî ödevleri, ahlakî vazifeleri olduğuna ve bunları kendiliğinden yerine getirmesi gerektiğine inanarak hareket etmiştir. Devrimci dönüşümleri halka benimsetmek adına gündelik yaşama daha fazla müdahil olmaya başlayan polise, bu işlevinin gerektirdiği yasal dokunulmazlık zırhı da verilince polisin

Levent Şahverdi Arşivi

bizzat merkezî polis otoriteleri tarafından denetlenmesi oldukça güç bir hale gelmiştir. Böylece güvenlik güçleri olaylar karşısında çoğu zaman tam yetkiyle ve belli oranda hesap verme endişesi taşımadan görev yapmış, bu durum, polis hakkında kamuoyunda olumsuz bir imajın doğmasına yol açmıştır.

Polis sadece nitelik olarak değil sayısal olarak da yeterli bir görüntü sergilemiyordu. Kısıtlı bütçe imkânlarından dolayı ülkede gerekli polis sayısının neredeyse 1/3'ü ile görev yapılıyordu. Oysa her gün gelişmekte ve değişmekte olan ülke şartlarına cevap vermek, mevcut polis kadrolarıyla neredeyse imkânsızdı. Polisin sayısal yetersizliğinin yanı sıra araç-gereç ve teknik donanım olarak da yeterli olduğu söylenemezdi.

Bazı illerde iç güvenlik kontrolü savaş boyunca sıkıyönetim komutanlığının dolayısıyla askerî idarenin kontrolü altında olmuştur. Kanunlarla polisin ve jandarmanın görev alanları tespit edilmesine rağmen, sıkıyönetim şartlarında bu ayrımın fazla dikkate alınmadığı ve jandarmanın hemen her yerde polisin yetki alanlarında da kolayca hareket ettiği gözlemlenebilir. Dolayısıyla bu illerde jandarma polisten daha çok ön plâna çıkmış ve çoğu zaman olaylara doğrudan müdahale eden bir güç olmuştur.

Türkiye, İkinci Dünya Savaşı'nın dışında kalmakla birlikte, bu savaş iç güvenliği doğrudan etkileyen bir olgu olmuştur. Bu dönemde ülkenin savaşın dışında kalması için yürütülen başarılı bir politikanın yanı sıra, kısıtlı ve dar imkânlardan ve savaşın getirdiği zorluklardan dolayı iç güvenlik konusunda köklü bir değişim ve atılım gerçekleştirilememiştir. Bütün bu olumsuzluklara karşın, hükümet tarafından bazı iyileştirme çabalarının yürütüldüğü, eğitime daha fazla önem verildiği görülmektedir. Sadece okur-yazar olanların polis yapılmasından öte daha eğitimli ve kültürlü polislerin yetiştirilmesi için önceki dönemlerde açılan eğitim kurumlarının faaliyetlerini daha verimli bir şekilde yürütme çabalarına girişilmiş, daha fazla profesyonelleşme yolunda önemli adımlar atılmıştır. Savaş süresince yaşanan olumsuz tecrübelerin ışığında polisin fiziksel olarak üstün olmasının

Levent Şahverdi Arşivi

yetmediği ve daha rasyonel yolların bulunması gereğine inanılmaya başlanmıştır. Ancak yapılan tüm iyileştirme çabalarına karşın savaş şartlarının bu iyileştirmeleri büyük ölçüde engellediği, polisin çağın getirdiği yeniliklerden uzak, şahısların fedakârlıklarıyla görevlerini yerine getirmeye çalıştığı görülmektedir.

Savaşın getirdiği tüm olumsuzluklara karşın az sayıdaki polis ile savaş boyunca ülkede huzur ve güvenliğin sağlanması, asayişin göreceli olarak çok fazla bozulmaması, yağma ve isyan olaylarının görülmemesi, halkın yiyecek yüzünden toplu bir harekete ve isyana kalkışmaması yine bu dönemde elde edilen başarılar olarak değerlendirilebilir. Bu başarıda, Millî Şef yönetiminin, iç güvenliği etkileyecek en ufak kıpırdanmaya bile fırsat vermemesinin etken olduğu söylenebilir. Her an savaşa girme tehlikesi yaşayan Türkiye'nin, meydana gelecek bir iç güvenlik sorunu ile uğraşmaması ve enerjisini burada harcamaması için yapılan tavizsiz uygulamalar, o günün şartlarında yerinde ve gerekli kararlar olarak değerlendirilebilir.

Levent Şahverdi Arşivi

KAYNAKÇA

• "41 Yıldır Unutulmayan Facia", **Hürriyet** (23.6.1982).

• "Ankara'da Bomba Hadisesi Aydınlandı: Suikasti yapan Sırbistanlı bir Müslüman komünisttir. Cani Ömer Tokad'ın arkadaşları yakalandı ve suikasdin Büyükelçi Von Papen'e müteveccih olduğu anlaşıldı." **Cumhuriyet** (8.3.1942).

• "Aşkale'den dönenler birkaç gün sonra İstanbul'a varmışlardır." **Tan** (7.12.1943).

• "Meclis'te garip bir vaka. İki adam bağıra bağıra Arapça ezan okumaya başladılar." **Hürriyet** (05.02.1949)

• "Refah Faciasının 41. Yılında Ortaya Atılan İddia: Gemiyi Fransızlar Batırdı", **Milliyet** (23.6.1982);

• "Türkiye'de Büyük Depremler (1902–2005)", **Belgenet**, (Çevrimiçi), http://www.belgenet.com/deprem/depremt.html, 1.11.2005.

• "Varlık Vergisi borçlarını çalışarak ödemeleri için Aşkale'ye gidenler serbest bırakılıyor." **Tan** (3.12.1943).

• **150likler, Kubilay Olayı, Çarşaf-Peçe-Peştemalla Örtünme Sorunları: Polis Arşiv Belgeleriyle Gerçekler, Polis Dergisi**, Yayın No: 129, EGM Yayınları, Ankara, 1998.

• **2000 Yılında Türk Polisi - 155. Yıl**, EGM Yayınları, Ankara, 2000.

• Ağaoğlu, Samet. "Memleketimizde Cürümler ve Mücrimler (Polis İstatistiklerine göre)", **Polis Dergisi**, Yıl: 27, Sayı: 11–322, (1 Ağustos 1940), s. 42–49.

• Ağaoğlu, Samet. **Demokrat Partinin Doğuş ve Yükseliş Sebepleri**, Baha Matbaası, Ankara, 1972.

• Ahmad, Feroz - Bedia Turgay Ahmad. **Türkiye'de Çok Partili Politikanın Açıklamalı Kronolojisi (1945-1971),** Ankara, Bilgi Yayınevi, 1976.

• Akandere, Osman. **Millî Şef Dönemi: Çok Partili Hayata Geçişte Rol Oynayan İç ve Dış Tesirler (1938–1945),** İz Yayıncılık, İstanbul, 1998.

• Akpınar, Şükran. **Millî Şef Dönemi'nde Babıâli'nin Varolma Mücadelesi ve Muhalif Bakışın Bedii Faik'in Yazılarından Tahlili**, (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Ankara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü Gazetecilik Anabilim Dalı, Ankara, 2005).

Levent Şahverdi Arşivi

• Albayrak, Sadık. **Türkiye'de Din Kavgası**, Şamil Yayınevi, İstanbul 1984.

• Alöç, Kazım. "Türkiye'de Komünizm ve Irkçılık, İfşa Ediyorum", Yazı dizisi, **Yeni Gazete** (13.4.1967).

• Alyot, Halim. **Türkiye'de Zabıta, Tarihi Gelişim ve Bugünkü Durum**, Kanaat Basımevi, Ankara, 1947.

• Arıkan, Mehmet Ali. **Ankara Nümayişinin İçyüzü**, Ankara, 1948.

• **Arşiv Belgeleri ile Gerçekler, Osmanlıdan Günümüze Polisin Özlük Dosyaları, Atik-Cedit-Cumhuriyet Dönemleri**, Cumhuriyetimizin 80. Yılı Anısına, EGM Yayınları, Ankara, 2002.

• Aybar, Mehmet Ali. "Tadili Düşünülen Kanunlarımıza Dair: Bastille Rejimi yahut Polis Vazife ve Salahiyet Kanunu", **Vatan** (22 Kasım 1945).

• Ayeri, Burhan. "Bu Ceza Yasası Ertelenebilir", **Akşam** (14.03.2005).

• **Ayın Tarihi**, No: 73 (Birinci Kanun 1939), Ankara, İBBGD Yayını.

• **Ayın Tarihi**, No: 74 (İkinci Kanun 1940), Ankara, İBBGD Yayını.

• Bali, Rifat N. "Savaş Yıllarında, Türkiye Yahudileri", **Toplumsal Tarih**, Sayı: 121, (Ocak 2004), s. 88- 91.

• **Başbakanlık Cumhuriyet Arşivleri (B.C.A)**, Muhtelif Tarih ve Sayılı Belgeler.

• Belli, Mihri. **Savcı Konuştu: Söz Sanığındır**, Ankara, Başnur Matbaası, 1967.

• Bezmen, Pamir "İkinci Harb-i Umumi III (1944) ve Şarlo", http:/www2.raksnet.com.tr/trompe/9803/pbezmen.html, 7.4.1999.

• Bozdağ, İsmet. **Zaferlerle ve Şereflerle Dolu Bir Hayat: Celal Bayar**, Tercüman Yayınları, İstanbul, 1986.

• **Cumhuriyet**, (25.8.1942).

• **Cumhuriyetin 60. Yılında Türk Polisi**, EGM Yayınları, Ankara, 1983.

• Çavdar, Tevfik. "Cumhuriyet Dönemi Gençlik", **Cumhuriyet Dönemi Türkiye Ansiklopedisi**, Cilt: II, İstanbul, İletişim Yayınları, 1983, s. 802–812.

• Daluege, General. "Alman Polisinin Sabıkalılarla Mücadelesi", **Polis Dergisi,** Sayı: 324, 1941, s. 162–164.

Levent Şahverdi Arşivi

• Demirbaş, Cevdet. "Osmanlı İmparatorluğu'ndan Günümüze Polis Teşkilatı", **Polis Dergisi**, Yıl: 11, Sayı: 43, (Ocak-Şubat-Mart 2005), s. 148–149.

• Dikici, Ali. "İbadet Dilinin Türkçeleştirilmesi Bağlamında Türkçe Ezan Denemesi ve Buna Gösterilen Tepkiler", **Yakın Dönem Türkiye Araştırmaları Dergisi**, Yıl: 5/2006, Sayı: 10, İstanbul Üniversitesi AİİTE Yayını, İstanbul, s. 77–104.

• **Emniyet Genel Müdürlüğü Arşivi (E.G.M.A.),** Ankara, Muhtelif Tarih ve Sayılı Belgeler.

• Erdilek, Neşe. "Hükümet ve Programları", **Cumhuriyet Dönemi Türkiye Ansiklopedisi**, Cilt: IV, İletişim Yayınları, İstanbul, 1983, s. 968–1046.

• Eren, Nuri. "Dünya Polis Âleminde Neler Oluyor?", **Polis Dergisi,** Sayı: 333, 1943, s. 10-12.

• Ergut, Ferdan. **Modern Devlet ve Polis: Osmanlı'dan Cumhuriyet'e Toplumsal Denetimin Diyalektiği**, İletişim yayınları, İstanbul, 2004.

• Eroğul, Cem. "Çok Partili Düzenin Kuruluşu: 1945–71", içinde **Geçiş Sürecinde Türkiye**, (Der. İrvin Cemil Schick ve E. Ahmet Tonak), Belge Yayınları, İstanbul, 1992, s. 112–158.

• Felek, Burhan. "Biraz Sükûnet!", **Cumhuriyet** (21 Kasım 1941).

• Gençosman, Kemal Zeki. "Kahveci Dükkânlarının Önündeki Acaipliğimiz", **Ulus** (16 Nisan 1941).

• Goloğlu, Mahmut. **Millî Şef Dönemi (1939–1945)**, Kalite Matbaası, Ankara, 1974.

• Gürol, Saffet. "Pasif Korunma ve Emniyet Teşkilatımız", **Polis Dergisi**, 1939 Yıl: 26, Sayı: 8–319.

• Güryücel, Ferit. "Harp ve Ertesi Senelerde Suçluluğun Artma Sebepleri", **Polis Dergisi**, Yıl: 33, Sayı: 347, Ankara, EGM Yayınları, 1947, s. 26–30.

• Güven, Dilek. **Cumhuriyet Dönemi Azınlık Politikaları Bağlamında 6–7 Eylül Olayları**, İstanbul, Tarih Vakfı Yayınları, 2005.

• **Hakikat Dergisi,** Başyazı, Sayı: 109 (Ekim 2002), (Çevrimiçi), http://www.hakikat.com/dergi/109/bsyz10902.html, 11.04.2004.

Levent Şahverdi Arşivi

• İrdel, Bedia Hayri. "Amerika Birleşik Devletlerinde Cürüm", **Polis Dergisi,** Sayı: 338, 1944, s. 87–88.

• İrdelp, Hayri Osman. "Modern Anlamıyla Kriminel Polis (Mevkii ve Değeri)", **Polis Dergisi**, Yıl: 31, Sayı: 339 (1. Kanun 1944).

• Jaeschke, Gotthard. **Türkiye Kronolojisi (1938–1945),** (Çev. Gülayşe Koçak), Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara, 1990.

• Jaeschke, Gotthard. **Yeni Türkiye'de İslamcılık**, (çev. Hayrullah Örs), Ankara, Bilgi Yayınevi, 1972.

• Karabekir, Kazım. **Ankara'da Savaş Rüzgârları: II. Dünya Savaşı**, Emre Yayınları, İstanbul 1995.

• Kısakürek, Necip Fazıl. **Son Devrin Din Mazlumları**, Büyük Doğu Yayınları, İstanbul, 1997.

• Koçak, Cemil. "İkinci Dünya Savaşı ve Türk Basını", **Tarih ve Toplum**, Cilt: VI, Sayı: 35 (Kasım 1986), s. 29–33.

• Koçak, Cemil. "Siyasal Tarih (1923–1950)", içinde **Türkiye Tarihi–4, Çağdaş Türkiye: 1908–1980,** (ed. Sina Akşin ve diğerleri), Cilt: IV, Cem Yayınevi, İstanbul, 2000, s. 127–211.

• Koçak, Cemil. **Türkiye'de Millî Şef Dönemi (1938–1945), (Dönemin İç ve Dış Politikası Üzerine Bir Araştırma),** Yurt Yayınları, Ankara, 1986.

• Kümbetlioğlu, S. Hikmet. "İlticalar", **Polis Dergisi**, Yıl: 31, Sayı: 338 (Eylül 1944), s. 13–15.

• Lewis, Bernard **Modern Türkiye'nin Doğuşu**, (çev. Metin Kıratlı), Türk Tarih Kurumu, Ankara, 2007.

• Lombroso, "Suç İşlemenin Sebepleri ve Önlenmeleri", **Polis Dergisi,** Sayı: 319, 1939, s. 89–92.

• **Maden Tetkik Arama**, Cilt: I, 1940.

• Mattei, Jean-Louis. "Jean Savant-İsmet İnönü'nün Türkiye'si (La Turquie D'Ismet Ineunu)", **Toplumsal Tarih**, Sayı: 37 (Ocak 1997), s. 60–64.

• Meriç, Cemil. **Bu Ülke**, İletişim Yayınları, İstanbul, 1994.

• Metin, İsmail ve Fethullah Eraslan. **Türk Polis Tarihi**, Cilt: 1, Aslımlar Basım Evi, Ankara, 1984.

• Metin, İsmail. "Polis Örgütünün Görevleri ve Yapısı", **Cumhuriyet Dönemi Türkiye Ansiklopedisi**, Cilt: VI, İletişim Yayınları, İstanbul, 1983, 1637–1654.

Levent Şahverdi Arşivi

• **Milletimizin Hizmetinde 150 Yıl (1845–1995)**, EGM Yayını, 1995, Ankara.

• Nadi, Nadir. "Siyasî Hürriyet, İktisadi Hürriyet", **Cumhuriyet** (1.9.1945).

• Nart, Faik. "Newyork Polisi Dedektif Şeflerinden Michael Fiachetti, Tehdit Mektubu Gönderen Bir Çeteyi Nasıl Meydana Çıkardı", **Polis Dergisi,** Sayı: 321, 1940, s. 98–101.

• Okçabol, Derviş. "Son Yer Sarsıntısında Zabıtamız", **Polis Dergisi**, Yıl: 27, Sayı: 9–320 (1 Şubat 1940), s. 123–127.

• Okçabol, Derviş. **Zabıta Tarihi**, (II. baskı), Polis Enstitüsü Yayını, Ankara, 1940.

• Orkun, Hüseyin Namık. "Nazmi Serim, İstihbarat-II: İç İstihbarat", Kitap incelemesi, **Polis Dergisi**, Yıl: 27, Sayı: 14-325 (1 Mayıs 1941), s. 156–159.

• Ortaç, Yusuf Ziya. "Hırsız Var", **Akbaba** (II. Teşrin 7 1940).

• Ortaylı, İlber "Büyük Savaşta Türkiye", **Milliyet-Pazar** (17 Mayıs 2005).

• Ökte, Faik. **Varlık Vergisi Faciası**, Nebioğlu Yayınevi, İstanbul, 1951.

• Öymen, Altan. **Bir Dönem Bir Çocuk**, Doğan Kitapçılık, İstanbul, 2002.

• Öymen, Altan. **Değişim Yılları**, Doğan Kitapçılık, İstanbul, 2004

• **Polis Dergisi: Polis Arşiv Belgeleri ile Gerçekler, Muhabere Güvercinleri, Propaganda ve Dinleme**, Emniyet Genel Müdürlüğü Yay. No. 129, Ankara, 2002.

• Reel, A. Hidayet. "Bizi Zorla Söyletmeyin", **Siyaset**, Yıl: 1, Sayı: 1, (9 Mart 1951).

• Rhodes, Hanry T. F. "İngiltere'de Eski ve Yeni Kriminal Araştırmalar", **Polis Dergisi,** Sayı: 325, 1941, s. 110.

• Sadak, Necmettin. "Gençliği tarih, coğrafya ve siyasete ters düşen İslamcılık, Turancılık ve Irkçılığa karşı koruyalım.!", **Akşam** (17.05.1944).

• Sayılgan, Aclan. **İnkâr Fırtınası**, İstanbul, Ülke Yayınları, 1962.

• Sertel, Zekeriya. **Hatırladıklarım**, Gözlem Yayınları, İstanbul, 1977.

• Soysal, İlhami. "Mezhepler Tarikatlar", **Cumhuriyet Dönemi Türkiye Ansiklopedisi**, Cilt: V, İletişim Yayınları, İstanbul 1983, s. 1365–1373.

Levent Şahverdi Arşivi

• Şahin, Eyüp. **1907'den 2000'e Polis Okulları**, EGM Yayınları, Ankara, 2001.

• Şahin, Eyüp. "Cumhuriyete Hayat Veren İstiklal Madalyalı Polisler - Torunizade Süleyman Sırrı Efendi", **Polis Dergisi**, Yıl: 4, Sayı: 14, EGM Yayınları, Ankara, 1998, s. 166–173.

• Şahin, Eyüp. **Türk Polis Teşkilatının Şanlı Geçmişinde ve Cumhuriyete Giden Yolda İz Bırakan Polisler**, EGM Yayın No: 371, Ankara, 2004.

• **Tan** (02.07.1940).

• **Tan** (27.1.1943).

• **Tan**, (25.02.1942).

• Tarihe Bin Canlı Tanık, "Taş taşa değmeyince duvar olmaz", İçimizden Biri Ahmet Kaya, **Milliyet-Pazar** (10.8.2004).

• **Tasviri Efkâr** (14.06.1941)

• **Tasviri Efkâr** (16.11.1940).

• Taylak, Muammer. **Saltanat, 2. Meşrutiyet ve I. Cumhuriyette Öğrenci Hareketleri**, Ankara, 1969.

• **TBMM Kavanin Mecmuası**, Devre VI, İçtima: 2, 1 Teşrinisani 1941, Cilt: 22.

• **TBMM Zabıt Ceridesi**, Devre IV. İçtima 3, Cilt 23, 24, (1932).

• **TBMM Zabıt Ceridesi**, Dönem: VI, İçtima: 4, Cilt: 28, Üçüncü İnikat (11.11.1942).

• Tevetoğlu, Fethi **Türkiye'de Sosyalist ve Komünist Hareketler (1910–1960),** Ankara, [y.y.], 1967.

• Toker, Metin. **Tek Partiden Çok Partiye 1944–1950**, Milliyet Yayınları, İstanbul, 1970.

• Toksöz, Fikret. "Dernekler", **Cumhuriyet Dönemi Türkiye Ansiklopedisi**, Cilt: II, İstanbul, İletişim Yayınları, 1983, s. 366–386.

• Tugaç, Hüsamettin. "Pasif Korunmada Sevk ve İdare ve Polis", **Polis Dergisi**, 1 Şubat 1941, Yıl: 27, Sayı:13–324, s. 128–132;

• Tunaya, Tarık Zafer. **İslamcılık Cereyanı**, Baha Matbaası, İstanbul, 1962.

• Tunçay, Mete. "Tek-Parti Döneminde Basın", **Tarih ve Toplum**, Cilt: VII, Sayı: 37 (Ocak 1987), s. 48–49.

Levent Şahverdi Arşivi

• Tunçay, Mete. "Türkiye Cumhuriyeti'nde Siyasal Düşünce Akımları", **Cumhuriyet Dönemi Türkiye Ansiklopedisi**, Cilt: VII, İstanbul, İletişim Yayınları, 1983,s. 1924–1935.

• Tutel, Eser. "İkinci Dünya Savaşı'nda Beyoğlu", **Tarih ve Toplum**, Cilt: XXIII, Sayı: 133 (Ocak 1995), s. 24–31.

• Türkeş, Alpaslan **1944 Millîyetçilik Olayı**, Kutluğ Yayınevi, İstanbul, 1975.

• **Türkiye Büyük Millet Meclisi (TBMM) Resmi İnternet Sitesi,** http://www.tbmm.gov.tr/hukumetler/

• **Türkiye Cumhuriyeti Devlet Yıllığı: 1944–1945**, Yayın No: 10, Başbakanlık Basın ve Yayın Umum Müdürlüğü Yayını, Ankara, 1945.

• **Türkiye'nin 77 Yılı (1923–2000) Gün Gün Cumhuriyet Tarihi**, Doğan Ofset, İstanbul, 2000.

• Türkkan, Reha Oğuz **Tabutluktan Gurbete**, Boğaziçi Yayınevi, İstanbul, 1975.

• **Ulus.** Muhtelif tarihli sayılar.

• Us, Asım. **Gördüklerim Duyduklarım Duygularım (Meşrutiyet ve Cumhuriyet Devirlerine Ait Hatıralar ve Tetkikler)**, Vakit Matbaası, İstanbul 1964.

• **Vatan**, (16,17,23.8.1941).

• Yalçın, Soner "Ünlü Politikacıların İşte Polisteki Fişleri", **Hürriyet**, (06.09.2009).

• Yaman, Ahmet Emin "II. Dünya Savaşında Türkiye'de Askeri Mülteciler ve Gözaltı Kampları (1941–1942)", **Tarih Araştırmaları Dergisi**, AÜDTCF Yayını, Cilt: 21, Sayı: 33, 2003, s. 143–166.

Levent Şahverdi Arşivi

YAYIN TANITIM / PUPLICATION DESCRIPTION

Türkiye-Ortadoğu Uluslararası Dostluk ve İşbirliği Sempozyumu

Mukaddes ARSLAN*

Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu Atatürk Araştırma Merkezi, "Türkiye-Ortadoğu Uluslararası Dostluk ve İşbirliği Sempozyumu" adı ile 3-5 Kasım 2009 tarihleri arasında Antakya/Hatay'da, geniş katılımlı bir sempozyum düzenledi. Sempozyum oturumları; 3 Kasım 2009 Salı günü ve 4 Kasım 2009 Çarşamba günü olmak üzere 2 gün sürdü. 5 Kasım 2009 Perşembe günü ise, Suriye-Halep'e bir kültür gezisi düzenlendi. Burada bulunan tarihi ve turistik mekânlar gezildi. Sempozyum Açılış Konuşmaları ve Oturumlarında 24 konuşmacı yer aldı. Dikkatle izlenen konuşmalarda, Türkiye'nin Ortadoğu politikaları ve Ortadoğu ülkeleri ile dün-bugün-yarın çizgisinde karşılıklı işbirliği imkânları ortaya konuldu.

Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu Atatürk Araştırma Merkezi tarafından 3-5 Kasım 2009 tarihleri arasında Antakya/Hatay'da düzenlenen "Türkiye-Ortadoğu Uluslararası Dostluk ve İşbirliği Sempozyumu" açılış konuşmaları ve bildirileri, yine aynı Kurum tarafından kitap halinde yayımlandı. Eserin künyesi şu şekildedir: *Türkiye-Ortadoğu Uluslararası Dostluk ve İşbirliği Sempozyumu,* (Hazırlayan: Mukaddes Arslan), Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu Atatürk Araştırma Merkezi Yayını, Ankara 2011, XVI+464 s.

Başbakanlık Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu Atatürk Araştırma Merkezi, Hatay Valiliği, Antakya Belediye Başkanlığı, Mustafa Kemal Üniversitesi Rektörlüğü, Ortadoğu Stratejik Araştırmaları Merkezi -ORSAM- ve Dış Ekonomik İlişkiler Kurulu -DEİK- işbirliğinde gerçekleşen Sempozyum bildirileri şu kısımlardan oluşmaktadır: Sempozyum Programı (s.VII), Sempozyum Katılımcıları (s.XI), Sunuş (s.XIII); Sempozyum Açılış Konuşmaları:

* Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu Atatürk Araştırma Merkezi Başkanlığı Uzmanı. E-posta: mukaddesarslan11@gmail.com

Levent Şahverdi Arşivi

Atatürk Araştırma Merkezi Başkanı Prof. Dr. Cezmi Eraslan (s.1), Ortadoğu Stratejik Araştırmalar Merkezi -ORSAM-Başkanı Hasan Kanbolat (s.3), Mustafa Kemal Üniversitesi Rektörü Prof. Dr. M. Şerafettin Canda (s.5), Antakya Belediye Başkanı Doç. Dr. Lütfü Savaş (s.9), Hatay Valisi Mehmet Celalettin Lekesiz (s.11); Açılış Konferansı: Ali Arslan: "Türkiye'nin Ortadoğu Politikaları" -İngilizce- (s.13), Ali Arslan: "Türkiye'nin Ortadoğu Politikaları" -Türkçe- (s.19); 1. Oturum Bildirileri: Ruhsar Pekcan: "Türkiye-Suriye Ekonomik İlişkilerine Bakış" (s.27), Çetin Gürcün: "Türkiye Turizmine Genel Bir Bakış" (s.39), Muhammed Adil: "Türkiye-Ortadoğu Arasında Dostluk ve İşbirliğinde Kültür ve Sanatın Rolü"-Arapça- (s.43), Muhammed Adil: "Türkiye-Ortadoğu Arasında Dostluk ve İşbirliğinde Kültür ve Sanatın Rolü" -Türkçe- (s.47); 2. Oturum Bildirileri: Özlem Tür: "Türkiye-İsrail İlişkileri" (s.53), Oytun Orhan: "Türkiye-Suriye İlişkilerinde Stratejik İşbirliği Dönemi" (s.57), Veysel Ayhan: "Türkiye-Lübnan İlişkileri" (s.65); 3. Oturum Bildirileri: Esat Arslan: "Türkiye-Suriye-Irak İlişkileri: Yakın Dönem" (s.83), Serhat Erkmen: "İşgalden Sonra Türkiye-Irak İlişkileri" (s.91), Suphi Nazım Tevfik: "Türkiye-Irak İlişkileri" (s.97), Hasan Turan: "Kerkük Sorunu" (s.105); 4. Oturum Bildirileri: Esin Dayı: "Hatay Devleti'nden Anavatana İlhak'a Hatay Gazetesi" (s.111), Selma Yel: "Hatay'ın Anavatana İlhakının Yurtdışı Basındaki Yansımaları" (s.187), Süleyman Hatipoğlu: "Hatay Halkının Anavatanla Bütünleşme Çabaları" (s.209), Mehmet Tekin: "Hatay Devleti Millet Meclisi ve Meclis Tutanakları" (s.227), Mukaddes Arslan: "Sözlü Tarih Yöntemi ve Arşiv Belgeleri Işığında Albay Şükrü Kanatlı ve Birliğinin Hatay'a Girişi" (s.249); 5. Oturum Bildirileri: Selim Kaya: "Haçlı Seferlerinin Ortadoğu'ya Etkileri" (s.309), Songül Çolak: "Bir Oryantalistin -Gerard De Nerval-Bakış Açısıyla 19. Yüzyılda Ortadoğu" (s.327), Ahmet Gündüz: "Ortadoğu'da İki Osmanlı Şehri: Kerkük ve Antakya (1548-1550 Tarihli Tahrir Defterlerine Göre)" (s.349), Gürhan Bahadır: "Farklı Medeniyetlerin Bir Arada Yaşamasına İyi Bir Örnek Olarak Antakya" (s.363); Sempozyum Haberleri: 1. Basın Haberleri (s.385), 2. Fotoğraflar (s.419); Dizin (s.447).

Levent Şahverdi Arşivi

Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu Atatürk Araştırma Merkezi Başkanı Prof. Dr. Cezmi Eraslan'ın 'Sunuş' yazısı, Ortadoğu Coğrafyasının öneminden bahisle, bu topraklarda bölge halklarının 16-20. asırlar arası devrede, Osmanlı barış şemsiyesi altında rahat ettiğini ve bu dönemde insanların dil, din, ırk, renk farkı olmadan kardeşçe yaşadığını ifade eden cümlelerle başlamaktadır (s.XIII). Cezmi Eraslan, Türkiye Cumhuriyeti'nin kurulduğu günden beri, büyük kurucusu Gazi Mustafa Kemal Atatürk'ün 'Yurtta Sulh, Cihanda sulh' ilkesiyle bölge barışına katkı sağladığını belirtmekte ve şu görüşlere yer vermektedir: "21. asrın başında yine Türkiye, aynı ideal ile merkez ülke olarak bölgesinin tarihi ve kültürel kardeşliğini yeniden canlandırmaya çalışmaktadır. Hatay'ın anavatana katılışının 70.yılında bölge ülkeleriyle arasındaki sınırların sadece haritalarda geçerli olduğu bir dönemin önderliği yine Türkiye'den gelmiştir" (s.XIII).

Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu Atatürk Araştırma Merkezi Başkanı Prof. Dr. Cezmi Eraslan Açılış Konuşmasında, "Üzerinde yaşadığımız coğrafya, tarih boyunca insan hayatına mana veren kavram ve müesseselerin doğduğu, geliştiği ve dünya hayatına şekil verdiği bir konuma tekabül ediyor. Bu coğrafya, yer altı ve yer üstü zenginlikleriyle dünyanın her tarafında gelişen, büyüyen ve ön safta yer bulmak isteyen ülkelerin daima dikkatini çeken bir özelliğe sahiptir. İkili, bölgesel, küresel çatışmaların eksik olmadığı bu coğrafya, ancak şiarı 'yurtta sulh, cihanda sulh' olabilen büyük liderlerin inisiyatifiyle bir barış halesi ile çerçevelenme, çevrelenme şansı bulabilmiştir" diyerek tekrar Ortadoğu coğrafyasının önemine dikkat çekmiştir (s.1). Cezmi Eraslan'ın konuşmasından önemli satırbaşları şu şekildedir: "Bugün yine coğrafyamızın hassasiyetini ifade ederek devam edeyim. Bir yandan Hatay Devleti'nin Türkiye'ye katılışının 70.yılına girerken, diğer yandan 500 yıllık bir tarihi geçmiş, bir kültür, bir siyaset halesi içerisinde birlikte yaşamış bulunduğumuz komşularımızla, artık sınırların neredeyse ortadan kalktığı bir noktaya gelmiş bulunuyoruz ve bunun önemini idrak ediyoruz. Bu

Levent Şahverdi Arşivi

tür gelişmeleri yine, uzun tarihi ve kültürel geçmişe sahip, imparatorluk bakiyesi olan milletler ortaya koyabilecektir. Dostluk, işbirliği, kardeşçe yardımlaşma ve bir arada barış içinde yaşama azmini her geçen gün daha ileriye götürecek iradeyi ancak bizlerin ortaya koyabileceğini ifade etmek istiyorum"(s.2).

Hasan Kanbolat, Açılış Konuşmasında şu görüşlere yer vermektedir: "Türkiye olarak önceliğimiz her zaman üst düzey siyaset ve ekonomi alanındaki gelişime öncelik veriyoruz. Ancak, iki ülke arasındaki etkileşimi kültürel boyuta taşımak ve bu konuda aydınların etkisini artırmak da önemlidir. Aydınlar ancak bir arada olduğu zaman barış kökleşir ve daha sıkı bağlarla bir araya gelmemizi sağlar. Türkiye bu konuda deneyimlidir. Türkiye, Karadeniz Ekonomi Teşkilatı'nı kurmuştur ve bu teşkilat uluslararası arenada çalışmalarını sürdürmektedir. KEİ' ye bakarak biz de Doğu Akdeniz'de bir işbirliği örgütü kuralım. Bu bölgede birlikte iş yapmanın, bir teşkilat kurup sistemli şekilde işbirliği başlatıp projeler üretelim. Bu bölgede sistematik bir hareket gerçekleştirelim… Ayrıca, Kafkasya'da ve Balkanlarda aydınlar arasında diyalogu sağlayan kuruluşlar vardır. Bu oluşum şeklini Ortadoğu'ya uygulayalım" (s.3-4).

Prof. Dr. Şerafettin Canda Açılış Konuşmasında şu görüşlerini ortaya koymaktadır: "Misakı Milli sınırları içinde olup da Atatürk'ün çabalarıyla Türkiye'ye katılan son ilimiz olan Hatay'dan Ortadoğu'ya baktığımızda Türkiye, büyük Atatürk'ün aydınlık izinde yürüyen laik, demokratik cumhuriyetiyle tüm Ortadoğu ülkelerinin en güçlü ve en ileri ülkesidir. Ortadoğu'daki yakın ve uzak komşu ülkelerimizde yaşanan kan, gözyaşı ve sürekli çatışmalara baktığımızda Türkiye'nin bir istikrar ve barış adası olduğu ve bunun en önemli dayanağının Cumhuriyet devrinin Cumhuriyet yönetiminin nesiller boyu devam eden nizamları olduğunu görmekteyiz"(s.6-7).

Doç. Dr. Lütfü Savaş Açılış Konuşmasında, "Etnik ve dini yapı bakımından karışık nüfusu, her yöne giden yolların kesişme noktasında önemli bir ticaret merkezi oluşu, doğu ve batı kültürlerinin birleşme noktasında bulunması Antakya'nın vazgeçilmez bir sanat ve

Levent Şahverdi Arşivi

kültür merkezi olmasını sağlamıştır… Antakya'nın stratejik konumu, Anadolu'nun ve Akdeniz'in Ortadoğu'ya açılan kapısı ve İpek Yolu'nun bir uzantısı olması dolayısıyla Antakya tarih boyunca Akdeniz, Ortadoğu ve Anadolu'ya hâkim tampon bölge olmuştur. Bu medeniyet şehri bugün de Ortadoğu için stratejik önemini korumaktadır" diyerek Antakya kentinin önemine dikkat çekmektedir (s.9-10).

Hatay Valisi M. Celalettin Lekesiz ise Açılış konuşmasında, "Türkiye'nin güçlü ekonomisi, güçlü demokrasisi ve Avrupa Birliği konusundaki kararlı duruşuyla kaydettiği ilerlemelerin bölge açısından, Ortadoğu açısından çok büyük bir yarar ve katkı sağladığını düşünüyorum. Bunların işbirliğine dönüştürülmesi, hiç de hayal değildir. Kaldı ki son aylarda bunun somut örneklerini görüyoruz. Elimizdeki iki aylık veriler dahi sosyal, ekonomik ve kültürel alanda çok ciddi gelişmelerin ortaya çıktığını rakamsal olarak gösteriyor" demektedir (s.12).

Sempozyumun Açılış Konferansında, Ali Arslan konuşmuştur. Ali Arslan, "Türkiye'nin Ortadoğu Politikaları" başlıklı konuşmasında, "Her ne kadar İslam, Araplara ait bir din olarak kabul edilir olsa da aslında İslam'ı evrensel bir din yapan Türklerdir. Bugün İslam'ın evrensel bir din ve güce dönüşmüş olması Türkler sayesinde gerçekleşmiştir. Türkler İslam'ı Arap Yarımadasından Orta Asya, Kafkaslar ve Balkanlara taşımışlardır. Araplar karşılaştıkları her zor durumda Türklerden yardım talep etmişlerdir. Türkler her zaman İslam'ı dış tehditlere karşı korumuşlardır" demektedir (s.19). Ali Arslan konuşmasında şu görüşlere de yer vermektedir: "Neo-Osmanlıcılık gerçekçi değildir. Neo-Osmanlıcılık dış politikası yürütecek ne bir miras ne de güç vardır. Osmanlı İmparatorluğu global rekabetten dolayı bölgede baskın bir güce sahipti. Bölgede yaşayan halkların Osmanlılara ihiyacı vardı. Günümüzde Türkiye global bir başrol üstlenme potansiyeline sahip değildir. Ayrıca Ortadoğu ülkeleri Osmanlı Devletine İslami perspektiften bakıyorladı. Halbuki aynı ülkeler şu an milliyetçi bir perspektif ve yaklaşıma sahipler. Bu ülkelerin Osmanlı Devleti'ne yapmış oldukları gibi Türkiye'yi de kucaklamalarını beklemek çok mantıklı değildir" (s.24).

Levent Şahverdi Arşivi

Açılış konferansı sonrası, sempozyum oturumlarına geçilmiştir. 1.Oturumda "Türkiye-Suriye İlişkileri: Ekonomi ve Turizm" başlığı altında, Ruhsar Pekcan, Çetin Gürcün ve Muhammed Adil konuşmuşlardır. Ruhsar Pekcan, "Türkiye-Suriye Ekonomik İlişkilerine Bakış" başlıklı bildirisinde, Türkiye ile Ortadoğu ülkeleri Suriye, Irak, İran, Ürdün, Filistin, Lübnan İş Konseylerinden bahsetmektedir (s.30). Türk-Suriye İş Konseyi, Suriye ve Türkiye arasındaki ticari ve ekonomik ilişkileri geliştirmek ve derinleştirmek, Suriye ve Türkiye arasındaki potansiyel işbirliği alanlarını ortaya koymak, Ekonomik ilişkilerimizin çeşitlendirilmesi amacıyla alternatif iş fırsatları sunmak, Suriye ve Türkiye iş çevreleri arasında yeni işbirliklerinin kurulması için ortam yaratmak, İkili ekonomik ve ticari ilişkilerimizde karşılaşılan problemlerin çözümünde öncü olmak amaçlarını taşımaktadır (s.31).

Çetin Gürcün, "Türkiye Turizmine Genel Bir Bakış" başlıklı bildirisinde, "Türkiye turizmi, sektörün dışında oluşan çeşitli olumsuz etkenlere ve konjonktüre bağlı dalgalanmalara, kriz dönemlerine rağmen hızlı büyüme trendini son on yılda da sürdürdü. Bu süreçte turizm alanında en hızlı büyümeyi gerçekleştiren ülkelerden biri olan Türkiye, uluslararası sıralamada üst pozisyonlara doğru ilerleyerek dünyada ilk on ülke arasında yer aldı" demektedir (s.39).

Muhammed Adil, "Türkiye-Ortadoğu Arasında Dostluk ve İşbirliğinde Kültür ve Sanatın Rolü" başlıklı bildirisinde, "Türkiye bölgeyle müşterek tarihi, köklü bir devlet olması ve stratejik mevkii itibariyle tüm bu bölgeye karşı tarihi bir sorumluluk taşımaktadır. Şüphesiz ki bu sorumluluk tarihi derinliğiyle de bağdaşmaktadır. Selçuklular ve Osmanlılar sadece Türkler için değil, Araplar ve tüm dünya için de şanlı bir tarih çizmişlerdir. Kanımca Türkiye'nin bölgesel rolü bölgede vazgeçilmez bir rol haline gelmiştir" ifadelerini kullanmaktadır (s.48).

2.Oturumda "Türkiye-Suriye İlişkileri: Dostluk ve İşbirliği" başlığı altında, Özlem Tür, Oytun Orhan ve Veysel Ayhan konuşmuşlardır. Özlem Tür, "Türkiye-İsrail İlişkileri" başlıklı bildirisinde, Türkiye-İsrail ilişkilerinin her zaman Filistin meselesi ile ilgili gelişmele-

Levent Şahverdi Arşivi

rine bağlı kaldığını belirtmekte ve Türkiye-İsrail'in geleceğine yönelik olarak iki senaryodan bahsetmektedir: "Senaryoların birincisi Türkiye'nin arabuluculuk rolü gereği olarak İsrail ile ilişkileri belirli bir mesafede tutabileceği ve eleştirilerine devam etmesidir. Bu durumda bir taraftan çok yüksek perdeden olmamakla birlikte İsrail'e yönelik eleştirilerini korurken arabuluculuk rolünü oynamaya çalışacaktır. Diğer senaryo ise Türkiye'nin eleştirilerin dozunun düşürmeden, baskı yöntemi ile İsrail'in davranışlarında bir değişim sağlamaya zorlama çabası içinde olmasıdır" (s.56).

Oytun Orhan, "Türkiye-Suriye İlişkilerinde Stratejik İşbirliği Dönemi" başlıklı bildirisinde, "Suriye ile 2000'li yıllarda sağlanan gelişme, Türkiye'nin komşuları ile ilişkilerini geliştirme arayışlarının en önemli ve başarılı ayağını oluşturmaktadır. Son yıllarda iki ülkenin ilişkilerinin belirlenmesinde stratejik çıkar hesapları kadar, hatta bazen daha öncelikle ortak tarih, kültüre dayanan kimlik öğeleri büyük önem taşımaya başlamıştır. Belki de bu yüzden Türkiye-Suriye arasında çok boyutlu ve içten bir ilişki geliştirilebilmiştir" demektedir (s.57). İsrail-Suriye barışında ilerleme sağlandığı, ABD-Suriye arasındaki problemler çözüldüğü oranda Türkiye-Suriye yakınlaşmasının derinleşerek stratejik düzeye varma şansı bulunmaktadır (s.63).

Veysel Ayhan, "Türkiye-Lübnan İlişkileri" konulu bildirisinde, "Lübnan etnik mezhepsel yapısıyla Orta Doğu'nun en karışık ülkelerinden biridir. Lübnan'da günümüzde Müslüman ve Hıristiyan dinlerine bağlı 20'nin üstünde mezhep bir arada yaşamaya çalışmaktadır. Lübnan politikasında etkin olan aktörlerin başında Marunîler, Dürzîler, Sünniler ve Şiiler gelmektedir" diyerek mezhepler arasındaki çatışmalara dikkat çekmektedir (s.65-66). 2005 sonrası Türkiye-Lübnan ilişkileri hızlı bir gelişme göstermiştir. İlişkilerin gelişmesinde birçok faktörün yanı sıra Lübnanlı grupların Türkiye'ye bakışının değişmesi de etkin olmuştur (s.79).

3.Oturumda "Irak" başlığı altında, Esat Arslan, Serhat Erkmen, Suphi Nazım Tevfik ve Hasan Turan konuşmuşlardır. Esat Arslan, "Türkiye-Suriye-Irak İlişkileri: Yakın Dönem" başlıklı bildirisinde, "Türkiye-Suriye-Irak ilişkilerinin iyileştirilmesinde Hatay, gerek

Levent Şahverdi Arşivi

güvenlik gerekse toplumsal bitişken ve bütünleşikliği ile bölgede yaşayan halklara yönelik sınır aşan yönetimler için bir model oluşturmaktadır. Diğer bir deyişle Türkiye Cumhuriyeti, Ortadoğu'ya doğru yapılacak açılımlarında Hatay ilini eksenin çıkış noktası olarak kullanmalıdır" demektedir (s.90).

Serhat Erkmen, "İşgalden Sonra Türkiye-Irak İlişkileri" başlıklı bildirisinde, "Irak'ta işgal sonrası siyasal süreç dönemlere ayrılabilir. Bu dönemlerden birincisi 2003-2005 dönemidir. Bu dönem, ABD işgalinin başlayıp Türkiye'nin güvenlik endişelerinin artmaya başladığı dönemdir. Bu süreçte asıl mesele Türkiye ve Iraklıların karşılıklı tehdit algılaması üzerine inşa ettikleri şüphe ve belirsizlikti. Türkiye işgalin yarattığı etkilere karşı çok ciddi tepkiler vermişti. Baştan beri Irak Savaşı'na karşıydı ve bunun Irak'ta bir bölünmeye yol açacağını savunuyordu" ifadelerini kullanmaktadır (s.91).

Suphi Nazım Tevfik, "Türkiye-Irak İlişkileri" başlıklı bildirisinde, "Irak kraliyet devleti 1921 yılında kurulmuştur. Türkiye ise Osmanlı'nın yıkılışından sonra 1923 yılında kurulmuştur. Bu iki genç devlet arasında birçok çekişmeler ve ihtilaflar vardı, ancak her iki devletteki seçkin ve akıllı devlet adamları bu anlaşmazlıkları giderme yolunda iki ülke arasında gerçek bir dostluk kurma alanında büyük çaba harcamış oldular" şeklinde görüşlerini aktarmaktadır (s.97).

Hasan Turan, "Kerkük Sorunu" başlıklı bildirisinde, Kerkük şehrinin tarihi özelliğini net olarak ortaya koymaktadır: "Kerkük bir Türkmen şehridir. Osmanlı döneminde Kerkük'te çıkan belgelerde bu durum belirtilmektedir. Ama aynı zamanda kentte Şii, Hıristiyan, Musevi ve Kürtler de bulunmaktadır. Bu gruplar bütün Osmanlı döneminde sorunsuz bir şekilde yaşamışlardır. Kerkük, 1918 yılında İngilizler ateşkes ilan edilene kadar Musul vilayetinin bir şehriydi ve işgal edilmemişti. Bu nedenle Türkiye Büyük Millet Meclisi Musul vilayetini Misak-ı Milli sınırları içinde tutmuştur. Lozan Antlaşmasından sonra Musul vilayeti Irak'a tabii olmuştur. Bunun ilk sebebi petroldür" (s.105-106). Hasan Turan, "İsteğimiz Türkiye'nin Kerkük'ü ve Kerküklüleri yalnız bırakmamasıdır. Çünkü mevcut güç dengesinde Türkmenlerin savaşma gücü bulunmamaktadır, büyük

Levent Şahverdi Arşivi

boyutlu bir sorun yaşanmaktadır… Türkiye burada çok önemli bir rol oynamalıdır. Çünkü ABD'ye, Türkmenler lehine en güçlü baskıyı uygulayabilecek ülke Türkiye'dir" diyerek Türkiye'nin Kerkük için önemine dikkat çekmektedir (s.107-108).

4.Oturumda "Hatay'ın Yakın Tarihi" başlığı altında, Esin Dayı, Selma Yel, Süleyman Hatipoğlu, Mehmet Tekin ve Mukaddes Arslan konuşmuşlardır. Esin Dayı, "Hatay Devleti'nden Anavatana İlhak'a Hatay Gazetesi" başlıklı bildirisinde, "18 Mayıs 1928'de Halep'te Vahdet adıyla Türkçe yayınlanan gazete -Nuri Genç ve Refik Halid Karay- daha sonra, 1938 Haziran'ında İskenderun'da 'Hatay' adı ile yayınlanmaya başlamıştır" diyerek, Hatay Devleti'nin kuruluş tarihi olan 2 Eylül 1938'den Anavatan'a ilhakına kadar (29 Haziran 1939) ki süre içerisinde Hatay gazetesinde Hatay Devleti ile ilgili yer alan haberlerin gün gün takip edilerek incelendiğini, konu ile ilgili haberler veya alıntıların gazetedeki orijinal yazılımı ile verildiğini belirtmektedir (s.111).

Selma Yel, "Hatay'ın Anavatana İlhakının Yurtdışı Basındaki Yansımaları" başlıklı bildirisinde, "Aslında 1930'lu yıllardan itibaren Hatay'la ilgili sürecin Türkiye lehine çözümlenebileceği belli olmaya başlamış gibidir. Özellikle 1937-1939 yılları arasındaki basın haberleri değerlendirildiğinde bu sonuca ulaşmak mümkündür" (s.187) demekte ve şu ifadelere yer vermektedir: "Türkiye bugün için de uluslararası meselelerin çözümünde her zamankinden çok daha büyük fırsatlara ve yönlendirme tesirine sahip hale gelmiştir. Bunu yaparken de öncelikle Boğazlar ve Hatay meselesinin çözümünde kullanmış olduğu stratejiyi takip etmeli ve de önce ülke menfaatlerinin kazanımında, sonra da bölgesel barışın temininde öncü rol oynayabilecek güçte olduğunu gösterebilmelidir"(s.208).

Süleyman Hatipoğlu, "Hatay Halkının Anavatanla Bütünleşme Çabaları" başlıklı bildirisinde, Hatay'ın kurtuluşunda bazı kişilerin ve kurumların gösterdiği fikri ve kültürel çabalardan bahsetmektedir. Bu çabalarda Yeni Mecmua, Yıldız, Vahdet gibi gazeteler, Antakya ve İskenderun Yurdu dernekleri, Selamet-i Belde, Gençspor Kulübü, Hatay Erkinlik Cemiyeti, ayrıca kalemlerini fikir silahına çeviren

Levent Şahverdi Arşivi

Vedi Münir, Şükrü Balcı, Nuri Genç, Selim Çelenk, Refik Halit (Karay) gibi yazarlar bulunmaktadır (s.222).

Mehmet Tekin, "Hatay Devleti Millet Meclisi ve Meclis Tutanakları" başlıklı bildirisinde, Hatay Devletinin 2 Eylül 1938'de kurulduğunu, bu devletin 10,5 ay sürdüğünü ve Hatay Millet Meclisinin 29 Haziran 1939'da oybirliğiyle Türkiye Cumhuriyeti'ne katılma kararı aldığını, Hatay'ın 23 Temmuz 1939'da 63. il olarak Anavatana katıldığını belirtmekte (s.228) ve bildirisinde, Hatay Devleti Millet Meclisi ve Meclis çalışmalarını yansıtan zabıtlara yer vermektedir.

Mukaddes Arslan, "Sözlü Tarih Yöntemi ve Arşiv Belgeleri Işığında Albay Şükrü Kanatlı ve Birliğinin Hatay'a Girişi" başlıklı bildirisinde, 5 Temmuz 1938 tarihinin, Türk birliklerinin Hatay'a giriş ve zafer tarihi olduğundan bahisle, "Bu tarih, aynı zamanda nihai çözüme giden yolda en önemli kilometre taşlarından birisidir" demekte ve "1918'de başlayan ve 19 yıl süren Hatay'ın işgal ve esaret yılları bu tarihte son bulmuştur. Bu tarihten sonra Hatay'ın tarihi seyri değişmiş ve adım adım zafere doğru gidilmiştir. Osmanlı'dan koparılan topraklar içerisinde, geri alınan tek Türk toprağı Hatay olmuştur. Türk ordularının Hatay'a girişi, Hatay davasında aktif, etkin bir rol oynamış ve hatta diyebiliriz ki bir ön basamak teşkil etmiştir" ifadelerine yer vermektedir (s.267).

5.Oturumda "Medeniyetler Buluşması: Antakya" başlığı altında, Selim Kaya, Songül Çolak, Ahmet Gündüz ve Gürhan Bahadır konuşmuşlardır. Selim Kaya, "Haçlı Seferlerinin Ortadoğu'ya Etkileri" başlıklı bildirisinde, Haçlı Seferlerinin, XI. yüzyılın sonlarında Avrupa dünyasının Kudüs'ü kurtarma sloganı ile Türkleri Anadolu'dan atmak ve bütün Ortadoğu'yu ele geçirmek için başlattığı siyasî amaçlı dinî motifli askerî bir hareket olduğunu, 1096-1291 arasında yaklaşık 2 asırlık bir dönemi kapsadığını ve bu dönemde 9 büyük sefer yapıldığını belirtmektedir (s.309). "Haçlılar din parolası ile çıktıkları Haçlı Seferlerinde Ortadoğu'da sadece vahşet, korku ve yağma icra ettiler. Haçlı Seferlerinin Ortadoğu'ya etkileri siyasi, coğrafi, dini, sosyal ve ekonomik her alanda ama daha çok olumsuzluklarla dolu oldu"(s.324).

Levent Şahverdi Arşivi

Songül Çolak, "Bir Oryantalistin -Gerard De Nerval-Bakış Açısıyla 19. Yüzyılda Ortadoğu" başlıklı bildirisinde, oryantalizm kavramına açıklık getiriyor: "Bugün oryantalizm ya da şarkiyatçılık, en genel haliyle doğu bilimi olarak tanımlanmakta, oryantalist -şarkiyatçı- ise doğu bilimcisi olarak adlandırılmaktadır" (s.327). Gérard de Nerval, Fransız dünyasının içinde yetişen bir yazardır. 'Doğu'da Seyahat' adlı eseri, 1851 yılında yayımlandı. Bildiride, Nerval'in eserinde yer alan kölelik, harem, peçe, çok eşlilik gibi oryantalist imgeler yazarın bakış açısıyla değerlendirilmeye çalışılmıştır (s.331-345).

Ahmet Gündüz, "Ortadoğu'da İki Osmanlı Şehri: Kerkük ve Antakya (1548-1550 Tarihli Tahrir Defterlerine Göre)" başlıklı bildirisinde, Kerkük ve Antakya'nın XVI. yüzyıl ortalarındaki fizikî, demografik ve ekonomik yapısı hakkında 1548 ve 1550 tarihli taputahrir defterlerindeki verilerden yola çıkarak bilgiler aktarmaktadır. Osmanlı Devletinde yeni fethedilen bir bölgenin idarî, zirai ve sosyo-ekonomik yapısının tespiti için yapılan sayımlar neticesinde oluşturulan defterlere Tapu-Tahrir Defteri denilmekteydi. Bölge ile ilgili ayrıntılı bilgileri kapsayan ve idarî teşkilatı da gösteren defterlere Mufassal denilirdi (s.349-350).

Gürhan Bahadır, "Farklı Medeniyetlerin Bir Arada Yaşamasına İyi Bir Örnek Olarak Antakya" başlıklı bildirisinde, Türkmenlerin XI. yüzyılda Antakya bölgesine geldiğinde, Bizans valisinin baskıcı yönetiminden bunalan Antakya halkının, Anadolu Selçuklu Sultanı Süleyman Şah'ı Antakya'ya çağırarak şehri ona teslim ettiğini ve böylece Antakya'da Selçuklu döneminin başladığını belirtmektedir (s.378). "Selçuklu Sultanı Melikşah'ın 1086'da Antakya Valisi olarak atadığı Yağısıyan, 1086-1098 arası Antakya'yı yönetti. Haçlıların Antakya'yı ele geçirmesinden sonra kurulan Antakya Haçlı Kontluğu, 1098-1268 arasında yaklaşık 170 yıl Antakya'da hüküm sürdü. Böylece Antakya'da Emeviler, Abbasiler, Tolunoğulları, İhşidiler, Hamdaniler, Bizanslılar ve Selçuklular hâkimiyet kurdu"(s.378).

"Sempozyum Haberleri" kısmında 'Basın Haberleri' ve 'Fotoğraflar'a yer verilmiş. Basın Haberleri olarak, Sempozyum hakkında görsel ve yazılı basında çıkan haberler derlenmiş (s.385), Sempoz-

Levent Şahverdi Arşivi

yum fotoğrafları ise esere ayrı bir renk katmıştır (s.419). Eserin son kısmında yer alan "Dizin" ise, eserde aranan kelimelerin sahifelerine kolaylıkla ulaşılması açısından kayda değerdir (s.447).

Türkiye-Ortadoğu ilişkileri, zengin bir tarihi geçmiş ve ortak kültür mirasına sahiptir. Osmanlı Devleti'nin bu topraklarda hüküm sürdüğü asırlar, bu bölgede yaşayan tüm insanlara barış, huzur ve istikrar sağlamıştır. Ancak özellikle 1. Dünya Savaşı sonrası ortaya çıkan tablo, son derece karanlık ve ürkütücü olmuş, asırların barışı bir anda bozulmuş, düşmanlıklar ve savaşlar ön plana çıkmıştır.

Atatürk'ün 'Komşularıyla ve bütün devletlerle iyi geçinmek, Türkiye siyasetinin esasıdır' sözünde de belirtildiği gibi Türkiye, özellikle kendi komşularıyla ve bütün dünya ülkeleriyle barış içerisinde yaşamak istemektedir. Türkiye Cumhuriyeti Devleti'nin Kurucusu Gazi Mustafa Kemal Atatürk'ün 'Yurtta Sulh, Cihanda Sulh' ilkesi, dünden bugüne ve yarınlara, hem Türkiye'nin, hem de diğer bölge ülkelerinin oluşturacakları barış ekseninde temel hedef ve vazgeçilmez ana ilkedir. Türkiye'nin güçlü ekonomisi ve demokrasisi, Ortadoğu ülkelerine büyük bir katkı sağlamıştır. Ortadoğu ülkeleriyle son yıllarda siyasi, sosyal, ekonomik ve kültürel alanlarda işbirliğinde ciddi anlamda gelişmeler kaydedilmiştir. Dolayısıyla Türkiye ve Ortadoğu ülkeleri arasında dostluk ve işbirliğinin sağlanması son derece önemlidir. Bu dostluk ve işbirliği, tarihi bir borçtur, tarihi bir görevdir, tarihi bir gerekliliktir.

Elimizdeki eser, Türkiye ve Ortadoğu Ülkelerinin tarihine ayna tutuyor, geçmişine ve geleceğine dair görüşler sunuyor. Eser, karşılıklı dostluk ve işbirliğinin geliştirilmesi çalışmalarına yer veriyor ve üzerinde durulan konulara yeni bir bakış açısı getiriyor. Bu eserde Türkiye ve Ortadoğu Ülkelerinin dünü irdeleniyor, bugünü mercek altına alınıyor, geleceği ise yeni yaklaşımlarla ortaya konuluyor. Dolayısıyla yayınlanan eserin kendi alanında Türkiye ve Ortadoğu Ülkeleri arasında dostluk ve işbirliğinin geliştirilmesi çabalarına katkı sağlayacağı inancı ve düşüncesindeyiz.

Levent Şahverdi Arşivi

ATATÜRK ARAŞTIRMA MERKEZİ DERGİSİ
YAYIN İLKELERİ

Atatürk Araştırma Merkezi, Türkiye Cumhuriyeti Anayasası'nın 134. Maddesi ve 2876 sayılı Kanun gereğince Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu'na bağlı bir kuruluş olarak; Atatürkçü düşünceyi, Atatürk ilke ve inkılâplarını bilimsel yoldan araştırmak, tanıtmak, yaymak ve bu konularda yayımlar yapmak üzere kurulmuştur. Merkezimiz bu amacı gerçekleştirmek üzere Atatürk'ün eşsiz kişiliğini, ilke ve inkılâplarını, Atatürkçü düşünceyi aydınlatacak, değerlendirecek bilimsel araştırmalar yapmakta ve elde edilen sonuçları iç ve dış kamuoyuna sunmaktadır. Ayrıca Atatürk'e, Atatürkçülüğe ve Türkiye Cumhuriyeti Tarihi'ne ait kaynak ve belgeleri de yayımlamaktadır.

Yayın hayatına Kasım 1984 yılında başlayan **Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi,** her 4 ayda bir **Mart, Temmuz** ve **Kasım** olmak üzere yılda üç sayı yayımlanır. Her yılın sonunda Derginin yıllık dizini ve on sayıda bir olmak üzere de genel dizini çıkarılır; uluslar arası endeks kurumlarına ve abonelere yayımlandığı tarihten itibaren bir ay içerisinde gönderilir.

Derginin Yayın Amacı

* Atatürkçü düşünceyi, Atatürk ilke ve inkılâplarını bilimsel yoldan araştırmak, tanıtmak, yaymak ve Atatürk ve Türkiye Cumhuriyeti Tarihi'ne ait kaynak ve belgeleri yayımlamak.

* Atatürk'ün Türk toplumuna kazandırdığı değerleri tarihî ve güncel gerçekler çerçevesinde bilimsel ölçülerde değerlendirmek.

* Atatürkçü düşünceye, Atatürk ilke ve inkılâplarına uygun millî politikaların oluşmasında ve yürütülmesinde millî hedeflerin tespitinde, seçiminde fikir birikimini sağlamak.

* Atatürk ve Türkiye Cumhuriyeti Tarihi'ne ilgi duyan, bu konuda fikir üreten yurtiçi ve yurtdışındaki uzman ve bilim adamlarına ulaşmak.

* Atatürk ve Türkiye Cumhuriyeti Tarihi ile ilgili olarak, uluslar arası düzeyde yapılan bilimsel çalışmaları izlemek, bunları ilgili bilim adamlarına, uzmanlara ve ilgili kamuoyuna duyurmaktır.

Derginin Konusu

Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi, yakın dönem tarih dergisidir. Burada yayımlanacak makaleler; Osmanlı Devleti'nin son dönemlerindeki geri

Levent Şahverdi Arşivi

kalmışlığının ve tarih sahnesinden ayrılışının nedenlerini/sonuçlarını, Mustafa Kemal Atatürk'ü hazırlayan tarihsel ve siyasal koşulları, Mütareke dönemini, emperyalist ülkelerin işgaline karşı Kuva-yı Milliye ve 19 Mayıs 1919 ile başlayan Millî Mücadele'yi, Anadolu'da toplanan kongreleri, yayınlanan genelgeleri, millî egemenlik, tam bağımsızlık ve düzenli ordu ilkeleriyle bağımsızlık savaşının evrelerini, parlamenter sisteme geçişi, siyasal ve ekonomik açıdan tam bağımsız Türkiye Cumhuriyeti'nin kuruluşunu, Ulus-devlet olarak örgütlenişini ve bu devletin temel değerlerini, Atatürk'ün gerçekleştirdiği devrimlerin anlamlarını ve Türk ulusuna kazandırdıklarını, demokrasi düşüncesinin gelişimi ve uygulamalarını, Misak-ı Millî dahilinde gerçekleştirilen dış politika anlayışını, gerek Millî Mücadele döneminde, gerekse daha sonraları ortaya çıkan sorunların günümüze yansımalarını, Atatürk'ün altı temel ilkesi ve onları tamamlayan bütünleyici ilkelerin anlamları ile güncel yorumlarını, yine bu ilkelerin bağımsız, özgür ve kişilikli Türk ulusunun oluşumundaki önemini yeniden tüm yönleriyle ortaya koyan, Atatürk'ü kişilik olarak her boyutuyla bilimsel açıdan inceleyen, Onun nasıl bir ülke, devlet, ulus ve dünya arzuladığını evrensel bağlamda değerlendiren, bugün ve gelecekte Türkiye'de cereyan edebilecek olumsuzlukları giderebilecek yorumlar, çözüm önerileri ve geleceğe yönelik yeni stratejiler belirleyen/geliştiren yazılar olmalıdır.

Derginin İçeriği/Muhtevası

* Alanında boşluğu dolduracak, araştırmaya dayalı özgün makale olmalıdır.

* Daha önce yazılmış yazı ve çalışmaları zengin bir kaynakçaya dayanarak değerlendiren, eleştiren ve bu konuda yeni ve dikkate değer görüşler ortaya koyan araştırma ve inceleme yazısı olmalıdır.

* Atatürk ve Türkiye Cumhuriyeti Tarihi ile ilgili konularda eser ve çalışmalarıyla tanınmış kişi ve gruplara proje kapsamında yaptırılacak araştırmalar.

* Millî Mücadele ve Türkiye Cumhuriyeti ile ilgili eser, yazı ve şahsiyetleri tanıtan yazılar olmalıdır.

Araştırma ve inceleme yazılarının, Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi'nde yayımlanabilmesi için daha önce bir başka yayın organında yayımlanmamış veya yayımlanmak üzere kabul edilmemiş olması gerekir. Daha önce bir bilimsel kongrede sunulmuş bildiriler bu durumu belirtilmek koşuluyla yayımlanabilir.

Levent Şahverdi Arşivi

Makalelerin Değerlendirilmesi

Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi'nde yayımlanmak üzere gönderilen makaleler; Yayın Kurulu'nca önce amaç-kapsam, sunuş tarzı ve yazım ilkelerine uygunluk açısından incelenir. Uygun bulunanlar bir sonraki toplantıya kadar kurul üyelerince; sorunun ortaya konuluşu, araştırmanın varsayımları ve amacı, konu itibariyle akademik bir dergide yayımlanmaya uygunluk derecesi, ilgili literatürün değerlendirilmesi ve benzer araştırmalarla ilişkilendirilişi, bulguların varsayımları ve sonuçları destekleme düzeyi, anlatım açıklığı ve yazının kurgusu, çalışmanın özgünlük derecesi ve ilgili olduğu alana katkı yapma dereceleri bakımlarından incelenerek tekrar Yayın Kurulu'na getirilir. Burada oybirliği ile karar verilir. Üzerinde tereddüt edilen çalışmalar alanında eser ve çalışmalarıyla tanınmış iki hakeme gönderilir. Hakem raporları gizlidir ve saklanır. Hakem raporlarından biri olumlu, biri olumsuz olduğu takdirde, makale üçüncü bir hakeme gönderilebilir.

Yazarlar, Yayın Kurulu ve hakemlerin eleştiri, öneri ve düzeltmelerini dikkate almak zorundadırlar. Katılmadıkları hususlar olduğunda bunları ayrı bir sayfada, gerekçeleri ile birlikte açıklama hakkına sahiptirler. Yayıma kabul edilen ve edilmeyen makalelerin yazarlarına bilgi verilir ancak makale metni iade edilmez.

Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi'nde yayımlanan yazıların telif hakkı Atatürk Araştırma Merkezi Başkanlığına devredilmiş sayılır.

Yayımlanan makalelerdeki görüşlerin sorumluluğu yazarlarına aittir. Yazı ve fotoğraflar kaynak gösterilerek alıntı yapılabilir.

Yayımlanması kararlaştırılan makalelerin yazarlarına ve hakemlerine, telif ve inceleme ücreti, yayım tarihinden itibaren 1 ay içerisinde ödenir. Ücret miktarı Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu ile Bağlı Kuruluşları Telif Hakkı, Yayın ve Satış Yönetmeliği'ne göre tespit edilir.

Yazım Dili

Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi'nin yazım dili Türkçe'dir. Ancak her sayıda derginin üçte bir oranını geçmeyecek şekilde İngilizce, Almanca, Fransızca ve Rusca makalelere de yer verilebilir.

Yayımlanacak makalelerin Türkçe özetlerinin yanı sıra İngilizce özetleri de, yazarları tarafından tespit edilen anahtar kelimeler, birlikte verilir.

Levent Şahverdi Arşivi

Yazım Kuralları

Makalenin Yapısı

Makalenin genel olarak aşağıda belirtilen düzene göre sunulmasına özen gösterilmelidir:

1- Başlık, (Koyu karakterde büyük harflerle)

2- Yazar adı ve Adresi, (Hepsi Lâtin / Türk harfleriyle olmak üzere yazar adları, soyadı büyük olmak üzere normal karakterde)

3- Özet (anahtar kelimeler eklenerek)

4- İngilizce başlık ve İngilizce özet (anahtar kelimeler eklenerek)

5- Makale, amaç, kapsam, çalışma yöntemlerini belirten bir Giriş bölümüyle başlamalı; veriler, gözlemler, görüşler, yorumlar, tartışmalar, gibi ara ve alt bölümlerle devam etmeli ve nihayet tartışma ve sonuç bölümüyle son bulmalıdır.

6- Katkı belirtme (gerekiyor ise)

7- Kaynaklar dizini ile son bulmalıdır.

Başlık

Konuyu en iyi şekilde belirtmeli, 15 kelimeyi geçmemeli, tamamı büyük harflerle ve koyu (bold) olarak yazılmalıdır.

Özet

100 kelimeden az, 250 kelimeden fazla olmayacak şekilde ve yazının diğer bölümlerinden ayrı olarak yayımlanabilecek düzeyde yazılmış, Makalenin tümünü en kısa, öz biçimde (özellikle çalışmanın amacını ve sonucunu) yansıtacak nitelikte olmalıdır. Özet içinde, yararlanılan kaynaklara, şekil, çizelgelere değinilmemelidir.

Özetin altında bir satır boşluk bırakılarak 5 (beş) anahtar kelime verilmelidir.

Ana Metin

Makale, A4 boyutunda kâğıtların üzerine bilgisayarda 1.5 satır aralıkla ve 12 punto (Times New Roman veya benzeri bir yazı karakteri ile) MS word programında yazılmalıdır. Yazılar en az beşbin, en çok yirmibin civarında kelimeden oluşmalıdır.

Levent Şahverdi Arşivi

Bölüm Başlıkları

Makalenin yapısını belirlemek ve ana metinde düzenli bir bilgi aktarımı sağlamak üzere yazıda ana, ara, ve alt başlıklar kullanılabilir. Başlıklara numara veya harf verilmemelidir.

Ana Başlıklar: Bunlar sıra ile özet, ana metnin bölümleri, teşekkür (varsa), kaynakça, ekler (varsa)'den oluşmalıdır. Ana başlıklar büyük harflerle yazılmalıdır.

Ara ve Alt Başlıklar Yalnız birinci harfleri büyük olmak üzere küçük harflerle koyu (bold) yazılmalıdır.

Şekiller ve Çizelgeler

Şekiller, küçültmede ve basımda sorun yaratmamak için siyah mürekkep ile, düzgün ve yeterli çizgi kalınlığında aydınger veya beyaz kâğıda çizilmelidir. Her şekil ayrı bir sayfada olmalıdır. Şekiller birden başlayarak ayrıca numaralandırılmalı ve her şeklin altına başlığıyla birlikte Türkçe, olarak yazılmalıdır.

Çizelgeler de şekiller gibi, birden başlayarak ayrıca numaralandırılmalı ve her çizelgenin üstüne başlığıyla birlikte Türkçe olarak yazılmalıdır. Şekil ve çizelgelerin başlıkları kısa ve öz olarak seçilmeli ve her kelimenin ilk harfi büyük, diğerleri küçük harflerle yazılmalıdır. Gerekli durumlarda açıklayıcı dipnotlara veya kısaltmalara şekil ve çizelgelerin hemen altında yer verilmelidir.

Resimler

Parlak, sert (yüksek kontrastlı) fotoğraf kâğıdına basılmalıdır. Ayrıca şekiller için verilen kurallara uyulmalıdır. Renkli resim baskısı da yapılabilir. Şekil, çizelge ve resimler toplam 10 sayfayı aşmamalıdır.

Kaynak Gösterme

Metin içinde kaynak vermede aşağıdaki örneklere uyulmalıdır;

a- Metin içinde tek yazarlı kaynaklara değinme yapılırken, aşağıdaki örneklerde olduğu gibi, önce soyadı, sonra parantez içinde yayım tarihi verilmelidir.

...(Eroğlu 2007 : 50)

...Bazı araştırıcılar (Feyzioğlu 1985, Gönlübol 1987, Şimşir 2001)

Levent Şahverdi Arşivi

b- Dip not şeklinde kaynak gösterilirken önce yazarın adı, soyadı, sonra yararlanılan kitabın adı (koyu olacak şekilde-makale ise tırnak içinde ve italik), yayınevi, yayım yeri, tarihi ve sayfa numarası verilmelidir.

Abdurrahman Çaycı, **Gazi Mustafa Kemal Atatürk (Milli Bağımsızlık ve Çağdaşlaşma Önderi, Hayatı ve Eseri),** Atatürk Araştırma Merkezi Yayını, Ankara 2002. s. 30.

c- Çok yazarlı yayınlara metin içinde değinilirken, aşağıdaki gibi ilk yazar adı belirtilmeli, diğerleri için vd. harfleri kullanılmalıdır. Ancak kaynaklar dizininde bütün yazarların isimleri yer almalıdır.

...Özkaya'dan vd. (1999)

d- Kişisel görüşmelere metin içinde -soyadı ve tarih belirtilerek-değinilmeli, ayrıca Kaynaklar Dizini'nde belirtilmelidir.

Kaynaklar Dizini

Kaynaklar dizini yazar soyadlarına göre alfabetik sıraya dizilmelidir.

a- Süreli yayınlar için:

Yazar adı, makalenin başlığı, süreli yayının adı (kısaltılmamış), cilt no (sayı no), tarih-yer, sayfa no.

b- Bildiriler için:

Yazar adı, bildirinin başlığı, sempozyumun veya kongrenin adı, editörler, basımevi, cilt no, düzenlendiği yerin adı, tarih, sayfa no.

c-Kitaplar için:

Yazar adı, kitabın adı, (ilk harfleri büyük), yayınevi, tarih-yer, sayfa sayısı.

d-Rapor ve tezler için:

Yazar adı, raporun veya tezin başlığı, kuruluş veya üniversitenin adı, tarih, sayfa sayısı, yayımlanıp - yayımlanmadığı.

Yazıların Gönderilmesi

Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi'nde yayımlanmak üzere - yukarıda belirtilen ilkelere uygun olarak- hazırlanmış yazılar, 3 (üç) nüsha olmak

Levent Şahverdi Arşivi

üzere bilgisayar disketleri ile birlikte aşağıdaki adrese gönderilir. Metinlerin 2 (iki) nüshasında yazar (lar) ın adı bulunmamalıdır. Yazarlar Yayın Kurulu'nca, esasa yönelik olmayan küçük düzeltmeler yapılabileceğini kabul etmiş sayılırlar.

YAZIŞMA ADRESİ

Atatürk Araştırma Merkezi Başkanlığı
Ziyabey Caddesi No: 19 06520 Balgat/ANKARA
Tel: (0 312) 285 65 11 - 285 55 12 • Faks: (0 312) 285 55 27
e-posta: dergi@atam.gov.tr. • web: http://www.atam.gov.tr.

Levent Şahverdi Arşivi

Levent Şahverdi Arşivi

JOURNAL OF ATATÜRK RESEARCH CENTER – EDITORIAL PRINCIPLES

The Atatürk Research Center is a governmental organization founded as a dependent body of the Atatürk Supreme Council for Culture, Language and History with the aim of studying and publishing Atatürk's thoughts, principles and reforms in accordance with the Law numbered 2876 and 134th Article of the Turkish Constitution. To follow up, study and evaluate publications at home and abroad related to the Center's aims and functions and submitted its findings for the domestic and foreign public opinion. In addition, to publish sources and documents regarding the Republic of Turkey, Atatürk and his Ideas. ***The Journal of Atatürk Research Center,*** *commenced its publishing life on November 1984, is published three times a year as forthly months (March, July and November). At the end of every year, the annual index of the journal and also in every ten issue, general index is published. It is dispatched to the international index societies and the subscribers within the one month from the publishing date.*

The Publishing Objectives of the Journal

** To publish the sources and documents regarding Republic of Turkey, Atatürk and His Ideas,*

** To research and submit for the Atatürk's ideas, principles and reforms in scientific way.*

** To evaluate the values which were gained by Atatürk for Turkish society within the context of historical and current facts.*

** To provide for gathering the ideas for the selecting, determining the national objectives and formulate the national policies and carrying out them in line with the Atatürk's thoughts, principles and reforms.*

** To collaborate with researchers, writers working in research centers and similar areas in a variety of fields at home and abroad.*

** To follow up and submit the scholarly international works for the public opinion and authorities concerned.*

The Objectives of the Journal

The Journal of Atatürk Research Center is a historical journal for the modern times. The subjects of the Journal shall be as follows: the reasons

Levent Şahverdi Arşivi

of the collapsing and declining of the Ottoman State in its recent years, the historical and political conditions for the being of Mustafa Kemal, the National Forces against the occupation of the imperialistic powers, the National Struggle which began with the 19 May 1919, the Congresses in Anatolia, the declarations, national sovereignty, full independence, and winning the Salvation War with the principles of order army, transmitting into the parliamentary system, foundation of the Independent Turkish Republic within the political and economic aspects, the meaningful of the Atatürk's reforms, the profits of Turkish nation by Atatürk, attempts for the multi-party systems, the concept of foreign policy within the National Pact, the reflections of the problems during the National Struggle and aftermath for todays, the six basic principles of Atatürk and the supplementary principles for them and their meanings and their current comments, the examining in every dimensions of Atatürk in scholarly, the universal evaluation of His ideas which were to project how country, state, nation and world, the strategical proposals for the solutions of the negative situations which shall be in Turkey today or in future.

The Contents of the Journal

** It shall be as follows:*

** The original article which depends on the scientific researches,*

** The researching and examining writings which evaluated, reviewed the former works depending on the rich bibliography and exposed the new and reasonable ideas.*

**The research which fulfilled within the project by the prominent person (s) with the works regarding the Atatürk and the history of modern Turkey.*

**The writings about the biographics, works regarding the National Struggle and Modern Turkey.*

The works which shall not be published or accepted to publish in another publishing institutions, shall be publish in the Journal of Atatürk Research Center. As if the papers are submitted in another congress, shall be accepted with the condition of declaring it's submission.

Levent Şahverdi Arşivi

The Evaluation of the Articles

The artıcles submitted for consideration of the Journal of Atatürk Research Center, are subject to peer review. The editorial board takes into consideration whether submitted article follows the rules of scientific writing. The selected works are decided in following meeting by a unanimous vote examining their contribution, originality degrees, exposition, supporting the thesis, depending on the other sources, the subjects and objectives.

The indecision works are sent to two referees known for their academic reputation in their respective areas. Their reports are hide and secret. In case, one of the reports is negative, the other one is positive, the article is then sent to another referee.

The writers should be considered the opinions, corrections and critics of the referees and the editorial board. They have also right to define their rejections and justifications in another page. In case the article shall be accepted for the publication, the writers shall be informed but the paper shall not be re-delivered.

The copyright of the article that published in the Journal of Atatürk Research Center shall be turned over the Presidency of the Atatürk Researc Center.

Statements of facts or opinions appearing in the Journal are solely those of the authors and do not imply endorsement by the editors of publisher. The writings and photos shall be quoted by showing its source.

The copyright and examining fees of the articles to the writers and referees shall be paid in 3 months after it's publishing. The amount of fees shall be made according to the Regulation of Copyright, Publication and Sells of the Atatürk Supreme Council for Culture, Language and History and its dependent bodies.

The Writing Laguage

The writing language of the Journal is Turkish. However, in every issue, it can be give place for the articles in English, French and German languages within the proportion of 1/3 of the journal. It is also given the Turkish and English abstract and key words determined by the writers.

Levent Şahverdi Arşivi

The Rules of Writing – The Structure of the Article

It shall be submitted to the Journal according to the rules as follows:

1. Title of the Article

2. Writer(s) name(s), address(es) (all of them shall be Latin words/Turkish words, the names and surnames are CAPİTAL LETTER and bold, the addresses are in normal character.

3. Abstract and key words (in Turkish)

4. It shall be begin with the introductory part defining the objective, content, methods in use then, followed the main part with the datas, observations, opinions, comments, discussions, lastly ended with the arguments and conclusion parts.

5. Showing the contribution (if necessary)

6. Bibliographical index

7. The Heading in English version and abstract in English (with keywords in english)

Title

It should be expressed the subject, not more than 15 words, with capital letters and bold.

Abstract

It should not be more than 250 words and less than 100 words. Shortly define the article (objective and conclusion). The heading of abstract and the text part shall be in italic character. It shall not be composed the bibliographical informations, tables. It should be given 1 line space after the abstract then write the keyword 5 words.

Main Text

The article shall be in A4 format (29;7x21 cm.), with the 1,5 line space and in 10 punto (Times New Roman or similar format) in MS-Word program. In the edges of paper, 3 cm. spaces, and pages are numbered. Not more than 20.000 and not less than 5.000 words are used.

Levent Şahverdi Arşivi

The Headings of the Parts

To determine the structure of article and to provide the giving information in main text regularly, it shall be use the sub-headings without the numbered.

Main Headings: *These are in turn in order abstract, the parts of the main text, thanks (if there is), bibliography, enclosures (if there is). The main headings shall be capital letter.*

Break Headings: *Just for the first letter is capital, in bold.*

Sub-Headings: *Just for the first letter is capital, in bold with double-colon then continued in the same line.*

Diagrams and Charts

Diagrams

Not to cause the question in degrade and publish, with black printing and enough thick and in white paper. Every diagram should be in separate paper. Every pages should be numbered. And also the headings of the diagrams should be written in Turkish and English together at the end of the diagrams.

Charts

They are also numbered and also the headings of the charts should be written in Turkish and English together at the beginning of the charts.

The headings should be short and main and every first word in capital letter, the others in lower case. The footnotes and abbreviations should be under the diagrams and charts.

Pictures

Printed in shined, hart (high contrast) photocraphic paper, they shall be in colour, total amount of the charts, diagrams, pictures are not more than 10 pages.

The Notes Method in the Text

The notes in the text should be as follows:

a. Using the source with one writer, firstly surname, publish date and page number as follows:

Levent Şahverdi Arşivi

...(Eroğlu 2007 : 50)

...Some Researchers (Feyzioğlu 1985, Gönlübol 1987, Şimşir 2001)

b. Using the footnotes, surname, title of book (bold, if it is article, it should be in quotation marks) publishing house, publishing place, date and page numbers.

*Abdurrahman Çaycı, **Gazi Mustafa Kemal Atatürk (Milli Bağımsızlık ve Çağdaşlaşma Önderi, Hayatı ve Eseri),** Atatürk Araştırma Merkezi Yayını, Ankara 2002. S. 30.*

c.More than one writers, as follows, first writer name and et.al. but, in Bibliographical index, all the names of writers should be written.

...Özkaya'dan vd. (1999)

d. When using the source in source, the quoted source with the other source shall be defined as follows:

e. Interviews with surname, date and also in bibliographical index.

Bibliographical Index

It shall be begin with the surnames of the writers and alphabetical order.

a. For the periodicals:

Writers name (s), date, the title of article, periodical name (not abbrv.) volume no (issue no) page no.

b. For the papers:

Writers name (s), date, the title of paper, Congress or symposium name, editors, publishing house, volume no, organization place, page no.

c. For the books:

Writers name (s), date, the title of book (for the first letter is capital), publishing house, printed city, page no.

d. For the reports and theses :

Writers name (s), date, the title of report or thesis the name of institution or university, archieve no, page no, whether it is printed or not.

Levent Şahverdi Arşivi

Dispatching the Writings

For the consideration of the Journal of the Atatürk Reseach Center - the prepared works according to the above rules- it shall be send to the following address within the floppydisc or CD and 3 layouts. The last correction copy of the accepted for the publishing in the Journal shall be send in one month to the following address. The Editorial Board shall be made any corrections but not in main essence of the text.

CORRESPONDENCE ADDRESS

Atatürk Araştırma Merkezi Başkanlığı
Ziyabey Caddesi No: 19 06520 Balgat/ANKARA
Tel: (0 312) 285 65 11 - 285 55 12 • Fax: (0 312) 285 55 27
e-mail: bilgi@atam.gov.tr. • web: http://www.atam.gov.tr.



Levent Şahverdi Arşivi